

เอกสารประกอบการสอน
รายวิชา การพัฒนาองค์กรชุมชน

พีรพัฒน์ พันศิริ

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

2559

เอกสารประกอบการสอน
รายวิชา การพัฒนาองค์กรชุมชน

พีรพัฒน์ พันศิริ

พธ.บ.(รัฐศาสตร์), สส.ม.(สังคมสงเคราะห์)

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

2559

คำนำ

เอกสารประกอบการสอน รายวิชา “การพัฒนาองค์กรชุมชน” นี้ผู้เขียนได้พัฒนาขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้เรียนได้นำไปใช้เป็นเอกสารหลักในการเรียนการสอนรายวิชา “การพัฒนาองค์กรชุมชน” รหัสวิชา 2533306 หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม พ.ศ. 2555

เนื้อหาภายในเล่มได้มาจากการศึกษารวบรวมข้อมูลจากตำรา หนังสือ งานวิจัยและประมวลจากประสบการณ์ของผู้เขียนที่ได้มาจากการทำงานในชุมชนท้องถิ่น เนื้อหาหลักของเอกสารประกอบด้วย ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับชุมชน ชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ กลุ่มและองค์กรชุมชน การสร้างและพัฒนากลุ่ม/องค์กรชุมชน เครือข่ายและการพัฒนาเครือข่ายองค์กรชุมชน สภาองค์กรชุมชน และกรณีศึกษาต่าง ๆ ที่น่าสนใจ

ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่า เอกสารประกอบการสอนเล่มนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอนและการค้นคว้าเพิ่มเติมสำหรับผู้เรียนและผู้สนใจทั่วไป สุดท้ายนี้ขอขอบพระคุณและขอบคุณผู้มีรายชื่อในบรรณานุกรมทุกท่าน

พีรพัฒน์ พันศิริ
อาจารย์ประจำสาขาวิชาการพัฒนาชุมชน
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม
พฤศจิกายน 2559

สารบัญ

หน้า

คำนำ ..... (1)

สารบัญ..... (2)

สารบัญภาพ ..... (6)

สารบัญตาราง..... (7)

แผนบริหารการสอนประจำวิชา ..... (9)

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 1 1

บทที่ 1 ชุมชนและการพัฒนาชุมชน 3

ความหมาย/นิยามของชุมชน..... **4**

องค์ประกอบของชุมชน..... 4

โครงสร้างของชุมชน..... 8

หน้าที่ของชุมชน..... 9

การพัฒนาชุมชน..... 12

เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน..... 14

บทสรุป..... 16

คำถามทบทวน..... 17

เอกสารอ้างอิง..... 18

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 2..... 19

บทที่ 2 ชุมชนเข้มแข็งและการพึ่งตนเอง..... 21

ชุมชนเข้มแข็ง..... 21

แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง..... 22

ลักษณะและองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง..... 31

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน..... 36

ชุมชนพึ่งตนเอง..... 42

แนวคิดการพึ่งตนเอง..... 42

องค์ประกอบของชุมชนพึ่งตนเอง..... 43

ลักษณะการพึ่งตนเองของชุมชน..... 46

ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรชุมชนกับการพึ่งตนเองของชุมชน..... 48

สารบัญ(ต่อ)

หน้า

กรณีศึกษาชุมชนเข้มแข็ง..... 51
บทสรุป..... 54
คำถามทบทวน..... 55
เอกสารอ้างอิง..... 56
แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 3 59
บทที่ 3 กลุ่มและองค์กรในงานพัฒนาชุมชน..... 61
ความหมายของกลุ่ม..... 61
ความสำคัญของกลุ่ม..... 63
การจัดตั้งและการพัฒนากลุ่ม..... 65
ลักษณะและองค์ประกอบของกลุ่ม..... 74
การรวมกลุ่มในชุมชน..... 77
ความสำเร็จในการรวมกลุ่ม..... 82
การพัฒนากลุ่มให้เข้มแข็งและมีประสิทธิภาพ..... 83
การพัฒนากลุ่มให้เป็นองค์กรชุมชน..... 89
บทสรุป..... 90
คำถามทบทวน..... 91
เอกสารอ้างอิง..... 92
แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 4 95
บทที่ 4 องค์กรชุมชน..... 97
ความหมายขององค์กรชุมชน..... 97
องค์ประกอบขององค์กรชุมชน..... 99
ประเภท ลักษณะ และหน้าที่ขององค์กรชุมชน..... 103
ขั้นตอนการพัฒนาองค์กรชุมชน..... 106
กลยุทธ์การพัฒนาองค์กรชุมชน..... 110
กระบวนการและการเรียนรู้ขององค์กรชุมชน..... 116
ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนกับการพัฒนาชุมชน..... 118
บทสรุป..... 127
คำถามทบทวน..... 129
เอกสารอ้างอิง..... 130

สารบัญ(ต่อ)

หน้า

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 5 133

บทที่ 5 การพัฒนาเครือข่ายองค์กรชุมชน 135

ความหมายของเครือข่าย 135

พัฒนาการและวงจรชีวิตของเครือข่าย 136

องค์ประกอบของเครือข่าย 139

ประเภทของเครือข่าย 142

การสร้าง การบริหาร และกระบวนการทำงานเครือข่าย 147

แนวทางการพัฒนาและการเชื่อมโยงเครือข่าย 159

บทสรุป 164

คำถามทบทวน 165

เอกสารอ้างอิง 166

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 6 169

บทที่ 6 สภาองค์กรชุมชน 171

ความหมายของสภาองค์กรชุมชน 171

แนวคิดสภาองค์กรชุมชน 174

ความเป็นมาของพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน 177

สาระสำคัญของพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 186

การจัดตั้งสภาองค์กรชุมชน 187

สมาชิกของสภาองค์กรชุมชน 195

โครงสร้าง บทบาท และภารกิจของสภาองค์กรชุมชน 196

การส่งเสริมกิจการของสภาองค์กรชุมชนตำบล 199

การหนุนเสริมการจัดตั้งและการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนตำบล 203

การพัฒนาคุณภาพของสภาองค์กรชุมชน 206

เครื่องมือหนุนเสริมการพัฒนาคุณภาพสภาองค์กรชุมชน 213

บทสรุป 218

คำถามทบทวน 219

เอกสารอ้างอิง 220

สารบัญ(ต่อ)

หน้า

บรรณานุกรม 223
ภาคผนวก 224
ประวัติผู้เรียบเรียง 225

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 2.1 สรุปลักษณะการพึ่งตนเองของชุมชนจากผลการดำเนินงานขององค์กรชุมชนโดยเปรียบเทียบ..... 41
ตารางที่ 5.1 การเชื่อมโยงเครือข่ายองค์กรชุมชน..... 148

สารบัญภาพ

หน้า

ภาพที่ 2.1 ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้ง 5 ประการกับแนวคิดในการพึ่งพาตน..... 37
ภาพที่ 4.1 ขั้นตอนทั่วไปของการพัฒนาองค์กรชุมชน..... 95
ภาพที่ 4.2 ขั้นตอนพัฒนาการขององค์กรชุมชน..... 97
ภาพที่ 4.3 โครงสร้างองค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนตำบลน้ำเกี๋ยน..... 100
ภาพที่ 4.4 มิติของการพัฒนาคน..... 101
ภาพที่ 4.5 กิจกรรมในแต่ละระดับของเครือข่าย..... 102
ภาพที่ 4.6 ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน..... 109
ภาพที่ 5.1 ขั้นตอนการสร้างเครือข่าย..... 135
ภาพที่ 7.1 ขั้นตอนที่ 1 การจดแจ้งชุมชน..... 172
ภาพที่ 7.2 ขั้นตอนที่ 2-4 การจดแจ้งชุมชน..... 173
ภาพที่ 7.3 ขั้นตอนที่ 5-8 การจดแจ้งชุมชน..... 174
ภาพที่ 7.4 โครงสร้าง/การจดแจ้งสภาองค์กรชุมชน..... 176
ภาพที่ 7.5 ความเชื่อมโยงระหว่างสภาองค์กรชุมชนตำบล ที่ประชุมระดับจังหวัดของ
สภาองค์กรชุมชนตำบล และที่ประชุมระดับชาติของสภาองค์กรชุมชนตำบล.. 179

สารบัญภาพ

หน้า

ภาพที่ 2.1 ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้ง 5 ประการกับแนวคิดในการพึ่งพาตน..... 37
ภาพที่ 4.1 ขั้นตอนทั่วไปของการพัฒนาองค์กรชุมชน..... 95
ภาพที่ 4.2 ขั้นตอนพัฒนาการขององค์กรชุมชน..... 97
ภาพที่ 4.3 โครงสร้างองค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนตำบลน้ำเกี๋ยน..... 100
ภาพที่ 4.4 มิติของการพัฒนาคน..... 101
ภาพที่ 4.5 กิจกรรมในแต่ละระดับของเครือข่าย..... 102
ภาพที่ 4.6 ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน..... 109
ภาพที่ 5.1 ขั้นตอนการสร้างเครือข่าย..... 135
ภาพที่ 7.1 ขั้นตอนที่ 1 การจดแจ้งชุมชน..... 172
ภาพที่ 7.2 ขั้นตอนที่ 2-4 การจดแจ้งชุมชน..... 173
ภาพที่ 7.3 ขั้นตอนที่ 5-8 การจดแจ้งชุมชน..... 174
ภาพที่ 7.4 โครงสร้าง/การจดแจ้งสภาองค์กรชุมชน..... 176
ภาพที่ 7.5 ความเชื่อมโยงระหว่างสภาองค์กรชุมชนตำบล ที่ประชุมระดับจังหวัดของ
สภาองค์กรชุมชนตำบล และที่ประชุมระดับชาติของสภาองค์กรชุมชนตำบล.. 179

แผนบริหารการสอนประจำวิชา

รหัสวิชา 2532306

รายวิชา การพัฒนาองค์กรชุมชน 3 (3-0-6)

Community Organization Development

คำอธิบายรายวิชา

ศึกษาความหมาย องค์ประกอบ ประเภทขององค์กรชุมชน ความสำคัญและความจำเป็นในการเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนโดยกระบวนการพัฒนากลุ่ม/องค์กรชุมชน เพื่อบริหารงานของชุมชนท้องถิ่น หลักการพื้นฐานในการพัฒนาองค์กรชุมชน การดำเนินงานของเครือข่ายองค์กรชุมชนในประเทศไทยที่ประสบความสำเร็จ และปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงาน

วัตถุประสงค์ทั่วไป

1. เพื่อให้นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นมา แนวคิดทฤษฎี หลักการ ความหมาย ความสำคัญ ขององค์กรชุมชนกับการพัฒนาชุมชน
2. เพื่อให้นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับองค์กรชุมชนและตระหนักถึงความความสำคัญ ความจำเป็นในการส่งเสริมความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการพัฒนาชุมชน
3. เพื่อให้นักศึกษาทราบถึงหลักการพื้นฐานการก่อเกิดองค์กรชุมชน กระบวนการ แนวทางการพัฒนาองค์กรชุมชน
4. เพื่อให้นักศึกษาทราบถึงตัวแบบขององค์กรชุมชน เครือข่ายและการดำเนินงานของเครือข่ายองค์กรชุมชนที่ประสบความสำเร็จในประเทศไทย
5. เพื่อให้นักศึกษาทราบถึงบทบาท และศักยภาพของสภาองค์กรชุมชนในฐานเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน
6. เพื่อให้นักศึกษาพัฒนาชุมชนได้พัฒนาทัศนคติและทักษะของนักศึกษาในการนำแนวคิด การพัฒนาองค์กรชุมชนไปประยุกต์ใช้กับการพัฒนาชุมชนได้

เนื้อหา

บทที่ 1 ชุมชนและการพัฒนาชุมชน 3 ชั่วโมง

- ความหมาย/นิยามของชุมชน
- องค์ประกอบของชุมชน
- โครงสร้างของชุมชน
- หน้าที่ของชุมชน
- การพัฒนาชุมชน
- เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน
- คำถามทบทวน
- เอกสารอ้างอิง

บทที่ 2 ชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเอง 6 ชั่วโมง

- ชุมชนเข้มแข็ง
  - แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง
  - ลักษณะและองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง
  - การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน
- ชุมชนพึ่งตนเอง
  - แนวคิดการพึ่งตนเอง
  - องค์ประกอบของชุมชนพึ่งตนเอง
  - ลักษณะการพึ่งตนเองของชุมชน
  - ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรชุมชนกับการพึ่งตนเองของชุมชน
- กรณีศึกษาชุมชนเข้มแข็ง
- คำถามทบทวน
- เอกสารอ้างอิง

บทที่ 3 กลุ่มและองค์กรในงานพัฒนาชุมชน 9 ชั่วโมง

- ความหมายของกลุ่ม
- ความสำคัญของกลุ่ม
- การจัดตั้งและการพัฒนากลุ่ม
- ลักษณะและองค์ประกอบของกลุ่ม
- การรวมกลุ่มในชุมชน
- การพัฒนากลุ่มให้เข้มแข็ง

การพัฒนากลุ่มให้เป็นองค์กรชุมชน
คำถามทบทวน
เอกสารอ้างอิง
บทที่ 4 องค์กรชุมชน 9 ชั่วโมง
ความหมายขององค์กรชุมชน
องค์ประกอบขององค์กรชุมชน
ประเภท ลักษณะ และหน้าที่ขององค์กรชุมชน
ขั้นตอนการพัฒนาองค์กรชุมชน
กลยุทธ์การพัฒนาองค์กรชุมชน
กระบวนและวิธีการเรียนรู้ขององค์กรชุมชน
ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนกับการพัฒนาชุมชน
คำถามทบทวน
เอกสารอ้างอิง
บทที่ 5 การพัฒนาเครือข่ายองค์กรชุมชน 9 ชั่วโมง
ความหมายของเครือข่าย
พัฒนาการและวงจรชีวิตของเครือข่าย
องค์ประกอบของเครือข่าย
ประเภทของเครือข่าย
การสร้าง การบริหาร และกระบวนการทำงานเครือข่าย
แนวทางการพัฒนาและการเชื่อมโยงเครือข่าย
คำถามทบทวน
เอกสารอ้างอิง
บทที่ 6 สภาองค์กรชุมชน 12 ชั่วโมง
ความหมายของสภาองค์กรชุมชน
แนวคิดสภาองค์กรชุมชน
ความเป็นมาของพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน
สาระสำคัญของพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551
เจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551
การจัดตั้งสภาองค์กรชุมชน
สมาชิกของสภาองค์กรชุมชน

โครงสร้าง บทบาท และภารกิจของสภาองค์กรชุมชน
การส่งเสริมกิจการของสภาองค์กรชุมชนตำบล
กระบวนการหนุนเสริมการจัดตั้งและการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนตำบล 185
การพัฒนาคุณภาพของสภาองค์กรชุมชน
เครื่องมือหนุนเสริมการพัฒนาคุณภาพสภาองค์กรชุมชน
คำถามทบทวน
เอกสารอ้างอิง

วิธีการสอนและกิจกรรม

1. การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง

อาจารย์ให้นักศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมจากหนังสืออื่น ๆ ที่อาจารย์แนะนำ รวมถึงการนำเทคโนโลยีมาใช้ร่วมกับการศึกษา เช่น การค้นคว้าหาข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต

2. การศึกษาเอกสารประกอบการเรียนการสอนและการซักถาม

ให้นักศึกษาอ่านเอกสารประกอบการเรียนการสอนตามหัวข้อที่กำหนด โดยให้อ่านมาล่วงหน้าก่อนการศึกษาครั้งต่อไป และเมื่อถึงวันที่ต้องเรียน อาจารย์จะทำการซักถามนักศึกษาถึงความรู้เบื้องต้นจากการอ่านมาล่วงหน้าในบทนั้น ๆ เป็นการทดสอบความเข้าใจก่อนเข้าสู่บทเรียน

3. การศึกษาจากสื่ออื่น ๆ นอกจากเอกสารประกอบการเรียนการสอน

อาจารย์นำสื่ออื่น ๆ เช่น การฉายวีดีทัศน์ให้นักศึกษาดูภาพยนตร์ๆ ที่นำมาให้ดู และให้นักศึกษาทำการวิเคราะห์ภาพยนตร์ที่ดูนั้นกับทฤษฎีต่าง ๆ ที่ได้ศึกษามา หรือให้วิเคราะห์เหตุการณ์โดยนำทฤษฎีมาปรับใช้ให้เหมาะสม รวมถึงการฉายวีดีทัศน์ที่เกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษาในขณะนั้น ๆ

4. การศึกษาจากโครงการจริยธรรม

อาจารย์นำตัวอย่างงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาให้นักศึกษาได้เรียนรู้ และฝึกการสรุปประเด็นสำคัญในงานวิจัยชิ้นนั้นโดยนำความรู้ที่ได้จากการเรียนมาปรับใช้ เช่น การนำทฤษฎีอื่น ๆ ที่นักศึกษาเห็นว่าเกี่ยวข้องกับงานวิจัยนอกเหนือไปจากทฤษฎีที่ปรากฏในงานวิจัยชิ้นนั้น เพื่อเป็นการเปิดกว้างทางความคิดและหัดวิเคราะห์สังเคราะห์

5. การทำกิจกรรมในแบบฝึกหัดท้ายบท

หลังจากจบการเรียนการสอนในบทนั้น ๆ อาจารย์จะทำการทดสอบความรู้โดยนักศึกษาต้องทำแบบฝึกหัดท้ายบทในสมุดบันทึกของตนเองเพื่อนำส่งต่ออาจารย์ผู้สอนภายในเวลาที่กำหนด

6. สื่อการเรียนการสอน

6.1 ตัวอย่างโครงงาน กระบวนการในการพัฒนาจริยธรรม

6.2 การฉายวีดีทัศน์เกี่ยวกับการทำงานขององค์กรชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชน

6.3 การฉายภาพนิ่ง (Power Point)

การวัดและประเมินผล

การวัดผล

วิชาการพัฒนาองค์กรชุมชน เป็นวิชาหนึ่งในสาขาวิชาการพัฒนาชุมชน ซึ่งวัดผลด้วยการสอบทั้งข้อสอบที่เป็นอัตนัย และข้อสอบปรนัย จำนวน 100 คะแนน

การประเมินผล

คะแนนระหว่าง	80 – 100	ได้ระดับ	A
คะแนนระหว่าง	75 – 79	ได้ระดับ	B^+
คะแนนระหว่าง	70 – 75	ได้ระดับ	B
คะแนนระหว่าง	65 – 69	ได้ระดับ	C^+
คะแนนระหว่าง	60 – 64	ได้ระดับ	C
คะแนนระหว่าง	55 – 59	ได้ระดับ	D^+
คะแนนระหว่าง	50 – 54	ได้ระดับ	D
คะแนนระหว่าง	0 – 49	ได้ระดับ	E

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 1
ชุมชนและการพัฒนาชุมชน

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

1. ความหมาย/นิยามของชุมชน
2. องค์ประกอบของชุมชน
3. โครงสร้างของชุมชน
4. หน้าที่ของชุมชน
5. การพัฒนาชุมชน
6. เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

เมื่อศึกษาบทที่ 1 จบแล้ว นักศึกษาสามารถ

1. อธิบายความหมาย/นิยามของชุมชน องค์ประกอบของชุมชน โครงสร้าง และหน้าที่ของชุมชนได้
2. อธิบายความหมายและกระบวนการพัฒนาชุมชนโดยสังเขป
3. อธิบายเป้าหมายสูงสุดของงานพัฒนาชุมชนได้

วิธีการสอนและกิจกรรมระหว่างการเรียนการสอนประจำบท

1. ประเมินความรู้เดิม
2. ศึกษาเอกสารประกอบการสอน
3. ทำแบบฝึกหัดภายหลังการเรียนรู้
4. เข้ารับการสอนเสริม (ถ้ามี)

สื่อการสอน

1. การฉายภาพนิ่ง (power point)
2. เอกสาร หนังสือ ตำราและเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง เช่น
   - http://www.cdd.go.th/web/index_main.php

- http://www.codi.or.th/

3. หนังสือ คำตอบอยู่ที่อำนาจขององค์กรประชาชน ของประชา หุตานุวัตร และวราภรณ์ หลวงมณี (2558)

การวัดผลและประเมินผล

1. ประเมินความรู้หลังการเรียนด้วยวิธีการทำคำถามทบทวนท้ายบท
2. ประเมินการมีส่วนร่วมในชั้นเรียนของนักศึกษา
3. ประเมินความสนใจในบทเรียนด้วยการสังเกต การซักถาม
4. ประเมินผลจากการสอบประจำภาคการศึกษา

บทที่ 1
ชุมชนและการพัฒนา

ชุมชนท้องถิ่นถือเป็นหน่วยพื้นฐานในการขับเคลื่อนและการพัฒนาประเทศ สามารถกล่าวได้ว่าเป็นหน่วยสำหรับการพัฒนาระดับล่างสุดในโครงสร้างการบริหารจัดการโดยภาครัฐที่เน้นการบริหารจัดการจากบนลงล่าง แต่กระนั้นหน่วยการพัฒนาระดับชุมชนท้องถิ่นกลับถือว่ามีส่วนสำคัญที่สุดในงานพัฒนาเพราะเป็นหน่วยที่สะท้อนประสิทธิภาพการพัฒนาโดยภาครัฐ ซึ่งหากการดำเนินนโยบายโดยภาครัฐขาดความรู้ ความเข้าใจ และสภาพที่แท้จริงของชุมชนแล้ว การพัฒนาโดยประเทศโดยภาพรวมก็เป็นไปได้ยากที่จะประสบความสำเร็จ ดังนั้นการจะพัฒนาประเทศได้ควรเริ่มต้นที่ชุมชนท้องถิ่น เริ่มต้นที่การทำความเข้าใจชุมชน และเข้าใจกระบวนการพัฒนาชุมชน จึงจะสามารถขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศได้อย่าง มีทิศ มีทาง และมีความยั่งยืนอย่างแท้จริง

ความหมาย/นิยามของ “ชุมชน”

สำหรับคำว่า “ชุมชน (community)” มีนักวิชาการและนักพัฒนาชุมชนได้ให้ความหมายและคำนิยามไว้อย่างหลากหลาย ซึ่งแตกต่างกันออกไปตามนัยยะแห่งการนำคำว่า “ชุมชน” ไปใช้ในศาสตร์นั้น ๆ อย่างไรก็ตามสามารถสรุปความหมาย/นิยาม “ชุมชน” ใน 4 ลักษณะ ดังนี้

1. ชุมชนว่าด้วย **“คน”** กล่าวคือ การที่คนจำนวนหนึ่งมีจำนวนพอสมควร มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ มีการจัดการเพื่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน รวมถึงมีความเชื่อ ผลประโยชน์ กิจกรรม และมีคุณสมบัติอื่นที่คล้ายคลึงกัน คุณลักษณะเหล่านี้มีลักษณะเด่นเพียงพอที่จะทำให้สมาชิกนั้นตระหนักและเกื้อกูลกัน (ประเวศ วสี, 2540, หน้า 33; Mark S. Homan อ้างถึงในปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2552, หน้า 36)

2. ชุมชนว่าด้วย **“กลุ่ม/สมาชิก”** กล่าวคือ กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดมีฐานะและอาชีพที่คล้ายคลึงกัน มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่ระดับเครือญาติจนถึงระดับหมู่บ้านและระดับเกินหมู่บ้าน โดยความรู้สึกว่าเป็นคนชุมชนเดียวกัน และดำรงรักษาคุณค่า มรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา และมีการถ่ายทอดไปยังลูกหลายอีกด้วย ซึ่งลักษณะของความเป็นกลุ่ม/สมาชิกดังกล่าวในทางพระพุทธศาสนาเปรียบได้กับความเป็น “สังฆะ” คือ ชุมชนแห่งกัลยาณมิตรที่มีบุคคลมาอยู่ด้วยกันมีผู้นำที่เป็นกัลยาณมิตรที่คอยเกื้อหนุนผู้อื่นในการพัฒนาชีวิตได้ดี และมีผู้ที่มาอยู่ด้วย(สมาชิก) ซึ่งมี

ความเอื้ออาทรต่อกัน โดยแต่ละบุคคลได้รับประโยชน์จากสังฆะหรือชุมชนอย่างเท่าเทียมกัน (กาญจนา แก้วเทพ, 2538, หน้า 14; พระธรรมปิฎก, 2539, หน้า 71-72)

3. ชุมชนว่าด้วย **"ความสัมพันธ์/ความต้องการร่วมกัน"** กล่าวคือ มีระบบความสัมพันธ์ของคน ความเชื่อ ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ อาชีพ ระบบการเมือง ระบบการปกครอง โครงสร้างอำนาจ รวมถึงระบบนิเวศวิทยา สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยี ด้านต่าง ๆ ซึ่งระบบเหล่านี้มีความสัมพันธ์ต่อกันและระหว่างกัน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ามีความเชื่อมโยงกันชนิดที่ไม่สามารถแยกจากกันได้ (จิตติ มลคลชัยอรัญญา, 2540, หน้า 3)

4. ชุมชนว่าด้วย **"พื้นที่/อาณาเขต"** กล่าวคือ อาณาเขตของพื้นที่ขนาดเล็กที่มีขอบเขตที่กำหนดได้และเขตพื้นที่ระดับของความคุ้นเคย และการติดต่อระหว่างบุคคล ตลอดจนพื้นฐานความยึดเหนี่ยว เฉพาะบางอย่างที่ทำให้ชุมชนต่างไปจากกลุ่มเพื่อนบ้าน ชุมชนมีลักษณะเศรษฐกิจเป็นแบบเลี้ยงตัวเองทีจำกัดมากว่าสังคม แต่ภายในวงจำกัดเหล่านั้นย่อมมีการสังสรรค์ใกล้ชิดกว่า และความเห็นอกเห็นใจลึกซึ้งกว่า อาจจะมีสิ่งเฉพาะบางประการที่ผูกพันเอกภาพ เช่นเชื้อชาติ ต้นกำเนิดเดิมของชาติหรือศาสนา(ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, หน้า 112)

จากความหมายของชุมชนดังกล่าวข้างต้นจะพบว่าลักษณะของชุมชนนั้นมีลักษณะทางกายภาพที่สามารถมองเห็นองค์ประกอบคือ คน สมาชิก ความสัมพันธ์ภายในชุมชนและขอบเขตอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตามปัจจุบันเนื่องจากการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีและการสื่อสารได้เกิดชุมชนในรูปแบบใหม่ขึ้นที่เรียกว่า "ชุมชนเสมือนจริง(virtual community)" ซึ่งเป็นชุมชนที่พัฒนามาพร้อมกับความเป็นสมัยใหม่ของสังคม เป็นสังคมที่ไร้รูปแบบ ไร้ลักษณะทางกายภาพ ไม่สามารถควบคุมได้อย่างเบ็ดเสร็จตายตัว ชุมชนในรูปแบบใหม่ อาจกล่าวได้ว่าเป็นชุมชนทางอากาศที่เกิดขึ้นจากความต้องการความสนใจ หรือมีประเด็นร่วมกันโดยสื่อสารผ่านเทคโนโลยีสมัยใหม่โดยที่สมาชิกไม่ต้องพบปะหน้าตากันโดยตรง มีสามารถสร้างประสานความสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้ นอกจากนี้ในบางกรณียังสามารถสร้างสำนึกร่วมกันของสมาชิกได้อีกด้วย ชุมชนในลักษณะถือว่าเป็นชุมชนรูปแบบใหม่ที่กำลังแผ่หลายและมีอิทธิพลต่อสังคมในปัจจุบันเป็นอย่างมาก และเป็นเรื่องที่ท้ายกระบวนการพัฒนาชุมชนในปัจจุบันที่ต้องมากในสังคมปัจจุบัน

องค์ประกอบของชุมชน

สำหรับองค์ประกอบของชุมชนไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2524, หน้า 16–17) ได้จำแนกองค์ประกอบของชุมชนไว้ 3 ประการ คือ

1. องค์ประกอบด้านมนุษย์(Human Component)

เป็นองค์ประกอบที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในชุมชน จากวิวัฒนาการของมนุษย์ในอดีตจนถึงปัจจุบัน มนุษย์ชอบอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม จะเห็นได้ว่าในทุกชุมชนไม่มีใครถูกทอดทิ้งอยู่คนเดียว โดยไม่มีการไปมาหาสู่กัน การอยู่รวมกันเป็นกลุ่มมีหลากหลายลักษณะและหลายรูปแบบ เช่น ครอบครัว กลุ่มพ่อค้า กลุ่มองค์กร กลุ่มเครือข่ายที่อยู่ในชุมชน เป็นต้น คือ มีทั้งกลุ่มที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ตลอดจนกลุ่มที่เรียกว่า กลุ่มปฐมภูมิ และกลุ่มทุติยภูมิ ความจำเป็นที่มนุษย์ต้องอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม หรือต้องมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นหรือกลุ่มอื่น ก็เนื่องจากกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน และคนที่เป็นสมาชิกของกลุ่มใด ๆ ก็ตามย่อมมีความสัมพันธ์ต่อสมาชิกในกลุ่มเดียวกันหรือกับกลุ่มอื่น ๆ อีก เป็นลูกโซ่เกี่ยวพันกันไปสิ่งเหล่านี้เป็นส่วนประกอบที่สำคัญขององค์ประกอบด้านมนุษย์

2. องค์ประกอบด้านที่สิ่งมนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น (man-made component)

สิ่งที่มนุษย์คิดค้นประดิษฐ์ขึ้นมีหลากหลายลักษณะ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมและได้นำไปใช้ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นเครื่องอำนวยความสะดวก หรือสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย เครื่องทุ่นแรง รถยนต์ วิทยุ โทรทัศน์ ตู้เย็น พัดลม นอกจากสิ่งที่เป็นวัตถุแล้ว มนุษย์ยังสร้างแนวความคิด ปรัชญา ค่านิยม ความเชื่อ ความรู้ต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นทั้งนั้น องค์ประกอบเหล่านี้แตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน ซึ่งมีสภาพและระดับต่างกัน การประดิษฐ์คิดค้นของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุด และสืบต่อกันไปตลอดเวลา สิ่งทั้งหลายที่มนุษย์คิดค้นขึ้นมานี้จะมีความสัมพันธ์กันต่อกันในแต่ละชนิดของมันเอง ความสัมพันธ์เหล่านี้คล้าย ๆ กับลูกโซ่ที่ต่อกันเป็นช่วง ๆ อันเป็นการแสดงถึงความสัมพันธ์ภายในองค์ประกอบของสิ่งที่มนุษย์คิดค้นขึ้น เช่น สร้างรถยนต์ขึ้นมาก็นำไปวิ่งบนถนนที่สร้างขึ้นมา และอาจจะทำให้เกิดฝุ่นปลิวไปสร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้านหรือสามารถที่จะขนผลผลิตพวกพืชผัก ผลไม้ไปขายในตลาดได้เร็วขึ้น เป็นต้น

3. องค์ประกอบด้านสิ่งที่ธรรมชาติสร้างขึ้น (natural component)

สิ่งที่ธรรมชาติสร้างขึ้นมาหมายรวมทุกอย่าง ที่เกี่ยวข้องกับพืช สัตว์ ทรัพยากรธรรมชาติทั้งหลาย ซึ่งทุกชุมชนจะมีสิ่งที่ธรรมชาติสร้างขึ้นเป็นส่วนประกอบอยู่ทั้งนั้น สิ่งต่าง ๆ แต่ละชนิดในชุมชนที่ธรรมชาติสร้างขึ้นจะมีความสัมพันธ์ต่อกันเหมือนองค์ประกอบที่กล่าวมาแล้วทั้ง 2 ประเภท เช่น สภาพอากาศที่แห้งแล้งจะทำให้ดินแตกระแหงและไม่มีน้ำเพียงพอสำหรับการเจริญเติบโตของพืชผลทั้งหลาย เป็นต้น

องค์ประกอบของชุมชนทั้ง 3 ประการ จะมีความสัมพันธ์และมีการปฏิบัติต่อกันองค์ประกอบที่อยู่ภายในชุมชนหนึ่ง ๆ เริ่มจากองค์ประกอบด้านมนุษย์ นอกจากจะมีความสัมพันธ์และปฏิบัติต่อกันแล้ว ยังจะต้องไปมีความสัมพันธ์ต่อสิ่งที่ธรรมชาติสร้างขึ้นด้วย เช่น มนุษย์ร่วมมือกันไปช่วยกันตัดไม้ในป่า แล้วนำมาสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เป็นต้น

องค์ประกอบทั้ง 3 ประการนี้จะความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลา แต่อย่างไรก็ตามองค์ประกอบดังกล่าวนี้จะมีความเจริญที่ไม่เท่าเทียมกัน เพราะว่ามีตัวบงการ (control point) หรือ

กลไกที่มีบทบาทในการควบคุม สนับสนุน หรือส่งเสริมองค์ประกอบทั้ง 3 ของชุมชนให้เจริญก้าวหน้า หยุดอยู่กับที่ หรือมีการเปลี่ยนแปลงไป ตัวบงการสำคัญนี้คือระบบต่าง ๆ ในชุมชนนั่นเอง ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ (ไพรัตน์ เดชะรินทร์, 2524, หน้า 19–20)

1. ระบบการปกครอง การบริหารประเทศย่อมขึ้นอยู่กับการจัดรูปการปกครองอาจเป็นแบบกระจายอำนาจ (decentralization) หรือเป็นรูปแบบรวมอำนาจอยู่ที่ส่วนกลาง (centralization) และรูปแบบการปกครองย่อมมีอิทธิพลในการกำหนดหรือบงการองค์ประกอบของชุมชนในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง เช่น การปกครองแบบคอมมิวนิสต์ แบบเสรีประชาธิปไตย ชุมชนที่มีระบบการปกครองต่างกันย่อมมีเสรีภาพ อิสรภาพ แสดงออกต่างกันและย่อมส่งผลสะท้อนมาถึงวิถีชีวิตของบุคคลที่อยู่ในชุมชนนั้นและความสัมพันธ์และปฏิบัติต่อกันกับองค์ประกอบอื่น ๆ ย่อมผิดแผกแตกต่างกันไป

2. ระบบเศรษฐกิจ ปัจจุบันระบบเศรษฐกิจมีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อระบบของชุมชนสังคม การที่ชุมชนใดชุมชนหนึ่งหรือประเทศใดประเทศหนึ่งจะเป็นประเทศอุตสาหกรรมหรือเกษตรกรรมนั้น ระบบเศรษฐกิจถือเป็นตัวกำหนดเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ดังประเทศไทยมักกล่าวกันอยู่เสมอว่าเป็นระบบเศรษฐกิจแบบเกษตรกรรม ผลผลิตและรายได้ประชาชาติส่วนใหญ่ได้จากผลผลิตทางการเกษตร เครื่องมือที่ใช้ในชุมชนจึงเป็นเครื่องมือเพื่อการเกษตรเสียเป็นส่วนมาก ปัญหาเรื่องการตลาด การผลิตจึงเป็นปัญหาของการเกษตร แต่หากเป็นชุมชนที่ระบบเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับอุตสาหกรรมมากว่าการเกษตร ชุมชนนั้นก็จะมีเครื่องไม้เครื่องมือที่ใช้เพื่ออุตสาหกรรมมากกว่าการเกษตรกรรม

3. ระบบการศึกษา ระบบการศึกษามีอิทธิพลต่อความเจริญและความล้าหลังของชุมชน สมาชิกในชุมชนใดมีการศึกษาสูง ย่อมเกิดการถ่ายทอดวิชาความรู้และการคิดค้นประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ มากขึ้นกว่าชุมชนที่สมาชิกในชุมชนนั้นไม่มีการศึกษา และที่สำคัญปัจจุบันการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน สังคม ประเทศชาติ ย่อมมีพื้นฐานสำคัญที่การศึกษา ดังนั้นหากระบบการศึกษามีความเข้มเข้ม สามารถสร้างคนให้มีประสิทธิภาพได้ย่อมส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนให้มีความยั่งยืน

4. ศาสนา ตัวกำหนดความสัมพันธ์ขององค์ประกอบภายในชุมชนหนึ่ง ๆ ที่มีความสำคัญไม่น้อย โดยเฉพาะในชุมชนที่ยังอยู่ในขั้นพัฒนา (developing community) คือ ศาสนา ศาสนาในที่นี้ย่อมหมายความรวมถึงความเชื่อในสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ และการกระทำต่าง ๆ ทางศาสนาซึ่งนักมานุษยวิทยาพบว่า อิทธิพลเรื่องความเชื่อศาสนาหรือลัทธิศาสนาของชุมชนนั้น มีอิทธิพลมากที่จะสร้างความสัมพันธ์หรือเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของชุมชนหนึ่ง ๆ เช่น ชุมชนที่เอามนุษย์มาฆ่าเพื่อบูชายัญ โดยเชื่อว่าพระเจ้าจะบันดาลประโยชน์ให้หากได้มีการบูชายัญแล้ว

5. ตัวบงการอื่น ๆ นอกจากตัวบงการใหญ่ทั้งสี่ประการดังกล่าวมาแล้วยังอาจมีตัวบงการอื่น ๆ อีก เช่น ตัวบงการที่ธรรมชาติสร้างสรรค์ให้ เช่น สัตว์ การเกิดอุทกภัย หรือมีอากาศหนาวจัดร้อนจัด มีภูเขาไฟ สิ่งเหล่านี้ล้วนมีอิทธิพลต่อองค์ประกอบของชุมชนอยู่มาก

ขณะที่จิม ไอฟ(Jim Ife) (อ้างถึงใน สายัณห์ ไพชาญจิต, 2549 ,หน้า 13) ได้กล่าวถึงความเป็นชุมชนว่า มีองค์ประกอบสำคัญ 5 ประการด้วยกัน ได้แก่

1. มีขอบเขต/ขนาดที่ไม่เกินความสามารถของมนุษย์ที่จะสามารถทำความรู้จักคุ้นเคยได้ (human scale) คือ มีขนาดตั้งแต่พอประมาณจนถึงใหญ่ ไม่เป็นส่วนตัว มีศูนย์รวมจิตใจที่โยงยึดผู้คนเข้าด้วยกันอย่างเหนียวแน่น เป็นระบบปฏิสัมพันธ์ของคนส่วนใหญ่ ซึ่งขนาดของหน่วยหรือชุมชนมักมีขอบเขตอยู่ในระดับที่สมาชิกคนหนึ่งสามารถทำความรู้จักมักคุ้นกับคนอื่น ๆ ได้เท่าที่ต้องการ และก็เป็นขนาดที่ทุกคนในนั้นสามารถเข้าถึงและมีส่วนร่วมในกิจกรรมของส่วนรวมได้โดยไม่มีอุปสรรค ชุมชนต้องมีโครงสร้างไม่ใหญ่โตเกินกว่าที่คนที่เป็นสมาชิกจะสามารถรู้สึกได้ถึงความเป็นเจ้าของ และรู้สึกว่ามีอำนาจ ควบคุมความเป็นไปในชุมชนได้ ซึ่งในความเป็นจริงเราไม่สามารถระบุตัวเลขเฉพาะเจาะจงลงไปได้ว่าจะต้องมีจำนวนคนเท่าไร บางครั้งก็อาจจะเป็นเพียงกลุ่มคนจำนวนไม่กี่คนไปจนถึงเป็นพันเป็นหมื่นหรือจำนวนมากในระดับประเทศก็ได้

2. มีอัตภาวะ (ความเป็นตัวตน) และความเป็นเจ้าของ (Identity and belonging) ในความเป็นชุมชนโดยทั่วไปมักมีสาระเกี่ยวกับความรู้สึกเป็นเจ้าของแฝงอยู่ หรือไม่ก็มีความยอมรับและเห็นคุณค่าร่วมกันภายในกลุ่มอันเป็นที่มาของคำว่า สมาชิกของชุมชน มีความหมายครอบคลุมคำว่า ความเป็นเจ้าของ การยอมรับจากคนอื่น ๆ ความจงรักภักดีและการยอมรับในความคาดหวังของกลุ่มด้วยความเต็มใจ ซึ่งความรู้สึกเป็นเจ้าของหรือเป็นสมาชิกมักจะแทรกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นตัวตนในปัจเจกบุคคลที่สร้างความรู้สึกว่าเป็นใครอยู่ที่ไหน ซึ่งมีความสำคัญมากในสังคมโลกปัจจุบัน เนื่องจากสถาบันชุมชนที่เคยเอื้อต่อการแสดงตัวตนของคนในอดีตได้คลายความสำคัญลงไปมาก ไม่ว่าจะเป็นตระกูล เผ่า หมู่บ้าน โบสถ์ หรือวัด ที่เคยสร้างความรู้สึกร่วมกัน ในขณะที่ทุกวันนี้สถานที่ทำงาน โรงงาน บริษัท องค์การ สถาบันการศึกษา ลักษณะอาชีพ กำลังมีความสำคัญมากขึ้นในฐานะแหล่งกำหนดสถานภาพและบทบาทของบุคคลอย่างเป็นทางการ

3. มีพันธะหน้าที่ (obligations) สมาชิกของชุมชนต้องมีพันธกิจ หรือภาระหน้าที่ที่ชัดเจนที่รู้สึกได้โดยอัตโนมัติว่าต้องทำอะไรและอย่างไรให้กับชุมชนที่สังกัด โดยสมาชิกเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทุกอย่างของชุมชน เพื่อสร้างและดำรงวิถีชีวิตของชุมชน

4. มีความใกล้ชิดสนิทสนมแบบสังคมชนบท (gemeinschaff) ชุมชนต้องมีโครงสร้างที่ก่อให้เกิดความใกล้ชิดสนิทสนมของหมู่สมาชิก สมาชิกสามารถมีสัมพันธภาพต่อกันและกันได้ในหลาย ๆ บทบาทในสภาพที่เปิดกว้างสำหรับทุกคน ไม่มีเงื่อนไขที่ส่อไปในทางขีดวงจำกัดเฉพาะกลุ่มหรือเฉพาะพวกซึ่งเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับการเสริมสร้างศักยภาพของบุคคลในการที่จะแสดงความสามารถในเรื่องต่าง ๆ ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่คนหมู่มากและเป็นคุณแก่ชุมชนโดยตรง

5. มีวัฒนธรรม (culture) ชุมชนเป็นแหล่งกำเนิดของระบบคุณค่า การสร้างสรรค์ และการแสดงออกซึ่งวิถีวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งที่ต่างก็มีคุณลักษณะเฉพาะตัวที่ติดตรึงอยู่กับ

ชุมชนนั้น ๆ ซึ่งเป็นกลไกหนุนเสริมให้สมาชิกของชุมชนเป็นผู้ผลิตวัฒนธรรมเพื่อใช้เองมากกว่าเป็นเพียงผู้บริโภควัฒนธรรมที่หยิบยืมมาจากชุมชนอื่น อีกทั้งมีส่วนสำคัญในการสนับสนุนให้เกิดความแตกต่างหลากหลายระหว่างชุมชนต่าง ๆ และเกิดภาวการณ์มีส่วนร่วมที่กว้างขวางมากขึ้น

โดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่าองค์ประกอบของชุมชนนั้นมีลักษณะที่สำคัญคือมีพื้นที่ มีขอบเขตที่แน่นอนโดยคนในชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ เข้าใจตรงกันถึงขอบเขตและพื้นที่นั้น มีทรัพยากรทั้งที่เป็นธรรมชาติหรือที่มนุษย์สร้างขึ้น รวมถึงมีวัฒนธรรม ประเพณีที่ชุมชนท้องถิ่นสร้างขึ้นหรือรับมาซึ่งสะท้อน รับรู้ หรือบ่งบอกได้ถึงความเป็นชุมชน ๆ นั้น

โครงสร้างของชุมชน

โครงสร้างชุมชนเปรียบเสมือนกับต้นไม้ ซึ่งประกอบไปด้วยราก ใบ ลำต้น และส่วนประกอบอื่น ๆ หรือถ้าเปรียบกับบ้านก็ได้แก่ พื้น เสา ขื่อ คาน เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ประกอบเข้าด้วยกันอย่างเป็นระเบียบ ส่วนโครงสร้างของชุมชนบทที่สำคัญนั้น ได้แก่ (เสถียร เหลืองอร่าม, 2549, หน้า 140)

1. บุคคล หมายถึง คนหนึ่ง ๆ ที่มีคุณลักษณะหรือบุคลิกแตกต่างกันไป เนื่องจากพันธุ์กรรมและสิ่งแวดล้อมเป็นตัวกำหนด

2. กลุ่มคน หมายถึง บุคคลตั้งแต่ 2 คน ที่มีความสัมพันธ์ทางสังคมด้วยการกระทำต่อกัน คือมีปฏิกิริยาโต้ตอบกันและเข้าใจกัน

3. สถานภาพและบทบาท ได้แก่ ตำแหน่งหน้าที่ของบุคคลซึ่งผูกพันกันอยู่ในสังคมบุคลแต่ละคนจะมีสถานภาพและบทบาทหลายอย่างตามกลุ่มที่สังกัดอยู่

4. ระบบสังคม เป็นเครื่องมือซึ่งกำหนดและเป็นแนวทางให้สมาชิกของสังคมยึดถือปฏิบัติเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยและสงบสุขของสังคม

5. สถาบันทางสังคม หมายถึง คุณธรรมและกิจกรรมบางอย่างที่มีความสำคัญต่อสังคมมนุษย์ เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันทางการเมืองการปกครอง สถาบันนันทนาการ เป็นต้น

6. การแบ่งชนชั้นทางสังคม ได้แก่

6.1 การแบ่งชั้นในสังคมเมือง คือ ตระกูล เจ้านาย ขุนนาง ขุนหลวง พระ พระยา ความสำเร็จทางราชการ อำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง ชนิดของอาชีพ

6.2 การแบ่งชนชั้นในสังคมชนบท คือ ชนชั้นผู้นำท้องถิ่นกับชนชั้นชาวบ้านทั่วไป

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจากโครงสร้างทางสังคมของชุมชน (social structure of community) ชุมชนมีโครงสร้างทางสังคมที่สำคัญ คือ องค์การทางสังคม (social organization) และสถาบันทางสังคม (social institution) (สนธยา พลศรี, 2545, หน้า 23-24) ดังนี้

1. องค์การทางสังคมในชุมชน

องค์การทางสังคมในชุมชน เป็นกระบวนการจัดระเบียบทางสังคมของสมาชิกในชุมชน (process of social organization) และกลุ่มสมาชิกของชุมชนที่ได้จัดระเบียบทางสังคมแล้ว (organized group) ซึ่งแต่ละองค์การทางสังคมมีลักษณะคือ

1.1 กระบวนการจัดระเบียบทางสังคมของสมาชิกในชุมชน เป็นทั้งการสร้างและการสอนระเบียบของสังคมให้กับสมาชิกในชุมชน โดยการสร้างความเชื่อ (belief) ความรู้ (wisdom) ค่านิยม (value) อุดมการณ์(ideology) บรรทัดฐาน (norms) คุณธรรม (virtue) การกำหนดสภาพ (status) และบทบาท (role) ผ่านการขัดเกลาทางสังคม (socialization) หรือการฝึกอบรมให้รู้ระเบียบของสังคม เพื่อให้สมาชิกยอมรับและปฏิบัติตามระเบียบทางสังคมและสถานภาพบทบาทที่ดำรงอยู่

1.2 กลุ่มสมาชิกของชุมชนที่ได้จัดระเบียบทางสังคมแล้ว เป็นกลุ่มสมาชิกที่ได้ผ่านกระบวนการจัดระเบียบทางสังคมในข้อ 1 กลุ่มคนเหล่านี้มีหลายขนาดตามจำนวนสมาชิก มีความซับซ้อนของโครงสร้างแตกต่างกัน แต่มีองค์ประกอบพื้นฐานร่วมกัน คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบแผนพฤติกรรม (pattern of behavior) และภาระหน้าที่ (function) เช่น กลุ่มทางสังคม (social group) ครอบครัว (family) สมาคมหรือสหจร (association) ชนชั้น (class) และสังคมมนุษย์ (society)

2. สถาบันทางสังคมในชุมชน

สถาบันทางสังคมในชุมชน เป็นแบบอย่างในการคิดของสมาชิกในชุมชน ได้แก่ ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ คุณธรรม และแบบอย่างในการกระทำสิ่งต่าง ๆ ของสมาชิก ได้แก่ บรรทัดฐานทางสังคม ซึ่งมีความจำเป็นในการดำรงอยู่ของชุมชนและชุมชนได้สร้างสรรค์ สะสม ถ่ายถอดสืบต่อกันมา สถาบันทางสังคมมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ ตำแหน่งทางสังคม (social position) ของบุคคลซึ่งแตกต่างกันออกไป ภาระหน้าที่หรือความรับผิดชอบของบุคคล ซึ่งเป็นไปตามสถานภาพของบุคคลและองควัตถุ(material component) คือ ส่วนที่มีลักษณะเป็นรูปธรรม มองเห็นได้และจับต้องได้สถาบันทางสังคมในชุมชนที่สำคัญหลายสถาบัน เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สถาบันการเมือง สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันศิลปะและนันทนาการ สถาบันภาษาและการสื่อสาร สถาบันการคมนาคมขนส่ง สถาบันอนามัยและสาธารณสุข สถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นต้น

หน้าที่ของชุมชน

หน่วยทางสังคมทุกหน่วยล้วนมีหน้าที่ของตนเองเพื่อสรรค์สร้าจรรโลงสังคมให้ดำรงอยู่ได้ ชุมชนก็เช่นเดียวกันยอมมีหน้าที่ของตนเอง ตามแนวคิดของนักสังคมวิทยาชนบทและนักสังคมมานุษยวิทยาชุมชน มีดังต่อไปนี้ (ไพรัตน์ เตชะรินทร์, 2524, หน้า 24 –30)

1. ให้บริการขั้นต้นแก่สมาชิก บริการขั้นต้น หมายถึง สิ่งที่สมาชิกของชุมชนทุกเพศวัยต้องได้รับ และเป็นสิ่งที่ทำให้สมาชิกในชุมชนมีความสุข สามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความเข้าใจซึ่งกันและกัน และสามารถถ่ายทอดวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และประเพณีของท้องถิ่นสืบต่อไป ตัวอย่างบริการขั้นต้นที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือ คือ สถานพยาบาล หรือ สถานีอนามัย เมื่อสมาชิกเจ็บป่วยต้องอาศัยสถานีอนามัย ต่อมาคือโรงเรียนให้การศึกษาอบรมสั่งสอนวิชาความรู้ และลำดับถัดมาคือสถาบันศาสนาซึ่งรวมถึงความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งควบคุมพฤติกรรมให้คนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขภายในชุมชน

2. จัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกเบื้องต้นสำหรับสมาชิก สิ่งอำนวยความสะดวกเบื้องต้นย่อมแล้วแต่ประเภทของชุมชน และความเจริญมากน้อยของชุมชน แต่โดยสรุปแล้วควรจะต้องมีสิ่งต่อไปนี้คือ ถนนภายในชุมชน และถนนติดต่อชุมชนภายนอก น้ำกินและน้ำใช้ ไฟฟ้า สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ และสนามกีฬา อย่างไรก็ตามในปัจจุบันหมู่บ้านในชนบทไทยบางพื้นที่ยังมีปัญหาในเรื่องน้ำกิน น้ำใช้ที่มีไม่เพียงพอทุกฤดูกาล ถนนติดต่อทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้าน รวมถึงในพื้นที่ห่างไกลบ้างแห่งยังไฟฟ้า ซึ่งในแง่ของการพัฒนาชุมชนและการทำหน้าที่ของชุมชนแล้ว ชุมชนที่มีผู้นำเข้มแข็งควรต้องให้ความสำคัญกับโครงสร้างพื้นฐานดังกล่าวเป็นลำดับแรก

3. จัดให้มีหน่วยการปกครองท้องถิ่น ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นผู้จัดระเบียบชุมชน เป็นตัวแทนของสมาชิกชุมชนที่จะตัดสินใจในการกระทำหรือไม่กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของชุมชวน ซึ่งในชุมชนดั้เดิมหน้าที่ดังกล่าวเป็นของหัวหน้าเผ่าหรือหัวหน้าหมู่บ้านที่ชาวบ้านให้การเคารพนับถือ ปัจจุบันหน่วยการปกครองท้องถิ่นในหลายประเทศจัดทำในรูปแบบต่าง ๆ กันไป บางแห่งใช้วิธีการเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชน บางแห่งใช้การแต่งตั้งจากทางราชการ และบางแห่งก็ผสมกันแม้ว่าประชาชนเลือกตั้งแล้วก็ยังต้องให้ราชการเห็นชอบด้วย จึงแต่งตั้งให้เป็นได้ หรือมิฉะนั้นก็ส่งคนของทางราชการมาควบคุมการบริหาร

4. จัดให้มีการรักษาคุ้มครองรักษาสวัสดิภาพของสมาชิก ทั้งทรัพย์สินและร่างกาย ความสงบสุขของชุมชน ซึ่งในชุมชนที่เจริญมากก็คือตำรวจเป็นผู้ให้การคุ้มครอง แต่ในหมู่บ้านชนบทไทยผู้ให้การคุ้มครองอาจเป็นชาวบ้านในหมู่บ้านเอง โดยจัดให้มีเวรยามคอยป้องกันวัว ควาย สัตว์เลี้ยง ในหมู่บ้านบางแห่งใช้ชายฉกรรจ์ ในหมู่บ้านบางแห่งเป็นผู้ช่วยกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นอกจากการปกป้องรักษาทรัพย์สินของชาวบ้านแล้ว ส่วนจะทำได้เพียงไรนั้นอยู่ที่ความเข้มแข็งของผู้นำในหมู่บ้าน

5. ดำรงไว้ซึ่งภาระหน้าที่ทางสรีรวิทยาของสมาชิกภายในชุมชน สมาชิกภายในชุมชนที่เกิดมาแทนสมาชิกที่ตายจากไปจะต้องได้รับการเลี้ยงดูเอาใจใส่ ในเรื่องปัจจัยทั้ง 4 คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ และที่อยู่อาศัย นอกจากเป็นภาระหน้าที่ของครอบครัวแล้ว ชุมชนต้องทำหน้าที่คอยให้ความช่วยเหลือสนับสนุนเรื่องบริการเหล่านี้แก่สมาชิกในชุมชน นักการศึกษาได้อธิบายต่อไปว่าการจัดบริการในด้านนี้รวมไปถึงการรักษาคุ้มครองสวัสดิภาพของสมาชิก และสิ่งอำนวยความสะดวก

ต่าง ๆ ในรูปวัสดุสิ่งก่อสร้างที่จะนำมาเพื่อสนับสนุนปัจจัย 4 ดังกล่าวด้วย พิจารณาให้ดีก็คือ การรวมบริการและสิ่งอำนวยความสะดวกบางอย่างในชุมชนนั่นเอง

6. จัดให้มีการบริการทางเศรษฐกิจและบริการอื่น ๆ เพื่อสมาชิกในชุมชน ซึ่งในด้านการตลาดได้แก่ การให้ความรู้ในรูปของการฝึกอบรมให้สมาชิกมีความสามารถในด้านการประกอบอาชีพที่ตนถนัด โดยภายในชุมชนควรจะจัดให้มีการแบ่งผลผลิตตามสัดส่วนความเสมอภาคระหว่างสมาชิกในชุมชน นอกจากนี้สมาชิกในชุมชนควรจะต้องมีการแบ่งการใช้แรงงานให้ถูกต้องตามวัยของสมาชิกในชุมชน และแบ่งแยกตามความถนัดของแต่ละบุคคลเพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีประสิทธิภาพที่สุด

7. หน้าที่ในการผลิตสมาชิกใหม่ของชุมชน นักการศึกษาได้อธิบายถึงภาระหน้าที่ของชุมชนในเรื่องนี้ เป็นการเตือนให้ระวังว่าบางชุมชนไม่สนใจต่ออัตราการเกิดของคนในชุมชนไม่มีการวางแผนครอบครัว การเกิดเป็นเรื่องของธรรมชาติไม่ควรจะป้องกัน หากมีสมาชิกเกิดใหม่จนชุมชนไม่สามารถให้บริการและเลี้ยงดูให้เป็นผู้มีคุณภาพ ชุมชนย่อมประสบกับปัญหามากมาย ชุมชนเหล่านี้มักเป็นชุมชนที่อยู่ในประเทศกำลังพัฒนา

8. ให้ความสนใจเป็นพิเศษในการให้การศึกษา การปลูกฝังของสมาชิกของชุมชนให้อยู่ในแนวทางที่ชุมชนต้องการ ซึ่งโดยปกติแล้วทุกชุมชนย่อมตั้งความหวังในเรื่องความเจริญก้าวหน้าที่อยู่ในสมาชิกรุ่นใหม่ของชุมชน จะต้องระมัดระวังและมีการวางแผนในการศึกษา อบรมปลูกฝังชนรุ่นหลัง โดยเริ่มวางระบบตั้งแต่ครอบครัว เพื่อนเล่นในโรงเรียน รวมถึงหน้าที่การงานของสมาชิกของชุมชนนั้น ๆ ด้วย

9. รักษาความสงบเรียบร้อยภายในชุมชน และจัดสวัสดิการแก่สมาชิกในชุมชน นอกจากจะจัดในรูปแบบของขนบธรรมเนียมประเพณีแล้ว ยังหมายถึงข้อกำหนด กฎเกณฑ์ที่ใช้ในชุมชน ซึ่งหน้าที่การรักษาความสงบเรียบร้อยภายในชุมชนดังกล่าว ชุมชนชนบทของไทยมีลักษณะที่เด่นกล่าวคือมีศาสนาเป็นสถาบันที่คอยกับกับควบคุมความเรียบร้อยดังกล่าว ตลอดจนความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณีของหมู่บ้านที่มีส่วนช่วยควบคุมความประพฤติเพื่อให้เกิดความสงบสุขในชุมชน

10. หน้าที่สร้างสรรค์ กล่าวคือ การปลูกฝังค่านิยมที่ดีแก่สมาชิกในชุมชน มีบริบทสภาพแวดล้อมที่ดีที่ก่อให้เกิดกำลังใจและความภาคภูมิใจแก่สมาชิกในชุมชน ก่อให้เกิดความผูกพันทางจิตใจแก่สมาชิกในชุมชน นอกจากนี้ชุมชนจะต้องแสดงออกถึงการเอาใจใส่ต่อคนทุกคน ทุกรุ่น ทุกวัย ที่อยู่ในชุมชน รวมถึงสร้างสำนึกร่วมที่ดีในชุมชนที่ก่อให้เกิดทัศนคติและศรัทธาที่ดีต่อชุมชนของตนเอง ดังจะเห็นได้จากในหมู่บ้านไทยที่มีการจัดงานบุญต่าง ๆ ที่มีประโยชน์และเสริมสร้างคุณค่าชีวิตของคนในชุมชนและทำให้สมาชิกในชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในชุมชน

โดยสรุปแล้วการทำหน้าที่ของชุมชนอาจกล่าวได้ว่าเสมือนทำหน้าที่ของรัฐในภาพกว้างคือต้องทำหน้าที่ในการให้การดูแลการบริการเพื่อคนที่อยู่ในชุมชนนั้นได้รับสวัสดิการที่เหมาะสมทั้งทางตรงและทางอ้อม คุ้มครองและให้การดูแล ให้การศึกษาแก่สมาชิกในชุมชนอย่างทั่วถึงและเสมอภาคอีกด้วย

การพัฒนาชุมชน

สำหรับการพัฒนาชุมชนนั้นมีแนวคิดพื้นฐานอยู่ที่การสรรหากระบวนการ แนวทาง รูปแบบของกิจกรรมหรือโครงการที่หนุนเสริมการพัฒนาโดยเปิดโอกาสให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนของตนเอง โดยวางอยู่บนแนวทางดังต่อไปนี้ (โกวิทย์ พวงงาม, 2553 ,หน้า 126-129)

1. คนมีความสำคัญที่สุด (man is a most important) กล่าวคือ การพัฒนาชุมชนเชื่อมั่นในศักยภาพหรือพลังความสามารถของคน เพราะการดำรงอยู่หรือการล่มสลายของชุมชน การพัฒนาหรือการเสื่อมถอยของชุมชน ขึ้นอยู่กับคนในชุมชนเป็นสำคัญ จึงต้องให้คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาด้วย ดังนั้นจึงต้องพัฒนาคนให้มีศักยภาพในการพัฒนาตนเองและชุมชน รวมทั้งสร้างมาตรฐานในการดำรงชีวิตหรือมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความพร้อมที่จะพัฒนาชุมชนของตนเอง

2. การมีส่วนร่วมของประชาชน (people participation) กล่าวคือ การมีส่วนร่วมของประชาชนถือเป็นหัวใจของการพัฒนาโดยยึดหลักของการมีส่วนร่วมที่ว่า ประชาชนมีส่วนร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า การพัฒนาชุมชนนั้นเป็นของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชนนั่นเอง

3. การช่วยเหลือตนเอง (aided self-help) โดยการช่วยเหลือตนเองเป็นแนวทางในการพัฒนาที่ยึดเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่งคือ ต้องพัฒนาให้ประชาชนพึ่งตนเองได้มากขึ้น โดยมีรัฐให้การช่วยเหลือสนับสนุนในส่วนที่เกิดขีดความสามารถของประชาชน ตามโอกาสและหลักเกณฑ์ที่เหมาะสม

4. การพึ่งตนเอง (self-reliance) โดยการพึ่งตนเองเป็นความเชื่อในศักยภาพและพลังความสามารถของชุมชน แนวคิดของการพัฒนาชุมชนจึงเชื่อมั่นว่าการเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชนและชุมชนนั้นทำให้คนสามารถที่จะพัฒนาชุมชนได้ด้วยตนเอง สามารถสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้

5. ความคิดริเริ่มของประชาชน (initiative) เป็นแนวคิดในการทำงานกับประชาชนโดยยึดหลักการที่ว่า ความคิดริเริ่มต้องมาจากประชาชน ซึ่งต้องใช้วิถีแห่งประชาธิปไตยและหาโอกาสกระตุ้นให้การศึกษา ให้ประชาชนเกิดความคิดและแสดงออกซึ่งความคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ต่อหมู่บ้าน ตำบล เป็นแนวความคิดที่เชื่อมั่นในสิทธิเสรีภาพของคน การพัฒนาชุมชนต้องเกิดจากความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในชุมชน โดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่มในการศึกษาวิเคราะห์ปัญหา จัดทำแผนและโครงการ ไม่ใช่ถูกกำหนดโดยบุคคลหรือหน่วยงานนอกชุมชน การดำเนินงานพัฒนาในขั้นตอนต่าง ๆ ต้องให้ประชาชนในชุมชนเป็นผู้ริเริ่มและรับผิดชอบ หน่วยงานนอกชุมชนอื่น ๆ เป็นหน่วยที่สนับสนุนส่งเสริมเท่านั้น แนวความคิดดังกล่าวนี้จะเกิดขึ้นได้โดยวิธีให้การศึกษาแก่คนในชุมชนจนมีความรู้ ความสามารถ

ในระดับที่เรียกว่า “คิดเป็นทำเป็น” จนสามารถที่จะค้นหาปัญหา วิเคราะห์ปัญหา กำหนดวิธีการแก้ไขปัญหาและดำเนินการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง

6. ความต้องการของชุมชน (felt-needs) การพัฒนาชุมชนต้องให้ประชาชนและองค์กรประชาชนคิดและตัดสินใจบนฐานความต้องการของชุมชนเอง เพื่อให้เกิดความคิดที่ว่างานเป็นของประชาชนและจะช่วยกันดูแลรักษาต่อไป

7. การใช้ทรัพยากรในชุมชน (community natural resources utilize) การพัฒนาชุมชนย่อมเป็นไปเพื่อประโยชนของชุมชนดังนั้นผลประโยชน์ในการพัฒนาของชุมชนใดย่อมต้องเกิดขึ้นกับชุมชนนั้น จึงต้องใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ของชุมชน เช่น คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ ทุนทางสังคมและทรัพยากรต่าง ๆ ไม่พึ่งพาชุมชนอื่น ๆ ในการพัฒนาชุมชนของตนเอง เพราะแต่ละชุมชนต่างก็มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ทรัพยากรเพื่อการพัฒนาชุมชนของตนเช่นเดียวกัน

8. ขีดความสามารถของชุมชนและรัฐบาล (community and government capacity) การพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นให้ดำเนินการโดยคนและทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญ เพราะรัฐบาลมีขีดความสามารถจำกัด ทั้งด้านบุคลากร งบประมาณและระบบการบริหาร ส่วนชุมชนก็มีขีดจำกัดในเรื่องความไม่พร้อมของคนและทรัพยากรที่ใช้ในการพัฒนาไม่เพียงพอ ดังนั้น การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงต้องคำนึงถึงขีดความสามารถของชุมชนและรัฐบาล กล่าวคือ ชุมชนที่มีความพร้อมมากก็พึ่งตนเองให้มาก ชุมชนที่มีความพร้อมน้อย รัฐก็ให้กรสนับสนุนมากขึ้น ขีดความสามารถของชุมชนและรัฐนี้จะต้องได้สัดส่วนและสอดคล้องซึ่งกันและกัน

9. การร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน (co-operations between government with people) การพัฒนาชุมชนจะประสบความสำเร็จได้ต้องเกิดจากการร่วมมือกันระหว่างรัฐบาลและประชาชนไม่ปล่อยให้ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดรับผิดชอบเพียงฝ่ายเดียว เพราะทั้งรัฐบาลและประชาชนในชุมต่างก็มีข้อจำกัดไม่สามารถดำเนินงานชุมชนให้มีประสิทธิภาพได้เต็มที่ดังกล่าวมาแล้ว การร่วมมือระหว่างรัฐบาลและประชาชนนี้ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการช่วยเหลือตัวเอง การใช้ทรัพยากรในชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชน และการสนับสนุนส่งเสริมของรัฐบาลอย่างเหมาะสมเป็นสำคัญ

10. การพัฒนาแบบบูรณาการ (integrated development) การพัฒนาชุมชนต้องดำเนินการไปพร้อม ๆ กันหลาย ๆ ด้าน จะมุ่งเพียงด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้เพราะกิจกรรมในการพัฒนาชุมชนมีหลายกิจกรรม การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ต้องสอดคล้องและเป็นแนวทางเดียวกันเพื่อการประหยัดแรงงาน งบประมาณ และเวลาที่ใช้ การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงต้องประสานงานกับคน หน่วยงาน องค์กรต่าง และงบประมาณจึงจะประสบความสำเร็จ

11. ความสมดุลในการพัฒนา (development as equality) การพัฒนาชุมชนต้องดำเนินการไปพร้อมกันทุกด้านไม่มุ่งในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ เพราะกิจกรรมมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด จึงต้องคำนึงถึงความสมดุลในการพัฒนาด้วย เช่น ความสมดุลระหว่างการพัฒนาคนกับ

สิ่งแวดล้อม ความสมดุลระหว่างสิ่งที่เป็นรูปธรรมกับนามธรรม ความสมดุลระหว่างการพัฒนาวัตถุกับการพัฒนาจิตใจของคน ความสมดุลระหว่างเพศและวัย ความสมดุลระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับภูมิปัญญาสากล เป็นต้น

12. การพัฒนาชุมชนเป็นการศึกษาภาคชีวิต (lifelong education) คือมีลักษณะเป็นการให้คำปรึกษาแก่ประชาชนทุกเพศวัยอย่างต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิต เป็นการให้การศึกษาที่เน้นให้รู้จักตนเอง รู้จักโลก และเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับสรรพสิ่งทั้งที่เป็นมนุษย์ ธรรมชาติ หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ อันก่อให้เกิดปัญญาเพื่อปรับสภาพความเป็นอยู่ให้สอดคล้องสมดุล การศึกษาภาคชีวิตเป็นเครื่องมือสำคัญซึ่งจะทำให้มีความสามารถปรับตัวเองอยู่ในชุมชน และสังคมได้อย่างเป็นสุขตามอัตภาพ

โดยสรุปแนวคิดการพัฒนาชุมชนคือกระบวนการในการหนุนเสริมให้พื้นที่และกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นั้นมีพัฒนาการที่ดีขึ้นทั้งในด้านบริบทในการดำเนินชีวิตและวิถีชีวิตของผู้คน โดยมีกระบวนการในการพัฒนาผ่านคนที่อาศัยอยู่ในชุมชน ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม การเรียนรู้ร่วมกันและร่วมกันพัฒนาโดยอาศัยทรัพยากรและทุนที่มีอยู่ในชุมชน และการหนุนเสริมจากหน่วยงานภาครัฐในลักษณะการมีส่วนร่วมจากภายในและภายนอก ซึ่งหากกระบวนการในการพัฒนามีการจัดการที่ดีย่อมส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของคนที่อยู่ในชุมชนและนำไปสู่ความเจริญด้านกายภาพในเชิงพื้นที่ด้วย

เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนนั้นแม้จะมีกระบวนการ วิธีการที่หลากหลาย รวมถึงมีเป้าหมายของการพัฒนาที่หลากหลาย แต่โดยหลักการแล้วมีเป้าหมายสำคัญ 2 ประการ คือ การพัฒนาคนให้มีความสุขและการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง (โกวิทย์ พวงงาม, 2553, หน้า 160-162) กล่าวคือ

1. การพัฒนาคนให้มีความสุข คือ ให้เป็นคนที่มีคุณภาพ มีคุณธรรม มีความสุขสงบ จิตใจที่เยือกเย็น อารมณ์แจ่มใส มั่นคง ไม่มีความเครียด สุขุม มีเมตตา กรุณา เอื้ออาทรต่อผู้อื่น รู้จักประมาณตน มีความพอเพียง เข้าใจในสัจจธรรมของชีวิตมองโลกในแง่ดี มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง เป็นต้น

2. การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง ชุมชนที่เข้มแข็งมีลักษณะดังนี้

2.1 มีจิตสำนึกชุมชน คือสมาชิกสำนึกว่าตนเองเป็นเจ้าของชุมชน มีความตั้งใจที่จะรับผิดชอบปัญหาต่าง ๆ ร่วมกับบุคคลอื่น ๆ อย่างเท่าเทียมกันและสมานฉันท์ ยอมรับในศักยภาพของกันและกัน ยอมรับในความหลากหลายของสมาชิก เป็นต้น

2.2 มีจิตวิญญาณชุมชน คือ สมาชิกมีความจงรักภักดีต่อชุมชน อุทิศตนเพื่อชุมชน หวงแหนชุมชน มีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น ศาสนา เครือญาติหรือความสัมพันธ์ทางสังคมแบบต่าง ๆ ความมีจิตวิญญาณชุมชน ทำให้เกิดความยินดีมีความมุ่งมั่นและเกิดพลังมหาศาล เป็นพลังที่ทำให้คนและชุมชน

มีความสุขร่วมกัน จิตวิญญาณชุมชนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากการมีจิตสำนึกของชุมชน ทำให้สมาชิกของชุมชนมีจิตใจที่แข็งแกร่ง มีความพร้อมที่จะรวมพลังกันเพื่อพัฒนาชุมชนของตนต่อไป

2.3 เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ คือสมาชิกร่วมกันเรียนรู้หรือเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม มีความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา รู้ข่าวคราวในด้านต่าง ๆ ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม มีองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนของตนที่เป็นผลจากการปฏิบัติหรือประสบการณ์ที่ได้รับร่วมกัน เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การตัดสินใจร่วมกันผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดร่วมกัน และนำไปใช้ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของการพัฒนาชุมชนร่วมกันไม่ใช่การดำเนินงานโดยบุคคลใดบุคคลหนึ่ง

2.4 มีองค์กรชุมชนเข้มแข็ง คือ สมาชิกรวมตัวกันอย่างเหนี่ยวแน่นด้วยจำสำนึกชุมชนและจิตวิญญาณชุมชน ผนึกกำลังกันเป็นกลุ่มและองค์กรเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน อันเป็นผลของการเรียนรู้ร่วมกันไม่ใช่เป็นแบบต่างคนต่างทำ

2.5 มีการจัดการชุมชนที่ดี คือ สมาชิกของชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเอง กลุ่มและชุมชนได้วางแผน จัดกระบวนการดำเนินงานและประเมินผลการพัฒนาชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.6 มีเครือข่ายชุมชน คือ มีกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ด้วยระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพด้วยความสมานฉันท์ ทำให้เกิดการรวมจิตสำนึกและจิตวิญญาณของสมาชิกและองค์กรชุมชนต่าง ๆ ให้มีพลังเข้มแข็งร่วมกัน เรียนรู้และพัฒนาชุมชนจนประสบความสำเร็จ

2.7 มีภาวะผู้นำชุมชน คือผู้นำในการพัฒนาชนบทเป็นผู้ประสานความคิดของสมาชิก ไม่ผูกขาดความคิดหรือเป็นเจ้าของชุมชนเพียงผู้เดียว พร้อมที่จะเรียนรู้แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นกับผู้อื่น ผนึกตัวเองเข้ากับชุมชนได้อย่างแนบแน่น ร่วมทำประโยชน์เพื่อชุมชน สามารถเชื่อมประสานสมาชิกกลุ่มและองค์กรชุมชนได้เป็นอย่างดี

2.8 เป็นชุมชนพึ่งตนเองได้ คือ สมาชิกของชุมชนมีความเข้มแข็งพอที่จะช่วยเหลือหรือพึ่งตนเองได้ทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สังคมและวัฒนธรรมทั้งในยามปกติและเมื่อประสบกับภาวะวิกฤตต่าง ๆ ทำให้สามารถดำรงรักษาชุมชนเอาไว้ได้

2.9 เป็นชุมชนสงบสุข ชุมชนเข้มแข็งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ มีคุณธรรมและมีความสุข เมื่อคนมารวมกันเป็นชุมชนและสร้างชุมชนให้สงบสุขแล้ว ชุมชนก็มีความเข้มแข็งไม่เบียดเบียนผู้อื่นบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

2.10 เป็นชุมชนที่ยั่งยืน ชุมชนเข้มแข็งเป็นชุมชนที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรต่าง ๆ ให้หมดสิ้นไป แต่ดำรงรักษาสิ่งแวดล้อมทั้งสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมและทรัพยากรต่าง ๆ ของชุมชนไว้ได้แล้วสืบทอดต่อไปให้ลูกหลานไม่ล่มสลายโดยง่าย

โดยสรุป การพัฒนาชุมชนนั้นเป็นไปเพื่อจุดมุ่งหมายสำคัญคือการพัฒนาคน และการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง โดยมุ่งหมายว่าหากคนได้รับการพัฒนาที่แล้วยอมเป็นคนดี เป็นที่ยอมรับของสังคม และชุมชนซึ่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนเพราะหากคนมีคุณภาพ มีศักยภาพ ก็เป็นภาพสะท้อนถึงความเข้มแข็งของชุมชนนั้น ๆ อย่างไรก็ตามการพัฒนาคนอย่างเดียวย่อมไม่เพียงพอ ต้องพัฒนาบริบทสภาพแวดล้อมของชุมชนด้วยซึ่งมีองค์ประกอบหลายด้วยกัน โดยหนึ่งในนั้นเรื่องของ “การมีองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง” ซึ่งสื่อให้เห็นว่ากลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ ในชุมชนนั้นมีความสำคัญเพราะโดยความหมายของกลุ่ม/องค์กรแล้วคือการรวมตัวกันของคนหลาย ๆ คน ของกลุ่มหลาย ๆ กลุ่มซึ่งหากกลุ่ม/องค์กรเหล่าได้รับการพัฒนาที่ดีให้มีความเข้มแข็งแล้วย่อมมีส่วนช่วยหนุนเสริมให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งเช่นกัน

บทสรุป

ชุมชน หมายถึง พื้นที่หรืออาณาบริเวณที่มีการรวมกลุ่มกันของคนมากกว่า 2 ขึ้นไปที่มีความสัมพันธ์กัน มีผลประโยชน์ร่วมกัน มีความสัมพันธ์กันระหว่างสมาชิก มีกิจกรรมร่วมกัน ขุมชนมีองค์ประกอบที่หลากหลาย และมีโครงสร้างที่ชัดเจนว่าภายใต้โครงสร้างดังกล่าวหน่วยต่าง ๆ มีการทำงานหรือหน้าที่ของตนเองอย่างไร และที่สำคัญชุมชนต้องทำหน้าที่ของตนเองที่เป็นประโยชน์แก่สมาชิกได้ด้วย

ชุมชนจะพัฒนาได้ด้วยการมีกระบวนการพัฒนาที่ชัดเจน ผ่านกิจกรรม/โครงการต่าง ๆ ที่เปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วม โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนของตนเองให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนา ชุมชนที่มีกระบวนการในการพัฒนาที่ดีย่อมมีความเข้มแข็ง และสามารถพึ่งตนเองได้ซึ่งถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชุมชน

องค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการพัฒนาชุมชน และมีส่วนสำคัญที่ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งคือ “องค์กรชุมชน” ที่มีบทบาท มีกระบวนการทำงานในชุมชนนั้น ๆ ทั้งนี้องค์กรชุมชนมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการรวมตัวกันของคนในชุมชน บางองค์กรชุมชนถือเป็นศูนย์รวมทางจิตวิญญาณของชุมชนในการรวมให้ปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนต่าง ๆ ในชุมชนได้เกิดการรวมตัวกัน ร่วมกันคิด ร่วมกันแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และทำงานร่วมกัน ดังนั้น “องค์กรชุมชน” ในชุมชนนั้นจึงเป็นตัวชี้วัดหนึ่งของการร่วมกลุ่มกันของคนในชุมชนซึ่งหาก “องค์กรชุมชน” ในชุมชนใด ๆ มีความเข้มแข็งย่อมสะท้อนความเข้มแข็งของชุมชนนั้น ๆ ด้วยเช่นกัน

คำถามท้ายบท

ให้นักศึกษาอภิปรายและตอบคำถามต่อไปนี้ ให้ถูกต้อง

1. คำว่า “ชุมชน” หมายถึงอะไร มีองค์ประกอบอะไรบ้าง
2. โครงสร้างของชุมชน คืออะไร มีความสำคัญอย่างไร
3. องค์ประกอบของชุมชน มีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชน อย่างไร
4. คำว่า “หน้าที่ของชุมชน” หมายถึงอะไร เหมือนหรือต่างจากคำว่า “หน้าที่” โดยทั่วไปอย่างไร
5. การพัฒนาชุมชน หมายถึง การพัฒนาอะไร มีความสำคัญอย่างไร
6. เป้าหมายที่แท้จริงของการพัฒนาชุมชน มุ่งเป้าประสงค์เพื่อการพัฒนาอะไร

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กาญจนา แก้วเทพ. (2538). **การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน.** กรุงเทพฯ : สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย.

_____. (2538). **เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน.** กรุงเทพมหานคร: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย.

กิ่งเทียน ลาภรวย. (2546**). "การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มของสมาชิกในการดำเนินงานศูนย์ส่งเสริมและผลิตภัณฑ์ข้าวชุมชน ตำบลดอนทราย อำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี".** วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

โกวิทย์ พวงงาม. (2553). **การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น.** กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

จิตติ มงคลชัยอรัญญา. (2540). **การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา.** กรุงเทพฯ : เอกสารประกอบการเรียนภาควิชาการพัฒนาชุมชน, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ประเวศ วะสี. (2540). **ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคน ศักยภาพแห่งความสร้างสรรค์.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2552). **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.** กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข(สรส.).

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพฯ: นานมีบุคส์พับลิเคชั่นส์.

ไพรัตน์ เตชะรินทร์. (2524). **การบริหารงานพัฒนาชุมชน.** กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2539). **นิติศาสตร์แนวพุทธ.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

เสถียร เหลืองอร่าม. (2549). **หลักการบริหารงานบุคคล.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : โพธิ์สามต้นการพิมพ์.

สายันต์ ไพรชาญจิตร์. (2549). **กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชนด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น.** กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.).

สนธยา พลศรี. (2545). **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 2
ชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเอง

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

1. ความหมายของชุมชนเข้มแข็ง
2. แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง
3. ลักษณะและองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง
4. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน
5. แนวคิดการพึ่งตนเอง
6. องค์ประกอบของชุมชนพึ่งตนเอง
7. กรณีศึกษาชุมชนเข้มแข็ง

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

เมื่อศึกษาบทที่ 2 จบแล้ว นักศึกษาสามารถ

1. อธิบายความหมายและองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้
2. อธิบายแนวทางการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและพึ่งตนเองได้
3. อธิบายลักษณะของชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเองโดยยกตัวอย่างกรณีศึกษาที่เหมาะสม

วิธีการสอนและกิจกรรมระหว่างการเรียนการสอนประจำบท

1. ประเมินความรู้เดิม
2. ศึกษาเอกสารประกอบการสอน
3. ทำแบบฝึกหัดภายหลังการเรียนรู้
4. เข้ารับการสอนเสริม (ถ้ามี)

สื่อการสอน

1. การฉายภาพนิ่ง (power point)
2. เอกสาร หนังสือ ตำราและเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง

การวัดผลและประเมินผล

1. ประเมินความรู้หลังการเรียนด้วยวิธีการทำคำถามทบทวนท้ายบท
2. ประเมินการมีส่วนร่วมในชั้นเรียนของนักศึกษา
3. ประเมินความสนใจในบทเรียนด้วยการสังเกต การซักถาม
4. ประเมินผลจากการสอบประจำภาคการศึกษา

บทที่ 2
ชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเอง

แนวคิดชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ถือเป็นแนวคิดเป้าประสงค์หลักของการพัฒนาประเทศในปัจจุบันเพราะหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเริ่มมีความเห็นสอดคล้องกันแล้วว่าการจะพัฒนาประเทศให้เข้มแข็งได้นั้นต้องเริ่มที่การหนุนเสริมสนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพัฒนาตนเองตนเองได้อย่างเข้มแข็งและสามารถพึ่งตนเองได้ อย่างไรก็ตามการพัฒนาตนเองให้มีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ของชุมชนนั้นมีองค์ประกอบหลายประการด้วยไม่ว่าจะเป็นการมีโครงสร้างชุมชนที่ดี ชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง มีผู้นำที่มีความเป็นผู้นำที่ดี และที่สำคัญคือในชุมชนนั้นต้องมีกลุ่มและองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งอีกด้วย ซึ่งถือเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

ชุมชนเข้มแข็ง

การให้นิยามความหมายของ “ชุมชนเข้มแข็ง” มีบริบทที่แตกต่างกันกล่าวคือ หากมองจากประสบการณ์การพัฒนาของนักพัฒนาเอกชนหรือนักวิชาการสายพัฒนาชุมชน จะเห็นได้ว่าการพัฒนาชุมชนที่ประสบความสำเร็จจนสามารถสร้างความเข้มแข็งของชุมชนได้นั้น ล้วนมีเงื่อนไขหรือตัวแปรที่แตกต่างกันออกไปตามบริบทของชุมชน ซึ่งมีองค์ประกอบความซับซ้อนของปัจจัยต่าง ๆ อยู่อย่างหลากหลาย อาทิ สภาพชุมชน การจัดบริหารจัดการของสมาชิกของชุมชน เครือข่าย ผู้นำ การเรียนรู้ของชุมชน หรือการมีส่วนร่วมภายในชุมชน จิตสำนึกร่วมกันของสมาชิกชุมชน ศักยภาพของชุมชนในการพึ่งตนเอง โครงสร้างอำนาจรัฐ รวมถึงระบบกลไกของเศรษฐกิจและสังคมที่มีอิทธิพลต่อชุมชนนั้นอีกด้วย ดังนั้นด้วยบริบทแวดล้อมที่แตกต่างกันกระบวนการพัฒนาให้ชุมชนหนึ่งเข้มแข็งภายในบริบทหนึ่งอาจไม่สามารถนำกระบวนการพัฒนาดังกล่าวไปใช้กับชุมชนอื่น ๆ ได้แม้จะมีสภาพบริบทที่ใกล้เคียงกันก็ตาม ถึงกระนั้นหากกระบวนการพัฒนาดังกล่าวมีระบบ ขั้นตอน กระบวนการที่ชัดเจน เข้มข้น และหวังผลได้ นักพัฒนาชุมชนสามารถนำกระบวนการดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนอื่น ๆ ให้มีความเข้มแข็งภายใต้กระบวนการดังกล่าวได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับศักยภาพและความสามารถของนักพัฒนานั่นเอง

แนวคิดการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง

สำหรับแนวคิดและการหนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยภาครัฐนั้นได้ปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของไทยมาโดยลำดับและเด่นชัดขึ้นตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (2540-2544) เป็นต้นมา ซึ่งมีหลักการ กระบวนการ และแนวทางการหนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยสังเขป ดังต่อไปนี้ (โกวิทย์ พวงงาม, 2553, หน้า 232-234)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (2540-2544) ได้กำหนดยุทธศาสตร์การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็งด้วยชุมชนเอง ซึ่งชุมชนจะพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็งได้มีองค์ประกอบที่สำคัญคือ ชุมชนต้องมีความพร้อมในเบื้องต้น และมีภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามาช่วยสนับสนุนเพื่อให้เติบโตอย่างมั่นคง และเป็นฐานสำหรับการพัฒนาไปสู่ด้านอื่น ๆ ต่อไป ขณะเดียวกันภาครัฐจะมีส่วนสนับสนุนในการเตรียมความพร้อมของชุมชนและองค์กรชุมชน การสนับสนุนเงินทุนแก่ชุมชน รวมทั้งสร้างบรรยากาศและการจูงใจให้ภาคธุรกิจเอกชนและองค์กรพัฒนาเอกชน รวมทั้งสถาบันการเงินที่จะเข้ามาหนุนเสริมด้านอื่น ๆ อาทิ การพัฒนาทักษะ การบริหารจัดการและการตลาด เป็นต้น ซึ่งมีแนวทางหลัก ๆ ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ดังกล่าว ดังนี้

1. การเตรียมความพร้อมของชุมชน
2. การเพิ่มศักยภาพขององค์กรชุมชน
3. การสนับสนุนธุรกิจเอกชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาธุรกิจชุมชนตามความพร้อม ความถนัด และความสมัครใจในแต่ละองค์กรธุรกิจ
4. การสนับสนุนแหล่งเงินทุนสำหรับการพัฒนาชุมชน
5. การเพิ่มบทบาทของภาครัฐในการส่งเสริมความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน
6. สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้และขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของประชาชนและชุมชนในชนบท

นอกจากนี้ในแผนพัฒนาฯ ยังได้สนับสนุนให้ประชาชนทั้งในเมืองและชนบทรวมตัวกันอย่างเข้มแข็ง และสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรื่องของตนเอง ชุมชน และสังคมได้ในทุกมิติ โดยมีประเด็นสำคัญคือ

1. สนับสนุนการรวมกลุ่มของชุมชนในทุกรูปแบบ อาทิ

1.1 ให้ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการรวมตัวกันของชุมชน ทั้งในเรื่องสิทธิหน้าที่บทบาทขององค์กรชุมชน รวมทั้งทักษะในการพัฒนาองค์กรให้สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ทักษะการบริหารจัดการองค์กร ทักษะในการบริหารจัดการการเงินและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

1.2 กระตุ้นให้เกิดการรวมตัวของชุมชน ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น กลุ่ม ชมรม สหกรณ์ออมทรัพย์ หรือ องค์กรในรูปแบบต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนและชุมชนมีส่วนร่วมในการก่อตั้ง

2. ส่งเสริมการสร้างเครือข่ายชุมชนอย่างกว้างขวาง อาทิ

2.1 สนับสนุนให้องค์กรชุมชนประสานเครือข่ายการพัฒนาทั้งในพื้นที่ใกล้เคียง ทั้งในระดับจังหวัด ระดับภูมิภาค และระหว่างภูมิภาค เพื่อให้มีการประสานผลประโยชน์แลกเปลี่ยนความรู้และร่วมมือกันทำนุบำรุงศิลปะวัฒนธรรม รวมทั้งอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนจัดการปัญหาของชุมชนร่วมกัน เช่น ปัญหาป่าชุมชน ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาการดูแลทรัพย์สินสาธารณะและความปลอดภัยของชุมชน และปัญหาการเอารัดเอาเปรียบกันในชุมชน เป็นต้น

2.2 สร้างกลไกลการประสานเครือข่ายการพัฒนาชุมชน ระหว่างประชาชน องค์กรชุมชน หน่วยงานภาครัฐและเอกชน ทั้งในระดับพื้นที่และส่วนกลางอย่างเป็นรูปธรรมรวมทั้งสร้างเครือข่ายข้อมูลระหว่างองค์กรต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนได้รับข่าวสารอย่างทั่วถึงและเป็นจริง

2.3 เสริมสร้างเครือข่ายการประสานงานขององค์กรชุมชนในเมืองกับชุมชนในชนบท

2.4 สนับสนุนให้องค์กรชุมชนใช้กลไกทางสังคมเป็นเครื่องมือในการพัฒนาท้องถิ่น และเสริมสร้างความสามัคคีภายในชุมชน โดยให้มีการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น การฟื้นฟูประเพณีวัฒนธรรมอันดีงาม การทอดผ้าป่าต้นไม้ การสืบชะตาลำน้ำ รวมถึงการรณรงค์สร้างจิตสำนึกและค่านิยมที่ดีในการเคารพสิทธิมนุษยชน การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ การมีวินัยและวิถีประชาธิปไตยด้วย

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (2545-2549) ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการส่งเสริมการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยมีประเด็นที่น่าสนใจโดยสังเขป ดังนี้ (โกวิทย์ พวงงาม, 2553, หน้า 236-239)

1. การพัฒนาคุณภาพคนและคุ้มครองทางสังคม โดยให้ความสำคัญกับประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ การพัฒนาคนให้มีคุณภาพและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง การส่งเสริมให้คนมีงานทำโดยมุ่งสร้างผู้ประกอบอาชีพส่วนตัวและผู้ประกอบการขนาดเล็กกระจายโอกาสการมีงานทำให้ทุก ๆ พื้นที่ทั่วประเทศ การปรับปรุงระบบคุ้มครองทางสังคมให้มีประสิทธิภาพครอบคลุมทั่วถึงและเป็นธรรมเพื่อสร้างหลักประกันแก่คนทุกช่วงวัย การป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดและความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินโดยปรับปรุงรูปแบบการบริหารจัดการให้มีเอกภาพและประสิทธิภาพมากขึ้นเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชน การส่งเสริมบทบาทครอบครัว องค์กรทางศาสนา องค์กรชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน อาสาสมัครและสื่อมวลชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาโดยส่งเสริมให้สถาบันครอบครัวมีความเข้มแข็งในการดูแลและพัฒนาอาชีพในทุกด้านสร้างและปลุกจิตสำนึกในความรักชาติและความเป็นไทยอย่างจริงจัง

2. การปรับโครงสร้างการพัฒนาชนบทและเมืองอย่างยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและการพัฒนาเมืองน่าอยู่ ชุมชนน่าอยู่ เน้นการพัฒนากระบวนการชุมชนเข้มแข็งให้เป็นฐานรากที่มั่นคงของสังคม การแก้ปัญหาความยากจนในเขตชนบทและเมืองภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม การสร้างความเชื่อมโยงของการพัฒนาชนบทและเมืองอย่างเกื้อกูลเพื่อกระจายโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคมให้เท่าเทียมกันโดยให้ความสำคัญกับการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในระดับฐานราก การจัดการพื้นที่เชิงบูรณาการที่ยึดพื้นที่ภารกิจและการมีส่วนร่วม และเตรียมความพร้อมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้มีคนดีและระบบดีเพื่อรองรับการกระจายอำนาจ

3. การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยให้ความสำคัญกับประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ การเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของประเทศ การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติให้มีความอุดมสมบูรณ์โดยคุ้มครองและกำหนดเขตพื้นที่อนุรักษ์เพื่อรักษาสมดุลของระบบนิเวศของประเทศ การอนุรักษ์ฟื้นฟูและรักษาสภาพแวดล้อมชุมชน ศิลปะวัฒนธรรมและและแหล่งท่องเที่ยวให้เกื้อหนุนการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจชุมชน รวมถึงการบริหารจัดการปัญหามลพิษอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อพัฒนาให้เมืองและชุมชนมีความน่าอยู่

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (2550-2554) ได้กำหนดแนวทางการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนด้วยการส่งเสริมการรวมตัวกันทำและจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอตามความพร้อมของชุมชน เชื่อมโยงกับการทำมาหากินเลี้ยงชีพตั้งแต่ระดับปัจเจก ระดับครอบครัวจนถึงระดับชุมชน โดยคำนึงถึงความพอประมาณและความพออยู่พอกินเป็นลำดับแรก มีการเชื่อมโยงกันของชุมชนกับสังคมภายนอก มีกระบวนการเรียนรู้และการจัดการองค์ความรู้อย่างเป็นขั้นเป็นตอน มีเครือข่ายการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพื่อการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยมีแนวทางโดยสรุป ดังนี้ (โกวิทย์ พวงงาม, 2553, หน้า 239-244)

1. การส่งเสริมการรวมตัวกันของคนในชุมชนทำกิจกรรมเพื่อประโยชน์ของชุมชน โดยมีวิธีการดังนี้

1.1 ส่งเสริมให้มีการรวมตัวกันของคนในชุมชนในรูปแบบที่หลากหลายมีกิจกรรมดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นการรวมตัวในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ หรือการรวมตัวของชุมชนทั้งในเชิงพื้นที่หรือประเด็นความสนใจ

1.2 เสริมหนุนให้ชุมชนที่มีความสามารถในการรวมตัวกันทำประโยชน์ต่อส่วนรวม ทั้งเรื่องการเปิดพื้นที่สาธารณะในการจัดกิจกรรม การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่านสื่อบุคคล สื่อการศึกษา สื่อท้องถิ่นและสื่อระดับชาติ รวมถึงมาตรการและกลไก

ทางกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับและการเงินการคลังเพื่อเอื้ออำนวยให้ภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมสนับสนุนการสร้างชุมชนเข้มแข็ง

2. การจัดการองค์ความรู้และระบบการเรียนรู้ของชุมชนอย่างครบวงจร โดยมีวิธีการ ดังนี้

2.1 สำรวจ รวบรวมและพัฒนาฐานข้อมูลชุมชนให้เป็นระบบและทันสมัย ทั้งข้อมูลครัวเรือน ข้อมูลศักยภาพชุมชนในประเด็นต่าง ๆ อาทิ การจัดกิจกรรมของชุมชน ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนภูมิปัญญาท้องถิ่นและปราชญ์หรือผู้นำตามธรรมชาติในชุมชน การสืบค้นประวัติท้องถิ่นและวัฒนธรรมชุมชน เป็นต้น โดยให้มีการจัดทำในลักษณะของแผนที่ศูนย์ของชุมชนที่มีพลวัตที่คนในชุมชนเข้าถึงได้สะดวกและนำไปใช้เป็นฐานในการจัดการทรัพยากรในชุมชนและกำหนดทางเลือกการพัฒนาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน

2.2 การฟื้นฟูความรู้พื้นบ้านควบคู่กับการทำวิจัยการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความหลากหลายของทุนในชุมชน โดยสนับสนุนบทบาทนักวิจัยท้องถิ่นร่วมกับสถาบันการศึกษาในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ให้เกิดความรู้ใหม่ของชุมชนที่ผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสม เช่น การทำเกษตรผสมผสานเทคโนโลยีการเกษตรและหัตถกรรมพื้นบ้าน เป็นต้น โดยมีการรวบรวมความรู้ต่าง ๆ อย่างเป็นระบบและเผยแพร่สู่คนในชุมชน

2.3 ส่งเสริมให้ปราชญ์ แกนนำ และผู้รู้ ถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านการเรียนรู้และการจัดการความรู้ในชุมชนสู่เด็กและเยาวชน เชื่อมโยงความหลากหลายทางชีวภาพและความหลากหลายทางวัฒนธรรมกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ควบคู่กับการค้นหาผู้นำธรรมชาติรุ่นใหม่ที่เข้มแข็ง มีคุณธรรม จริยธรรม ขยัน อดทน ซื่อสัตย์ และมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม เพื่อให้เป็นพลังขับเคลื่อนและขยายผลกิจกรรมการเรียนรู้ของชุมชนในวงกว้างและระยะยาว

2.4 จัดให้มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชนอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาชุมชนด้วยตนเอง โดยนำข้อมูลชุมชนและองค์ความรู้จากภายนอกมาวิเคราะห์หาปัญหาและสาเหตุ แล้วค้นหาทางออกเพื่อนำไปทดลองปฏิบัติจริง บนฐานองค์ความรู้และศักยภาพของชุมชน มีการศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้จากเครือข่ายชุมชนที่ประสบความสำเร็จ นำมาปรับใช้ประโยชน์และประยุกต์ต่อยอดขยายผลกับสิ่งที่ชุมชนมีอยู่ โดยใช้แหล่งทุนในชุม อาทิ ธนาคารประชาชน โครงการพัฒนาศักยภาพของหมู่บ้าน/ชุมชน (SML) สหกรณ์เครดิตยูเนี่ยน เป็นต้น โดยพัฒนาเป็นแผนชุมชนเพื่อเชื่อมโยงกับภายนอกชุมชนในบริบทที่ต้องการได้รับการสนับสนุน

2.5 สนับสนุนเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างชุมชนกับชุมชน ชุมชนกับสถาบันการศึกษา ชุมชนกับองค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ อาทิ ภาคธุรกิจเอกชน องค์กรเอกชน สื่อมวลชน ฯลฯ เพื่อให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้โดยเฉพาะบทบาทของสถาบันการศึกษาและหน่วยงานวิจัยในการจัดการความรู้และภูมิปัญญาที่อยู่ในตัวคน ให้เป็นความรู้ที่เปิดเผยอย่างเป็นระบบมีกระบวนการพัฒนาต่อยอด ให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

3. การสร้างภูมิคุ้มกันชุมชน มีการให้ความสำคัญและแนวทางการดำเนินการ ดังนี้

การสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคตด้วยการส่งเสริมข้อความมั่นคงของครอบครัว การจัดบริการทางสังคมในชุมชน การปลูกฝังค่านิยมที่ดีงาม การสร้างระบบความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันและกันของชุมชนและระหว่างชุมชนอย่างเท่าเทียมด้วยบริบททางศาสนาและวัฒนธรรมชุมชน และการให้ความคุ้มครองสิทธิ์รวมทั้งการเฝ้าระวังช่วยเหลือเยียวยาเมื่อชุมชนไปชนกับภัยพิบัติต่าง ๆ โดย

3.1 เสริมสร้างครอบครัวให้มีความมั่นคง มีความอบอุ่น มีสัมพันธภาพที่ดี รักษาวัฒนธรรมอันดีงามและทำประโยชน์ต่อส่วนรวม โดยจัดกิจกรรมและให้ข้อมูลข่าวสารสารสนเทศที่เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิต เช่น คุณค่าและวิธีการออมของครัวเรือน ความรู้ด้านโภชนาการ คำปรึกษาการใช้ชีวิตสมรสและการเป็นพ่อแม่ที่ดี วิธีการเข้ารับบริการจากภาครัฐ ราคาผลิตภัณฑ์การเกษตร รวมถึงการสร้างค่านิยมครอบครัวอบอุ่นผ่านระบบการศึกษา สถาบันทางศาสนา สื่อมวลชนและสื่อสาธารณะ ตลอดจนใช้ศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนจัดกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ เช่น การเสริมสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนต่างวัยโดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่นและผู้สูงอายุ เป็นต้น

3.2 สร้างบรรยากาศในชุมชนให้เอื้อต่อการศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิตทั้งในระบบและนอกระบบอย่างต่อเนื่องและเชื่อมโยงกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เช่น ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน ศูนย์สาธิตของหน่วยงานรัฐ คณะ/ภาควิชาวิจัยของสถาบันอุดมศึกษาในพื้นที่ที่พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน รวมทั้งอำนวยความสะดวกให้ชุมชนเข้าถึงแหล่งการเรียนรู้ภายนอกอย่างสม่ำเสมอด้วยสาระและเครื่องมือถือที่หลากหลายและราคาถูก เช่น การศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม รายการวิทยุโทรทัศน์ที่สร้างสรรค์ อินเตอร์เน็ตประจำชุมชน เป็นต้น

3.3 เสริมสร้างความมั่นคงในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ทั้งการสร้างหลักประกันชีวิตสวัสดิการสังคม ความมั่นคงด้านอาหาร ความมั่นคงด้านสุขภาพและที่อยู่อาศัย การคุ้มครองผู้บริโภคและความมั่นคงในสิทธิมนุษยชน เป็นต้น

3.4 เชื่อมโยงบทบาทองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน สถาบันทางศาสนา และสถานศึกษาในการสืบสานวัฒนธรรมจารีตประเพณีที่ดีงามของชุมชน การฟื้นฟูค่านิยมการทำงานร่วมกัน เช่น ประเพณีลงแขก สืบชะตาลำน้ำ เป็นต้น การปฏิบัติตามหลักธรรมและการทำนุบำรุงศาสนา การช่วยเหลือเกื้อกูลกันฉันท์เครือญาติ โดยเฉพาะการเกื้อกูลคนยากจน และการดูแลผู้สูงอายุในชุมชน รวมทั้งการสร้างความเข้าใจและเคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรมและชนต่างชาติพันธุ์เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

3.5 รณรงค์สร้างจิตสำนึกสาธารณะให้คนในชุมชนเป็นพลเมืองดีรู้สิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม มีความซื่อสัตย์ รักและภูมิใจในบ้าน ดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและ

สิ่งแวดล้อมของชุมชน รวมทั้งร่วมกันสร้างระบบเฝ้าระวังภาวะสังคมในชุมชนและสนับสนุนการเป็นอาสาสมัครชุมชน เป็นต้น

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (2555-2559) สำหรับกรอบแนวคิดการพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 มีแนวคิดที่ต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8-10 โดยยังคงยึดหลักการปฏิบัติตาม “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”และขับเคลื่อนให้บังเกิดผลในทางปฏิบัติที่ชัดเจนยิ่งขึ้นในทุกภาคส่วน ทุกระดับ ยึดแนวคิดการพัฒนาแบบบูรณาการเป็นองค์รวมที่มี “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” มีการเชื่อมโยงทุกมิติของการพัฒนาอย่างบูรณาการ ทั้งมิติตัวคน สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และการเมือง เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้พร้อมเผชิญการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งในระดับปัจเจก ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ ขณะเดียวกันให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคมในกระบวนการพัฒนาประเทศ (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 128 ตอนพิเศษ 152 ง, หน้า 9)

ด้านการหนุนเสริมและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็งนั้น แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 อาจถือได้ว่าได้ให้ความสำคัญเป็นอย่างมากเพราะได้กล่าวถึงการหนุนเสริม การส่งเสริม การสนับสนุน รวมถึงการกำหนดแนวทางการพัฒนาให้ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งแทรกไว้ในแทบทุกยุทธศาสตร์ของการพัฒนาประเทศ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแนวทางการพัฒนาประเทศโดยภาพรวมนั้นเริ่มต้นที่ฐานรากคือมีชุมชนที่เข้มแข็ง โดยมีสาระสำคัญในประเด็นการหนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยสรุป ดังนี้

1. สนับสนุนการค้นหาอัตลักษณ์อันโดดเด่นของชุมชน การสร้างกระบวนการเรียนรู้ และปลูกฝังความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน โดยอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นรวมทั้งส่งเสริมกลไกเชิงสถาบันในชุมชนท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมสร้างความเข้าใจในพหุวัฒนธรรมสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีความมั่นคงทางวัฒนธรรมและดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของชุมชน

2. สนับสนุนให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมคิดและร่วมกำหนดแนวทางการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นบนหลักการพึ่งพาตนเองที่คำนึงถึงศักยภาพ ทรัพยากร ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในชุมชนเป็นหลัก โดยให้ความสำคัญกับการจัดการการเรียนรู้ในชุมชน การศึกษาถอดองค์ความรู้ของชุมชนและชุมชนต้นแบบ การจัดการตนเองได้ตามบริบทของพื้นที่และการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ช่วยพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพ

3. ส่งเสริมการขยายผลและพัฒนาศักยภาพของคนสามวัย เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และสร้างความเข้าใจที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตในการอยู่ร่วมกับครอบครัวชุมชนอย่างอบอุ่นและเข้มแข็ง ควบคู่กับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชนกับเครือข่ายภาคประชาสังคม และภาคส่วนต่าง ๆ ในการพัฒนาระบบเฝ้าระวังปัญหาทางด้านสังคมและวัฒนธรรมโดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชนในชุมชน

4. สนับสนุนการผลิตและบริการของชุมชนในการสร้างมูลค่าเพิ่มสินค้าเกษตรอาหาร และพลังงาน โดยพัฒนาศักยภาพการพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน บนฐานความรู้ที่สร้างสรรค์เพื่อสร้างเอกลักษณ์ของสินค้า เช่น สมุนไพร ผลิตภัณฑ์อาหารและบริการเพื่อสุขภาพ สินค้าอาหารและผลิตภัณฑ์ฮาลาล เป็นต้น รวมถึงสินค้าเกษตรที่มิใช่อาหาร เช่น ผลิตภัณฑ์ยาง ไม้ยาง สินค้าจำพวกวัสดุชีวภาพ ผลิตภัณฑ์ยาและอาหารเสริมเพื่อสุขภาพ เป็นต้น ตลอดจนการสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาต่อยอดให้มีโอกาสทางการตลาดและเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขัน รวมถึงสนับสนุนการผลิตและการตลาดสินค้าเกษตรชนิดใหม่ ๆ ที่มีมูลค่าสูงเพื่อรองรับความต้องการของตลาดเฉพาะกลุ่มและตลาดโลก

5. สนับสนุนการผลิตพลังงานทดแทนภายในชุมชน โดยการสนับสนุนองค์ความรู้ด้านเทคโนโลยีการผลิตพลังงานทดแทน ทั้งจากวัตถุดิบเหลือใช้จากครัวเรือนและการเกษตร อาทิ มูลสัตว์ ขยะ ฟาง แกลบ เศษไม้ ตลอดจนถ่ายทอดวิธีการดูแลรักษาและการซ่อมบำรุงให้แก่ชุมชนหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้มีศักยภาพในการผลิตพลังงานทดแทน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาพลังงานทดแทนอย่างมั่นคงและยั่งยืนในระดับชุมชนและท้องถิ่น ทั้งนี้ เพื่อเป็นการลดต้นทุนด้านพลังงานรวมถึงลดมลภาวะแก่ชุมชนและท้องถิ่น รวมทั้งส่งเสริมการผลิตพืชพลังงานทดแทนที่ไม่ใช่อาหารและมีความเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น เช่น สบู่ดำ เป็นต้น

6. เสริมสร้างความเข้มแข็งของท้องถิ่น ชุมชน ผู้ประกอบการรายย่อยวิสาหกิจชุมชน และบุคลากรภาครัฐ เพื่อร่วมกันพัฒนาและเชื่อมโยงกับสาขาการผลิตและบริการที่เกี่ยวเนื่องในพื้นที่ตามแนวทางการพัฒนาเครือข่ายวิสาหกิจ พัฒนาทักษะและองค์ความรู้ของบุคลากรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชุมชน รวมทั้งเสริมสร้างศักยภาพของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมให้สามารถปรับตัวเพื่อรองรับผลกระทบต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขตามกฎระเบียบใหม่ของโลก

7. พัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง และส่งเสริมสิทธิชุมชนในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน โดยสนับสนุนแนวทางการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติเชิงอนุรักษ์และแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ ตามวิถีชีวิต ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมดั้งเดิมภายใต้หลักการคนอยู่ร่วมกับระบบนิเวศอย่างเกื้อกูล สนับสนุนสิทธิของชุมชน บทบาทของปราชญ์ชาวบ้านและผู้นำชุมชน ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการพึ่งตนเอง สร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับระบบนิเวศเพื่อให้ชุมชนเกิดความรักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติ และสนับสนุนให้ชุมชนสำรวจทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อจัดทำฐานข้อมูลระดับชุมชน โดยร่วมกับองค์กรท้องถิ่น ตลอดจนส่งเสริมระบบการจัดการที่เคารพสิทธิทางปัญญา คุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา โดยเฉพาะด้านสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ และปกป้องทรัพยากรของชุมชน

8. สนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมและพัฒนาศักยภาพของท้องถิ่นและชุมชนโดย สนับสนุนการจัดการเชิงพื้นที่ พัฒนากลไกการจัดการร่วมที่ประกอบด้วยภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชุมชน รวมทั้งการจัดตั้งสภาสิ่งแวดล้อมชุมชนท้องถิ่นเพื่อรับฟังความคิดเห็นเกี่ยวกับโครงการพัฒนาของภาครัฐที่อาจส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่สุขภาพอนามัยและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในทุกขั้นตอน บนพื้นฐานขององค์ความรู้ ข้อมูลที่ถูกต้องเปิดเผย โปร่งใส สามารถเข้าถึงได้อย่าง เท่าเทียม เสริมสร้างบทบาทของสื่อมวลชนในการสร้างความตระหนักรู้และความตื่นตัวของสาธารณชนในการดูแลคุ้มครองทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศ รวมทั้งพัฒนาศักยภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้เข้มแข็งด้านการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการบริหารจัดการน้ำ และมลพิษทางน้ำ การจัดการขยะ และของเสียอันตราย รวมทั้งการจัดการภัยพิบัติ

9. เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้พร้อมรับความเปลี่ยนแปลงมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนกับภาคีการพัฒนาต่าง ๆ โดยพัฒนาความรู้และการจัดการความเสี่ยงให้ชุมชนเสริมด้วยความรู้จากภายนอกผ่านเครือข่ายการวิจัยในพื้นที่ และส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้กว้างขวางในทุกระดับจากชุมชน ตำบล สู่อำเภอและจังหวัด เกิดความรู้ที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาและบริหารจัดการความเสี่ยงต่าง ๆ ส่งเสริมการรวมกลุ่มร่วมคิดร่วมทำในชุมชนอย่างกว้างขวางสามารถทำแผนพัฒนาที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมอันหลากหลายของชุมชนท้องถิ่น ขับเคลื่อนการพัฒนาด้วยตนเองและส่งเสริมให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างภาคประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและสถาบันการศึกษาในท้องถิ่น

สำหรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560-2564) มุ่งต่อยอดแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 เพื่อให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาระยะยาวตามยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ได้กำหนดหลักการสำคัญไว้ 6 ประการ โดยมี 2 ประการที่อาจกล่าวได้ว่าให้ความสำคัญกับการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559, หน้า 4) คือ

1. ยึด “หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ต่อเนื่องมาตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 เพื่อให้เกิดบูรณาการการพัฒนาในทุกมิติอย่างสมเหตุสมผล มีความพอประมาณ และมีระบบภูมิคุ้มกันและการบริหารจัดการความเสี่ยงที่ดี ซึ่งเป็นเงื่อนไขจาเป็นสาหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยมุ่งเน้นการพัฒนาคนให้มีความเป็นคนที่สมบูรณ์ สังคมไทยเป็นสังคมคุณภาพ สร้างโอกาสและมีที่ยืนให้กับทุกคนในสังคมได้ดาเนินชีวิตที่ดี มีความสุขและอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ ในขณะที่ระบบเศรษฐกิจของประเทศก็เจริญเติบโตอย่างต่อเนื่อง มีคุณภาพ และมีเสถียรภาพ การกระจายความมั่งคั่งอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม เป็นการเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม รักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ชุมชนวิถีชีวิต ค่านิยม ประเพณี และวัฒนธรรม

2. ยึด “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” มุ่งสร้างคุณภาพชีวิตและสุขภาวะที่ดีสาหรับคนไทย พัฒนาคนให้มีความเป็นคนที่สมบูรณ์มีวินัย ใฝ่รู้ มีความรู้ มีทักษะ มีความคิดสร้างสรรค์ มีทัศนคติที่ดี รับผิดชอบต่อสังคม มีจริยธรรมและคุณธรรม พัฒนาคนทุกช่วงวัยและเตรียมความพร้อมเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างมีคุณภาพ รวมถึงการสร้างคนให้ใช้ประโยชน์และอยู่กับสิ่งแวดล้อมอย่างเกื้อกูล อนุรักษ์ฟื้นฟู ใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม

ขณะที่ส่วนที่ 4 ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ ยุทธศาสตร์ที่ 1 การเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ เป้าหมายที่ 5 มีสาระสำคัญคือ สถาบันทางสังคมมีความเข้มแข็งและมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศเพิ่มขึ้นโดยเฉพาะสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันทางศาสนา ชุมชน สื่อมวลชน และภาคเอกชน โดยมีแนวทางการพัฒนาที่สำคัญเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองของชุมชน ในประเด็นดังต่อไปนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559, หน้า 67-70) คือ

1. เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการมีส่วนร่วมจัดกิจกรรมสาธารณประโยชน์ จัดระเบียบทางสังคม และกำหนดบทลงโทษแก่ผู้ละเว้นการปฏิบัติตามบรรทัดฐานในสังคม

2. ปรับปรุงแหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์และมีชีวิต อาทิ พิพิธภัณฑ์ห้องสมุด โบราณสถาน อุทยานประวัติศาสตร์ โรงเรียนผู้สูงอายุ รวมทั้งส่งเสริมให้มีระบบการจัดการความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น

ขณะที่ยุทธศาสตร์ที่ 2 การสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในสังคม เป้าหมายที่ 3 ได้มีสาระสำคัญถึงการเสริมสร้างศักยภาพชุมชน การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน และการสร้างความเข้มแข็งการเงินฐานรากตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ มีสิทธิในการจัดการทุน ที่ดินและทรัพยากรภายในชุมชน ได้มีแนวทางการพัฒนา(สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559, หน้า 78-79) คือ

1. สร้างและพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงในชุมชนให้มีขีดความสามารถในการสร้างแรงบันดาลใจให้เกิดความเชื่อมั่น ศรัทธา มีจุดยืนทางความคิด มีธรรมาภิบาลในการบริหารและพัฒนาชุมชน ส่งเสริมการรวมกลุ่มและสร้างจิตสานึกให้ชุมชนพึ่งพาตนเอง รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุน

2. ส่งเสริมให้เกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้ด้วยกระบวนการวิจัย และการถ่ายทอดองค์ความรู้ในชุมชนเพื่อนาไปสู่การแก้ไขปัญหาในพื้นที่และการต่อยอดองค์ความรู้ไปสู่เชิงพาณิชย์ รวมทั้งส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการสร้างการจัดการความรู้ในชุมชน

3. พัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยส่งเสริมการประกอบอาชีพของผู้ประกอบการระดับชุมชน การสนับสนุนศูนย์ฝึกอาชีพชุมชน การส่งเสริมการเชื่อมต่อระหว่างเครือข่ายอุตสาหกรรม (Cluster) ในพื้นที่กับเศรษฐกิจชุมชน การสร้างความร่วมมือกับภาคเอกชนและสถาบันการศึกษาในการร่วมกันพัฒนาความรู้ในเชิงทฤษฎีและสามารถนาไปประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติเพื่อสร้างศักยภาพให้กับชุมชนในการ

ประกอบธุรกิจการสนันสนุนการประกอบธุรกิจแบบวิสาหกิจเพื่อสังคม รวมถึงการส่งเสริมการท่องเที่ยวท้องถิ่นและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในชุมชนที่มีแหล่งท่องเที่ยว

4. สนับสนุนการให้ความรู้ในการบริหารจัดการทางการเงินแก่ชุมชนและครัวเรือน การปรับองค์กรการเงินของชุมชนให้ทำหน้าที่เป็นสถาบันการเงินในระดับหมู่บ้านตำบลที่ทาหน้าที่ทั้งการให้กู้ยืมและการออม และจัดตั้งโครงข่ายการเงินฐานรากโดยมีธนาคารออมสินและธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์เป็นแม่ข่าย

5. สนับสนุนชุมชนให้มีส่วนร่วมในการจัดสวัสดิการ บริการ และการจัดการทรัพยากรในชุมชนในลักษณะเป็นหุ้นส่วนกับหน่วยงานภาครัฐ อปท. ในการดูแลคุณภาพชีวิตประชาชน โดยเปิดรับสมาชิกทุกคนในท้องถิ่นโดยไม่เลือกปฏิบัติ ผลักดันพ.ร.บ.โฉนดชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการบริหารจัดการและใช้ประโยชน์จากที่ดินและทรัพยากรในพื้นที่ร่วมกัน

เป้าหมายการพัฒนาดังกล่าวข้างต้นมีแผนงานรองรับที่สำคัญคือ แผนงานการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนฐานรากและชุมชนเข้มแข็ง โดยมีสาระสำคัญคือ มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนผ่านเครือข่ายวิสาหกิจเพื่อสังคม/วิสาหกิจชุมชน โดยการสร้างความร่วมมือระหว่างภาคเอกชนและวิสาหกิจเพื่อสังคม (วิสาหกิจชุมชน) และความร่วมมือระหว่างวิสาหกิจเพื่อสังคม (วิสาหกิจชุมชน) ในแต่ละพื้นที่ เพื่อการสร้างองค์ความรู้ รูปแบบการจัดการ เพื่อสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนของวิสาหกิจในระยะยาว รวมทั้งเผยแพร่ความรู้ด้านการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนฐานราก พร้อมทั้งประสานงานกับจังหวัดและท้องถิ่นเพื่อขยายผลจากชุมชนต้นแบบให้มีการนาไปใช้ในชุมชนอื่นๆ อย่างกว้างขวางเพื่อสนับสนุนนโยบายของรัฐภายใต้ยุทธศาสตร์ด้านการแก้ไขปัญหาความยากจน ลดความเหลื่อมล้า และสร้างการเติบโตจากภายใน

โดยสรุปจากการศึกษาแผนพัฒนาฯ ตั้งแต่ฉบับที่ 8 เป็นต้นมาจนถึงฉบับปัจจุบันจะเห็นได้ว่าแนวคิดการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและพึ่งตนเองได้นั้นได้ถูกบรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของไทยมาอย่างยาวนานแสดงให้ถึงแนวนโยบายของชาติที่ต้องการให้รากฐานของประเทศมีความเข้มแข็งมาจากฐานราก ดังนั้นการให้ความสำคัญกับการพัฒนาหน่วยพื้นฐานต่าง ๆ ที่อยู่ในชุมชนไม่ว่าจะเป็น คน ครอบครัว องค์กร รวมถึงพื้นที่/สภาพแวดล้อมจึงมีความจำเป็นและสำคัญ

ลักษณะและองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง

ความเข้มแข็งของชุมชนนั้นมีลักษณะและองค์ประกอบหลายประการด้วยกัน และที่สำคัญแม้ชุมชนจะมีลักษณะที่ใกล้เคียง พื้นที่ใกล้กัน ก็ใช่ว่าชุมชนนั้นจะมีลักษณะความเข้มแข็งและองค์ประกอบเหมือนกัน ซึ่งทวีศักดิ์ นพเกสร (2542, หน้า 20-21) ได้กล่าวถึงความเข้มแข็งของชุมชนว่า ชุมชนจะเข้มแข็งได้นั้นต้องมีลักษณะเป็นประชาคมสูง โดยประชาคมจะมีส่วนร่วมในการถักทอความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในชุมชน และประชาสังคมที่เข้มแข็งจะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบเหล่านี้ คือ

1. จิตสำนึกประชาสังคม คือ การสำนึกว่าตนเองเป็นเจ้าของปัญหาชุมชน และมีเจตจำนงที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบและร่วมแก้ไขปัญหากับฝ่ายต่าง ๆ ยอมรับในการรวมตัวและความคิดเห็นอย่างเท่าเทียมกัน ด้วยมิตรภาพในการเรียนรู้ร่วมกันหรือแก้ปัญหาที่เผชิญอยู่ ให้ความสำคัญกับศักยภาพของปัจเจกชนในชุมชน ยอมรับและเห็นคุณค่าของความแตกต่างหลากหลายของสมาชิกในชุมชนในการร่วมทำงานด้วยกัน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการแก้ปัญหาชุมชนเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดสำนึกความเป็นชุมชน

2. โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะและช่องทางสื่อสาร หมายถึง โครงสร้างพื้นฐานเพื่อให้ผู้มีโอกาสสื่อสารพูดคุยถึงปัญหาร่วมกันไม่ว่าจะเป็นการพูดที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ การให้มีเวทีประชาคม (civic forum) ในรูปแบบต่าง ๆ จึงเป็นที่ที่จะสร้างความเป็นพลเมืองให้แก่ประชาชน ในการร่วมกันแก้ไขปัญหาของชุมชนและสาธารณะ โดยพื้นฐานที่สุดคือ การพบปะของผู้คนเป็นครั้งคราว เช่น การพบปะกันกับเพื่อนบ้านในวัด การพูดคุยถึงประเด็นสาธารณะต่าง ๆ ในระดับถัดมา คือ การรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มงานด้านใดด้านหนึ่งหรือเป็นองค์กร เช่น กลุ่มสหกรณ์ กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น ระดับสูงสุด คือ องค์กรร่วม (umbrella organization) เปลี่ยนที่เชื่อมองค์กรสมาชิกและสมาชิกเข้าหากันเป็นเครือข่ายชุมชน องค์กรต่าง ๆ ในประชาสังคมที่เข้มแข็งการพบปะกันในเวทีประชาสังคม ประชาชนมีโอกาสเข้าร่วมในการพูดถึงปัญหาความเป็นอยู่ของชุมชนไม่เพียงในเวทีวงเล็ก หากแต่รวมไปถึงเวทีขนาดใหญ่ด้วย

3. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนและการตัดสินใจ การตัดสินใจในกิจกรรมสาธารณะจำต้องดำเนินการหลังกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งหมายถึง สิ่งซึ่งประชาชนเรียนรู้ซึ่งกันและกันผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูล ความคิดกับชุมชนสาธารณะซึ่งกระบวนการเรียนรู้ไม่ใช่ประชาชนหรือชุมชนเพียงรับฟังข้อมูลและข้อเสนอแนะเท่านั้น ประชาชนจำต้องพูดคุยถกเถียง แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เพราะไม่มีใครมีประสบการณ์ที่เหมือนกันในเรื่องเดียวกัน ต่างคนต่างมีประสบการณ์และมองสิ่งเดียวกันจากมุมมองและการให้คุณค่าที่แตกต่างกัน ชุมชนที่มีประชาคมที่เข้มแข็งจึงเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้

4. ภาวะการนำและผู้นำชุมชน ลักษณะเด่นของชุมชนที่มีความเป็นประชาสังคมไม่ได้อยู่ที่จำนวนและและที่อยู่ของผู้นำ แต่อยู่ที่วิถีทางที่ผู้นำสัมพันธ์กับคนอื่น ผู้นำต้องสร้างโอกาสให้แก่ผู้ที่จะเข้ามามีส่วนร่วม และริเริ่มสร้างสรรค์ไม่พกพาความคิด หรือการเป็นเจ้าของปัญหาหรือเจ้าของชุมชน ชุมชนจะเต็มไปด้วยภาวการณ์นำจากผู้คนที่หลากหลายที่มีความสามารถต่าง ๆ กัน มีวิสัยทัศน์ก้าวไกลมองปัญหาชุมชนอย่างเชื่อมโยงพร้อมที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูล ความคิดเห็น ผู้นำที่หลากหลายเหล่านี้จะไม่ค่อยแตก ต่างจากชาวบ้านคนอื่น คือ ไม่มีชนชั้นผู้นำที่แยกจากผู้ตามและคอยปกป้องฐานะของตนเอง รวมทั้งการควบคุมการกระทำของผู้อื่นอย่างเข้มงวด หากแต่ผู้นำที่ผนึกตัวเองเข้ากับชุมชนอย่างแนบแน่นและทำประโยชน์เพื่อชุมชน

5. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถาบันและชุมชนที่มีความเข้มแข็งเป็นประชาสังคม ในอดีตการดำรงอยู่ของชุมชนมักพึ่งพารัฐ หรืออิงอาศัยรัฐเป็นหลักส่งผลให้รัฐมีภาระรับผิดชอบชุมชนทุกด้านจนไม่สามารถตอบสนองความต้องการได้หมดครบถ้วน นำมาซึ่งความไร้ประสิทธิภาพในที่สุด สำหรับความเป็นประชาสังคมนั้น ความสัมพันธ์แนวระนาบในชุมชนที่ไม่เป็นประชาสังคมพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน หรือความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถาบันทางสังคมเป็นความสัมพันธ์ในแนวดิ่งหรือแบบอุปถัมภ์ ข้อมูลที่ไหลผ่านช่องทางความสัมพันธ์ในแนวดิ่งมากเชื่อถือได้น้อย และความสัมพันธ์ในแนวดิ่งยังมีส่วนก่อให้เกิดการปกครองแบบมาเฟียที่ทำให้เศรษฐกิจการเมืองเกิดความล้าหลัง

นอกจากนี้จากการศึกษาทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชนของนภาภรณ์ หะวานนท์ และคณะ (2550, หน้า 85) พบว่าความเข้มแข็งของชุมชนนั้นประกอบด้วยหลายมิติดังต่อไปนี้

1. ความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การกินดีอยู่ดี การมีอำนาจต่อรองกับนายทุนมีอิสรภาพในการจัดการทรัพยากรของชุมชน การไม่เป็นหนี้ การมีทุนสำรองสำหรับกิจการสาธารณะและสวัสดิการชุมชน การที่ชุมชนมีทรัพยากรเพียงพอกับการบริโภค การมีโอกาสเข้าถึงและใช้ทรัพยากรในชุมชนเพื่อประโยชน์ของคนในชุมชน ความสามารถในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสิ่งที่มีค่าน้อยหรือไม่มีค่าของชุมชน การปลอดจากการพึ่งพิงตลาดทุน และปัจจัยในการผลิตจากภายนอกเพื่อลดการพึ่งพิงให้เหลือน้อยที่สุด ขายผลิตได้ในราคาที่เป็นธรรม มีความสามารถในการจัดระบบธุรกิจของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปลอดจากความเสี่ยงในการผลิตหรือมีความเสี่ยงน้อย

2. ความเข้มแข็งของชุมชนด้านการเมือง ได้แก่ การมีอำนาจในการผลักดันรัฐ หรือกลุ่มผลประโยชน์ให้ดำเนินการเพื่อประโยชน์ของชุมชนได้ การมีสิทธิเหนือชุมชน การไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของภายนอกอย่างเด็ดขาด ไม่ว่าจะเป็นรัฐหรือกลุ่มอำนาจใด

3. ความเข้มแข็งของชุมชนด้านสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ การมีความสามัคคี มีความไว้วางใจกันระหว่างคนในชุมชน สามารถร่วมมือร่วมใจกันแก้ปัญหาของชุมชน มีจิตสำนึกสาธารณะ มีศีลธรรม มีความมั่นใจในศักยภาพของชุมชนในการแก้ปัญหาของชุมชน รู้จักช่วยเหลือแบ่งปันกัน เสียสละเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม พึ่งพาอาศัยกันและกันได้ในยามจำเป็น มีวิธีคิดที่จะพึ่งตนเอง มีกระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน มีสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี มีความสามารถปรับใช้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชนเพื่อประโยชน์ของชุมชน มีความปลอดภัยในชีวิต สุขภาพ และทรัพย์สิน

4. ความเข้มแข็งของชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การมีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ดี มีการจัดระบบการรักษาสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนที่มีประสิทธิภาพ คนในชุมชนมีจิตสำนึกในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

ขณะที่โกวิทย์ พวงงาม (2553, หน้า 255-257) ได้กล่าวถึงแนวคิดชุมชนเข้มแข็งว่าเป็นแนวคิดหนึ่งที่ใช้เกิดจากการระเบิดจากข้างในโดยมีพลังความสามารถ ศักยภาพภายในชุมชนเป็นตัวหลักในการขับเคลื่อน อันจะนำไปสู่การพึ่งพาตนเองของชุมชน ซึ่งความเป็นชุมชนเข้มแข็งดังกล่าวสามารถสรุปองค์ประกอบและลักษณะได้ดังนี้

1. คนในชุมชนต้องเป็นคนที่มีกระบวนการเรียนรู้ (learning process) เพื่อเสริมศักยภาพของตนเอง ความเป็นผู้นำชุมชน เป็นผู้นำทางความคิด เป็นแบบอย่างของการเสียสละ ขยันหมั่นเพียร อดทน มีวินัยในตน ที่สำคัญสามารถทำงานร่วมกับคนอื่นได้

2. เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ (community learning) คือ สมาชิกช่วยกันเรียนรู้ หรือเรียนรู้เป็นกลุ่ม มีความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา รู้ข่าวคราวในด้านต่าง ๆ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ซึ่งอยู่นอกชุมชนและความรู้เกี่ยวกับชุมชนที่เป็นผลมาจากการปฏิบัติหรือประสบการณ์ที่ได้รับร่วมกัน ความรู้ที่เกิดขึ้นจึงเป็นการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดร่วมกันเพื่อนำไปสู่การตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ดังนั้น การเป็นชุมชนเรียนรู้ ทำให้สมาชิกมีการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการดำเนินงานพัฒนาชุมชนร่วมกันเพราะผลการเรียนรู้จะนำไปสู่การคิดวิธีการที่จะร่วมกันพัฒนาชุมชนของตนเอง

3. มีภาวะผู้นำชุมชน (community leadership) คือ ผู้นำเป็นผู้ประสานความคิดของสมาชิก ให้โอกาสสมาชิกได้แสดงความคิดเห็น ไม่ผูกขาดกับความคิดหรือเป็นเจ้าของชุมชนเพียงผู้เดียว พร้อมที่จะเรียนรู้ แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นกับผู้อื่นผนึกตัวเองเข้ากับชุมชนได้อย่างแนบแน่นและร่วมกันทำประโยชน์เพื่อชุมชน โดยสรุปผู้นำที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง คือผู้ที่เชื่อมประสานแนวคิดต่าง ๆ ของสมาชิกและองค์กรชุมชนเพื่อนำไปปฏิบัติอย่างเหมาะสมนั้นเอง

4. มีจิตสำนึกชุมชน (community consciousness) หรือเป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (spirituality) คือสมาชิกสำนึกว่าตนเองเป็นเจ้าของชุมชนมีความตั้งใจที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบปัญหาต่าง ๆ กับบุคคลอื่น ๆ อย่างเท่าเทียมกันและเป็นมิตรภาพยอมรับในศักยภาพของกันและกัน และยอมรับในความแตกต่างหลากหลายระหว่างสมาชิก มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของชุมชนร่วม

5. มีจิตวิญญาณชุมชน (community spirituality) คือการที่สมาชิกมีความจงรักภักดีต่อชุมชน เสียสละทำงานเพื่อชุมชน หวงแผนชุมชน มีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น วัด เครือญาติ หรือความสัมพันธ์ทางสังคมแบบต่าง ๆ ทำให้ชุมชนมีจิตใจเหมือนเป็นสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่ง ความมีจิตวิญญาณของชุมชนทำให้เกิดความปีติ ความสุขอย่างล้นเหลือ และเป็นพลังอย่างมโหฬาร เป็นพลังเยียวยา ที่ทำให้คนและชุมชนมีความสุข ดังนั้น จิตวิญญาณชุมชน เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากการมีจิตสำนึกชุมชน ซึ่งนอกจากจะทำให้ชุมชนเข้มแข็งโดยตรงแล้ว ยังเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งแก่ชุมชนในด้านอื่น ๆ ด้วย เพราะเป็นเสมือนการทำให้สมาชิกในชุมชนมีจิตใจที่แข็งแกร่ง มีความพร้อมที่จะรวมพลังกันเพื่อพัฒนาชุมชนตนต่อไป

6. มีองค์กรชุมชนเข้มแข็ง (strengthens community organization) คือประชาชนรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นด้วยจิตสำนึกชุมชนและจิตวิญญาณชุมชนผนึกกำลังกันเพื่อช่วยกันแก้ไขปัญหาชุมชนซึ่งเป็นผลมาจากการเรียนรู้ร่วมกันไม่ใช่ต่างคนต่างทำ

7. มีการจัดการชุมชนที่ดี (community management) คือสมาชิกของชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเองและชุมชนได้ วางแผน จัดกระบวนการดำเนินงานและประสิทธิผลการพัฒนาชุมชนของตนเองได้ ทำให้องค์กรชุมชนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

8. มีเครือข่ายชุมชน (community networks) คือ มีกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ด้วยระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและการประชาสัมพันธ์ด้วยความสมานฉันท์ ทำให้เกิดการรวมจิตสำนึกและจิตวิญญาณของสมาชิกและองค์กรชุมชนต่าง ๆ ให้มีพลังเข้มแข็ง

9. เป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้ (self-help management) สมาชิกและองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนมีความเข้มแข็งพอที่จะช่วยเหลือหรือพึ่งตนเองได้ ในทางเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สังคมและวัฒนธรรมทั้งในยามปกติและประสบกับภาวะวิกฤตต่าง ๆ อันเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืนที่พึงประสงค์

10. เป็นชุมชนสงบสุข (solidarity) ชุมชนเข้มแข็งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ มีคุณธรรมและมีความสุข เมื่อคนมารวมกันเป็นชุมชนและสร้างชุมชนให้เข้มแข็งได้ ก็ทำให้คนและชุมชนมีความสงบ บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

11. การพัฒนาแบบยั่งยืน (sustainable development) ชุมชนเข้มแข็งที่มีลักษณะดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้ชุมชนดำรงอยู่และดำรงต่อไปได้โดยไม่ล้มละลายอันเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืนนั่นเอง

ด้านอุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์ (2540, หน้า 12-33) ได้วิเคราะห์ถึงปัจจัยและเงื่อนไขที่ส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็งประกอบด้วย 7 ประการ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้ คือ

1. โครงสร้างทางสังคมแบบแนวนอน หมายถึง สัมพันธภาพทางอำนาจของบุคคลในชุมชนที่เท่าเทียมกัน อำนาจในการเข้าถึงทรัพยากรหรือโอกาสของทุกคนในชุมชนไม่แตกต่างกัน เงื่อนไขนี้เป็นปัจจัยให้เกิดความรัก ความสามัคคี ก่อให้เกิดความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างกว้างขวาง

2. ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ด้าน คือ การผลิต การบริโภค การสะสมและการกระจายส่วนเกิน ประชาชนมีสิทธิ์และอำนาจในการเข้าถึงและจัดการ มีรูปแบบการผลิตที่สนองความต้องการของตนเป็นหลักและเชื่อมโยงกับระบบนิเวศน์การบริโภคเน้นการพออยู่พอกินไม่ทำลายธรรมชาติ ไม่สะสมมาก หากมีการกระจายส่วนเกินสู่ญาติมิตรและสังคม ในรูปแบบการแบ่งปัน ทำบุญ ชำระภาษี

3. ค่านิยมจากหลักธรรมของศาสนา หรืออุดมการณ์ ในการใช้ชีวิตความเชื่อในเรื่องกรรม การเคารพนอบน้อมต่อธรรมชาติในฐานะเป็นจิตวิญญาณเพื่อให้เกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีประสิทธิภาพ

4. กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิต กระบวนการเรียนรู้ท้องถิ่น การสืบสานภูมิปัญญาดั้งเดิมจากครอบครัว วัด สถานประกอบการ โดยสังเกต ฟัง ถาม ทดลองทำ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นเป็นการเรียนรู้ที่นำมาปฏิบัติจริง

5. กลุ่มผู้นำตามธรรมชาติ ผู้นำตามธรรมชาติในชุมชนเกิดขึ้นได้หลายเงื่อนไข เช่น การประพฤติตนในกรอบของศีลธรรม การเป็นผู้ต่อสู้เพื่อชุมชน หรือเป็นผู้ทรงคุณความรู้ ชุมชนที่มีโครงสร้างสังคมในแนวนอน จะเกิดกลุ่มผู้นำธรรมชาติอย่างหลากหลายตามกิจกรรมที่เกิดขึ้น และมีการทำงานในรูปแบบการปรึกษาหารือแสวงหาความร่วมมือในการแก้ไขปัญหา

6. ระบบความสัมพันธ์เชิงแน่นแฟ้น สิ่งที่เห็นเป็นรูปธรรม คือการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน ซึ่งเปรียบเสมือนระบบความมั่นคงและสวัสดิการชุมชน สมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดผ่านระบบครอบครัว เครือญาติ เพื่อนฝูง มีกฎเกณฑ์ แบบแผนการดำเนินชีวิตร่วมกัน ชุมชนที่มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้น จะมีพลังสามารถจัดการปัญหาได้อย่างดี

7. กลไกที่เอื้อให้เกิดความสัมพันธ์ การติดต่อสื่อสารที่ต่อเนื่องตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นสภาพที่พบปะของชุมชนในวิถีชีวิตและกิจกรรมต่าง ๆ หรือกระบวนการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อรูปแบบต่าง ๆ ล้วนเป็นการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ ปรึกษาหารือกัน อันจะนำไปสู่การปรับตัวของชุมชนได้อย่างรวดเร็วทันเหตุการณ์

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอาศัยอยู่บนพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยในแต่ละชุมชนจะมีการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่าง ๆ เช่น มิติทางด้านเศรษฐกิจ มิติทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ มิติทางด้านสังคมและมิติทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนนั้น อาจพัฒนาความเข้มแข็งได้เพียงบางมิติเท่านั้น เนื่องจากเงื่อนไขและกระบวนการนำไปสู่ความเข้มแข็งในแต่ละมิติของชุมชนมีความแตกต่างกัน ซึ่งในกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนนั้นอาจแบ่งเป็นกิจกรรมและกระบวนการได้ ดังนี้ (โกวิทย์ พวงงาม, 2553, หน้า 223-227)

กิจกรรมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อเป็นฐานรองรับการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมพร้อมกันทุกด้าน

หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน รวมไปถึงภาคีการพัฒนาต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ จึงต้องผนึกกำลังดำเนินงานการเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง ด้วยการกระตุ้นและสร้างกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม รวมทั้งการสร้างสภาพแวดล้อมให้ชุมชนร่วมกันคิดร่วมกันทำ และมีการเรียนรู้เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว ทั้งนี้กิจกรรมหลักที่ดำเนินการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ได้แก่

1. การส่งเสริมกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อเผชิญปัญหาวิกฤต โดยพัฒนาศักยภาพให้คนในชุมชนรวมกลุ่มกันร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันรับผิดชอบ และร่วมรักษาผลประโยชน์ของชุมชนด้วยตนเอง รวมทั้งให้ความสำคัญกับการปรับวิธีคิดและวิธีการทำงานของบุคลากรภาครัฐ จากการเป็นผู้สั่งการเป็นผู้สนับสนุนในการจัดการและแก้ปัญหาของชุมชนเอง

2. การส่งเสริมกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในลักษณะ “ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมเรียนรู้” เพื่อส่งเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วย กระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนได้มีการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อการพัฒนาอาชีพและเศรษฐกิจชุมชน การพัฒนาสวัสดิการสังคมและสวัสดิภาพชุมชน การฟื้นฟูอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติชุมชน การค้นหาศักยภาพและการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนการจัดทำแผนความต้องการของชุมชน รวมทั้งสร้างประชาคมภายในชุมชนและสร้างเครือข่ายชุมชนของชุมชน

กระบวนการในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนนั้นเป็นแนวคิดที่ต้องการเตรียมความพร้อมในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนโดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมคนหรือการพัฒนาทรัพยากรบุคคล ทรัพยากรบุคคลในชุมชนเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา องค์กรชุมชนจะเข้มแข็งไม่ได้หากผู้นำในชุมชนและประชาชนขาดจิตสำนึก ขาดความรู้ ความเข้าใจในการกำหนดประเด็นปัญหา การพัฒนาทางเลือก เพื่อดำเนินกิจกรรมการบริหารการจัดกระบวนการการถ่ายทอดความรู้และขาดการพัฒนาวิสัยทัศน์ การพัฒนาทรัพยากรบุคคลหรือการเตรียมคนจึงเป็นปัจจัยหลักสำคัญในความสำเร็จของการพัฒนาในระดับชุมชนซึ่งจากการดำเนินงานที่ผ่านมาพบว่า หากดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพก็จะทำให้โครงการที่ดำเนินการในชุมชนประสบความสำเร็จสูง โดยผู้นำหรือแกนนำที่ประสบความสำเร็จมักจะสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน ส่วนใหญ่เป็นบุคคลที่มีลักษณะดังนี้

1. เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ “รู้ลึก รู้กว้าง รู้ไกล” และนำเสนอทางเลือกในการพัฒนาได้

2. มีความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหา และวางแผนทั้งในระยะสั้นและยาวคิดรอบด้าน และบูรณาการสู่การปฏิบัติได้

3. มีความสามารถในการจดจำ ใฝ่รู้ มีการจัดระบบการเรียนรู้ และการแสวงหาความรู้ที่ดี

4. มีความสามารถในด้านการบริหารจัดการ และประสานงานกับผู้อื่น

5. เป็นผู้มีความตั้งใจจริง “แสดงความเสียสละเพื่อส่วนร่วม”

6. สามารถพูดชักจูงคนอื่นได้ “นำเสนอทางเลือก และชี้วิสัยทัศน์ให้แก่สังคมได้”

7. มีความเข้าใจชีวิต เข้าใจโลก เข้าใจธรรม และเท่าทันต่อสถานการณ์ภายนอกชุมชน

8. มีความสามารถในการรับฟังความเห็นของผู้อื่น “ควบคุมตนเองและยอมรับการวิพากษ์วิจารณ์ด้วยใจที่เป็นธรรม”

9. ได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน

10. มีอุดมการณ์ เชื่อมั่นและยึดมั่นในหลักการ

ขั้นตอนที่ 2 การกำหนดประเด็นปัญหาของชุมชนและการพัฒนาทางเลือก เพื่อดำเนินกิจกรรม กำหนดและวางกรอบประเด็นปัญหาโดยชุมชน มีการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเชื่อมโยงไปกับการพัฒนาทางเลือกในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหา ทั้งนี้ เพราะการพัฒนาทางเลือกร่วมกันย่อมนำไปสู่การดำเนินกิจกรรมร่วมกัน แต่การที่จะทำให้ทั้งสองกิจกรรมเป็นไปได้โดยปราศจากความขัดแย้งนั้นเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก ดังนั้น จึงต้องมีการดำเนินการโดยผ่านกระบวนที่สำคัญ คือ

1. กระบวนการศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน ขั้นตอนสำคัญในกระบวนการนี้ คือ

1.1 จะทำอย่างไรให้ครอบครัว ผู้นำชุมชน กลุ่มต่าง ๆ มีส่วนร่วมในการนำเสนอปัญหาของตนเองและพิจารณาปัญหาของผู้อื่นร่วมกันทั้งชุมชน

1.2 ศึกษาทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนให้รู้ความหลากหลายในด้านต่าง ๆ เช่น ความหลากหลายของทรัพยากรบุคคล ศึกษาลักษณะการทำงานของผู้นำทั้งองค์กรรวมทั้งโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของหมู่บ้าน ชุมชน ศึกษาให้รู้ว่าพื้นที่มีอะไรเด่น มีอะไรดี มีอะไรเก่ง และอะไรเป็นความสามารถในการพึ่งตนเองได้ ศึกษาภูมิหลัง ภูมิรู้ ภูมิธรรม วัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยม ความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น ศึกษาสภาพทางภูมิศาสตร์และการตั้งถิ่นฐาน ศึกษาวิถีชีวิต และโครงสร้างพื้นฐานและการติดต่อสื่อสาร ศึกษาทุนที่เป็นทั้งเงิน วัสดุ อุปกรณ์ สถานที่ อาชีพ และทรัพยากรธรรมชาติ และศึกษาปัจจัยที่เอื้ออำนวนหรือสนับสนุนให้เกิดการพัฒนา

2. การพัฒนาทางเลือกเพื่อดำเนินกิจกรรม

2.1 พื้นฐานที่สำคัญที่สุด คือ การพบปะของผู้คนเป็นครั้งคราวซึ่งอาจจะพบปะในที่เสวนาของชุมชน เพื่อนบ้าน หรือในที่ประชุมสภาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งอาจเป็นการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ หรือมีเหตุการณ์ส่งเสริมให้เกิดการพูดคุย

2.2 การรวมกลุ่มสนใจหรือเน้นงานด้านใดด้านหนึ่ง เช่น งานด้านการพัฒนาสุขภาพ เป็นต้น

2.3 โครงสร้างพื้นฐานระดับสูงสุด คือ การมี “องค์กรรวม” หรือ การจัดให้มี “คณะทำงาน” ที่สามารถเชื่อมสมาชิกหรือประชาชนเข้าหากันได้ โครงสร้างพื้นฐานเหล่านี้จะเป็นช่องทางการสื่อสารสำหรับคนในชุมชนในเรื่องเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตและการพัฒนาชุมชนโดยเป็นการกระตุ้นและเปิดโอกาสให้ประชาชนได้พูดคุยถึงปัญหาความเป็นอยู่

ขั้นตอนที่ 3 การดำเนินกิจกรรมชุมชน “กิจกรรมสาธารณะของชุมชน” เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นหลายกรณี เช่น กรณีปัญหา กรณีความสนใจ เป็นต้น ซึ่งมีลักษณะพิเศษ คือเกิดความสนใจและการมีเป้าหมายร่วมกันของชุมชน ทำให้มีการรวมพลัง มีการสนทนาอย่างพินิจพิเคราะห์ ริเริ่มกิจกรรมอย่างสร้างสรรค์ มีการจัดการร่วมกันภายในความสัมพันธ์ในแนวระนาบ เรียนรู้และสรุปบทเรียนร่วมกัน ลักษณะความร่วมมือในการดำเนินการกิจกรรมสาธารณะของชุมชน จึงเป็นลักษณะเครือข่ายความร่วมมือ (net-working) จากหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องเป็นพหุภาคี

อย่างไรก็ตามภาภรณ์ หะวานนท์ (2550, หน้า 79-85) ได้ศึกษาทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชนโดยศึกษาชุมชนตัวอย่าง 7 แห่ง พบว่าปัจจุบันชุมชนไทยได้มีการปรับตัวเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ของตนเองผ่านกระบวนการการต่อสู้ กิจกรรม กระบวนการต่าง ๆ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้ คือ

1. การรวมกลุ่มกันของคนในชุมชน ข้อมูลจากทุกชุมชนปรากฏออกมาเหมือนกันว่ากระบวนการต่อสู้ ปรับตัวของชุมชนที่ประสบความสำเร็จได้นั้น มิได้เกิดจากคนเพียงคนเดียว แต่เกิดจากการรวมตัวกันของคนในชุมชนที่มองเห็นปัญหาร่วมกัน และมีความมุ่งมั่นที่จะแก้ปัญหาให้กับชุมชน กลุ่มผู้นำนี้มีทั้งเป็นผู้นำแบบทางการและผู้นำตามธรรมชาติ

อย่างไรก็ตามลักษณะร่วมอย่างหนึ่ง ของผู้นำและสมาชิกของชุมชนคือ ประสบปัญหาเดียวกัน มีประเด็นร่วมในการต่อสู้ร่วมกันทำให้ผู้นำและสมาชิกของชุมชนเกิดความตระหนักถึงความสำคัญในการร่วมมือกันเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนตนเอง

ด้านการรวมกลุ่มกันของผู้นำชุมชนนั้น ในระยะแรกมักเป็นกลุ่มเล็ก ๆ 3-5 คน เป็นกลุ่มแกนนำที่ปรึกษา หารือร่วมกัน แบบไม่เป็นทางการ เพื่อคิดวิเคราะห์ปัญหา วางแผนในการแก้ปัญหาร่วมกัน เมื่อได้คำตอบเบื้องต้นแล้วในชุมชนที่พระสงฆ์และวัดยังเป็นศูนย์รวมของชุมชน กลุ่มแกนนำมักแสวงหาการสนับสนุนจากพระสงฆ์หรือผู้นำที่เป็นทางการ เพื่อให้การดำเนินงานสำเร็จได้ง่ายขึ้น หลังจากนั้นจึงเป็นการขยายความคิดขยายกลุ่มไปสู่ชาวบ้านจำนวนมากขึ้น เพื่อการยอมรับร่วมปรึกษา ร่วมดำเนินกิจกรรมกันต่อไปแต่โดยปกติแล้วกลุ่มแกนนำนี้มักจะทำหน้าที่เป็นผู้นำทั้งทางด้านความคิดและการปฏิบัติ

2. การกำหนดกิจกรรมในการแก้ปัญหา ในกระบวนการร่วมคิด ร่วมปรึกษา ร่วมวางแผนการของกลุ่มผู้นำ และอาจรวมถึงชาวบ้านทั่วไปนั้น ที่สุดก็จะได้กิจกรรมที่จะแก้ปัญหาของชุมชนได้ กิจกรรมนั้นอาจได้มาจากการฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีก็ได้ โดยอาจเปลี่ยนรูปแบบเพื่อปรับเปลี่ยนวัตถุประสงค์

ในการใช้สอย ให้สอดคล้องกับปัญหาของชุมชน เช่น ประเพณีการทำบุญดั้งเดิมที่เคยหายไปของชุมชน การก่อตั้งกลุ่มต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเกษตร เป็นต้น นอกจากนั้นกิจกรรมอาจได้มาจากการแนะนำหรือช่วยเหลือขององค์กรภายนอกชุมชน ไม่ว่าจะเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการในพื้นที่ หน่วยงานราชการของจังหวัด เพื่อมีอำนาจต่อรองกับผู้มีอิทธิพลในชุมชน รวมถึงการใช้สำนึกในสิทธิของชุมชนเป็นกิจกรรมในการแก้ปัญหา เป็นต้น

3. การลงมือปฏิบัติกิจกรรม การลงมือปฏิบัติกิจกรรมในการแก้ปัญหาของชุมชนนั้นจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจของชุมชน ถ้าเป็นกิจกรรมที่สามารถทำพร้อมกันได้ทันที เช่น การทำบุญข้าว ผู้นำชุมชนก็มักจะแสวงหาความร่วมมือร่วมใจกันด้วยวิธีการต่าง ๆ ก่อน เช่น พูดชักชวนให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญ และความจำเป็นในการทำกิจกรรม หากเป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านยังไม่แน่ใจว่าทำแล้วจะได้ผลหรือไม่ กลุ่มผู้นำควรจะเป็นผู้ทดลองทำก่อนเพื่อให้เห็นผล อาทิ กิจกรรมการทำเกษตร หรือกิจกรรมอื่นที่เป็นการรวมกลุ่ม กิจกรรมเพื่อสร้างจิตสำนึกแก่ชุมชน กิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจของชุมชน ซึ่งจำแนกเป็นกิจกรรมย่อย ๆ ได้อีกหลายกิจกรรม ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กิจกรรมในการสร้างเครือข่ายสนับสนุน กิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาสังคม กิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ และกิจกรรมเพื่อฟื้นฟูวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชน เป็นต้น

4. กิจกรรมเพื่อการรวมกลุ่ม การรวมกลุ่มกันของชาวบ้านจะเป็นขั้นตอนแรกและขั้นตอนสำคัญในการพัฒนาความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน การรวมกลุ่มเป็นการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนในชุมชนเพื่อหาอุดมการณ์และแนวทางในการปรับตัวร่วมกัน การรวมกลุ่มจึงทำให้เกิดหรือเสริมพลังของ “ความเป็นชุมชน” ให้มีแรงเกาะเกี่ยวแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

5. กิจกรรมเพื่อสร้างจิตสำนึกแหล่งชุมชน การแก้ปัญหาบางเรื่องซึ่งอาจจะมีลักษณะเป็นกิจกรรมสำหรับคนรุ่นใหม่หรือเป็นปัญหาที่ผู้นำชุมชนรู้สึกว่า มีต้นตอของปัญหามาจากจิตสำนึกของคนในชุมชนอาจจะใช้กิจกรรมนี้ในการดำเนินงาน ซึ่งมีรูปแบบที่แตกต่างกันไปตามบริบทของชุมชน

6. กิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจของชุมชน ปัญหาเศรษฐกิจจะเป็นปัญหาพื้นฐานของทุกชุมชนที่พบ กิจกรรมในด้านนี้จึงมีการจัดระบบที่ชัดเจนกว่ากิจกรรมทางด้านอื่น ๆ ปัญหาเศรษฐกิจเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทุน หนี้สิน และรายได้ ชุมชนจึงได้แสวงหารูปแบบของกิจกรรม มาช่วยผ่อนคลายปัญหาในรูปแบบต่าง อาทิ กลุ่มออมทรัพย์ กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มเกษตรกรรมผสมผสาน การทำอาชีพเสริม และธุรกิจชุมชน เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมที่น่าสนใจอีกหลายประการที่พบในชุมชนที่เข้มแข็ง ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กิจกรรมในการสร้างเครือข่ายสนับสนุน กิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาสังคม กิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ รวมถึงกิจกรรมเพื่อฟื้นฟูวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชน เป็นต้น ซึ่งกิจกรรม กระบวนการดังกล่าวถือได้ว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญยิ่งของงานพัฒนาชุมชนที่จะช่วย

ในการหนุนเสริม สนับสนุนกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและนำไปสู่การพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

ขณะที่นฤมล อรุโณทัย (2549, หน้า 112-113) ได้ศึกษา “ประชาคมและชุมชนเข้มแข็งในบริบทของกลุ่มชายขอบ: กรณีศึกษาชาวเลในประเทศไทย” พบว่า กระบวนการหรือเงื่อนไขที่จะสร้างให้เกิดชุมชนเข้มแข็งในบริบทของชุมชนชายขอบ โดยเฉพาะในกรณีนี้คือชุมชนชาวเลนั้น มีองค์ประกอบโดยสรุป ดังนี้

1. สร้างความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเอง กล่าวคือ การสร้างความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมชาวเล โดยการกระตุ้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการกับปัญหาของตนเองต้องเริ่มจากการสร้างอัตลักษณ์ ความภาคภูมิใจในกลุ่ม และการสร้างความตระหนักเรื่องสิทธิทางวัฒนธรรม ซึ่งวัฒนธรรมนั้นจะส่งเสริมให้เกิดสำนึกร่วม อัตลักษณ์ ศักดิ์ศรี และความภาคภูมิใจของกลุ่มได้

2. สร้างแกนนำ-สร้างการรวมกลุ่ม แกนนำชุมชนเป็นส่วนสำคัญที่จะผลักดันขบวนการต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นและเกิดความต่อเนื่องได้ ผู้นำจะเป็นผู้ประสานงานและสื่อสารกับผู้ที่เกี่ยวข้อง และที่สำคัญที่สุดคือเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับคนในชุมชน อันที่จริงในวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวเลมีผู้นำด้านจิตวิญญาณ ซึ่งก็คือ โต๊ะหมอ คนทรง ผู้ประกอบพิธีกรรม ผู้นำเหล่านี้สามารถจะทำให้ชุมชนอยู่ดีมีสุข โดยเป็นผู้สื่อสารและประสานกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ตามจารีตแล้วผู้นำด้านจิตวิญญาณต้องเป็นผู้ที่รักษาความสัตย์ ไม่ดื่มเหล้าหรือเสพสิ่งมึนเมา เพราะจำทำให้วิชาที่เรียนมาเสื่อมถอย ลักษณะนิสัยผู้นำเช่นนี้ทำให้เป็นที่เคารพยกย่อง ผู้คนในชุมชนจึงเชื่อถือและมีแนวโน้มจะคล้อยตาม แม้ในปัจจุบันผู้นำและแกนนำควรจะต้องรักษาลักษณะในเชิงจารีตนี้ แต่ต้องเป็นผู้ที่สามารถจะเป็นผู้นำเชิงการปกครอง การประสาน และการเป็นสื่อกลางติดต่อกับสังคมส่วนใหญ่ได้ด้วย

3. สร้างระบบการจัดการที่ดี ชุมชนจะต้องรู้จักเลือกวิธีที่เหมาะสมในการจัดการภายในชุมชนเอง ซึ่งดั้งเดิมนั้นการ “จัดการ” นั้นมีรากฐานอยู่ในระดับครัวเรือนเป็นหลัก โครงสร้างทางสังคมที่หลวมทำให้การจัดการระดับชุมชนเป็นไปได้ยาก แต่เมื่อผ่านขั้นตอนที่ 1 และ 2 มาแล้ว ก็ต้องมีการสร้างระบบของตนเอง โดยต้องมีการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ ๆ หรืออาจจะเรียกได้ว่าเป็น “นวัตกรรม” และเป็นการเพิ่มศักยภาพในการแก้ปัญหา

4. สร้างความเข้าใจและการสร้างตัวอย่างความสำเร็จ ในชุมชนดั้งเดิมส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจและมองไม่เห็นส่วนดีของการทำงานเป็นกลุ่ม ในชุมชนของชาวเลก็เช่นเดียวกันเนื่องจากโครงสร้างทางสังคมยึดครอบครัวเป็นหน่วยหลักทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ในสังคมที่มีลักษณะเช่นนี้จะต้องมีการสร้างความเข้าใจ สร้างตัวอย่างความสำเร็จให้เห็นเป็นรูปธรรม หรือมีการพอไปดูงานแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่น ๆ ที่ประสบความสำเร็จในการรวมกลุ่มและจัดการตนเอง

5. การสร้างการเรียนรู้ร่วมกันและการไปดูงานในที่อื่น ๆ การพาไปดูงานตามที่ต่าง ๆ ให้ชาวบ้านเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงเป็นแนวทางที่องค์กรพัฒนาเอกชนหลายแห่งได้ทำมานาน และเป็นการส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายร่วมมือการต่อไปภายใหน้า

โดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่าชุมชนจะเกิดความเข้มแข้งได้แรกเริ่มนั้นเกิดจากความภาคภูมิในชุมชนของตนเอง ซึ่งความภาคภูมิใจดังกล่าวนั้นอาจเกิดจากการมีวัฒนธรรมของตนเอง มีทุนทางสังคม มีอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนเฉพาะตนเองที่ไม่มีที่อื่นเหมือน มีผู้นำที่เข้มแข็ง เสียสละ รวมถึงการมีการจัดการความรู้ มีการเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชน ซึ่งองค์ประกอบต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ย่อมนำไปสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็งนั้นเอง

ชุมชนพึ่งตนเอง

แนวคิดการพึ่งตนเอง

สำหรับแนวคิดชุมชนพึ่งตนเองคือแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับความสามารถของคนที่จะช่วยเหลือดูแลตนเองให้ได้มากที่สุดโดยไม่เป็นภารของคนอื่น มีความสมดุล ความพอดี ความพึงพอใจในชีวิตที่เป็นอยู่ภายใต้ปัจจัยสี่ที่จำเป็นและเพียงพอ ในระดับชุมชนก็มีความสามารถที่จะดำเนินโครงการและลงทุนดำเนินกิจการได้ด้วยตนเองเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนท้องถิ่น สมาชิกของชุมชน สามารถช่วยเหลือตนเองและมีขีดความสามารถที่จะแก้ปัญหาของชุมชนตนเองเมื่อเผชิญกับวิกฤตภายนอก อย่างไรก็ตามการพึ่งตนเองดังกล่าวไม่ได้หมายถึงการดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยวโดยไม่เกี่ยวข้องกับชุมชน สังคม หรือประเทศอื่น แต่มีแนวทางการพัฒนาการพึ่งตนเองที่เหมาะสม และมีมาตรฐานหรือระดับการพึ่งตนเองที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของชุมชน ท้องถิ่นของตนเอง (เสรี พงศ์พิศ, 2547, หน้า 17; ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, 2537, หน้า 62; สุเมธ ตันติเวชกุล, 2530, หน้า 214)

ด้านโกวิทย์ พวงงาม (2553, หน้า 169) ได้กล่าวถึงแนวคิดการพึ่งตนเองว่า เป็นแนวทางการจัดการที่เน้นการพัฒนาแบบองค์รวมที่มองเห็นคุณค่าของคนและสรรพสิ่งอย่างเป็นระบบ เป็นการพัฒนาแบบรอบด้านครบถ้วน เป็นธรรม เสมอภาค ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. เน้นการพัฒนาแบบองค์รวม คือ ต้องมีความเป็นองค์รวมของสรรพสิ่งเป็นพื้นฐาน โดยไม่แยกว่าเป็นมนุษย์ ธรรมชาติ หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ แล้วให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่มีความเด่นชัดเฉพาะด้าน เฉพาะเรื่องเป็นแนวทางเลือก

2. เน้นการพัฒนาที่ยึดระบบคุณค่า คือ ต้องมองเห็นคุณค่าของคนและสรรพสิ่ง ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรชุมชน ระบบเทคโนโลยีต่าง ๆ ควบคู่ไปกับการมีระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ เน้นการบริหารและพัฒนาที่มีคนเป็นแกนกลางในการพัฒนา

3. เน้นการพัฒนาแบบครบถ้วนรอบด้าน คือ ต้องเป็นการพัฒนาแบบครบถ้วน นั่นก็คือต้องให้ความสำคัญกับแนวทางการพัฒนาในทุกด้านและพร้อมที่จะพัฒนาไปด้วยกัน โดยมีเป้าหมายใหม่ที่การสร้างแนวทางการอยู่ร่วมกันที่มีความเป็นชุมชนเป็นหัวใจหลักของการพัฒนา

4. เน้นการพัฒนาแบบกระจาย คือ ต้องเป็นการพัฒนาที่นำไปสู่ความก้าวหน้าของทุกภาคส่วนของชุมชน ไม่ใช่เป็นระบบการพัฒนาที่ให้โอกาสแก่ผู้ที่เหนือกว่าทางด้านการเข้าถึงทรัพยากร เศรษฐกิจ และการเมือง อันจะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างไม่เป็นธรรม

จากแนวคิดการพึ่งตนเองดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า การพึ่งตนเองให้ได้สำหรับชุมชนนั้นมีความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะชุมชนต้องเผชิญกับปัญหาวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ที่ถาโถมเข้ามาภายใต้บริบทของการพัฒนาที่เน้นความเจริญก้าวหน้าที่วัดจากรายได้ทางเศรษฐกิจของประเทศชาติเป็นหลักทำการพัฒนาเป็นภัยคุกคามอย่างหนึ่งของชุมชน ด้วยสถานการณ์ดังกล่าวชุมชนที่ความเข้มแข็งแล้วย่อมสามารถพึ่งพาตนเองได้ แต่สำหรับชุมชนที่ยังอ่อนแอ ขาดการตั้งรับกับวิกฤตการณ์ดังกล่าวย่อมมีความเสี่ยงในการล่มสลาย ดังนั้นเพื่อเตรียมความพร้อมชุมชนสำหรับตั้งรับกับวิกฤตการณ์ที่จะขึ้น กระบวนการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและมีศักยภาพให้พึ่งพาตนเองได้จึงมีความสำคัญสำหรับชุมชนในยุคสมัยปัจจุบัน

องค์ประกอบของชุมชนพึ่งตนเอง

สำหรับองค์ประกอบการพึ่งตนเองนั้น ประเวศ วะสี (2531, อ้างถึงใน โกวิทย์ พวงงาม, 2551, หน้า 174-176) ได้นำเสนอถึงองค์ประกอบการพึ่งตนเองที่สำคัญ 5 ประการ หรือ เบญจขันธ์ของชุมชนในการพัฒนาชุมชนและสังคมที่พึงประสงค์ไว้แตกต่างกันไป ดังนี้

1. จิตใจที่เป็นธรรม หมายถึง จิตใจที่มีธรรมะ มีความขยันหมั่นเพียร ไม่กลัวลำบาก ไม่โลภมาก มีสันโดษธรรม ไม่จ่ายฟุ่มเฟือย กำหนดแบบแผนการผลิตและทำให้เกิดความสมดุลทางเศรษฐกิจ

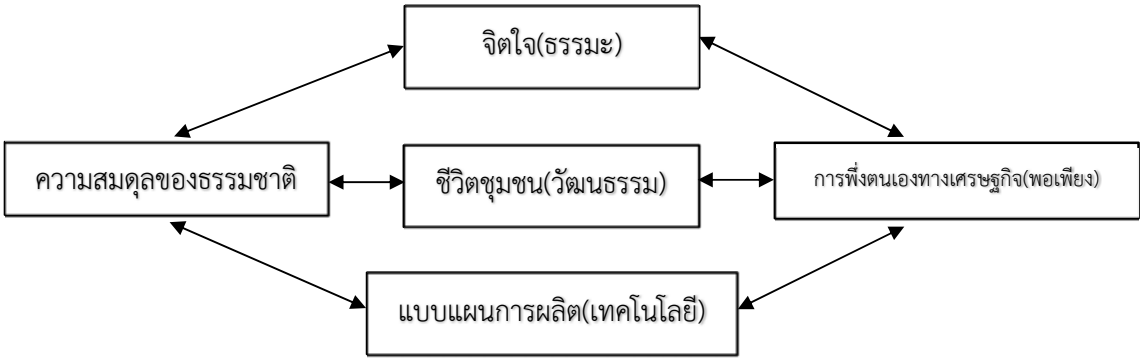
2. แบบแผนการผลิต หมายถึง กำหนดแบบแผนการผลิต ให้เป็นแบบแผนการผลิตเพื่อกินเอง ใช้เอง ทำให้ต้องทำหลายอย่าง เป็นเกษตรกรรมแบบผสมผสาน ซึ่งทำให้มีกินมีใช้ครบและธรรมชาติแวดล้อมมีความสมดุล

3. ความสมดุลของธรรมชาติแวดล้อม หมายถึง ความสมดุลที่เกิดขึ้นเพราะแบบแผนการผลิตที่คำนึงถึงความสมดุลของธรรมชาติแวดล้อม และขึ้นอยู่กับจิตใจมนุษย์ที่ไม่โลภมากและการพึ่งพาตนเองในทางเศรษฐกิจได้

4. การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ หมายถึง เป็นระบบการผลิตแบบใช้เองกินเองความสมดุลธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมกับพฤติกรรมที่ไม่ฟุ่มเฟือยทำให้เศรษฐกิจได้สมดุล พอกินพอใช้ ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้ จึงมีชีวิตที่สงบสุข มีเวลาและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

5. ชีวิตชุมชนและวัฒนธรรม หมายถึง ระบบชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมใกล้ตัว มีอาหารการกินที่เหลือเฟือ มีเวลาที่จะช่วยเหลือกันสังสรรค์กัน และเกิดการผลิตทางวัฒนธรรมของชุมชนขึ้น คือมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีวัดเป็นสถาบันของชุมชนที่ช่วยพัฒนาจิตใจ เป็นศูนย์กลางทางการศึกษา ทางการสาธารณสุข ทางศิลปะและวัฒนธรรมเป็นสถานสังคมสงเคราะห์ และเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความสมดุลทางเศรษฐกิจ

ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้ง 5 ประการกับแนวคิดในการพึ่งพาตนเองดังข้างต้นสามารถเขียนเป็นรูปภาพ ได้ดังนี้

ภาพที่ 2.1 ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้ง 5 ประการกับแนวคิดในการพึ่งพาตน
ที่มา: ประเวศ วะสี (2531, อ้างถึงใน โกวิทย์ พวงงาม, 2551, หน้า 174-176)

ขณะที่ไพโรจน์ ภัทรนรากุล (อ้างถึงใน ทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช, 2548, หน้า 72-75) ได้นำเสนอองค์ประกอบการพึ่งตนเองของชุมชนโดยมีชุมชนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนามีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

1. ทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนในอดีตมีขีดความสามารถในการพึ่งตนเองสูงเพราะมีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ มีป่าไม้ มีแหล่งน้ำ มีปัจจัยในการผลิตเลี้ยงตัวเองได้อย่างมั่นคง หลายพื้นที่เป็นอู่ข้าว อู่น้ำ เป็นดินแดนท้องทุ่งที่มีความอุดมสมบูรณ์ดั่งเหมือนทุ่งรวงทอง เช่น สุโขทัยในอดีตสะท้อนถึง “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” และหลายจังหวัดโดยเฉพาะชื่อจังหวัดส่วนใหญ่สะท้อนถึงความมั่งคั่งของทรัพยากร สะท้อนถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้และทรัพยากรชายฝั่ง เช่น อ่างทอง สุพรรณบุรี กาญจนบุรี เพชรบูรณ์ และเพชรบุรี

2. ทุนทางสังคมและทุนทางเศรษฐกิจ ชุมชนจำเป็นต้องมีทุนทางสังคมอันได้แก่ ระบบสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมที่เกื้อกูลกับการดำรงอยู่ร่วมกัน ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ มีความร่วมมือร่วมแรงร่วมใจ ช่วยเหลือเอื้ออาทร และสมาชิกทุกคนมีจิตสำนึก มีอุดมการณ์ร่วมของชุมชน มีความผูกพันในการสรรสร้างความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งและมั่นคง

3. ภูมิปัญญาและองค์ความรู้ ชุมชนจะพึ่งตนเองได้ต้องมีภูมิปัญญาและองค์ความรู้เพื่อนำมาเป็นพื้นฐานในการดำเนินกิจกรรมของชุมชน การแก้ไขปัญหาวิกฤตการณ์ของชุมชนตลอดจนการมีภูมิปัญญาในการคิด วางแผน กำหนดเป้าหมายของตนเอง องค์ความรู้เพื่อการจัดการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนโดยชุมชนเอง การมีเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชนเป็นนวัตกรรมของชุมชน รวมถึงองค์ความรู้ในการปรับตัวให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างปลอดภัยและมั่นคงในสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป

นอกจากนี้ชุมชนจำเป็นต้องมีภูมิปัญญาและองค์ความรู้ใหม่ ๆ ในการจัดการความสัมพันธ์ภายในชุมชนและการจัดการความร่วมมือกับภายนอกชุมชน

4. ระบบการจัดการ ต้องประกอบด้วยปรัชญา คุณค่าและวัฒนธรรมชุมชน มีองค์กรชุมชนและการจัดการซึ่งจะช่วยในการประสานความร่วมมือ หากเรามองชุมชนเป็นองค์กร ชุมชนเปรียบเสมือนองค์กรที่มีชีวิตซึ่งประกอบด้วยระบบคุณค่า มีขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมที่หลากหลาย มีปรัชญา คุณค่าที่สมาชิกยึดถือเป็นบรรทัดฐานและใช้ปฏิบัติร่วมกันและถ้าเราพิจารณาถึงแนวคิดเรื่องผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (stakeholders) ชุมชนเป็นที่รวมของวิถีชีวิตและมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ปฏิบัติ (actors) ที่หลากหลายทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและสถาบัน การมีระบบการจัดการจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่จะช่วยให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้อยางยั่งยืน

5. การสนับสนุนจากภายนอก มีหลายชุมชนที่ขาดศักยภาพหรือถูกกระทำให้สูญเสียศักยภาพจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุน ช่วยเหลือ ซึ่งอาจเป็นการพึ่งตนเองในระดับสูงขึ้น

6. เงื่อนไขปัจจัยที่เอื้อต่อการพึ่งพาตนเอง ในถานการณ์ที่โลกขับเคลื่อนไปในกระแสโลกาภิวัตน์สังคมในยุคทุนนิยม การเปิดเสรีทางการค้า และการสื่อสารโทรคมนาคม นับเป็นกระแสที่ทำให้ชุมชนต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ทั้งนี้ชุมชนจะอยู่รอดได้และมีแบบแผนที่พึ่งตนเองได้นั้นต้องพิจารณาถึงเงื่อนไขปัจจัยที่สำคัญ ดังนี้

6.1 การปรับวิธีคิดของสมาชิกในชุมชน และปรับวิถีชีวิตใหม่โดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ใช้ชีวิตอยู่ในสายกลาง เรียบง่าย มีความเพียร อยู่อย่างเกื้อกูลธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รู้เท่าทันตนเองสามารถก้าวข้ามวัตถุนิยมและบริโภคนิยมจะทำให้สามารถปรับตัวดำรงอยู่ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ได้

6.2 ปรับความคิด ปรับจิตสำนึกการเป็นผู้ให้ ผู้สนับสนุนช่วยเหลือซึ่งเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นต้องอาศัยปณิธาน ความมุ่งมั่นและวิสัยทัศน์ของผู้นำ

6.3 จำเป็นต้องมีการจัดระเบียบสังคมใหม่ ซึ่งหมายถึงการจัดระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนด้วยตนเองเป็นการจัดระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชุมชนกับสังคมภายนอกให้ตั้งอยู่บนฐานสำนึกใหม่ร่วมกัน ให้อยู่กันอย่างเห็นอกเห็นใจ เอื้ออาทร เสียสละแบ่งปัน

ลักษณะการพึ่งตนเองของชุมชน

สำหรับลักษณะการพึ่งตนเองของชุมชนนั้น กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530, หน้า 34) ได้จำแนกลักษณะการพึ่งตนเองของชุมชนใน 2 ลักษณะ คือ

1. การพึ่งตนเองในลักษณะปัจเจกบุคคล หมายถึง กิจกรรมทั้งหลายที่กระทำโดยปัจเจกชนและครัวเรือนเพื่อให้บรรลุถึงการมีหลักประกันของการดำรงชีพของเขา

2. การพึ่งตนเองในลักษณะของการรวมกลุ่ม หมายถึง สังคม (กลุ่ม) ที่มีการจัดระบบเพื่อให้ประชาชนสามารถดำเนินการตอบสนองความต้องการของตนด้วย วิธีการช่วยเหลือตนเอง และความร่วมมือกับคนอื่นที่อยู่สถานการณ์เดียวกัน ทั้งนี้ การพึ่งตนเองอย่างแท้จริงนั้นต้องกินความรวมถึง กลุ่มชนนั้นมีอิสระในการตั้งเป้าหมาย และมีอิสระในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายโดยอาศัยความพยายามและกำลังของตน

อย่างไรก็ตามลักษณะการพึ่งตนเองของชุมชนทั้งสองลักษณะดังกล่าวนั้นจะเป็นไปเพื่อการพึ่งตนเองอย่างแท้จริงหรือไม่อย่างไรขึ้นอยู่กับกระบวนการเงื่อนไขในการพัฒนาเพื่อให้ไปถึงเป้าหมายด้วยซึ่งเงื่อนไขในการพัฒนาโดยมุ่งการพึ่งตนเองนั้น ฉัตรทิพย์ นาถสุภา(2529)ได้กล่าวถึงไว้มี 6 ประการด้วยกัน คือ

1. การพัฒนาจะต้องเป็นรูปแบบกลุ่ม (collective) ชาวบ้านจะต้องอยู่รวมกันเป็นชุมชน เป็นหมู่บ้านไม่ได้ต่างคนต่างอยู่

2. ต้องมีจิตสำนึกมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (mutual aid) พื้นฐาน คือ การพึ่งตนเองขึ้นอยู่กับจิตใจ ความสมัครใจที่จะทำอย่างนั้น (กิจกรรมพัฒนา) ของผู้คน (ชาวบ้าน)

3. จิตสำนึกจะต้องผลิตขึ้นมาอีกได้ คือ ต้องให้มันสร้างขึ้นมาใหม่ให้แจ่มชัดต่อเนื่อง

4. ต้องมีการรวมตัวกันในรูปแบบสหพันธ์อย่างใดอย่างหนึ่งต้องมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มในหน่วยย่อย คือ ในหมู่บ้านและหมู่บ้านเหล่านี้ สามารถที่จะรวมกันเป็นสหพันธ์ กล่าวคือต้องพัฒนาให้เป็นเขต เขตควรมียุ้งฉาง โรงสี โรงเรียน และศูนย์วัฒนธรรม สามารถต่อรองกับสถาบันภายนอกได้ เช่น พ่อค้าและรัฐ ได้อย่างมีพลัง น่าจะให้ความสำคัญกับงานนี้ด้วยเพื่อก่อให้เกิดเครือข่ายของหมู่บ้าน

5. การประสานวัฒนธรรม น่าจะส่งเสริมให้ชาวบ้านประสานวัฒนธรรมของตัวเอง หรือกิจกรรมของตัวกับคนอื่น ๆ ในสังคมด้วย

6. ชุมชนควรมีความสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติน่าจะเป็นชุมชนที่อนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อมด้วย

โดยสรุปจากการศึกษาลักษณะการพึ่งตนเองของชุมชนข้างต้นจะพบว่า ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนนั้นมีอยู่ใน 2 ลักษณะคือ คนหรือสมาชิกของชุมชนนั้นมีความเข้มแข็ง ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้ การตระหนักรู้ถึงศักยภาพของตนเองและศักยภาพของชุมชนจนเกิดสิ่งที่เรียกว่า “จิตวิญญาณชุมชน”ที่ฝังอยู่ในตัวของบุคคลซึ่งจะทำให้คนหรือสมาชิกนั้น ๆ ก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำชุมชนได้

อย่างเข้มแข็งและมีคุณภาพ กับอีกลักษณะหนึ่งคือการรวมตัวกันเป็นกลุ่มแล้วพัฒนาเป็นองค์กร มีกระบวนการในการจัดการ มีกระบวนการในการเรียนรู้ รวมถึงกระบวนการในการพัฒนากลุ่มให้เข้มแข็ง เพื่อขับเคลื่อนชุมชนของตนเองให้มีศักยภาพในการพัฒนาอย่างยั่งยืน

จากลักษณะการพึ่งตนเองทั้งสองลักษณะนั้น ในที่นี้จะกล่าวถึงการพึ่งตนเองที่เกิดหรือได้รับอิทธิพลจากกระบวนการทำงานของการกลุ่มหรือองค์กรของชุมชนเป็นสำคัญ ซึ่งจากการศึกษางานวิจัยหลายชิ้นพบว่า การที่กลุ่ม/องค์กรชุมชนในพื้นที่มีความเข้มแข็งมีผลอย่างยิ่งต่อการพัฒนาชุมชนให้พึ่งตนเองได้ ซึ่งจากการศึกษาพลวัตชุมชนกับการพึ่งตนเองในภาคตะวันตกของภมรรัตน์ สุธรรม(2546, หน้า 250-251) จำนวน 5 ชุมชน ได้แก่ 1)สหกรณ์เครดิตยูเนี่ยนวัดยางเขาย้อย จำกัด จังหวัดเพชรบุรี 2)กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลบางขุนไทร จังหวัดเพชรบุรี 3)กลุ่มพิทักษ์สัตว์ป่าและสิ่งแวดล้อมเพื่อการเกษตรบ้านฝั่งท่า จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ 4)กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านสามเรือน จังหวัดเพชรบุรี และ 5)กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านหนองกลางดง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พบว่า การดำเนินงานของกลุ่ม/องค์กรชุมชนในแต่ละพื้นที่ส่งผลให้เกิดการพัฒนาชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองหรือมีลักษณะการพึ่งตนเองที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ดังตารางที่ 2.1

ชุมชน	องค์กรชุมชน	ลักษณะการพึ่งตนเองแบบเดิม	ลักษณะการพึ่งตนเองที่เปลี่ยนไป
ชุมชนเขาย้อย	สหกรณ์เครดิตยูเนี่ยนวัดยางเขาย้อย จำกัด	- การพึ่งตนเองด้านปัจจัยสี่จากธรรมชาติระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง ชุมชนมีวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง	- เน้นการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจสังคม โดยสหกรณ์ฯ มีบทบาทที่สำคัญพร้อมกับการสร้างคุณธรรม/การเก็บออม/การจัดสวัสดิการให้กับสมาชิก/ชุมชน
ชุมชนบางขุนไทร	กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลบางขุนไทร	- ชุมชนพึ่งตนเองจากฐานระบบนิเวศน์ที่หลากหลาย ทรัพยากรชายฝั่งอุดมสมบูรณ์ มีการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างพื้นที่ชุมชนมีระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง	- เน้นการพึ่งตนเองในด้านการจัดการทรัพยากรชายฝั่งให้เกิดความยั่งยืนโดยกลุ่มอนุรักษ์ฯ มีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการทรัพยากรเพื่อเป็นฐานด้านเศรษฐกิจของชุมชนเป็นศูนย์การเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์ฯ
ชุมชนบ้านฝั่งท่า	กลุ่มพิทักษ์สัตว์ป่าและสิ่งแวดล้อมเพื่อการเกษตรบ้านฝั่งท่า	- ชุมชนพึ่งตนเองโดยอาศัยปัจจัยสี่จากความสมบูรณ์ของธรรมชาติ มีเศรษฐกิจแบบพอเพียง การเกื้อกูลกันภายใน	- ชุมชนเน้นการพึ่งตนเองโดยการฟื้นฟูระบบนิเวศน์ของชุมชนให้กลับสู่ความสมดุล ให้คนกับธรรมชาติอยู่ร่วมกันได้เป็นศูนย์

ชุมชน	องค์กรชุมชน	ลักษณะการพึ่งตนเองแบบเดิม	ลักษณะการพึ่งตนเองที่เปลี่ยนไป
		ชุมชน	ศึกษาด้านธรรมชาติสิ่งแวดล้อม
ชุมชนบ้านสามเรือน	กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านสามเรือน	- ชุมชนพึ่งตนเองในด้านปัจจัยสี่จากธรรมชาติ ช่วยเหลือเกื้อกูลในชุมชน วัฒนธรรมเข้มแข็ง ระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง	- ชุมชนเน้นการพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจโดยมีองค์กรทางการเงินบริหารจัดการ สร้างแหล่งเงินทุนของชุมชนเพื่อทุนในการประกอบอาชีพ แสวงหาอาชีพที่เหมาะสมกับชุมชนแบบครบวงจรจัดสวัสดิการให้กับชุมชนมีร้านค้าชุมชน
ชุมชนหนองกลางดง	กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านหนองกลางดง	- ชุมชนพึ่งตนเองด้านปัจจัยสี่จากธรรมชาติบางส่วน พึ่งพาจากภายนอกบางส่วนมีระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง	- ชุมชนเน้นการพึ่งพาตนเองด้านเศรษฐกิจ สังคม โดยมีองค์กรชุมชนบริหารจัดการด้านเงินทุนของชุมชน การส่งเสริมอาชีพ สร้างเครือข่าย การบริหารจัดการชุมชน ในรูปแบบ “สภาผู้นำ” สร้างสวัสดิการชุมชนมีร้านค้าชุมชนเป็นศูนย์การเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจชุมชน

ที่มา: ภมรรัตน์ สุธรรม (2546, หน้า 250-251)

ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรชุมชนกับการพึ่งตนเองของชุมชน

จากลักษณะการพึ่งตนเองของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปดังกล่าวข้างต้นในงานของภมรรัตน์ สุธรรม(2546, หน้า 252-256) ยังพบว่าลักษณะการพึ่งตนเองที่เปลี่ยนแปลงไปดังกล่าวเกิดจากความสัมพันธ์ขององค์กรชุมชนกับการพึ่งตนเองในลักษณะดังต่อไปนี้

1. ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรชุมชนกับการพึ่งตนเองในด้านเศรษฐกิจของชุมชน กล่าวคือ การดำเนินงานขององค์กรชุมชที่มีกิจกรรมเน้นด้านการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ เช่น กิจกรรมของกลุ่มออมทรัพย์ฯ กิจกรรมของสหกรณ์เครดิตยูเนี่ยนฯ นั้นมีวัตถุประสงค์หลักคือการเก็บออมเงินของสมาชิกเพื่อสะสมให้เป็นแหล่งเงินทุนของชุมชนให้สมาชิกได้กู้ยืมไปประกอบอาชีพและเป็นค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่จำเป็น

ในครัวเรือนโดยมีดอกเบี้ยต่ำ พร้อมทั้งการจัดสวัสดิการด้านต่าง ๆ ให้แก่ชุมชนโดยนำดอกผลกำไรที่ได้จากการดำเนินการมาปันผลเฉลี่ยคืนให้กับสมาชิกและเฉลี่ยคืนให้กับสังคม หรือบางองค์กรจัดรูปแบบเป็น “กองทุนของชุมชนหรือกองทุนสวัสดิการของชุมชน” โดยรวมเอาดอกผลจากการทำกิจกรรมอื่นในชุมชนสมทบด้วย หรือบางองค์กรสามารถจัดสวัสดิการให้กับสมาชิกและชุมชนได้จำนวนมาก เป็นหลักประกันที่มั่นคงในด้านเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจ

นอกจากนั้น จากประสบการณ์ในด้านการบริหารจัดการกลุ่มออมทรัพย์ฯ หรือสหกรณ์ฯ ทำให้ผู้นำชุมชนมีความสามารถในการบริหารจัดการกับเงินงบประมาณต่าง ๆ ที่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชนอย่างโปร่งใส เกิดประโยชน์แก่ชุมชนอย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ เช่น เงินจากสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม เงินทองทุนแสนบาท เงินทองทุนหมู่บ้านล้านบาท สามารถนำมาส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดประโยชน์ในด้านการส่งเสริมอาชีพและสวัสดิการด้านอื่น ๆ ได้อย่างเต็มที่และเงินไม่สูญหาย มีการคืนทุนทางสังคมและเป็นการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในด้านการบริหารจัดการเกี่ยวกับการเงินไปพร้อมกัน ขณะเดียวกันก็เน้นการพึ่งพาตนเองเป็นหลักสร้างนิสัยการออม การมัธยัสถ์ไม่ฟุ่มเฟือย เพื่อสร้างวินัยทางการเงินให้มีความเป็นอยู่ที่พอเพียง จากการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวอย่างต่อเนื่องขององค์กรชุมชนซึ่งขยายผลครอบคลุมเป็นที่ยอมรับทั้งชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองและมีหลักประกันในด้านเศรษฐกิจได้ในระดับหนึ่ง

2. ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรชุมชนกับการพึ่งพาตนเองของชุมชนด้านสังคม จิตใจและวัฒนธรรม ผลจากการที่สมาชิกในชุมชนได้มีการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมการพัฒนาร่วมกัน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจของชุมชน ด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน เป็นเวลาที่ยาวนานต่อเนื่อง ทำให้มีการฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงาม การนำภูมิปัญญามาปรับใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป การปลูกฝังสร้างจิตสำนึกที่ดีงาม การบ่มเพาะคุณธรรม จริยธรรม ตลอดจนกระบวนการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสมาชิกในชุมชนที่มีอย่างสม่ำเสมอและชุมชนได้รับผลประโยชน์อย่างทั่วถึงยุติธรรม ทำให้สมาชิกในชุมชนได้มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปสู่สิ่งที่ดีขึ้น ทำให้สมาชิกของชุมชนเกิดความมั่นใจในแนวทางการดำเนินงานพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองขององค์กรชุมชนถูกต้องเหมาะสม ทำให้เกิดความมั่นคงทางด้านจิตใจ สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่มีจิตใจที่โอบอ้อมอารี ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีจิตใจเสียสละใช้หลักพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย สันโดษเน้นการพึ่งพาตนเอง ลดละอบายมุข เป็นที่ศึกษาดูงานเพื่อเป็นแบบอย่างในการสร้างสังคมที่น่าอยู่ เป็นการผลิตซ้ำทางด้านวัฒนธรรมของชุมชนให้เข้มแข็งเป็นตัวของตัวเอง มีจิตใจเข้มแข็งเน้นการพึ่งตนเองเป็นหลัก

อย่างไรก็ตามองค์กรชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองด้านสังคม วัฒนธรรมและจิตใจที่เห็นเด่นชัดได้แก่องค์กรที่มีพื้นที่ดำเนินกิจกรรมอยู่ในชุมชนระดับหมู่บ้าน ซึ่งสมาชิกในชุมชนจะดูแลตรวจสอบควบคุมอย่างทั่วถึงในทุกด้านและได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของชุมชนอย่างใกล้ชิดทุกขั้นตอน

ดังนั้นชุมชนดังกล่าวจะปลอดจากยาเสพติด อบายมุขและอาชญากรรม แต่สำหรับองค์กรชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมครอบคลุมในระดับกว้างทั้งตำบล/อำเภอนั้นก็สามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน สามารถพึ่งตนเองด้านสังคม จิตใจ และวัฒนธรรมได้ในระดับหนึ่ง โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม การประชาสัมพันธ์ การให้ข้อมูลข่าวสาร การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ การฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้นมาเพื่อให้สมาชิกเกิดสำนึกร่วมในชุมชน เกิดความภาคภูมิใจในชุมชนของตนเองและต้องการสร้างสังคมที่ดีให้กับลูกหลานในอนาคต

3. ความสัมพันธ์ระหว่างขององค์กรชุมชนกับการพึ่งตนเองของชุมชนด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม องค์กรชุมชนที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินกิจกรรมที่มีความโดดเด่นในการพึ่งตนเองทางด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชนได้อย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม ได้แก่ องค์กรชุมชนบ้านฝั่งท่าและองค์กรชุมชนบางขุนไทร กล่าวคือสามารถทำให้ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงด้านศักยภาพในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมให้สอดคล้องเกื้อกูลกับวิถีชีวิตของชุมชน สามารถรักษาและฟื้นฟูสภาพแวดล้อมให้มีความสมดุลเพื่อเป็นฐานทางเศรษฐกิจที่สำคัญของชุมชน เช่น การที่องค์กรชุมชนดูแลปกป้องทรัพยากรชายฝั่งไม่ให้ถูกทำลาย ทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำมีปริมาณเพิ่มขึ้น ชุมชนได้ใช้เป็นแหล่งทำมาหากินเลี้ยงครอบครัวได้โดยไม่เดือนร้อน หรือการที่องค์กรชุมชนเป็นแกนนำในการช่วยรณรงค์ห้ามล่าสัตว์ในพื้นที่ การลดเลิกการใช้สารเคมีในการปราบศัตรูพืชให้กลับมาใช้สารชีวภาพในการผลิตทางการเกษตรเป็นการสร้างจิตสำนึกที่ดีให้มีความรับผิดชอบในสังคม

นอกจากนั้นองค์กรชุมชนยังได้มีการส่งเสริมให้ชุมชนได้ฟื้นฟูและอนุรักษ์เทคโนโลยีที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นเทคโนโลยีที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม รวมทั้งมีการพัฒนามาใช้เครื่องมือที่ผลิตได้จำนวนมากและใช้แรงงานคนน้อยซึ่งเป็นเทคโนโลยีที่เหมาะสม ราคาไม่แพงและสามารถผลิตได้ในประเทศ การดำเนินการขององค์กรชุมชนดังกล่าวจะเห็นได้ว่ามีส่วนหนุนเสริมการปลูกจิตสำนึกของชุมชนให้ชุมชนทำการผลิตที่พอเพียง ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เน้นการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับท้องถิ่น ราคาไม่แพงไม่เพิ่มต้นทุนในการผลิต เน้นการพึ่งตนเองและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง

4. ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรชุมชนกับการพึ่งตนเองของชุมชนด้านการเมืองภาคประชาชน องค์กรชุมชนที่ศึกษาสามารถเป็นหน่วยนำในด้านการให้กระบวนการเรียนรู้ทางด้านการเมืองภาคประชาชนให้กับชุมชนเนื่องจากกระบวนการในการบริหารจัดการขององค์กรชุมชนทุกขั้นตอนเน้นกระบวนการมีสวนร่วมของชุมชนและใช้ระบบประชาธิปไตยในการคัดเลือกคณะกรรมการมาบริหารจัดการองค์กรหมุนเวียนตลอดเวลา ซึ่งคณะกรรมการบริหารจัดการเหล่านี้แสดงให้ถึงศักยภาพความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการองค์กรอย่างโปร่งใส ทำให้ชุมชนมีเกณฑ์ชี้วัดที่สำคัญในการตัดสินใจที่จะเลือกผู้แทนของตนเองในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับองค์กร ระดับท้องถิ่น จนถึงระดับชาติ เนื่องจากเกณฑ์ดังกล่าวได้กลายเป็นมาตรฐานของชุมชนไปแล้ว กระบวนการดำเนินงาน การบริหารจัดการในลักษณะ

ดังกล่าวขององค์กรชุมชนทำให้ชุมชนมีจิตสำนึกและเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำงานการเมืองภาคประชาชนมากขึ้น มีโอกาสในการเรียนรู้และนำแนวคิดต่าง ๆ ที่ได้มาใช้ในการพัฒนา การบริหารจัดการชุมชนของตนเองมากขึ้น นับเป็นกระบวนการที่สำคัญในการเสริมพลังอำนาจ(Empowerment) ให้กับชุมชนให้มีศักยภาพในการบริหารจัดการทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืนต่อไป

กรณีศึกษาชุมชนเข้มแข็ง

ชุมชนยกกระบัตร อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร

ชุมชนที่เคยมีปัญหาความยากจน เมื่อมีโครงการพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน ซึ่งเป็นโครงการร่วมของ 3 มหาวิทยาลัย เข้าไปทดลองปฏิบัติงาน ก็ได้ทำให้ชุมชนมีความเข็มแข็งขึ้น พึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้มากขึ้น (อคิน รพีพัฒน, 2531 อ้างถึงใน นภาภรณ์ หะวานนท์ และคณะ, 2550 หน้า 63-65)

เดิมตำบลยกกระบัตรเป็นท้องที่ยากจน ภูมิประเทศเป็นป่าโปร่งชายทะเล มีน้ำเค็มท่วมถึงทุกปี ชาวบ้านมีอาชีพตัดฟืนขายรับจ้าง พ.ศ. 2498 เจ้าอาวาสวัดยกกระบัตร ซึ่งสนใจปรับปรุงเศรษฐกิจ ได้ริเริ่มให้ชาวบ้านปลูกมะพร้าวและทำน้ำตาลปี๊บ ชาวบ้านหมู่ 6-7 ซึ่งอยู่ใกล้คลองใหญ่ได้เริ่มทำสวนมะพร้าวและทำน้ำตาลปี๊บ พอประมาณปี 2508 ครอบครัวเหล่านี้ก็มีฐานะดีขึ้น จนเกิดความแตกต่างทางฐานะเศรษฐกิจของชาวสวนมะพร้าวหมู่ 6-7 กับชาวนายากจนในหมู่ 4-5 การทำนาของชาวนา ได้ผลผลิตน้อยขาดทุนเพราะดินเค็ม และมีปัญหาจากหนูนาและโรคพืชสูงมาก ชาวนาจึงยากจนและเป็นหนี้สิน แทบทุกครัวเรือนต้องไปรับจ้างทำสวน เพื่อหารายได้มาจุนเจือกับการปลูกข้าวที่ขาดทุน ครั้นจะไปทำสวนมะพร้าว ซึ่งต้องใช้ทุนเสริม และต้องรอถึง 5 ปี กว่าจะโตพอที่ทำน้ำตาลได้ บางครอบครัวสิ้นหวังก็อพยพโยกย้ายออกไปหางานทำที่อื่น ความแตกต่างในฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านใน 2 อาชีพ นี้ได้ก่อให้เกิดช่องว่างทางสังคมในชุมชนขึ้น ชาวนาที่ยากจนจึงไม่อาจแต่งงานกับลูกสาวชาวสวนที่มีฐานะได้

ในปี 2517 ได้มีโครงการพัฒนาชนบทลุ่มแม่น้ำแม่กลอง ซึ่งเป็นโครงการร่วมของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล และมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เข้าไปทดลองปฏิบัติพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน เพื่อหาวิธีการพัฒนาชนบทที่มีประสิทธิภาพ โครงการนี้เมื่อเข้าไปที่ยกกระบัตรในระยะแรก ก็มีลักษณะการทำงานแบบสั่งการจากเบื้องบน เช่นเดียวกับการพัฒนาของทางราชการอื่น ๆ ส่วนใหญ่จึงดำเนินการผ่านผู้นำที่เป็นทางการ คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งมักจะมีฐานะดีกว่าคนอื่น และมีอาชีพผลิตน้ำตาลปี๊บ โครงการระยะแรกซึ่งได้แก่ อบรมตัดเย็บเสื้อผ้า อบรมการซ่อมเครื่องยนต์ ปรับปรุงเตาเคี่ยวน้ำตาล หรือจัดการศึกษานอกเวลาเพื่อสอบเทียบมัธยมศึกษา ฯลฯ จึง

ล้มเหลวเพราะต้องล้มเลิกไปบ้าง หรือถ้าจะเป็นประโยชน์ก็เป็นประโยชน์แก่คนที่มีฐานะดีอยู่แล้ว ไม่ได้สามารถแก้ปัญหาความยากจนของชาวบ้าน และช่องว่างทางสังคมของชุมชนได้

เมื่อโครงการพัฒนาฯ ตระหนักในปัญหาที่เกิดขึ้น จึงเรียนรู้ที่จะปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานใหม่ โดยมีกลุ่มเป้าหมายในการพัฒนาที่ชัดเจน คือ กลุ่มชาวนายากจน และทำงานแบบล่างขึ้นบน คือให้ความสำคัญกับศักยภาพของชุมชนที่จะมองปัญหา คิด ตัดสินใจ วางแผน และดำเนินการแก้ไขปัญหาโดยชุมชนเอง เพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ ซึ่งเป็นมิติใหม่ของการพัฒนาในขณะนั้น งานของโครงการฯ ในระยะหลังจึงจำกัดอยู่ที่การประสานงานให้ชาวบ้านมีการทำงานแบบรวมกลุ่มเกษตรกรให้การสนับสนุนทางเทคนิควิทยา รวมถึงชี้แหล่งทรัพยากรภายนอกให้ชาวบ้านได้รู้จัก และใช้ประโยชน์เท่านั้น

กระบวนการพัฒนาในแนวใหม่ เริ่มจากการหาผู้นำตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นผู้ที่ชาวบ้านมักมาปรึกษาหารือ หรือขอคำแนะนำในเรื่องต่าง ๆ อยู่เสมอ และเป็นผู้ที่พยายามคิด มีความเต็มใจที่จะหาทางช่วยเหลือแก้ไขปัญหาความยากจนของพวกเขา เมื่อได้ผู้นำแล้วก็กระตุ้นให้บุคคลเหล่านี้ได้รวมตัวกัน ประชุมปรึกษาหารือถึงปัญหาโดยรวมของชาวนา ตลอดจนคิดหาวิธีแก้ไขปัญหา ทำให้ได้คำตอบว่าการแก้ไขปัญหาควรจะเป็นไปในทิศทางใด ซึ่งคำตอบหนึ่งก็คือ การเลี้ยงปลาเพราะบริเวณนี้มีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ตลอดปี เมื่อตกลงได้แล้วกลุ่มผู้นำธรรมชาติจึงไปพูดคุยให้ผู้นำทางการคือ เจ้าอาวาสวัด ยกกระบัตร กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน ที่เกี่ยวข้องได้ทราบจนมีการประชุมชาวบ้านกลุ่มใหญ่ที่วัด ยกกระบัตร เมื่อชาวบ้านมองเห็นแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน จึงเริ่มมีการศึกษาเทคนิคในการเลี้ยงปลาและเพาะพันธุ์ปลา จากแหล่งความรู้ภายนอก เช่น มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

การหาเงินทุนของชาวบ้าน ชาวบ้านใช้วิธีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเล็ก ๆ เป็นกลุ่มลูกค้าโดยตรงของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์(ธกส.) ซึ่งเกิดจากการรวมของผู้นำธรรมชาติโดยสมาชิกในกลุ่มค้ำประกันกันเอง เมื่อได้รับเงินกู้จึงทดลองเลี้ยงปลานิล โดยการซื้อลูกปลานิลจากสถาบันประมงน้ำจืดแห่งชาติ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และได้ทดลองเลี้ยงเมื่อทดลองประสบผลสำเร็จจึงมีการจัดตั้งกลุ่มเลี้ยงปลาเพิ่ม

ภายหลังกิจกรรมการเลี้ยงปลาของชาวบ้านได้ขยายให้เป็นการปลูกมะพร้าวและผลิตน้ำตาลปี๊บร่วมด้วย โดยได้รับการสนับสนุนและแนะนำจากเจ้าอาวาสให้สร้างเขื่อนดินรอบ ๆ ที่นาของตน และแจกจ่ายพันธุ์มะพร้าวที่คัดเลือกแล้วให้ไปปลูกบนเขื่อนดินทั้งยังขยายไปสู่การปลูกพืชผสมผสานบนคันดินต่อมาด้วย

ระหว่างการปรับตัวเพื่อแก้ไขปัญหานี้ ชาวบ้านได้มีกระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ทั้งการศึกษาประสบการณ์จากภายนอกชุมชน และจากการเรียนรู้ด้วยตัวเอง ซึ่งอาจเป็นการเรียนรู้ขึ้นมาใหม่จากการลองผิดลองถูก หรืออาศัยสติปัญญา หรือเรียนรู้โดยอาศัยภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนเป็นพื้นฐานในการปรับเปลี่ยนไปสู่วัฒนธรรมที่เหมาะสมกับยุคสมัย ทำให้การดำเนินงานของชุมชนยกกระบัตรประสบผลสำเร็จ โดยใช้ทุนลดลง แต่ได้ประโยชน์เพิ่มขึ้น มีอำนาจในการต่อรองสูงขึ้น

เช่น มีการขายลูกปลาระหว่างชาวบ้านด้วยกันในราคาถูกกว่าท้องตลาดมาก ชาวบ้านเรียนรู้ที่จะใช้หญ้าเป็นอาหาร โดยปลูกหญ้าในวังปลา เมื่อต้นหญ้าโตพ้นน้ำก็จะตัดและหมักไว้ให้เน่าจนเป็นอาหารของปลาทำให้สามารถลดต้นทุนได้ ทั้งกอหญ้ายังเป็นที่ซ่อนปลาจากนกซึ่งเป็นศัตรูได้ด้วย ชาวบ้านเรียนรู้ที่จะจัดระบบให้สมาชิกกลุ่มเลี้ยงปลา ผลัดเปลี่ยนการวิดปลาในบ่อ ไม่ให้วิดพร้อมกันในเวลาเดียวกัน เพื่อป้องกันปลาล้นตลาดและราคาตกและยังได้อาศัยแรงงานจากเพื่อนในกลุ่มมาช่วยวิดปลา และชาวบ้านได้เรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันกับระบบทุนนิยมได้อย่างรู้เท่าทัน ด้วยการไม่ยอมไปรับค่าจ้างให้นายทุนจากกรุงเทพที่เข้ามาตั้งบริษัทเลี้ยงปลาและรับซื้อปลาจากชาวบ้านทั้งยังไม่ยอมขายปลาให้ด้วย

โครงการพัฒนาฯ ซึ่งเข้าไปสู่ชุมชนยกกระบัตรและมีความสำคัญในฐานะที่ช่วยกระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดการรวมตัวและตระหนักในศักยภาพของตนเองได้เร็วขึ้น ก็อาจไม่ใช่เงื่อนไขที่จำเป็นต่อการพัฒนาของชุมชนเสมอไป ในท้องที่อีก 2 แห่ง จากทั้งหมด 5 แห่งที่โครงการพัฒนาฯเข้าไปดำเนินการก็ประสบความล้มเหลว เนื่องจากไม่สามารถค้นพบความต้องการ และวิธีการที่จะปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้านได้ศักยภาพซึ่งแฝงตัวอยู่ในชุมชนและความสามารถที่จะนำออกมาใช้ประโยชน์ได้จึงเป็นเงื่อนไข

เมื่อโครงการพัฒนาฯ ถอนตัวออกจากยกกระบัตร ชุมชนชาวนาก็มีรายได้เพิ่มขึ้นจากการพัฒนาฯ และยังมีรายได้เสริมจากการปลูกพืชผลไม้บนคันดินรอบบ่อปลา และยังมีรายได้จากการทำน้ำตาลปี๊บขายด้วยนอกท้องถิ่น เริ่มกลับเข้ามาในหมู่บ้านเพื่อเลี้ยงปลา ระหว่างชาวบ้านซึ่งทำสวนมะพร้าว (หมู่ 6-7) ในทางกลับกันก็เกิดความเท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจมากขึ้น จึงนำไปสู่ความร่วมมือในการผลิต ได้เรียนรู้ร่วมกันเลี้ยงปลาและได้รับลูกปลาไปเลี้ยงในท้องร่องสวนมะพร้าว ชาวบ้านหมู่ 4-5 ก็เรียนรู้การปลูกมะพร้าวบนคันดินรอบบ่อปลา และเริ่มผลิตน้ำตาลปี๊บออกขายเพื่อเพิ่มรายได้ ชุมชนยกกระบัตรจึงสามารถที่จะจัดการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นได้อย่างคุ้มค่าประโยชน์สูงสุด การพ้นจากภาวะความยากจน ได้ทำให้ชาวบ้านมีเครดิตพอที่จะกู้ยืมเงินจากธนาคารมาลงทุนได้ด้วยและมีที่สำคัญแม้ไม่มีโครงการพัฒนาฯ แล้วชุมชนยกกระบัตรก็สามารถพึ่งตนเองและพึ่งพาอาศัยกันภายในชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาของตนเองได้อย่างต่อเนื่องเหล่านี้จึงจัดได้ว่าเป็นความเข้มแข็งของชุมชนยกกระบัตร

จากกรณีศึกษาดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ชุมชนที่เข้มแข็งและสามารถพึงตัวเองได้นั้น เกิดขึ้นจากการรับรู้ปัญหาร่วมกันของชุมชนในชุมชน มีผู้นำที่เข้มแข็งเกิดความตระหนักมีจิตวิญญาณของชุมชนเห็นความสำคัญของชุมชนต้องการแก้ปัญหาชุมชนด้วยชุมชนเอง โดยการแสวงหาเครือข่ายต่าง ๆ ที่มีศักยภาพที่สามารถแก้ปัญหาของชุมชนได้ แสวงหาแหล่งทุนเพื่อใช้ในการแก้ปัญหา และที่สำคัญคือมีการรวมตัวกันเพื่อจัดตั้งกลุ่ม/หรือองค์กรขึ้นเพื่อทำงานร่วมกันอย่างมีพลัง และใช้กลุ่ม/องค์กรดังกล่าวเป็นกลไกในการขับเคลื่อนการพัฒนาของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งจากกรณีศึกษาดังกล่าวนั้นจะเห็นได้ว่ากลุ่ม/องค์กรชุมชนมีบทบาทอย่างมากในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน นอกจากนี้การรวมกลุ่มกันของชุมชนยังก่ออำนาจในการต่อรองผลประโยชน์จากกลุ่มทุนภายนอกแก่ชุมชนอีกด้วย

บทสรุป

แนวคิดชุมชนเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองเป็นแนวคิดสำคัญในการพัฒนาชุมชนที่นักพัฒนาให้ความสำคัญยิ่งและปรากฏอย่างชัดเจนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 8 (2540-2544) เป็นต้นมาโดยมีเป้าหมายที่สำคัญคือการหนุนเสริมการพัฒนาศักยภาพของชุมชนในด้านต่าง ๆ อาทิ การรวมตัวกันของคนในชุมชน การจัดการความรู้และระบบการเรียนรู้ของชุมชน การเชื่อมโยงเครือข่ายทั้งในชุมชนและนอกชุมชน เป็นต้น กระบวนการหนุนเสริมดังกล่าวก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนหลากหลายด้านไม่ว่าจะเป็นความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจ ความเข้มแข็งด้านการเมือง ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านภูมิปัญญา ความเข้มแข็งของชุมชนด้านต่าง ๆ ดังกล่าวย่อมก่อให้เกิดความสามารถและศักยภาพในการพึ่งตนเองของชุมชนซึ่งจะเป็นรากฐานอันมั่นคงในการพัฒนาประเทศต่อไป

คำถามท้ายบท

ให้นักศึกษาอภิปรายและตอบคำถามต่อไปนี้ ให้ถูกต้อง

1. คำว่า “ชุมชนเข้มแข็ง” มีความหมายว่าอย่างไร มีองค์ประกอบอะไรบ้าง

2. แนวคิดการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งปรากฏชัดเจนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่เท่าไหร่ มีสาระสำคัญโดยสังเขปอย่างไรบ้าง

3. กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน คืออะไร มีลักษณะอย่างไร และควรมีองค์ประกอบ/กิจกรรมอะไรบ้าง

4. คำว่า “การพึ่งตนเองของชุมชน” หมายถึงอะไร มีลักษณะอย่างไร

5. แนวคิด “การพึ่งพาตนเองของชุมชน” มีที่มาและมุ่งเน้นอะไรบ้าง

6. องค์ประกอบของชุมชนพึ่งตนเองมีอะไรบ้าง บอกมาโดยละเอียด

7. ชุมชนมีลักษณะการพึ่งตนเองในลักษณะใดบ้าง และมีเงื่อนไขการพัฒนาลักษณะดังกล่าวอย่างไร

8. องค์กรชุมชนมีลักษณะสัมพันธ์กับการพึ่งตนเองของชุมชนอย่างไรบ้าง จงอธิบายให้เข้าใจ

9. จากการศึกษากรณีตัวอย่างของชุมชนเข้มแข็ง จงอภิปรายว่าความเข้มแข็งดังกล่าวมีจุดเริ่มต้นอย่างไร มีกระบวนการพัฒนาอย่างไร และมีเครือข่ายอะไรบ้าง

10. หากนักศึกษาต้องการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและพึ่งตนเองได้โดยใช้องค์กรชุมชนเป็นเครื่องมือในการพัฒนาควรมีกระบวนกรอย่างไร จงอธิบายให้เห็นกระบวนการอย่างเป็นระบบ

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. (2530). **การพึ่งตนเอง: ศักยภาพในการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.

กาญจนา แก้วเทพ. (2538). **การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน**. กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย.

_____. (2538). **เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน**. กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย.

กิ่งเทียน ลาภรวย. (2546). **“การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มของสมาชิกในการดำเนินงานศูนย์ส่งเสริมและผลิตภัณฑ์ข้าวชุมชน ตำบลดอนทราย อำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี”.** วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

โกวิทย์ พวงงาม. (2553). **การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น.** กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. (2536). **การบริหารงานพัฒนาชนบท.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

จิตติ มงคลชัยอรัญญา. (2540). **การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา.** กรุงเทพฯ: เอกสารประกอบการเรียน ภาควิชาการพัฒนาชุมชน, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2529**). แนวคิดการพัฒนาแบบพึ่งตนเองบ้านกับเมือง.** กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.

ทวีศักดิ์ นพเกสร. (2542). **วิกฤตสังคมไทย 2540 กับบทบาทวิทยากรกระบวนการ** เล่มที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม ธนาคารออมสิน.

ทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช. (2548). **การบริหรสังคมกับโครงสร้างสังคมไทย.** กรุงเทพฯ: มิสเตอร์ ก๊อปปี้ (ประเทศไทย).

ธีรพงษ์ แก้วหาวงษ์. (2543). **กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง: ประชาคม ประชาสังคม.** ขอนแก่น: โครงการจัดตั้งมูลนิธิเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ชมรมนักวิชาการสาธารณสุข ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.

นราภรณ์ หะวานนท์. (2550). **ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.).

นฤมล อรุโณทัย. (2549). **ประชาสังคมและชุมชนเข้มแข็งในบริบทของกลุ่มชายขอบ: กรณีศึกษากลุ่มชาวเลในประเทศไทย**. (เอกสารอัดสำเนา)

บัณฑร อ่อนดำ และวิริยา น้อยวงศ์ นยางค์.(2553). **ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชนบท: ประสบการณ์ของประเทศไทย**. สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ประเวศ วะสี. (2540). **ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคน ศักยภาพแห่งความสร้างสรรค์**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.

_____.(2531). **พึ่งตนเองในชนบท: อีกบทหนึ่งของการทบทวนโลกทัศน์แห่งการพึ่งตนเอง.** ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ปรีชา วงศ์ทิพย์. (2555). **การพัฒนาชุมชนประยุกต์: แนวคิดและการบูรณาการ.** พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ: สถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข(สรส.). บริษัท ดีไซน์ ดีไลท์ จำกัด.

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2552). **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข(สรส.).

ปริญญา สิงห์เรือง. (2551). ชุมชนเข้มแข็ง: **กรณีศึกษาบ้านดอนหมู ตำบลขามเปี้ย อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี**. ปริญญาศิลปะศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์และการพัฒนา คณะศิลปะศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

พระธรรมปิฎก. (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2539). **นิติศาสตร์แนวพุทธ.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

ภมรรัตน์ สุธรรม. (2546). **พลวัตรชุมชนกับการพึ่งตนเองในภาคตะวันตก.** กรุงเทพฯ: สถาบันวิถีทัศน์.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 128 ตอนพิเศษ 152 ง, 14 ธันวาคม 2554, เอกสารอัดสำเนา

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2537). **การพัฒนาชุมชนจากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ.** กรุงเทพฯ: บางกอกบล็อก.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2526**). การพัฒนาชุมชน.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

_____. (2541). **การพัฒนาชุมชนแบบจัดการ.** กรุงเทพฯ: หจก. เอมี เทรดดิ้ง.

_____. (2545). **การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท** ฉบับรวมชุด. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย.

_____. (2550). **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สำนักงานคณะกรรมพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. **(ร่าง) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง พ.ศ.2560-2564**. เอกสารอัดสำเนา

สาวิณี รอดสิน. (2554). **ชุมชนเข้มแข็ง : กรณีศึกษาชุมชนบ้านปางจำปี ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่.**(เอกสารอัดสำเนา)

สุเมธ ตันติเวชกุล. (2530). **ปัจจัยทางสังคมกับการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของไทย.** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เสรี พงศ์พิศ. (2547). 100 **ร้อยคำที่ควรรู้.** กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์.

อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์. (2540). **ระบบการศึกษากับชุมชน: กรอบความคิดและข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว).

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 3
กลุ่มและองค์กรในงานพัฒนาชุมชน

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

1. ความหมายของกลุ่ม
2. ความสำคัญของกลุ่ม
3. การจัดตั้งและการพัฒนากลุ่ม
4. ลักษณะและองค์ประกอบของกลุ่ม
5. การรวมกลุ่มในชุมชน
6. การพัฒนากลุ่มให้เข้มแข็งและมีประสิทธิภาพ
7. การพัฒนากลุ่มให้เป็นองค์กรชุมชน

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

เมื่อศึกษาบทที่ 3 จบแล้ว นักศึกษาสามารถ

1. อธิบายความหมาย ความสำคัญ ของกลุ่มในงานพัฒนาชุมชนได้
2. อธิบายกระบวนการจัดตั้งและการพัฒนากลุ่มในงานพัฒนาชุมชนได้
3. อธิบายกระบวนการพัฒนากลุ่มให้เป็นองค์กรชุมชนได้

วิธีการสอนและกิจกรรมระหว่างการเรียนการสอนประจำบท

1. ประเมินความรู้เดิม
2. ศึกษาเอกสารประกอบการสอน
3. ทำแบบฝึกหัดภายหลังการเรียนรู้
4. เข้ารับการสอนเสริม (ถ้ามี)

สื่อการสอน

1. การฉายภาพนิ่ง (power point)
2. เอกสาร หนังสือ ตำราและเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง

การวัดผลและประเมินผล

1. ประเมินความรู้หลังการเรียนด้วยวิธีการทำคำถามทบทวนท้ายบท
2. ประเมินการมีส่วนร่วมในชั้นเรียนของนักศึกษา
3. ประเมินความสนใจในบทเรียนด้วยการสังเกต การซักถาม
4. ประเมินผลจากการสอบประจำภาคการศึกษา

บทที่ 3
กลุ่มและองค์กรในงานพัฒนาชุมชน

กลุ่มและกระบวนการกลุ่มถือเป็นกลไกสำคัญประการหนึ่งในการทำงานพัฒนาชุมชน เพราะการรวมกลุ่มหรือการเกิดขึ้นของกระบวนการรวมกลุ่มย่อมสะท้อนการรวมพลังของชุมชน ซึ่งการรวมพลังดังกล่าวจำเป็นเป็นอย่างมากในการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชนในกรณีที่ต้องเรียกร้องหรือต่อรองกับหน่วยงานหรือองค์กรภายนอกเพื่อผลประโยชน์ของชุมชน กลุ่มจึงเป็นศูนย์กลาง เป็นหน่วยเชื่อมประสานระหว่างปัจเจกบุคคลในชุมชนซึ่งมีศักยภาพและคุณภาพในตนเองอยู่แล้ว

ดังนั้น การมีกลุ่มที่เข้มแข็ง มีกระบวนกรในการพัฒนากลุ่มที่ดีให้มีประสิทธิภาพ สามารถยกระดับเป็นองค์กรชุมชนได้ ย่อมเป็นปัจจัยชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนประการหนึ่ง ซึ่งนักพัฒนาชุมชนจำเป็นต้องศึกษาและทำความเข้าใจถึงความหมาย ความสำคัญ และกระบวนการในการพัฒนากลุ่มและองค์กรในชุมชนให้ลึกซึ้ง เพื่อเป็นเครื่องมือในการทำงานพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

ความหมายของกลุ่ม

สำหรับความหมายของกลุ่มและองค์กรในงานพัฒนาชุมชนนั้นได้มีนักวิชาการได้ให้ความหมายแตกต่างกันดังนี้

จิตติ มงคลอรัญญา (2540, หน้า 1) ได้กล่าวถึงความหมายของกลุ่มในงานพัฒนาชุมชนไว้ว่า กลุ่มเป็นการร่วมพลังของคนจำนวนหนึ่งเพื่อแก้ปัญหาที่ประสบอยู่ หรือร่วมกันกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (หรือหลายสิ่ง) เพื่อให้ได้รับผลประโยชน์ตามที่ต้องการ โดยอาจจะมีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ เพื่อต่อรองเรียกร้อง ขอรับความช่วยเหลือจากภายนอกและเพื่อต่อรองดำเนินการด้วยตนเองให้มากที่สุดเพื่อการแก้ไขปัญหาของตนซึ่งตามหลักการพัฒนาแล้ว การรวมพลังที่เหมาะสมในการพัฒนาจะอยู่ในรูปแบบหลังมากกว่า เพราะสามารถนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในที่สุด การมีประสบการณ์ด้วยตนเองทำให้เกิดการเรียนรู้มากยิ่งขึ้นทำให้สามารถแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ที่ผ่านเข้ามาได้ แม้ว่าปัญหานั้นจะมีความยากลำบากในการแก้ไขมากกว่าเดิมก็ตาม

ปริชาติ วลัยเสถียร (2543, หน้า 35-40) ได้กล่าวถึง การร่วมกลุ่ม หมายถึง การรวมตัวของคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปแล้วมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างสม่ำเสมอในช่วงเวลาหนึ่ง มีบรรทัดฐานร่วมกัน และมีเอกลักษณ์เดียวกัน คนเหล่านี้จะมีการรับรู้ในกลุ่มของตนเองว่า พวกเขามีข้อตกลงกันและกันในอันที่จะปฏิบัติการเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน

ชอบ เข็มกลัด (อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543, หน้า 387) ได้กล่าวถึงกลุ่มว่า กลุ่มมีฐานะเป็นองค์กรประชาชนเพราะกลุ่มเกิดจาการที่ประชาชนมีจิตสำนึกและตระหนักถึงปัญหา

ต่าง ๆ ที่ประสบอยู่ในลักษณะที่ตนเองรู้สึกว่าพวกตนเป็นผู้เสียเปรียบในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจสังคมหรือการเมืองก็ตาม และคิดว่าถ้าหากมีการปรับปรุงแก้ไขในระดับ (degree) ของความเสียเปรียบดังกล่าวนั้นให้ลดน้อยลงด้วยวิธีการรวมกลุ่มกันขึ้นตามกิจกรรมที่ตนต้องการ ก็จะทำให้มีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองดังกล่าว

การให้ความหมายของกลุ่มดังกล่าวข้างต้นสะท้อนกลุ่มในลักษณะของความเป็นองค์กรชุมชนที่เกิดจากการร่วมตัวกันของคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปเพื่อทำกิจกรรมชุมชนอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งสามารถกล่าวได้ว่ากลุ่มเป็นองค์กรประชาชนในหลายลักษณะ (สนยา พลศรี, 2556, หน้า 99) ดังนี้

1. เป็นการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมประเภทต่าง ๆ ในรูปแบบที่แตกต่างกัน เช่น สหกรณ์ประเภทต่าง ๆ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพต่าง ๆ กลุ่มพลังต่าง ๆ กลุ่มกีฬาและนันทนาการ กลุ่มวัฒนธรรม เป็นต้น

2. เป็นศูนย์รวมของกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งในชุมชนมีหลายกิจกรรม เช่น ร้านค้าชุมชนซึ่งเป็นที่จำหน่ายสินค้าของสมาชิกและแบ่งปันผลประโยชน์ให้แก่สมาชิก ธนาคารหมู่บ้านที่รวมกองทุนต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนเข้าด้วยกัน เป็นต้น

3. เป็นการรวมกลุ่มเพื่อรณรงค์และแสดงให้เห็นถึงความต้องการของกลุ่ม เช่น การเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับโครงการบางอย่างของรัฐบาลหรือเอกชน การต่อต้านไม่ให้ยาเสพติดแพร่หลายเข้ามาในชุมชน เป็นต้น

4. เป็นการรวมกลุ่มเพื่อเป็นตัวแทนของคนในชุมชน เพื่อต่อรองหรือเรียกร้องสิทธิบางอย่าง เช่น การเวนคืนที่ดิน การจ่ายเงินชดเชยหรือเพื่อรักษาสิทธิประโยชน์บางอย่างในชุมชน เป็นต้น

5. การรวมกลุ่มเป็นองค์กรเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ของกลุ่มและสมาชิก ตามที่สมาชิกได้ร่วมกันกำหนดขึ้น เช่น ประชาคมหมู่บ้าน องค์กรศาสนาต่าง ๆ กลุ่มบำเพ็ญประโยชน์ กลุ่มนันทนาการต่าง ๆ เป็นต้น

6. กลุ่มมีโครงสร้างการบริหารมีการจัดระเบียบ มีผู้นำ มีการจัดระบบการทำงานอย่างชัดเจน ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งขององค์กร ดังนั้น องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล และกลุ่มในชุมชนที่มีลักษณะดังกล่าวจึงมีฐานะเป็นองค์กรหนึ่งของชุมชน

7. เป็นการรวมกลุ่มเพื่อขยายองค์กรในลักษณะของเครือข่าย ซึ่งทำให้กลุ่มไปร่วมกิจกรรมกับกลุ่มอื่น ๆ ทำให้กลุ่มและองค์กรขยายใหญ่ขึ้น มีประสิทธิภาพมากขึ้น เช่น เครือข่ายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองระดับตำบล อำเภอ จังหวัด ภาค และระดับประเทศ เครือข่ายเกษตรกรรม เครือข่ายผลิตภัณฑ์ชุมชน เครือข่ายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์(OTOP) เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก เครือข่ายผู้บริหารองค์กรท้องถิ่นในจังหวัดต่าง ๆ เป็นต้น

ขณะที่พัฒน์ บุณยรัตพันธุ์ (2517, หน้า 148) ได้อธิบายกลุ่มในมิติของงานพัฒนาชุมชนว่าหมายถึง มวลชนที่คิดได้รวมกันได้ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป และมารวมกันเพื่อดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง

เมื่อรวมกันแล้วในที่สุดก็เกิดพลังขึ้น ถ้ามีการจัดตั้งและวิธีการดำเนินงานที่แน่นแฟ้นและเคลื่อนไหวไปในทิศทางที่วางไว้ เมื่อประชาชนเกิดความเชื่อถือ ก็จะให้การสนับสนุน และเมื่อประชาชนสนับสนุนมากขึ้น กลุ่มก็เคลื่อนไหวมากขึ้น ทำให้กลุ่มนั้นขยายผลได้กว้างขวาง เมื่อกลุ่มขยายผลกว้างขึ้น พลังกลุ่มและขีดความสามารถของกลุ่มจะสูงขึ้น กลุ่มอื่น ๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติในชุมชนก็จะเข้ามาร่วมหรือสนธิเข้าด้วยกัน ทำนองเดียวกัน แม่เหล็กซึ่งเมื่ออณูของแม่เหล็กเรียงไปทิศเดียวกันก็จะเกิดเป็นพลังแม่เหล็กดูเหล็กต่าง ๆ ได้ และอณูของแม่เหล็กจะทำให้เหล็กที่ถูกกลายเป็นแม่เหล็กไปด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากลุ่มที่แข็งแรงจะช่วยกลุ่มที่อ่อนแอ การมารวมกันไม่เพียงแต่มารวมกันเฉย ๆ แต่มุ่งให้ต่างคนต่างได้รับความพอใจ ต่างมีความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของการมารวมกัน มุ่งบรรลุถึงจุดประสงค์นั้น และมีความปรารถนาร่วมกันในอันที่จะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนให้หมดสิ้นไปโดยคำนึงถึงขีดความสามารถของตนเอง

โดยสรุปแล้วกลุ่มคือการรวมตัวกันของคนในชุมชนโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน เพื่อต่อรองเรียกร้อง หรือสร้างพลัง ซึ่งสะท้อนความเข้มแข็งของชุมชน การรวมกลุ่มดังกล่าวเมื่อมีขนาดใหญ่ขึ้นย่อมสามารถก่อตั้งองค์กรที่สามารถกำหนดบทบาท การขับเคลื่อนงานในชุมชน และนำไปสู่การทำงานพัฒนาชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ความสำคัญของกลุ่ม

สำหรับกระบวนการพัฒนาชุมชนการให้ความสำคัญกับการร่วมกลุ่มถือว่ามีความสำคัญเพราะงานพัฒนาต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนและต้องการองค์ความรู้ที่หลากหลาย ดังนั้นการรวมกลุ่มเพื่อทำงานพัฒนาชุมชนจึงมีความสำคัญ (สนธยา พลศรี, 2556, หน้า 103-104) คือ

1. เป็นศูนย์กลางในการรวมพลังของชุมชน เพราะกลุ่มเป็นที่รวมของสมาชิกที่เป็นคนในชุมชนจึงสามารถระดมพลังของคนในชุมชนมาใช้ในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนให้ประสบความสำเร็จได้

2. กลุ่มมีพลังและศักยภาพ สามารดำเนินงานด้วยสมาชิกได้อย่างมีประสิทธิภาพไม่ต้องพึ่งพาคนภายนอกชุมชน สามารถกำหนดเป้าหมายของกลุ่มได้เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทหรือสภาพของชุมชน

3. เพิ่มโอกาสในการแก้ปัญหาและการพัฒนาชุมชน เพราะปัญหาบางอย่างของสมาชิกและชุมชนอาจจะเกินขีดความสามารถที่จะแก้ไขได้โดยตัวบุคคลที่เผชิญปัญหาอยู่เพียงลำพัง การรวมกันเป็นกลุ่มจะทำให้มีพลังเพียงพอที่จะแก้ปัญหาและดำเนินงานพัฒนาชุมชนให้ประสบความสำเร็จได้

4. เป็นเครื่องมือในการพัฒนาศักยภาพของบุคคลและชุมชน เพราะกลุ่มมีผู้นำ มีสมาชิกมีวัตถุประสงค์ในการพัฒนาชุมชนร่วมกัน มีกิจกรรม มีวัสดุอุปกรณ์ มีความพร้อมในการพัฒนาสมาชิกและบุคคลอื่น ๆ ในชุมชนให้มีศักยภาพเพียงพอที่จะร่วมกันพัฒนาชุมชนให้ประสบความสำเร็จ

5. เป็นศูนย์กลางในการประสานงานเพื่อพัฒนาชุมชน เพราะกลุ่มประกอบด้วยสมาชิกของชุมชนที่เชื่อมโยงคนในชุมชนไว้ด้วยกันสามารถรวมพลังของบุคคลให้เป็นพลังของกลุ่มและเป็นพลังของชุมชน มีการบริหารและจัดการมีกิจกรรมที่มีประสิทธิภาพ สามารถเป็นศูนย์กลางในการประสานงานเพื่อพัฒนาชุมชนร่วมกันของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี

6. เป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาชุมชนให้ประสบความสำเร็จ เพราะกลุ่มมีพลังเพียงพอต่อการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาชุมชน ทั้งการศึกษาชุมชน การวิเคราะห์ชุมชน การจัดลำดับปัญหาและความต้องการของชุมชน การวางแผนและโครงการ การดำเนินงานพัฒนา การติดตามประเมินผล และการทบทวนปัญหาอุปสรรคของการพัฒนาชุมชน

7. เป็นกลไกสำคัญในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน เพราะกลุ่มมีความพร้อมในด้านบุคลากรและอื่น ๆ กลุ่มจึงสามารถหนุนเสริมเทคนิควิธีการในงานพัฒนาชุมชนได้เป็นอย่างดีทั้งในการให้การศึกษาแก่ชุมชนและการจัดระเบียบชุมชน ซึ่งเป็นวิธีการสำคัญของงานพัฒนาชุมชน

8. กลุ่มมีอำนาจในการต่อรอง กลุ่มเป็นที่รวมของสมาชิกในชุมชนเป็นจำนวนมาก ทำให้การตัดสินใจและกิจกรรมของกลุ่มมีพลังเป็นที่ยอมรับ ทำให้มีอำนาจต่อรองในด้านต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานพัฒนาชุมชน ซึ่งถ้าดำเนินการโดยบุคคลอาจไม่ประสบความสำเร็จเพราะไม่มีพลังต่อรองเพียงพอ

9. เป็นการนำแนวคิด ปรัชญา และหลักการพัฒนาชุมชน คือหลักการทำงานเป็นกลุ่มและการมีส่วนร่วมของประชาชนมาใช้ในงานพัฒนาชุมชน ทำให้การพัฒนาชุมชนมีลักษณะเป็นรูปธรรมทั้งในด้านเทคนิควิธีการและผลที่เกิดขึ้น

10. เป็นกลไกสำคัญในงานพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืน เพราะกลุ่มสามารถพัฒนากลุ่มให้เป็นองค์กรที่มีประสิทธิภาพ มีการขยายตัวตลอดเวลา และเชื่อมโยงกลับกลุ่มองค์กรอื่นในลักษณะเป็นเครือข่ายซึ่งทำให้กลุ่มพัฒนามากขึ้น กล่าวคือ มีความเข้มแข็งและยั่งยืน เมื่อนำกลุ่มมาใช้ในงานพัฒนาชุมชนก็จะทำให้ชุมชนประสบความสำเร็จในการพัฒนา คือ มีความเข้มแข็งและยั่งยืนด้วย

ด้านจิตติ มงคลชัยอรัญญา (อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2552, หน้า 391-393) ได้สะท้อนให้เห็นความสำคัญและความจำเป็นในการรวมกลุ่มว่า คนที่อยู่ในปัจจุบันมีปัญหาหรือมีความความต้องการที่มีความจำเป็นแต่ยังไม่ได้รับการตอบสนองได้ครบ คนเหล่านี้ก็ได้ใช้ความพยายามที่จะแก้ไขมาระดับหนึ่งประสบความสำเร็จบ้าง และไม่ประสบความสำเร็จบ้าง รูปธรรม คือ สถานการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และดูเหมือนว่าหากเป็นคนจนหรือคนด้อยโอกาสมากเท่าใดก็ยิ่งจะต้องมารวมพลังกันเพื่อแก้ไขมากขึ้นเท่านั้น และการรวมพลังนี้อาจจะต้องรวมกับคนอื่น ๆ ที่อาจมิใช่ญาติพี่น้อง หรือคนในครอบครัวเดียวกัน(เพราะปกติก็คงจะพยายามช่วยกันอยู่แล้วแต่ก็ยังไม่ประสบความสำเร็จ) เพื่อจะได้เพิ่มโอกาสในการแก้ไขปัญหา เพราะคนอื่น ๆ อาจมีความสามารถที่แตกต่างกันออกไป หากนำมาใช้ถูก

วิธี กาลเทศะ ก็อาจจะนำไปสู่การแก้ปัญหาของตนเองและชุมชนได้ โดยผลจากการรวมพลังของการรวมกลุ่มที่ถูกต้องดังกล่าวประกอบด้วย

ประการที่หนึ่ง คือ ทุกคนที่เข้ามาร่วมต่างก็จะมีความรู้ ความสามารถมากขึ้น ทั้งจากการแลกเปลี่ยน ความรู้ ประสบการณ์ ระหว่างกันและกัน และการได้ทำงาน เพิ่มประสบการณ์ใหม่ร่วมกัน ความรู้ที่ได้นี้ อาจจะมากกว่าที่แต่ละคนมีร่วมกันก็ได้ เช่น เราจะพบว่า บางทีในที่ประชุมเรามักจะได้แนวความคิดใหม่ ๆ เสมอ ที่ทุกคนในที่ประชุมอาจไม่เคยมีมาก่อน แต่ความคิดนี้จะไม่เกิดขึ้นเลยหากไม่มีการนำความคิดเห็นของแต่ละคนมาพูดคุย แลกเปลี่ยนอย่างเป็นระบบภายในกลุ่มของตน

ประการที่สอง คือ การเพิ่มโอกาสในการแก้ไขปัญหาโดยการใช้ปัจจัยของกลุ่ม เช่น คน ๆ เดียวอาจมีงานไม่มากพอที่จะลงทุน แต่หากมีกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งสมาชิกบางคนอาจจะยังไม่จำเป็นต้องใช้เงิน ก็จะเปิดโอกาสให้คนที่ต้องการใช้เงินสะสมทั้งของตนและของเพื่อน ๆ (ที่ฝากไว้กับกลุ่ม) นำมาพัฒนาอาชีพของตนก่อน เมื่อทำแล้วก็ชำระเงินคืนเข้ากลุ่มพร้อมดอกเบี้ย ทำให้ทุนนั้นไม่สูญหายแต่งอกเงย พร้อมที่จะเปิดโอกาสให้คนอื่น ๆ ได้ใช้ประโยชน์ในภายหลัง

ประการที่สาม คือ อำนาจหรือพลัง(แฝง) ที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกัน ซึ่งอำนาจหรือพลังต่อรองนี้ จะไม่มีทางเกิดขึ้นได้เลยหากต่างคนต่างอยู่หรือไม่มีการรวมตัวที่เหนียวแน่นพอ พลังหรืออำนาจนี้อาจจะไม่ส่งผลแก่ตัวสมาชิกเหมือนกับผลที่ได้ใน 2 ประการแรก แต่จะมีผลประโยชน์ต่อสมาชิกทางอ้อม เพราะจะทำให้คนอื่น ๆ ที่อยู่นอกกลุ่มให้ความเกรงใจเปิดโอกาส ไม่กล้าที่จะเอารัดเอาเปรียบกลุ่มหรือสมาชิก เช่น พ่อค้าเกรงใจกลุ่มเกษตรกรที่เข้มแข็ง นักการเมืองรวมตัวเป็นพรรคเพื่อคอยปกป้องผลประโยชน์ของตนเองและคนอื่น ๆ และการให้ความเกรงใจนับถือของกลุ่มหอการค้าของนักธุรกิจ ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน สโมสรโรตารี่ ไลอ้อนส์ เป็นต้น

การจัดตั้งและการพัฒนากลุ่ม

สำหรับกระบวนการเกิดกลุ่มในชุมชนหรือสังคมมีหลายขั้นต้นด้วยกันในเบื้องต้นสามารถสรุปการเกิดกลุ่มดังกล่าวได้ 4 ขั้นตอน คือ (ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2543, หน้า 35-40)

1. ขั้นก่อตัวของกลุ่มที่เกิดจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจนกระทั่งกลายเป็นการกระตุ้นจิตสำนึกให้ตระหนักสิ่งที่เผชิญอยู่ เกิดแกนนำในการประสานความสนใจร่วมในการรวมกลุ่ม ประกอบด้วยขั้นตอนย่อย ๆ ได้แก่ ขั้นตอนการวิเคราะห์ชุมชน และการแสวงหาทางเลือกเพื่อทำกิจกรรม

1.1 การวิเคราะห์ชุมชน ในขั้นนี้ถือว่าเป็นหัวใจของการพัฒนากลุ่มซึ่งเป็นไปตามหลักของพระพุทธศาสนาที่ว่า “การมีความเข้าใจที่ถูกต้อง(สัมมาทิฏฐิ) เป็นหลักประกันของสิ่งอื่น ๆ ที่จะตามมา” ความสำเร็จของการพัฒนากลุ่มขึ้นอยู่กับปัญหาและการแก้ปัญหาอย่างถูกต้อง มีความเข้าใจ

ร่วมกันอย่างเป็นเอกภาพ ผลที่เกิดขึ้นในขั้นตอนนี้ คือ ต้องการเพิ่มพลังและองค์ความรู้แก่ชุมชนในการจัดลำดับของปัญหา การมองสังเกตหลักของปัญหา การตรวจสอบสาเหตุที่แท้จริงรวมถึงการตรวจวิเคราะห์ตัวเองกับคนอื่น ๆ ในชุมชน

1.2 การแสวงหาทางเลือกเพื่อทำกิจกรรม เป็นการระดมความคิดเพื่อทำกิจกรรมก่อนหลังให้พอเหมาะกับความสามารถของชุมชน จึงจำเป็นต้อง “รู้เข้า รู้เรา” นอกเหนือจากระดมความคิดในกลุ่มของตนเองแล้ว จำเป็นต้องดูงานของกลุ่มอื่น ๆ เพื่อเป็นการขยายฐานความรู้ในเรื่องของการแก้ปัญหา การคิดล่วงหน้าหรือสถานการณ์ในอนาคต และประเมินความเป็นไปได้ในการทำกิจกรรม รวมทั้งการประเมินโอกาสและขีดจำกัด

2. ขั้นดำเนินการปฏิบัติ การเคลื่อนไหว หรือการรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่ม หลังจากที่พูดคุยตกลงกันจึงต้องมีการวางแผน วางกฎระเบียบ และวางแนวทางในการทำงานของกลุ่ม

3. ขั้นตอนการขยายตัว การเจริญเติบโตและการขยายกิจกรรมของกลุ่ม ระดมทรัพยากรจากภายในและภายนอกชุมชนใช้กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกันในการสร้างเครือข่ายของกลุ่ม

4. ขั้นความสามัคคีคือพลัง หลังจากกลุ่มมีความเข้มแข็งแล้วก็จะสามารถระดมความร่วมมือจากลุ่มซึ่งเรียกว่า “องค์กรพันมิตร” รูปแบบของการสำแดงพลังความสามัคคี นอกจากจะเป็นไปในรูปแบบระดมความร่วมมือแล้ว ในบางกรณียังเป็นไปในรูปแบบของการต่อรองอำนาจและโดยทั่วไปเป็นหลักธรรมชาติที่ว่า กลุ่มของชุมชนใดมีความเข้มแข็งมากก็สามารถสำแดงพลังในรูปแบบต่าง ๆ ได้มาก นอกจากนี้ยังสามารถระดมความสามัคคีและการยอมรับจากคนนอกได้มากยิ่งขึ้น

ซึ่งในแต่ละขั้นตอนของการก่อร่างสร้างกลุ่มนั้นมีเทคนิคและกระบวนการดังนี้

1. ขั้นตอนการเกิดกลุ่ม เป็นขั้นตอนการปลุกจิตสำนึกเพื่อกระตุ้นให้สมาชิกที่อยู่กระจัดกระจายเกิดความตระหนัก รับรู้ถึงปัญหา เกิดความสนใจในการเข้ามาร่วมแก้ไขปัญหาโดยมีเทคนิคใช้ได้แก่ การสร้างความศรัทธา ความไว้วางใจกับกลุ่มเป้าหมาย การสร้างหน่วยนำ หรือแนวรวม การศึกษาสำรวจข้อมูล สถานการณ์ หาปัญหาหรือความต้องการหรือการศึกษาวิเคราะห์ชุมชน

2. ขั้นการสร้างกลุ่ม หรือขั้นการดำเนินงากลุ่ม เป็นขั้นของการรวมตัวจัดตั้งกลุ่มเป็นทางการนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการศึกษา วิเคราะห์ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการคิดค้นแนวทางแก้ไขปัญหาและมีการสนับสนุนในเรื่องความรู้เรื่องเทคโนโลยี โดยการจัดเวทีแลกเปลี่ยนศึกษาดูงานระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน หรือการเชิญวิทยากรจากภายในนอกมาให้ความรู้

3. ขั้นเจริญเติบโตของกลุ่ม ขั้นการขยายกลุ่ม หรือขั้นการบำรุงรักษากลุ่ม เมื่อกลุ่มมีความเคลื่อนไหว มีการดำเนินกิจกรรมต่อเนื่อง กลุ่มก็จะเกิดพลัง เมื่อแต่ละกลุ่มเกิดพลังก็จะมีการขยายกลุ่มในลักษณะของการขยายเป็นเครือข่าย การสร้างแกนนำหรือจุดเชื่อมแม่ข่าย การเสริมเรื่องการบริหารจัดการ และการติดต่อสื่อสารเป็นสิ่งสำคัญ ในการเสริมสร้างและพัฒนาเครือข่าย ดังนั้นเทคนิควิธีการใน

ขั้นตอนนี้ จึงมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการกระตุ้นให้เกิดกลุ่มและกลุ่มตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย

การรวมกลุ่มเป็นแนวคิดในการทำงานร่วมกัน เกิดการรวมตัวของกลุ่มหรือกลุ่มบุคคลที่มีวัตถุประสงค์ มีความสัมพันธ์ ความเป็นหนึ่งเดียวต่อกันซึ่งต้องอาศัยปัจจัยต่าง ๆ ในการทำงานร่วมกันให้เกิดผลเป็นไปตามเป้าหมายของกลุ่มที่ได้กำหนดซึ่งรูปแบบของกลุ่มขึ้นอยู่กับเงื่อนไขความสัมพันธ์โครงสร้างทางสังคมและกิจกรรมของขุมชน รวมทั้งบริบทชุมชนที่มีอิทธิพลต่อกลุ่มนั้น ๆ

ด้านบัณฑร อ่อนดำ (2533, หน้า 84-90) ได้สรุปประสบการณ์จากโครงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในงานพัฒนา (SFPP) พบว่า กระบวนการกระตุ้นให้เกิดกลุ่มของเกษตรกรรายย่อยนั้นประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมกลุ่ม(pre group stage)

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่เกษตรตำบลเข้าไปสร้างความคุ้นเคย การยอมรับและความไว้วางใจจากชุมชนและเกษตรกรรายย่อย

บทบทหน้าที่ของเกษตรตำบลในขั้นการเตรียมกลุ่ม คือ การไปคุยกับเกษตรกรรายย่อยทุกครอบครัวและดึงปัญหาและความต้องการของแต่ละครอบครัวออกมาให้ได้เพราะในกระบวนการกลุ่มของเกษตรกรรายย่อย เราต้องเอาปัญหาและความต้องการของเกษตรกรรายย่อยมาเป็นฐานในการร่วมกลุ่มของพวกเขา จากนั้นจึงเอาความต้องการมาจัดเป็นกลุ่มเพื่อทำงานในขั้นที่สอง ซึ่งเรียกว่า ขั้นกลุ่มศึกษาเรียนรู้(learning group stage) ต่อไป

สิ่งที่ต้องการตอกย้ำในขั้นตอนการเตรียมกลุ่มนี้ คือ งานที่ทำในขั้นการเตรียมกลุ่มถือว่าเป็นงานวางพื้นฐาน(group work) หรือเป็นงานสร้างฐาน(foundation) ของกลุ่ม จำเป็นที่เกษตรตำบลควรให้ความสนใจเป็นอย่างมาก ถ้าหากฐาน(foundation) ไม่แข็งแรงจะทำให้กลุ่มซึ่งเปรียบเสมือนบ้านจะไม่แข็งแรงทนทานต่อไป

ขั้นตอนที่ 2 กลุ่มศึกษาเรียนรู้(learning group stage)

เป็นขั้นตอนที่ต่อจากขั้นตอนที่หนึ่งกล่าวคือ เมื่อเกษตรกรตำบลได้แบ่งกลุ่มเกษตรกรรายย่อยตามความต้องการที่เหมือนกันแล้ว เกษตรกรก็เตรียมจัดให้มีการประชุมกันระหว่างเกษตรกรรายย่อยที่มีความต้องการเหมือนกัน

สำหรับการกระตุ้นให้เกิดกลุ่ม ในขั้นตอนกลุ่มศึกษาเรียนรู้นั้น เมื่อเกษตรกรตำบลได้กลุ่มเกษตรกรรายย่อยตามความต้องการที่เหมือนกันแล้วจะเป็นกี่กลุ่มก็ได้ เกษตรกรตำบลต้องวางแผนให้เกษตรกรรายย่อยแต่ละกลุ่มมีการประชุมกันแบ่งกลุ่มเป็นกลุ่มต่าง ๆ ตามความต้องการ เช่น กลุ่มไก่ก็เอาเฉพาะผู้ที่ต้องการเลี้ยงไก่มาประชุมกัน กลุ่มสับปะรดก็เอาเฉพาะผู้ที่ต้องการปลูกสับปะรดมาประชุมกัน การประชุมครั้งแรกของกลุ่มแต่ละกลุ่ม จะเป็นการประชุมอย่างไม่เป็นทางการ เป็นการพบปะหารือกันระหว่างผู้ที่มีความต้องการเหมือนกัน เกษตรตำบลจะใช้ข้อมูลที่ได้จากการคุยกับเกษตรกรรายย่อย

เป็นรายครอบครัว กล่าวถึงความต้องการของแต่ละคนและเน้นถึงความต้องการที่เหมือนกันของคนที่มาประชุม จากนั้นก็กระตุ้นให้ปรึกษาหารือกันว่าจะทำอย่างไรจึงจะแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการที่เหมือนกัน

การประชุมครั้งแรก น่าจะจบลงด้วยการชี้ให้เห็นความสำคัญของความรู้ทางวิชาการ หรือความรู้ทางเทคโนโลยีต่าง ๆ กล่าวโดยง่ายคือ การมีความรู้พอที่จะทำกิจกรรมนั้น ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพพอควร การมีความรู้ดังกล่าวไม่ใช่รู้เท่านั้นต้องปฏิบัติได้ด้วย ขั้นศึกษาเรียนรู้จึงเน้นการมีความรู้เกี่ยวกับการทำกิจกรรมนั้น ๆ และสามารถกิจกรรมนั้นได้อย่างงมีประสิทธิภาพ การประชุมครั้งแรกถึงจบลงโดยการให้สมาชิกภายในกลุ่มแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และความรู้กันภายในกลุ่มและกระตุ้นให้เกิดความต้องการในการเรียนรู้มากขึ้น พร้อมทั้งกระตุ้นให้พบปะกันอีกเพื่อปรึกษาหารือและหาทางหาความรู้เพิ่มเติม

ขั้นตอนกลุ่มศึกษาเรียนรู้นี้ จะมีการประชุมกันระหว่างสมาชิกหลายครั้งเพื่อเพิ่มพูนความรู้และความสามารถทางเทคโนโลยี เพื่อทำกิจกรรมนั้น ๆ ได้ จากประสบการณ์ของโครงการปรากฏว่าในขั้นกลุ่มศึกษากลุ่มเรียนรู้นั้นจะเริ่มจากการปรึกษาหารือกันก่อนในระหว่างสมาชิก จากนั้นก็จะมีการไปศึกษาดูงาน สลับกับการเชิญวิทยากรมาเสริมให้ความรู้รวมไปถึงการทดลองทำในบางเรื่อง

สิ่งที่จะเน้นในกลุ่มศึกษาเรียนรู้นี้คือเกษตรกรตำบลจะต้องกระตุ้นให้กลุ่มศึกษาเรียนรู้ทำการศึกษา เริ่มฝึกหัดทำเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการที่จะทำกิจกรรมนั้น ๆ ได้ทุกด้าน มิฉะนั้นจะมีปัญหาในการทำกิจกรรมเกิดขึ้นภายหลัง

ขั้นตอนที่ 3 ทำกลุ่มกิจกรรม (activity group stage)

เป็นขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการกระตุ้นให้เกิดกลุ่มเกษตรกรรายย่อย ต่อจากขั้นตอนกลุ่มศึกษาเรียนรู้ เมื่อเกษตรกรตำบลประเมินดูว่ากลุ่มศึกษาเรียนรู้มีความรู้ ความรู้ทางวิชาการหรือความรู้ทางเทคโนโลยีพอที่จะทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้เกิดกลุ่มกิจกรรม (activity group) ต่อไปในขั้นกลุ่มกิจกรรมนี้ โครงการฯ ต้องการเพียงให้เกษตรกรรายย่อยได้มีโอกาสทำงานร่วมกันเป็นหลัก ยังไม่คาดหวังให้เป็นกลุ่มที่มีโครงสร้างชัดเจนแต่อย่างใด เนื่องจากยังเป็นกลุ่มเล็ก สมาชิกทุกคนสามารถร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผน ร่วมกันทำ ยังไม่มีหัวหน้าหรือประธานกลุ่มเป็นกิจจะลักษณะ ใครถนัดทางด้านใดกลุ่มก็ให้ทำด้านนั้น ยังไม่มีการแบ่งหน้าที่ที่ชัดเจน กลุ่มแบบนี้จึงเป็นกลุ่มธรรมชาติซึ่งมีอยู่ในหมู่บ้านมาก่อน กล่าวคือ เป็นคนที่มีลักษณะเป็นกลุ่มกิจกรรมอย่างหนึ่ง เช่น การลงแขกในการทำงานต่าง ๆ โดยคาดหวังว่ากลุ่มกิจกรรมที่เริ่มต้นแบบนี้จะได้รับการพัฒนาต่อไป ทั้งนี้โดยต้องอาศัยความรู้เรื่องการบริหารกลุ่มให้เกษตรกรตำบลก่อน และจากนั้นเกษตรกรตำบลจะให้เข้าไปประชุมให้กลุ่มเกษตรกรรายย่อยพัฒนาตนเอง และกำหนดทิศทางกลุ่มต่อไป ทั้งในด้านโครงสร้างของกลุ่มและกิจกรรมของกลุ่ม

ขั้นตอนการส่งเสริมการรวมกลุ่มของโครงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในงานพัฒนาชุมชนดังกล่าว เปรียบเสมือนขั้นตอนการจัดตั้งกลุ่ม จากนั้นเสริมพัฒนาสู่การรวมกลุ่มเพื่อเรียนรู้ที่มีความสำคัญต่อการพัฒนากลุ่มที่ยั่งยืนก่อนที่จะมุ่งสู่การรวมตัวกันเป็นกลุ่มองค์กรที่มีความต่อเนื่องในที่สุด

ขณะที่อุทิศ สมบัติ และคณะ (2549, หน้า 172-175) ได้ศึกษาการจัดการองค์กรชุมชนรูปแบบใหม่ ภายใต้ชุดโครงการ “การมีส่วนร่วมในการศึกษาประวัติศาสตร์แม่แจ่ม 100 ปี จากเมืองแจ่มสู่แม่แจ่ม” พบว่า ปัจจัยหรือเงื่อนไขที่ทำให้เกิดกลุ่ม/โครงการ หรือองค์การ แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอก ซึ่งมีรายละเอียดโดยสรุป ดังนี้

1. ปัจจัยภายใน ที่มีความสัมพันธ์ในการจัดตั้งกลุ่ม โครงการ และองค์กร คือ

1.1 จารีต ประเพณี ศาสนา วัฒนธรรม ซึ่งในลักษณะของสังคมอย่างสังคมดั้งเดิมอย่างสังคมแม่แจ่ม เป็นสังคมที่เต็มไปด้วยจารีต ประเพณี วัฒนธรรม ที่ผสมผสานระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์มากกว่า 2 กลุ่มขึ้นไป กล่าวคือ คนเมือง กลุ่มชนเผ่า อาทิ ปะกาเกอะญอ ม้ง ลัวะ และลีซอ ซึ่งในแต่กลุ่มชาติพันธุ์มีความแตกต่างกันในด้านจารีต ประเพณี วัฒนธรรม ซึ่งมีกิจกรรมในกลุ่มของตนเอง การจัดตั้งกลุ่ม โครงการ และองค์กรที่อยู่บนพื้นฐานของจารีต ประเพณี ศาสนา วัฒนธรรม ที่เป็นได้อย่างเด่นชัดและเป็นที่คุ้นเคยต่อสังคมภายนอกอำเภอแม่แจ่ม และเป็นการดำเนินการของคนเมืองที่มีถิ่นฐานอยู่บนที่ราบลุ่ม คือ การประสานความสัมพันธ์ระหว่างคนกับวัด จึงทำให้เกิดกลุ่มศรัทธาวัด หัวหมวดวัด

1.2 ระบบความเชื่อ ในระบบความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในอำเภอแม่แจ่มที่มีความเหมือนกันคือ ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผีที่ปกป้องคุ้มครองดูแลตนเอง ครอบครัว ญาติพี่น้อง ชุมชน เรือกสวนไร่นา ป่าเขา ต้นน้ำและแหล่งน้ำ ซึ่งความเชื่อนี้เป็นฐานของการนำไปสู่การจัดตั้งกลุ่มในชุมชนที่มีกิจกรรมเกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีกรรม และข้อห้ามในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และนับถือผีที่ปกป้องรักษาฝาย โดยมีการเลี้ยงผีฝาย เป็นต้น

1.3 ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ ในกลุ่มชุมชนดั้งเดิมการจัดตั้งกลุ่มเกิดขึ้นมาโดยอาศัยจิตสำนึกของชุมชนในแต่ละกลุ่มชาติพันธ์ที่มีแต่เก่าก่อน ซึ่งได้แก่ ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ ระบบความสัมพันธุ์เชิงเครือญาติสำหรับชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ห่างจากจุดศูนย์กลางการปกครองเป็นเรื่องที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ลักษณะความเป็นเครือญาติ เป็นฐานของการได้มาของตัวผู้นำชุมชนและผู้นำกลุ่มในแบบธรรมชาติ

1.4 ระบบอาวุโส ระบบอาวุโสเป็นระบบที่จัดว่าเป็นฐานดั้งเดิมที่สำคัญอย่างยิ่งของทุกกลุ่มชาติพันธุ์ในการปกครองกลุ่มสังคมในชุมชนของตนเอง การพิจารณาการตัดสินปัญหารวมทั้งเป็นผู้นำในการร่วมค้นหาแนวทางในการแก้ปัญหา

1.5 ฐานะทางสังคม การจัดตั้งกลุ่ม โครงการ หรือองค์กร นอกเหนือจากจารีต ประเพณี วัฒนธรรม ระบบความเชื่อ ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ ระบบอาวุโสแล้ว ฐานะทางสังคมเป็นรากฐาน

หนึ่งที่เข้ามามีส่วนในด้านการจัดตั้งกลุ่ม ลักษณะของการจัดตั้งกลุ่ม ส่วนใหญ่จะเกิดจากการที่มีผู้ที่มีความคิดริเริ่ม เป็นผู้ที่ชี้นำกระตุ้นให้เกิดกระบวนการทำกิจกรรมในเรื่องต่าง ๆ

1.6 การมีแนวคิดหรือความต้องการในการปกป้องสิทธิชุมชน ในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ กลุ่มองค์กรชุมชนรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้นโดยมากเกิดจากความต้องการในการปกป้องสิทธิชุมชนของตนเอง การดำรงชีวิตขั้นพื้นฐานจำเป็นต้องใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านี้ทั้งในด้านการใช้ในชีวิตประจำวัน การประกอบอาชีพ ดังนั้น หากการปกป้องสิทธิชุมชนที่เริ่มจากความต้องการในการรักษาและปกป้องทรัพยากรประสบความสำเร็จแล้ว ย่อมส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจสังคม การเมืองการปกครองในชุมชนนั้น ๆ เกิดการขับเคลื่อนไปในทิศทางที่เหมาะสมต่อไป

1.7 การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน กล่าวคือ พัฒนาการในการจัดตั้งกลุ่มองค์ประกอบที่สำคัญของกลุ่ม คือ สมาชิก ซึ่งเป็นคนในชุมชนที่เมื่อเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อสังคมย่อมทำให้เกิดแรงผลักดันของคนในชุมชน เมื่อคนในชุมชนประสบปัญหา พบกับวิกฤติการณ์ที่เสี่ยงต่อการใช้ชีวิตความเป็นอยู่ย่อมให้ความสนใจในวิกฤตปัญหาหรือผลประโยชน์ร่วมกันและมีความต้องการอยากเปลี่ยนแปลง ซึ่งไม่สามารถกระทำได้โดยคนเพียงคนเดียว หากแต่ต้องอาศัยความสนใจร่วมกันของคนในชุมชน การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนจึงเริ่มกระบวนการตั้งแต่คิดโครงการ กลุ่ม หรือองค์กร โดยเริ่มจากการค้นหาปัญหา สาเหตุ วางแผน ตัดสินใจดำเนินงาน ระดมทรัพยากรที่มีอยู่ กำหนดเป้าหมาย สรุปบทเรียน ติดตามประเมินผล รับผลที่เกิดขึ้นร่วมกัน ซึ่งต้องดำเนินการภายใต้ความเสมอภาคและยุติธรรม

1.8 การรับรู้ข่าวสารจากภายนอกชุมชน การรับรู้ข่าวสารจากภายนอกชุมชนถือเป็นอีกปัจจัยหรือเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเกิดการร่วมตัวกัน เช่น ในกรณีของชุมชนแม่แจ่ม การร่วมตัวกันเกิดขึ้นเพราะการดำเนินงานของภาครัฐที่ต้องการตัดป่าสนของวัดในพื้นที่แล้วซึ่งในระยะเริ่มแรกไม่มีการแจ้งให้ชุมชนทราบ แต่เมื่อชุมชนทราบข่าวจึงเกิดการรวมตัวกันขึ้นเพราะเกิดความหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มขึ้นซึ่งถือได้ว่าการได้รับรู้ข่าวสารทำให้คนในชุมชนได้เปิดโลกทัศน์ รับรู้ความเคลื่อนไหวของการดำเนินงานของภาครัฐ

2. ปัจจัยภายนอก ได้แก่ นโยบายการบริหารประเทศ/องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แนวนโยบายด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ด้านพัฒน์ บุณยรัตน์พันธุ์(2517, อ้างถึงในปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2552 หน้า 401-406) ได้กล่าวถึงหลักการส่งเสริมการรวมกลุ่มและกระบวนการพัฒนาองค์กรภาคประชาสังคมโดยเรียกกระบวนการนั้นว่า “หลักการรวมกลุ่ม 3 ขั้น 8 ตอน” ซึ่งเป็นกระบวนการและเป็นพื้นฐานของการเสริมสร้างกลุ่มและเครือข่ายซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ว่าด้วยการจัดตั้งกลุ่ม

การจัดตั้งกลุ่มเป็นขั้นตอนที่สำคัญยิ่งเพราะหากได้ดำเนินการจัดตั้งให้ถูกวิธีทุกขั้นตอนแต่เริ่มแรก จะทำให้กลุ่มมีคุณค่าและเจริญก้าวหน้าไปสู่ขั้นตอนอื่นได้ง่ายขึ้น ในการจัดตั้งกลุ่มมีหลักเกณฑ์ที่ควรยึดถืออยู่ 8 ตอน กล่าวคือ

ตอนที่ 1 ว่าด้วยการค้นหาผู้นำหรือหน่วยนำของหมู่บ้าน

ตอนที่ 2 ว่าด้วยการหาความต้องการของแต่ละบุคคล ก่อนที่จะนำมากำหนดความต้องการร่วมของกลุ่ม

ตอนที่ 3 ว่าด้วยความสมัครใจในการเข้าร่วมกลุ่ม รวมถึงการสร้างความซื่อสัตย์ และความภักดีต่อกลุ่ม

ตอนที่ 4 ว่าด้วยสิ่งแวดล้อมที่คล้ายคลึงกัน มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ทำให้ความสามารถทำงานร่วมกันได้ง่ายขึ้น และเกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ตอนที่ 5 ว่าด้วยการมีวัยใกล้เคียงกัน ทำให้มีความคิดอ่าน ความสนใจ ความต้องการและความสามารถในการทำงานใกล้เคียงกัน เข้าใจสั่งง่ายในการทำงาน

ตอนที่ 6 ว่าด้วยเพศเดียวกัน กิจกรรมบางอย่างจำเป็นต้องแบ่งแยกเพศขณะที่กิจกรรมบางอย่างร่วมกันทำทั้งชายและหญิง

ตอนที่ 7 ว่าด้วยการมีความสัมพันธ์ต่อกันไม่ขัดแย้ง หน้าที่กลุ่มมีความสามัคคีกลมเกลียวช่วยกันคิด ช่วยกันทำ จนทำให้งานกลุ่มสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ

ตอนที่ 8 ว่าด้วยสถานการณ์บีบตัว หมายถึง การที่จะทำให้คนรวมกันเพื่อความอยู่รอด เพื่อผลประโยชน์ ฯลฯ ซึ่งตรงกับความต้องการของกลุ่มโดยสมาชิกที่มารวมกัน

สรุปแล้ว ในขั้นที่ 1 การจัดตั้งกลุ่มนี้มีส่วนประกอบที่สำคัญอยู่ 3 ประการคือ ตอนที่ 1 เป็นเรื่องเกี่ยวกับผู้นำกลุ่ม ตอนที่ 2-7 เป็นเรื่องเกี่ยวกับสมาชิกในกลุ่ม และตอนที่ 8 เป็นเรื่องของสถานการณ์ซึ่งถ้าหากมีครบส่วนประกอบทุกชนิดแล้วก็ย่อมจะเกิดกลุ่มเพื่อนได้ นักพัฒนาจะต้องดำเนินการในขั้นตอนนี้ให้รอบคอบ เพราะมิฉะนั้นแล้วอาจจะนำกลุ่มล้มสลายไปในภายหลังได้ ซึ่งอาจจะทำให้เสียกำลังใจที่จะจัดการรวมกลุ่มต่อไปก็ได้ สิ่งสำคัญอันหนึ่งที่นักพัฒนาควรจะต้องระมัดระวังในเรื่องนี้ ก็คือการเกิดของกลุ่มนั้นไม่ใช่หน้าที่โดยตรงของนักพัฒนา นักพัฒนาเป็นเพียงผู้กระตุ้นและสนับสนุนบังคับปกครองให้มีการรวมกลุ่มให้เกิดขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนในการพัฒนา ฉะนั้น จึงจำต้องคอยกระตุ้นและให้คำปรึกษาแก่ผู้นำดังกล่าวให้ดีที่สุดเท่าที่จะดีได้ ทั้งนี้ก็เพื่อให้กลุ่มได้ก่อรูปร่างอย่างแข็งแกร่งต่อไป

ขั้นตอนที่ 2 ว่าด้วยการเคลื่อนไหวของกลุ่ม

หลังจากที่ได้ดำเนินการจัดตั้งกลุ่มอย่างถูกวิธีในขั้นตอนที่ 1 ซึ่งประกอบด้วย 8 ตอนแล้ว จะต้องส่งเสริมให้เกิด “การเคลื่อนไหว” เพราะการเคลื่อนไหวของกลุ่มเป็นขั้นตอนที่สำคัญอันจะช่วยผลักดันให้กลุ่มเกิดพลัง การต่อสู้ และพลังการต่อรองในโอกาสต่อไป

การดำเนินงานเพื่อให้กลุ่มมีการเคลื่อนไหวจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่นักพัฒนาจะต้องใช้ความอดทนในการทำความเข้าใจกับสมาชิกทุกคนของกลุ่มให้ตระหนักและซาบซึ้งในบทบาทหน้าที่ของตนเพื่อให้ทุกคนได้ร่วมผนึกกำลังอย่างมีระเบียบแบบแผน อันจะนำไปสู่การสร้างพลังการต่อสู้หรือพลังการต่อรองในโอกาสต่อไป ในขั้นของการเคลื่อนไหวของกลุ่มซึ่งเน้นขั้นที่ 2 มีหลักเกณฑ์ที่ควรยึดถืออยู่ด้วยกัน 8 ตอนคือ

ตอนที่ 1 ว่าด้วยการส่งเสริมการประชุมพบปะ เพื่อแลกเปลี่ยนทัศนะความคิดซึ่งกันและกันเพื่อสร้างความสัมพันธ์ในกลุ่มให้แน่นแฟ้นขึ้นและหาแนวทางปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย

ตอนที่ 2 ว่าด้วยการส่งเสริมแนวความคิดยกระดับจิตใจของสมาชิกกลุ่ม

ตอนที่ 3 ว่าด้วยส่งเสริมการมีระเบียบวินัย ได้แก่ การมีกฎเกณฑ์ ข้อบังคับในการรวมกลุ่มและมีระเบียบวินัยในการปฏิบัติต่อกัน

ตอนที่ 4 ว่าด้วยส่งเสริมสัมพันธภาพบุคคล ให้มีความกลมเกลียวแน่นแฟ้น

ตอนที่ 5 ว่าด้วยการส่งเสริมกิจกรรม เพื่อทำให้กลุ่มได้เคลื่อนไหวและเป็นการฝึกกลุ่มให้ได้เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง

ตอนที่ 6 ว่าด้วยส่งเสริมวิชาการ ควรส่งเสริมทางวิชาการ ความรู้ใหม่ ๆ ในรูปแบบต่าง ๆ และเกิดประโยชน์โดยตรงต่อกลุ่ม

ตอนที่ 7 ว่าด้วยการส่งเสริมผลประโยชน์ร่วม เป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้กลุ่มดำรงอยู่ได้ การจัดสรรผลประโยชน์ต้องเที่ยงธรรม เสมอภาค ถ้าหากขาดประโยชน์ร่วมกันหรือขัดผลประโยชน์ กลุ่มก็จะขาดความสามัคคี และสลายตัวในที่สุด

ตอนที่ 8 ว่าด้วยส่งเสริมและดำรงไว้ซึ่งสถานภาพผูกพัน โดยพยายามส่งเสริมให้มีการผูกพันระหว่างสมาชิก ส่งเสริมให้ทุกคนมีบทบาทหน้าที่อยู่ในกลุ่มและรู้จักรับผิดชอบร่วมกันกับกลุ่ม

สรุปในขั้นตอนที่ 2 ที่ว่าด้วยการเคลื่อนไหวของกลุ่มนั้น มีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการด้วยกันคือ ระเบียบวินัย(ตอนที่ 3) วัตถุประสงค์ร่วมหรือผลประโยชน์ร่วม (ตอนที่ 7) และกิจกรรมต่าง ๆ (ตอนอื่น ๆ นอกเหนือจากตอนที่ 3 และตอนที่ 7)

ฉะนั้น ในขั้นนี้จะเห็นได้ว่าเป็นขั้นการลงมือดำเนินงานกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงของนักพัฒนา ที่จะต้องจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้มีอยู่เสมอ เพราะสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะเป็นเครื่องผูกมัดหรือยึดโยงให้กลุ่มคงอยู่ไม่แตกสลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมและดำรงไว้ซึ่งสถานภาพผูกพันของกลุ่มในตอนที่ 8

ขั้นตอนที่ 3 ว่าด้วยการเจริญเติบโตของกลุ่ม ประกอบด้วย 8 ขั้นตอนได้แก่

ตอนที่ 1 ว่าด้วยสหพันธ์ร่วมกลุ่ม เป็นการทำให้กลุ่มเล็ก ๆ มาสนธิเข้ากันเป็นกลุ่มใหญ่กลุ่มเดียว

ตอนที่ 2 ว่าด้วยการสร้างใหม่นำร่อง โดยการนำเอาตัวแทนหรือผู้นำของแต่ละกลุ่มมารวมกันเป็น “หน่วยนำร่อง” เพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มเล็ก ประสานงาน ประสานผลประโยชน์ระหว่างกลุ่ม

ตอนที่ 3 ว่าด้วยสร้างผลประโยชน์ร่วม เพื่อช่วยให้ความเคลื่อนไหวไปในทิศทางเดียวกัน เกาะติดกัน เพราะเกิดผลประโยชน์ในกิจกรรมร่วมกัน แต่ละกลุ่มมีส่วนได้ส่วนเสียในกิจกรรมที่ดำเนินการ

ตอนที่ 4 ว่าด้วยสร้างกิจกรรมพึ่งพา เป็นวิธีการที่กลุ่มจะต้องอาศัยซึ่งกันและกัน โดยมี “หน่วยนำร่วม” เป็นตัวกลางช่วยให้กิจกรรมของกลุ่มต่าง ๆ มีความเกี่ยวพันกัน พึ่งพากันแล้วจึงมีผลประโยชน์สูงขึ้นไป

ตอนที่ 5 ว่าด้วยสนธิวิชาการเป็นการแลกเปลี่ยนและอาศัยความรู้ทักษะ ตลอดจนความต้องการระหว่างกลุ่มที่มีต่อกัน ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างความสามารถและกิจกรรมอื่นใหม่ ๆ

ตอนที่ 6 ว่าด้วยสร้างพลังร่วมในการดำเนินการร่วมด้วยการส่งเสริมให้กลุ่มเกิดการร่วมทุน รวมวิชาการ ร่วมจัดการ รวมกำลังคน รวมกำลังวัตถุ ซึ่งถ้ากลุ่มได้ร่วมกันมากเท่าไหร่ พลังมหาศาลก็จะเกิดขึ้นเท่านั้น

ตอนที่ 7 ว่าด้วยลดความสิ้นเปลืองร่วม ได้แก่ การลดความสิ้นเปลืองของแรงงาน วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ รวมทั้งด้านบริหารและการบริหารด้วย

ตอนที่ 8 สร้างพลังต่อรอง ก็คือ อำนาจของกลุ่มในการรักษาผลประโยชน์และดำรงดำรงคงไว้ ซึ่งพลังต่อรองเป็นพลังในการต่อสู้ของกลุ่มซึ่งเกิดจากการรวมกลุ่มกัน จึงนับว่าเป็นหัวใจสำคัญยิ่งของการพัฒนา

สรุปในขั้นที่ 3 ขั้นการเจริญเติบโตของกลุ่มนั้น นักพัฒนาจะต้องพยายามเอากลุ่มต่าง ๆ หลายกลุ่มให้มาสนธิให้เข้ากัน (ตอนที่ 1 ว่าด้วยสหพันธ์รวมกลุ่ม) จะต้องสร้างสิ่งต่าง ๆ ขึ้น (ตอนที่ 2-8) ทำให้กลุ่มขยายตัวไปสู่ความเจริญเติบโตยิ่งขึ้น ดังนั้น จะเห็นได้ว่าขั้นตอนของการเสริมสร้างและพัฒนากลุ่มให้มีความเข้มแข็ง ดังกล่าวข้างต้นนั้นเป็นขั้นตอนที่มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ในทุกสถานการณ์

โดยสรุปจะเห็นได้ว่าการเกิดขึ้นของการรวมกลุ่มเกิดขึ้นทั้งจากปัจจัยเงื่อนไขภายในชุมชนเอง ได้แก่ ชุมชนมีทุนทางสังคมของชุมชนเอง มีศิลปวัฒนธรรมและมีภูมิปัญญา มีทรัพยากรธรรมชาติเป็นสมบัติร่วม ส่วนปัจจัยจากเงื่อนไขภายนอกชุมชน มีลักษณะของการได้รับผลกระทบจากกระบวนการพัฒนาของภาครัฐจึงทำให้เกิดการรวมตัวกันของชุมชนเพื่อใช้เป็นพลังต่อรองในการจัดการชุมชนของตัวเอง และที่สำคัญนอกจากการร่วมกลุ่มแล้ว การเรียนรู้ของกลุ่ม การรักษาผลประโยชน์ของ

กลุ่ม รวมถึงการสร้างพลังต่อรองเพื่อให้กลุ่มเข้มแข็งถือเป็นกระบวนการที่ต้องมีการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างกระบวนการทำงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพต่อไป

ลักษณะและองค์ประกอบของกลุ่ม

สำหรับลักษณะและองค์ประกอบของกลุ่มนั้น จิตติ มงคลชัยอรัญญา (อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2552, หน้า 385) ได้กล่าวว่ามีองค์ประกอบดังนี้

1. สมาชิก ซึ่งจะมีขนาดเท่าใดก็ได้ แล้วแต่ความจำเป็นในการรวมพลัง เพื่อแก้ไขปัญหานั้น ๆ สิ่งสำคัญที่พึงมีในสมาชิก ก็คือ คุณสมบัติบางอย่างที่มีความคล้ายคลึงกัน ความไว้เนื้อเชื่อใจกัน ความเชื่อมั่นหรือความมั่นใจในตนเองและกลุ่ม และความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ที่จะประสานให้เกิดการพัฒนาตามจุดมุ่งหมายของกลุ่ม

2. คณะผู้แทน ที่มีความรู้ ความสามารถบางประการที่เหนือกว่าสมาชิก ซึ่งสมาชิกจะต้องไตร่ตรอง พิจารณา และเสนอหรือเลือกผู้แทนของตนเข้าไปทำหน้าที่บางอย่างแทนตนเอง ซึ่งตนเองนั้นไม่สามารถกระทำได้

3. คณะจัดการ เป็นคณะที่ดำเนินการที่จะทำให้ปัญหา ความต้องการของกลุ่มได้รับการดำเนินการแก้ไข ซึ่งในกลุ่มที่มีขนาดเล็ก บุคคลที่จะทำหน้าที่เป็นคณะจัดการ อาจจะเป็นผู้แทนบางคนหรือบางครั้งอาจเป็นสมาชิกบางคนก็ได้ที่จะมาทำหน้าที่นี้

ด้านจุมพล นิมพานิช (อ้างถึงใน กิ่งเทียน ลาภรวย, 2546, หน้า 23) ได้กล่าวถึงลักษณะของกลุ่มไว้ดังนี้ คือ

1. จะต้องบอกหรือพิสูจน์ได้ โดยสมาชิกของกลุ่มเองและโดยบุคคลอื่น หรือผู้สังเกตที่อยู่นอกกลุ่ม แต่ไม่ได้หมายความว่าสมาชิกทุกคนจะต้องมีความคุ้นเคยกันหรือรู้จักกันเป็นอย่างดี แต่หมายความว่าเขาน่าจะรู้จักและคนนี้อยู่ในกลุ่มเดียวกัน หรือไม่อยู่ในกลุ่มเดียวกัน

2. ทุกกลุ่มจะต้องมีปทัสถานการประพฤติปฏิบัติ ซึ่งสิ่งดังกล่าวไม่จำเป็นจะต้องเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ต้องเป็นที่เข้าใจและรับปฏิบัติได้

3. กลุ่มจะต้องมีกิจกรรม เป็นกิจกรรมเพื่อที่จะบรรลุจุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ของกลุ่ม เช่น กิจกรรมทางการเมือง กิจกรรมทางสังคม ซึ่งจะทำให้กลุ่มเกิดความเป็นระเบียบและมีความสงบภายในกลุ่ม

4. กลุ่มจะต้องมีโครงสร้างทางสังคม คือมีการจัดแบ่งตำแหน่งและมีสถานภาพภายในกลุ่ม เช่น สถานภาพผู้นำ กรรมการหรือสมาชิกภายในกลุ่ม

5. มีความสัมพันธ์ตอบโต้กันและกัน หรืออาจกล่าวได้ว่าจะต้องมีการสื่อสารกันระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม

6. สมาชิกจะต้องมีค่านิยมและความสนใจบางอย่างร่วมกัน เช่น นักธุรกิจร่วมทุน กลุ่มคนจึงมีค่านิยมคือความอดทนมีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ

7. กลุ่มจะต้องมีระยะเวลาอยู่ร่วมกันระยะหนึ่ง คือ การมาอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์กัน

นอกจากนี้สุนันทา เลาหนันท์ (2531) ได้กล่าวถึงลักษณะของกลุ่มไว้ดังนี้ คือ

1. การร่วมกลุ่ม ของคนในชุมชนประกอบด้วยกลุ่มที่เป็นทางการและกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ กลุ่มที่เป็นทางการเป็นกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ เป็นกลุ่มที่มีโครงสร้างแน่นอน มีกฎเกณฑ์ มีการกำหนดตำแหน่งหน้าที่รับผิดชอบที่แน่นอน และกลุ่มที่ไม่เป็นทางการเป็นกลุ่มที่เกิดจากความไม่จงใจในการจัดตั้ง หากแต่เกิดจากธรรมชาติของมนุษย์ที่มีความต้องการมีเพื่อน มีสมาคม มีความสนใจ มีการกำหนดบทบาทและปทัสถานขึ้นมาเอง ปรับเปลี่ยนยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสมและขึ้นอยู่กับกลุ่ม

2. เมื่อกลุ่มเกิดขึ้น กลุ่มอาจต้องสนองความต้องการของบุคคลหลายๆ ด้านพร้อม ๆ กัน เช่น ด้านความมั่นคง ความต้องการทางสังคม ความต้องการการยอมรับยกย่อง ความต้องการด้านเศรษฐกิจ และเป้าหมายของกลุ่ม เป็นต้น บางครั้งความต้องการของบุคคลอาจไม่ได้รับการตอบสนองในระดับที่พึงพอใจ ซึ่งมีผลต่อกลุ่มและชุมชนโดยรวม

3. ลักษณะของบุคคล ที่มารวมกันเป็นกลุ่ม จะมี 2 ลักษณะ คือกลุ่มที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันและกลุ่มที่มีลักษณะแตกต่างกัน กลุ่มแรกเหมาะสำหรับงานประจำที่ไม่ซับซ้อนมากนัก สมาชิกมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีความร่วมมือร่วมใจกัน มีปัญหาขัดแย้งส่วนตัวน้อย ส่วนกลุ่มหลังเหมาะสำหรับงานที่ต้องการคิดสร้างสรรค์ การแก้ปัญหางานที่ซับซ้อน เพราะจะได้มีแนวคิดที่แตกต่างมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการทำงาน อย่างไรก็ดีระดับความแตกต่างไม่ควรมีมากจนเกินไปซึ่งจะกลายเป็นความขัดแย้งขึ้นมาได้

4. กลุ่มทุกกลุ่มจะมีปทัสถานสำหรับเป็นระเบียบควบคุมการทำกิจกรรม ปทัสถานของกลุ่มต่าง ๆ จะมีลักษณะเฉพาะของกลุ่ม

5. บทบาทที่แสดงออกมีหลายลักษณะ อาจจะเป็นบทบาทที่คาดหวัง บทบาทที่รับรู้ และบทบาทที่แสดงออก

โดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่ากลุ่มนั้นมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ มีสมาชิกที่มีความต้องการหรือความสนใจบางอย่างร่วมกัน มีโครงสร้างคณะทำงานที่มีความรู้และมีความเป็นตัวแทนของกลุ่ม มีกิจกรรม/โครงการที่แก้ไขปัญหาหรือตอบสนองความต้องการของกลุ่ม และตั้งอยู่ภายใต้ระเบียบกติการวมกันจึงจะทำให้กลุ่มนั้นมีประสิทธิภาพ

ขณะที่พัฒน์ บุณยรัตพันธุ์ (2517, หน้า 148) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของกลุ่มว่ามีลักษณะที่สำคัญดังนี้

1. คนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ซึ่งไม่จำกัดในเรื่องเชื้อชาติ ศาสนา และเพศ มารวมกันหรือมาปรึกษาหารือกันในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพื่อที่จะแก้ไขหรือขจัดข้อขัดข้องในเรื่องนั้น ๆ หรือปัญหานั้น ๆ ให้หมดไป หรือให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ของตนเองที่มีจุดมุ่งหมายเอาไว้

2. ความสนใจร่วมกัน ความสนใจร่วมกันนี้มักจะแสดงออกได้ชัดจากวัตถุประสงค์ของกลุ่ม กลุ่มทุกกลุ่มที่ตั้งขึ้นมาจะต้องมีวัตถุประสงค์ซึ่งเป็นเป้าหมายที่สมาชิกทุกคนต้องการจะให้บรรลุ ความสนใจร่วมกันนี้จะเป็นแรงดึงดูดให้สมาชิกมารวมกลุ่มกัน เพื่อได้รับผลประโยชน์จากความสนใจนั้น ๆ ถ้าหากกลุ่มไม่สามารถดำเนินไปสู่วัตถุประสงค์ได้ กลุ่มก็จะเริ่มสลายตัวแตกแยก

3. การปฏิบัติต่อกัน องค์ประกอบที่สำคัญที่สุดก็คือ สมาชิกภายในกลุ่มนั้นจะต้องมีความสัมพันธ์เป็นพิเศษ และมีปฏิกิริยาโต้ตอบซึ่งกันและกันมากกว่าที่จะมีต่อบุคคลภายนอกกลุ่ม ในกลุ่มสมาชิกจะมีความรู้สึกรับรู้ต่อสมาชิกอื่น ๆ ที่ร่วมอยู่ในที่เดียวกัน และให้ความสำคัญต่อสมาชิกนั้น ๆ ตามบทบาทฐานะ

ขณะที่พนม ลิ้มอารีย์ (2522, หน้า 110-120) กล่าวว่า การที่กลุ่มจะอยู่รอดและมีการพัฒนามากยิ่งขึ้น หรือมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางเสื่อมหรือแตกสลายขึ้นอยู่กับกลุ่มว่ามีประสิทธิภาพหรือไม่ กลุ่มที่มีประสิทธิภาพ คือกลุ่มที่สามารถสนองความต้องการของกลุ่มและความต้องการของสมาชิกแต่ละคนในกลุ่มได้สำเร็จ ช่วยให้กลุ่มบรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ ส่วนกลุ่มที่ขาดประสิทธิภาพ คือ กลุ่มที่ไม่สามารถสนองความต้องการของกลุ่มและสมาชิกได้ ไม่สามารถนำกลุ่มไปถึงจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ ลักษณะของกลุ่มที่มีประสิทธิภาพมีองค์ประกอบ 7 ประการ คือ

1. การยึดเหนี่ยวกันและผลผลิตของกลุ่ม (cohesiveness and productivity) หมายถึง ความรู้สึกและลักษณะต่าง ๆ ที่ปรากฏในกลุ่มไม่ว่าจะเป็นความภูมิใจของสมาชิก การยอมรับปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับของกลุ่ม ความร่วมแรงร่วมใจกันในการฟันฝ่าอุปสรรค หรือลักษณะต่าง ๆ ที่ทำให้สมาชิกรู้สึกว่าเป็นการรวมกันเพื่อความอยู่รอดของกลุ่ม และผลงานที่กลุ่มได้รับจากการทำงานร่วมกันของสมาชิกภายในกลุ่ม ซึ่งเป็นผลพลอยได้จากการที่กลุ่ม ยึดเหนี่ยวกัน

2. ขนาดของกลุ่ม (size) กลุ่มขนาดเล็กจะมีการยึดเหนี่ยวสูงกว่ากลุ่มขนาดใหญ่และกลุ่มขนาดเล็กจะมีความสามัคคีในการทำกิจกรรมต่าง ๆ มากกว่ากลุ่มขนาดใหญ่ แต่กลุ่มขนาดใหญ่ก็มีผลดีอยู่บ้าง คือ ยิ่งกลุ่มมีคนจำนวนมากความคิดใหม่ ๆ แนวแปลก ๆ ก็อาจมีได้มากยิ่งขึ้น

3. จุดมุ่งหมายของกลุ่ม (group goal) กลุ่มที่มีประสิทธิภาพจะต้องไม่คลุมเครือและเป็นที่เข้าใจตรงกันในหมู่สมาชิกตอบสนองความต้องการของสมาชิกได้และในขณะเดียวกันก็นำไปสู่จุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้เป็นผลสำเร็จ

4. ค่านิยมและปทัสถาน (values and norms) กลุ่มที่มีประสิทธิภาพจะต้องมีค่านิยมบางอย่างที่คล้ายคลึงกันและสมาชิกทุกคนจะยอมรับปทัสถานของกลุ่ม ยึดถือเป็นระเบียบข้อบังคับปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด

5. ลักษณะสมาชิก (membership) หมายถึง ลักษณะบุคลิกภาพของสมาชิกที่มารวมกัน ในแต่ละกลุ่มจะมีผลต่อแบบแผนทางพฤติกรรมของกลุ่ม เช่น ลักษณะนิสัยของสมาชิกภายในกลุ่ม ถ้ามีความก้าวหน้า มีความเชื่อมั่นในตนเองหรือเป็นแบบเผด็จการย่อมทำให้การยึดเหนี่ยวกันของกลุ่มและความเป็นกันเองภายในกลุ่มน้อยลง เป็นต้น

6. ผู้นำ (leader) ผู้นำจะมีส่วนรับผิดชอบเกี่ยวกับประสิทธิภาพของกลุ่มโดยตรง กลุ่มที่มีประสิทธิภาพย่อมจะมีผู้นำที่ดี ใช้อำนาจถูกกาลเทศะ ค่านิยมและปทัสถาน

7. การสื่อสารภายในกลุ่ม (communication) หมายถึง การที่สมาชิกภายในกลุ่มมีการติดต่อซึ่งกันและกัน

โดยสรุปแล้วกลุ่มที่อยู่จะอยู่รอดนั้นอย่างน้อยต้องมีผลประโยชน์ร่วมกัน มีค่านิยมและปทัสถานใกล้เคียงกัน รวมถึงมีจุดมุ่งหมายหรือเป้าหมายร่วมกัน และที่สำคัญคือมีผู้นำกลุ่มที่มีศักยภาพ มีความรับผิดชอบ สามารถสื่อสารกับสมาชิกภายในกลุ่มและกลุ่มอื่น ๆ ได้

การรวมกลุ่มในชุมชน

สำหรับการรวมกลุ่มในชุมชนเกิดจากหลายปัจจัยด้วยกันเริ่มแต่ปัจจัยพื้นฐานเช่น มีความต้องการใกล้เคียงกัน มีอุดมการร่วมกัน ร่วมจนถึงมีผลประโยชน์ร่วมกันทั้งในระดับบุคคลและระดับกลุ่ม ซึ่งนันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร (2549, หน้า 23-35) ได้กล่าวถึงกล่าวรวมกลุ่มหรือการก่อตั้งกลุ่มควรยึดหลัก 5 ประการ คือ

1. การรวมคนจากความสนใจและความต้องการใกล้เคียงกัน มีวัฒนธรรมคล้ายคลึงกันตั้งบ้านเรือนอยู่ในละแวกเดียวกัน เพราะทำให้ผู้ที่จะเป็นสมาชิกพูดคุยกันง่ายขึ้น มีความเข้าใจตรงกัน ยอมรับกันและกัน ติดต่อสื่อสารกันได้สะดวก ทำให้รวมกันเป็นกลุ่มได้ง่าย การรวมกลุ่มในเบื้องต้นจึงต้องคำนึงถึงปัจจัยที่ทำให้บุคคลรวมกันเป็น 4 ประการ คือ

1.1 ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ กลุ่มสามารถให้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจแก่สมาชิกได้ เช่น การได้รับผลตอบแทนที่เป็นเงิน การเพิ่มพูนความรู้ในการประกอบอาชีพ เป็นต้น

1.2 ปัจจัยด้านสังคม กลุ่มสามารถตอบสนองความต้องการด้านสังคมของบุคคลได้ เช่น การยอมรับ ความรัก ความผูกพันทางจิตใจจากบุคคลอื่น เป็นต้น

1.3 ปัจจัยด้านเทคโนโลยี เพราะมีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่และการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในชุมชนอย่างมาก เช่น เทคโนโลยีด้านการเกษตรที่ผู้ถ่ายทอดทั้งหน่วยงานของรัฐและหน่วยงานภาคเอกชนที่ให้บริการโดยการจัดฝึกอบรมเป็นกลุ่ม เป็นต้น

1.4 ปัจจัยด้านชีวภาพและจิตวิทยา บุคคลต้องการสนองตอบความต้องการต่าง ๆ ของกลุ่มตน เพื่อให้เกิดความอบอุ่นทางจิตใจ

2. การรวมกลุ่มต้องเป็นประโยชน์ร่วมกันของสมาชิกในกลุ่ม ทั้งผลประโยชน์ที่เป็นเงิน ความภาคภูมิใจ ความพึงพอใจ โดยต้องกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม ในการรวมกลุ่มจึงควรมีหลัก 3 ประการ คือ

2.1 การวางระเบียบเกี่ยวกับผลประโยชน์หรืออำนาจการจัดสรรผลประโยชน์ให้ชัดเจน

2.2 การถือหลักการจัดสรรผลประโยชน์ตามความสามารถ

2.3 การจัดสรรผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงินไว้เป็นส่วนกลางของกลุ่ม เพื่อจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิก

3. คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา การรวมกลุ่มจึงต้องยึดถือการพัฒนาคนเป็นสำคัญที่สุด ทั้งการพัฒนาด้านคุณธรรม ความรู้ และความสามารถส่วนบุคคลและกลุ่ม

4. การยึดหลักการมีส่วนร่วม โดยให้สมาชิกมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมของกลุ่มในทุกขั้นตอน เพื่อให้สมาชิกได้ทำงานร่วมกัน การมีส่วนร่วมเป็นทั้งเป้าหมายและวิธีการ กล่าวคือการมีส่วนร่วมเป็นวิธีการหมายถึง การใช้กระบวนการมีส่วนร่วม ทำให้ความเข้มแข็งของกลุ่ม การมีส่วนร่วมของผู้นำและสมาชิกจึงเป็นวิธีการ ความเข้มแข็งของกลุ่มจะเป็นเป้าหมาย เป็นต้น

5. การจัดการเป็นฐานในการพัฒนากลุ่ม โดยควรยึดหลัก 7 ประการ ต่อไปนี้

5.1 การบริหารจัดการในรูปแบบคณะกรรมการ เพราะมีความรอบครอบมีพลังมากกว่าการมีผู้บริหารเพียงคนเดียว เป็นการถ่วงดุลอำนาจระหว่างผู้นำ และเปิดโอกาสให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมรับรู้และเรียนรู้การดำเนินกิจการของกลุ่ม

5.2 การยึดถือความเสียสละในขอบเขตที่เหมาะสม เพื่อทำให้สมาชิกเกิดความเชื่อมั่นและศรัทธา ซึ่งเป็นหัวใจของการทำงานในรูปแบบของกลุ่ม แต่การเสียสละนั้นต้องมีขอบเขตเพราะคงไม่มีผู้ใดทำงานโดยเสียสละได้ตลอดไป เช่น ในช่วงเริ่มต้นกิจกรรม คณะกรรมการกลุ่มอาจจะต้องเสียสละเวลา แรงกายหรืออื่น ๆ เพื่อดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม แต่เมื่อกลุ่มเข้มแข็งสามารถดำเนินกิจกรรมได้แล้วก็ลดบทบาทลงหรืออาจจะมีค่าตอบแทนให้ตามความเหมาะสม เป็นต้น

5.3 การยึดความซื่อสัตย์และการสร้างระบบการเงินที่ป้องกันการทุจริต เพื่อความน่าเชื่อถือของกลุ่ม จึงควรเลือกผู้ที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับการเงินจากบุคคลที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกกลุ่ม สร้างระบบการควบคุมการทุจริตทางการเงิน สามารถตรวจสอบได้ทั้งจากสมาชิกและบุคคลภายนอก

5.4 การเลือกคนให้เหมาะสมกับงานด้วยข้อมูลที่สะสมมานานและสร้างทีมที่ลงตัวโดยพิจารณจากความรู้ ความสามารถ ความถนัด อุปนิสัย ความชอบของแต่ละบุคคล และใช้ข้อมูลที่สะสมมานาน ให้ความสำคัญแก่คนทำงานอย่างเท่าเทียมกันในการทำงานร่วมกัน และผลึกกำลังเป็นทีมงานที่ทดแทนจุดอ่อนด้วยจุดแข็งของกันและกัน ทำให้เกิดความลงตัวในการทำงาน

5.5 การมุ่งมั่นทุ่มเทการทำงานและเรียนรู้ไม่หยุดยั้ง โดยเฉพาะผู้นำของกลุ่มต้องมีความมุ่งมั่นตั้งใจจริงในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม มีความรับผิดชอบสูง มีการเรียนรู้และพัฒนาตนเองในด้านต่าง ๆ ขวนขวายเข้าร่วมประชุม อบรม สัมมนาเพื่อพอกพูนความรู้เกี่ยวกับการทำงาน การสร้างวิสัยทัศน์ให้กว้างไกล สามารถติดตาม เข้าใจสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และปรับใช้ในการทำงานเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่กลุ่ม

5.6 การสร้างโอกาสให้สมาชิกได้เข้ามาเรียนรู้และมีกระบวนการสร้างสรรค์คนรุ่นใหม่ โดยการหมุนเวียนให้สมาชิกเข้ามาทำงานแทนที่กันเท่าที่จะทำได้ เพื่อให้เกิดสร้างคนทำงานในหมู่กว้าง สามารถคัดเลือกและฝึกผู้นำรุ่นใหม่ได้ ไม่ทำให้เกิดการผูกขาดการทำงานเฉพาะกลุ่มผู้นำ ทำให้สามารถตรวจสอบได้ เกิดความเชื่อถือในการทำงาน ผู้ทำงานมีโอกาสได้พบปะพูดคุยกัน รู้จักสนิทสนมกัน ซึ่งเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม

5..7 การสร้างจิตสำนึกและแรงจูงใจควบคู่กับกฎระเบียบ การบริหารจัดการกลุ่มควรมีกฎระเบียบที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษรควบคู่ไปกับการกระตุ้นจิตสำนึกและจูงใจ การติดตามควบคุมงานในกลุ่มควรกระทำโดยการพูดคุย ปรึกษาหารือมากกว่าการบังคับจึงจะทำให้สมาชิกยอมรับและปฏิบัติตามกฎระเบียบของกลุ่ม

ด้านสนธยา พลศรี (2556, หน้า 129-131) กล่าวถึงกระบวนการก่อตั้งกลุ่มในงานพัฒนาชุมชนนั้นมีขั้นตอนที่สำคัญ คือ การเตรียมการ การก่อตั้งกลุ่มและการติดตามประเมินผล ซึ่งอาจจะดำเนินการได้ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมการก่อตั้งกลุ่ม เป็นขั้นตอนแรกของการก่อตั้งกลุ่มเพื่อเตรียมความพร้อมก่อนที่จะดำเนินการก่อตั้งกลุ่ม ซึ่งมีกิจกรรมหลายประการดังนี้

1.1 การเตรียมคน เป็นการเตรียมบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการก่อตั้งกลุ่ม เช่น บุคคลเป้าหมายที่จะเป็นสมาชิกแกนนำของกลุ่ม ทีมงานที่จะดำเนินการก่อตั้งกลุ่ม ซึ่งควรเป็นผู้ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน เช่น มีความสนใจและความต้องการใกล้เคียงกัน มีวัฒนธรรมเดียวกัน ประสบปัญหาเดียวกัน เป็นต้น

1.2 การสร้างความตระหนักถึงความจำเป็นในการรวมกันเป็นกลุ่ม ได้แก่บุคคลเป้าหมายที่จะให้เป็นสมาชิกได้รับรู้ถึงปัญหาของชุมชน เกิดความสนใจในการรวมกันเป็นกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหา

1.3 การประชาสัมพันธ์ เพื่อเผยแพร่แนวคิดในการสร้างกลุ่ม วัตถุประสงค์ของกลุ่ม กิจกรรมของกลุ่ม ประโยชน์ที่จะได้รับจากการเป็นสมาชิกของกลุ่มให้บุคคลที่เป็นกลุ่มเป้าหมายและบุคคลอื่นในชุมชนมีความรู้ความเข้าใจอย่างทั่วถึง

1.4 การจัดเตรียมกระบวนการและขั้นตอนในการสร้างกลุ่มไว้ล่วงหน้า แต่อาจจะปรับเปลี่ยนขั้นตอนได้ตามสถานการณ์และความเหมาะสม เพื่อให้การก่อตั้งกลุ่มดำเนินไปตามลำดับและมีความราบรื่น

1.5 จัดเตรียมปัจจัยสนับสนุนในการสร้างกลุ่มไว้ให้พร้อม เช่น สถานที่ในการประชุม วิทยากรกระบวนการ เทคนิควิธีการที่ใช้ในการประชุม เอกสารต่าง ๆ วัสดุ อุปกรณ์ที่ต้องใช้ อาหารและอาหารว่าง เป็นต้น

1.6 ติดต่อประสานงานกับบุคคล กลุ่ม องค์กร และเครือข่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อขอความร่วมมือและสนับสนุนในการสร้างกลุ่ม

ขั้นที่ 2 การก่อตั้งกลุ่ม เมื่อได้เตรียมความพร้อมที่จะก่อตั้งกลุ่มในขั้นที่ 1 แล้วขั้นตอนต่อมาคือการดำเนินการก่อตั้งกลุ่ม ซึ่งควรดำเนินการ ดังต่อไปนี้

2.1 การรวมคน เป็นการจัดประชุมบุคคลเป้าหมายที่จะให้เป็นสมาชิกของกลุ่มและผู้ที่สนใจในการรวมกันเป็นกลุ่ม เพื่อมาร่วมกันรับทราบข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับกลุ่ม และแนวทางในการก่อตั้งกลุ่ม

2.2 การสร้างจิตสำนึก คือการทำให้สมาชิกตระหนักรับรู้สถานการณ์หรือปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ร่วมกันวิเคราะห์ มองเห็นความสำคัญของการร่วมมือกันเป็นกลุ่ม เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาของชุมชนให้หมดไป

2.3 การรวมพลัง ด้วยการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสมาชิก การสร้างค่านิยม การสร้างอุดมการณ์ร่วมกัน ความผูกพันกัน ความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันพร้อมที่จะทำงานกับกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาการพัฒนาชุมชน

2.4 การร่วมกันกำหนดกรอบในการดำเนินงานของกลุ่ม คือ วิสัยทัศน์ วัตถุประสงค์ เป้าหมาย พันธกิจ ยุทธศาสตร์ โครงสร้าง บรรทัดฐาน สถานภาพและบทบาท แผนและโครงการของกลุ่ม กิจกรรม คณะกรรมการกลุ่ม เป็นต้น

2.5 การสนับสนุนส่งเสริมในเรื่องทุน ความรู้ เทคโนโลยี วัสดุอุปกรณ์การสื่อสาร เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นต้น เพื่อให้สมาชิกสามารถดำเนินงานของกลุ่มได้อย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพ

2.6 การร่วมกันดำเนินงาน เป็นขั้นตอนที่สมาชิกของกลุ่มเริ่มทำกิจกรรมร่วมกัน บริหารงานร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกัน สรุปบทเรียนร่วมกัน เป็นต้น เพื่อการบรรลุเป้าหมายของกลุ่มร่วมกัน

3. การติดตามประเมินผล การติดตามงานเป็นการดำเนินงานของกลุ่มให้เป็นไปตามแผนโครงการและผลที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม ส่วนการประเมินผลเป็นการตรวจสอบในระหว่างที่โครงการกำลังดำเนินงานอยู่และหลังจากดำเนินงานแล้วเสร็จ เพื่อให้การดำเนินงานพัฒนาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงแผนและโครงการของกลุ่ม ความสำเร็จของการจัดตั้งกลุ่มและความสำเร็จของกลุ่ม โดยควรดำเนินการดังต่อไปนี้

3.1 การวางระบบติดตามและประเมินผล ในลักษณะของแผนปฏิบัติงานและโครงการที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิก

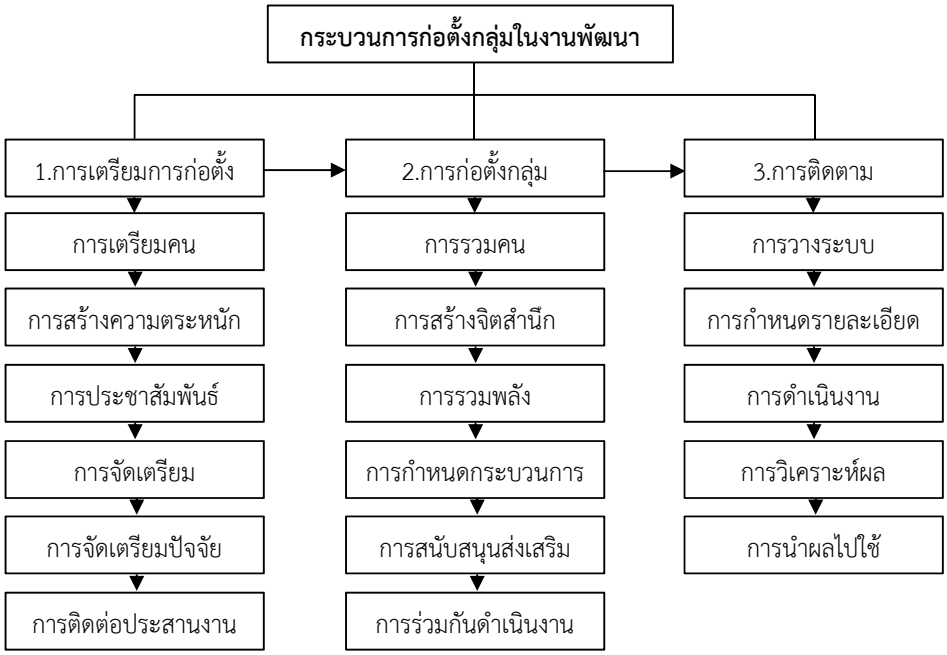
3.2 การกำหนดรายละเอียดของการติดตามและประเมินผล โดยร่วมกันกำหนดผู้รับผิดชอบ กลุ่มเป้าหมายที่จะให้ข้อมูล เอกสารที่เกี่ยวข้อง ขั้นตอนการประเมิน ช่วงเวลา เทคนิควิธี เครื่องมือ เป็นต้น

3.3 การดำเนินการติดตามและประเมินผล การก่อตั้งกลุ่มและการดำเนินงานของกลุ่มตามที่กำหนดไว้ในขั้นตอนที่สอง

3.4 การวิเคราะห์ผลการประเมิน ตามวิธีและเครื่องมือที่ใช้ซึ่งมีเทคนิควิธีการแตกต่างกันออกไป

3.5 การนำผลการประเมินไปใช้ประโยชน์ เพื่อปรับปรุง พัฒนากลุ่มให้มีความเข้มแข็งต่อไป

สำหรับกระบวนการก่อตั้งกลุ่มในงานพัฒนาชุมชนสามารถสรุปได้ ดังนี้

ภาพที่ 3.1 กระบวนการก่อตั้งกลุ่มในงานพัฒนา

ที่มา : สนธยา พลศรี (2556, หน้า 131)

ความสำเร็จในการรวมกลุ่ม

กระบวนการพัฒนากลุ่มให้เกิดนั้น แม้จะมีการส่งเสริมและหนุนเสริมให้เกิดขึ้น แต่ก็ใช่ว่าจะเกิดขึ้นหรือเกิดการรวมกลุ่มกันสำเร็จได้ง่าย ๆ โดยเฉพาะการกลุ่มในชุมชนเพราะมีเหตุปัจจัยแทรกซ้อนมากมาย อย่างไรก็ตามจากการถอดบทเรียนชุมชนเข้มแข็งโดยการศึกษาจากประสบการณ์การรวมกลุ่มของ “กลุ่มคนรักเมืองเพชร” (จารุวรรณ แก้วมะโน, 2556, หน้า 68-70) พบว่า ความสำเร็จของการรวมกลุ่มนั้นมีปัจจัยสำคัญหลายประการ กล่าวโดยสรุป คือ

1. สมาชิกและเครือข่ายมีเป้าหมายของกลุ่มร่วมกันอย่างชัดเจนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และประเพณีวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นไว้

2. สมาชิกในกลุ่มมีอุดมการณ์ที่ชัดเจน ยึดมั่นในแนวทางทางการดำเนินงานที่เน้นความพอใจ ความถูกต้อง ไม่เน้นเงิน เป็นหลัก ซึ่งการไม่เน้นเรื่องเงินดังกล่าวนำส่งผลให้กลุ่มได้รับความเชื่อถือและไว้วางใจจากทุกฝ่ายด้วยใจจริง

3. ปัจจัยด้านกฎหมายที่เปิดช่องให้ภาคประชาชนสามารถมีส่วนร่วมได้ เช่น ในกฎหมายรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. 2540 และ พ.ศ. 2550 ที่เปิดโอกาสให้ภาคประชาชนสามารถมีส่วนร่วมได้ในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสามารถรวมตัวกันเพื่อสร้างสรรค์สิ่งดีงามและอนุรักษ์วัฒนธรรมอันดีให้คงอยู่กับท้องถิ่น รวมถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นับแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 8 เป็นต้นมา ที่เน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในฐานะปัจจัยสำคัญของการพัฒนาบ้านเมืองและประเทศชาติ ทำให้การรวมตัวเคลื่อนไหวของภาคพลเมืองได้รับความสนใจและมีการเคลื่อนไหวเพิ่มมากขึ้น

4. ปัจจัยด้านตัวบุคคล นับเป็นต้นทุนทางสังคมที่สำคัญของกลุ่มซึ่งกลุ่มมีองค์ประกอบที่หลากหลายทั้งปราชญ์ชาวบ้าน ครู อาจารย์ ข้าราชการ นักธุรกิจเอกชน ประชาชน ซึ่งล้วนเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถมีประสบการณ์ทางด้านการพัฒนาอย่างยาวนาน โดยมีสมาชิกที่เป็นที่รู้จักและเคารพนับถือของคนในชุมชนทำให้กลุ่มได้รับความไว้วางไว้และเป็นที่รู้จักของสังคม

5. องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนที่มีลักษณะแบนราบ มีความหลากหลายและมีการกระจายตัวของสมาชิกสูง มีการประสานงานกันอย่างทั่วถึงและที่สำคัญผู้ประสานสามารถทำหน้าที่เชื่อมประสานเครือข่ายและสมาชิกที่กระจัดกระจายกันให้มาสามารถรวมตัวกันได้ รวมถึงผู้ประสานงานมีลักษณะเป็นแหล่งข้อมูลข่าวสารที่สมาชิกของกลุ่มสามารถเข้าถึงได้ตลอดเวลา

6. รูปแบบการจัดการองค์กรในลักษณะเครือข่าย ที่ช่วยให้การดำเนินงานของกลุ่มเป็นไปอย่างยืดหยุ่น เหมาะสมตามสถานการณ์ และสอดคล้องกับหลักการปกครองในระบบประชาธิปไตย

7. รูปแบบการเคลื่อนไหวที่เปิดโอกาสให้สมาชิกได้ดำเนินกิจกรรมตามที่ตนถนัดและสนใจ

8. แนวทางการบริหารจัดการงบประมาณมีความโปร่งใสตรวจสอบได้ มีการทำเอกสารชี้แจงที่สามารถตรวจสอบได้ สำหรับงบประมาณในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ นั้น ใช้วิธีการระดมทุนตามความจำเป็นเท่านั้นซึ่งการบริหารจัดการงบประมาณเช่นนี้ ช่วยสร้างความไว้วางใจให้แก่สมาชิกได้เป็นอย่างมาก

โดยสรุปความสำเร็จจากการรวมกลุ่มดังกล่าวข้างต้นอาจกล่าวได้ว่ามาจากสองปัจจัยหลักคือ ปัจจัยภายในชุมชนหรือภายในกลุ่ม อาทิ การมีสมาชิกหรือองค์ประกอบด้านตัวบุคคลที่ดีมีอุดมการณ์ มีความเสียสละและเห็นความสำคัญของประโยชน์ส่วนรวม มีการจัดการองค์กรที่ดีและบริหารงบประมาณได้อย่างโปร่งใส รวมถึงมีรูปแบบการเคลื่อนที่สมาชิกทุกคนสามารถดำเนินการได้อย่างมีส่วนร่วม และปัจจัยภายนอกได้แก่ การดำเนินการตามแนวทางที่กฎหมายกำหนดไว้ และใช้ประโยชน์จากกฎหมายให้เกิดประเกิดกับการรวมกลุ่ม นอกจากนี้ยังต้องมีองค์กรเครือข่ายที่มีอุดมการณ์ร่วมกันและสามารถประสานงาน และทำงานร่วมกันได้อย่างเป็นระบบและเข้าใจซึ่งกันและกันอีกด้วย

การพัฒนากลุ่มให้เข้มแข็งและมีประสิทธิภาพ

แนวทางการพัฒนากลุ่มให้เข้มแข็งและมีประสิทธิภาพ

สำหรับหรับแนวทางในการจัดการกลุ่มหรือองค์กรชุมชนให้มีประสิทธิภาพนั้น จากการศึกษาการจัดการองค์กรชุมชนรูปแบบใหม่ในอำเภอแม่แจ่ม โดยอุทิศ สมบัติ และคณะ (2549, หน้า 176-17) พบว่าการจัดการกลุ่มหรือองค์กรชุมชนให้มีประสิทธิภาพควรมีลักษณะโดยสรุปดังต่อไปนี้

1. การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้การศึกษาประวัติศาสตร์ในรูปแบบการฟื้นความทรงจำร่วมของชาวบ้านในชุมชน กล่าวคือกระตุ้นให้เกิดการศึกษาประวัติศาสตร์ในชุมชนของตนเอง ที่มาจากการฟื้นความทรงจำร่วมของชาวบ้านหรือที่เรียกว่า “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” ทำให้ชุมชนเกิดจิตสำนึกรักบ้านเกิด รักท้องถิ่น รู้จักความเป็นตัวของตนเอง และมีความเข้มแข็งพอที่จะเผชิญกับกระแสโลกาภิวัตที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและต่อเนื่อง รวมทั้งการพิสูจน์หาความจริงเกี่ยวกับเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตให้ไกลที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้ โดยยึดมั่นการอ้างอิงความถูกต้องผ่านหลักฐานทั้งที่เป็นโบราณวัตถุ โบราณสถาน การจดบันทึกในลักษณะต่าง ๆ การสืบค้นตำนาน การใช้เอกสารชั้นต้นเพื่อเชื่อมโยงภาพอดีตที่เกิดขึ้น

แนวทางของกระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยการฟื้นความทรงจำร่วมของคนในชุมชน เป็นการสร้างตัวตนของคนในชุมชน สร้างพลังทางปัญญา เสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ สามารถเชื่อมโยงมิติทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม มีความพร้อมที่จะนำไปสู่การพัฒนากลุ่มหรือองค์กร ชุมชนก็จะเกิดขบวนการขับเคลื่อนต่อไป

2. การประสานความร่วมมือและเชื่อมพันธมิตรระหว่างภาคี สมาชิกกลุ่ม โครงการ และองค์กร ซึ่งจากการทบทวนบทเรียนของกลุ่ม โครงการ องค์กรในอำเภอแม่แจ่มพบว่า ในระยะเริ่มแรกการดำเนินงานของกลุ่ม องค์กรต่าง ๆ ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควรเนื่องจากมีการบริหารจัดการเชิงปัจเจก ขาดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่ร่วมกำหนดแนวทางในการพัฒนาชุมชนที่เกิดจากความต้องการภายในชุมชนเอง โดยผ่านขั้นตอนของการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในการกำหนดหรือตัดสินใจนโยบายและโครงการที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ผู้มีส่วนได้เสียร่วมแสดงความคิดเห็นผ่านเวทีสาธารณะ เพื่อหาข้อยุติ และเกิดการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นโดยไม่มีการชี้นำทางความคิดแต่อย่างใด ดังนั้นกลุ่มองค์กรที่จะเกิดขึ้นในอนาคต จึงควรมีลักษณะการดำเนินงานในรูปแบบของการบริหารจัดการแบบพหุภาคี และมีการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม ผ่านขบวนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายพันธมิตรร่วม

3. การนำองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ไปประยุกต์ใช้หรือปรับใช้ในงานด้านการพัฒนาท้องถิ่นและจัดทำหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในสถาบันการศึกษา ซึ่งเป็นกระบวนการหนึ่งในการนำความรู้ที่ได้จากการศึกษา สังเคราะห์ดีแล้วไปถ่ายทอดสู่เยาวชนรุ่นใหม่ที่ต้องมีความรู้ มีความเข้าใจในท้องถิ่นของตนเอง รวมทั้งฝึกฝนทักษะในการคิด การจัดการ การตั้งรับและเผชิญต่อเหตุการณ์ในอนาคต โดยใช้หลักสูตร/บทเรียนในอดีตหรือประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ผ่านมาเป็นกรณีศึกษา

ด้านสนธยา พลศรี (2556, หน้า 35-36) ได้กล่าวถึงการพัฒนากลุ่มให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืนควรมีการดำเนินการดังต่อไปนี้

1. จัดโครงสร้าง ระบบ ระเบียบแบบแผน อำนาจหน้าที่ สายการบริหาร กลไก การทำงาน การประสานงาน การติดตามประเมินผล การประสานผลประโยชน์ เป็นต้น ของกลุ่มให้ชัดเจน

2. จูงใจให้สมาชิกแต่ละคนของกลุ่มตระหนัก ยอมรับในความเป็นองค์กร มีความเห็นพ้องถึงความจำเป็นของการพัฒนากลุ่มให้เป็นองค์กร ตระหนักถึงความสำคัญขององค์กรประชาชนกับงานพัฒนาชุมชน

3. การพัฒนาความสามารถของบุคลากรในกลุ่ม ทั้งผู้นำและสมาชิกให้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับองค์กร พัฒนาคุณสมบัติให้พร้อมที่จะพัฒนาเป็นองค์กรประชาชน และสามารถปฏิบัติงานในองค์กรได้อย่างไม่หยุดชะงัก

4. ประสานความต้องการของสมาชิกและเป้าหมายขององค์กรที่จะเกิดขึ้นให้เป็นสิ่งเดียวกัน ทำให้ความต้องการของสมาชิกสอดคล้องกับเป้าหมายขององค์กร การพัฒนาจากกลุ่มเป็นองค์กรจึงเกิดขึ้นได้ง่าย

5. สร้างบรรยากาศของการทำงานแบบองค์กร ให้เกิดขึ้นในกลุ่มอย่างกว้างขวางจนสมาชิกเคยชินกับวัฒนธรรมแบบองค์กร ปรับเปลี่ยนการทำงานกลุ่มให้เป็นการทำงานแบองค์กรซึ่งทำให้กลุ่มพัฒนาไปอีกระดับหนึ่ง

6. กระตุ้น สนับสนุนส่งเสริมทุกวิถีทางเพื่อพัฒนากลุ่มไปเป็นองค์กรประชาชนให้ได้ เพราะองค์กรมีความเข้มแข็ง มั่นคง และยั่งยืนมากกว่ากลุ่ม การยกระดับกลุ่มเป็นองค์กรจึงเป็นขั้นตอนหนึ่งของการพัฒนากลุ่มในงานพัฒนาชุมชน

โดยสรุปแล้วกลุ่มที่มีความเข้มแข็งนั้นต้องมีการจัดโครงสร้าง ระเบียบแบบแผนในการทำงานร่วมกันของกลุ่ม สมาชิกทุกคนในกลุ่มให้การยอมรับซึ่งกันและกันพร้อมที่จะเรียนรู้และทำงานร่วมกันและรับรู้เป้าหมายของกลุ่มพร้อมที่จะทำงานพัฒนากลุ่มไปด้วยกัน

ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพ

การพัฒนากลุ่มให้เข้มแข็งและมีประสิทธิภาพในงานพัฒนาชุมชนถือเป็นงานใหญ่ในงานพัฒนาชุมชนทั้งนี้เพราะความเป็นกลุ่มในชุมชนมีองค์ประกอบหลายอย่าง มีบริบทแวดล้อมที่ซับซ้อนและมีปัจจัยที่หลากหลาย กระบวนการพัฒนากลุ่มหนึ่งที่ประสบความสำเร็จเมื่อนำไปใช้ในการพัฒนากับอีกกลุ่มหนึ่งแม้จะอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกันก็ใช่ว่าจะประสบความสำเร็จเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตามกลุ่มที่ประสบความสำเร็จและมีความเข้มแข็งพบว่ามีลักษณะ มีปัจจัยร่วมหลายประการด้วยกัน

จากการศึกษาของภมรรัตน์ สุธรรม (2546, หน้า 167-211) ซึ่งได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพลวัตชุมชนกับการพึ่งตนเองในภูมิภาคตก จำนวน 5 พื้นที่ พบว่าแต่ละพื้นที่มีปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มในชุมชนนั้น ๆ แตกต่างกันออกไปซึ่งมีลักษณะที่น่าสนใจโดยเฉพาะใน 2 พื้นที่หลัก ได้แก่ สหกรณ์เครดิตยูเนี่ยนวัดยางเขาย้อย จำกัด และกลุ่มพิทักษ์พันธุ์สัตว์ป่าและสิ่งแวดล้อมเพื่อการเกษตรชุมชนบ้านฝั่งท่า พบว่า แต่ละองค์กรมีกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม กล่าวโดยสรุป ดังนี้

สหกรณ์เครดิตยูเนี่ยนวัดยางเขาย้อย จำกัด เป็นองค์กรการเงินของชุมชนที่มีระบบและกระบวนการพัฒนาคน กลุ่มคน และชุมชน โดยอาศัยการออมเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนากลุ่มให้มีความเข้มแข็ง โดยความเข้มแข็งของกลุ่มดังกล่าวเกิดจากปัจจัย 2 ประการ คือ ปัจจัยภายในชุมชนและปัจจัยภายนอกชุมชน ซึ่งประกอบด้วย

1. ปัจจัยภายในชุมชน ประกอบด้วย

1.1 ปัจจัยด้านความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชน กล่าวคือ สภาพชุมชนเขาย้อยเป็นชุมชนที่เก่าแก่ที่ผู้คนส่วนใหญ่เป็นคนไทยดำอพยพมาจากเมืองแถงหรือเดียนเบียนฟู ตั้งแต่ปีพ.ศ.2335 ความสัมพันธ์ในชุมชนจึงค่อนข้างเหนียวแน่นเนื่องจากเป็นชาติพันธุ์เดียวกัน สมาชิกภายในชุมชนมีความสัมพันธ์เกี่ยวดองกันเป็นเครือญาติ นับถือผีบรรพบุรุษเดียวกันถือเป็นพวกด้ำเดียวกัน ชาวไทดำจึงเป็นผู้ที่รักพวกพ้อง มีจิตใจซื่อสัตย์ เสียสละ ทำตามวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมาอย่างเคร่งครัด เพราะกลัวการลงโทษจากผีบรรพบุรุษ ด้วยลักษณะนิสัยของไทยดำที่มีความเกรงกลัวต่อบาป ไม่กล้าทำผิด มีคุณธรรม และมีความซื่อสัตย์ รับผิดชอบ ดังนั้นจึงเป็นพื้นฐานความสำเร็จและนำไปสู่การพัฒนาเครดิตยูเนี่ยนให้เข้มแข็งและยั่งยืน

1.2 ปัจจัยด้านผู้นำกลุ่มหรือคณะกรรมการบริหารสหกรณ์ฯ ลักษณะเด่นของผู้นำหรือผู้ก่อตั้งองค์กรในรุ่นแรกของสหกรณ์เครดิตยูเนี่ยนวัดยางเขาย้อย คือเป็นผู้ที่เสียสละ เป็นผู้ที่มีความตั้งใจจริง มีความมุ่งมั่นที่จะทำให้องค์กรประสบความสำเร็จ ด้วยลักษณะความเป็นผู้นำที่โดดเด่น มีความเสียสละของประธานกลุ่มรุ่นก่อตั้งดังกล่าว ทำให้เป็นแบบอย่างต่อประธานรุ่นต่อ ๆ มา นอกจากนี้ในระดับองค์กรนั้นคณะกรรมการบริหารยังมีการทำงานกันเป็นทีม มีการแบ่งงานกันอย่างชัดเจน ทุกคนทำหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายอย่างจริงจัง และมีการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนคณะกรรมการเข้ามาทำหน้าที่ตามวาระ ทำให้ทุกคนได้มีโอกาสเรียนรู้งานและพัฒนาศักยภาพของตนเองไปด้วย

1.3 ปัจจัยด้านการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับสมาชิกภายในองค์กร คณะกรรมการบริหารสหกรณ์ให้ความสำคัญในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ให้กับสมาชิก พนักงาน และคณะกรรมการบริหารอย่างต่อเนื่อง โดยถือว่าเป็นรากฐานที่สำคัญของการเติบโตและการพัฒนาองค์กรชุมชนได้อย่างยั่งยืน

1.4 ปัจจัยด้านกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิก วัตถุประสงค์ที่แท้จริงของสหกรณ์เครดิตยูเนี่ยนวัดยางเขาย้อย คือ การพัฒนาจิตใจคนให้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน โดยใช้เงินเป็นสื่อในการสร้างคนเท่านั้น สหกรณ์ฯ จึงเป็นธุรกิจของสมาชิกทุกคน ดังคำกล่าวที่ว่า “ธนาคารชาวบ้าน ของชาวบ้าน โดยชาวบ้าน เพื่อชาวบ้าน” ดังนั้นในการดำเนินงานทุกขั้นตอนจึงเป็นการดำเนินงานโดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน

2. ปัจจัยภายนอกชุมชน

ปัจจัยภายนอกชุมชนที่เข้ามามีส่วนส่งเสริมให้องค์กรชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่ให้การสนับสนุนทั้งทางด้านงบประมาณและด้านวิชาการ อาทิ กรมส่งเสริมสหกรณ์ กรมตรวจสอบบัญชีสหกรณ์ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ศึกษาดูงานจากสถานที่ต่าง ๆ รวมถึงการเปิดให้หน่วยงานอื่น ๆ ได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้ด้านธุรกิจการเงินของสหกรณ์ฯ อีกด้วย ปัจจัยภายนอกดังกล่าวจึงทำให้เกิดองค์ความรู้ เกิดการแลกเปลี่ยน แนวทางการทำงาน รวมถึงการบริหารงานของสหกรณ์เครดิตยูเนี่ยนซึ่งถือเป็นปัจจัยหนุนเสริมความเข้มแข็งของสหกรณ์เครดิตยูเนี่ยนให้ยั่งยืนอย่างมั่นคง

กลุ่มพิทักษ์พันธุ์สัตว์ป่าและสิ่งแวดล้อมเพื่อการเกษตรชุมชนบ้านฝั่งท่า สำหรับปัจจัยหรือเงื่อนไขที่เสริมสร้างให้กลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าและสิ่งแวดล้อมเพื่อการเกษตรเป็นองค์กรที่เข้มแข็ง ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานจนเป็นที่ยอมรับจากชุมชนภายนอก นั้นประกอบด้วย

1. ปัจจัยภายในชุมชน มีองค์ประกอบจากปัจจัยหลัก ๆ ดังนี้

1.1 ปัจจัยด้านความสัมพันธ์ภายในชุมชน เป็นความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ซึ่งทุกคนภายในชุมชนจะรู้จักกันดี มีการช่วยเหลือเอื้ออาทรกัน มีลักษณะการอยู่แบบเป็นพี่น้องมีอะไรก็ช่วยเหลือกัน มีการปรึกษาหารือกันเพื่อให้ชุมชนพัฒนาไปในทิศทางที่เหมาะสม และที่สำคัญคือไม่ใช้

ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง เช่น ในกรณีที่คนในชุมชนบางคนเข้าป่าสัตว์ในเขตชุมชน ก็ใช้วิธีนุ่มนวลเข้าไปพูดคุยให้เกิดความละอาย และเกิดความตระหนักรับผิดชอบกับผลกระทบที่เกิดขึ้นกับลูกหลานในอนาคต และใช้มาตรการทางสังคมของชุมชนในการลงโทษผู้ฝ่าฝืนโดยการไม่พูดคุยด้วย การไม่ให้เข้าร่วมกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งการดำเนินงานดังกล่าวของกลุ่มได้รับความร่วมมือสนับสนุนจากสมาชิกภายในชุมชนเป็นอย่างดี

1.2 ปัจจัยด้านสภาพภูมิประเทศที่หลากหลาย ชุมชนบ้านฝั่งท่าเป็นชุมชนที่มีภูมิทัศน์ที่สวยงาม มีสภาพพื้นดินที่เหมาะสมกับการทำเกษตรและมีสัตว์ป่าหลายชนิดที่เข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชน ด้วยลักษณะทางภูมิประเทศและทรัพยากรที่หลากหลายดังกล่าว ทำให้ชุมชนเกิดความรักและหวงแหนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของตนเองให้กลับมามีความสมบูรณ์ โดยมีกลุ่มอนุรักษ์ฯ เป็นแกนนำในการดำเนินกิจกรรมและเปิดโอกาสให้สมาชิกเข้าร่วมในการบริหารจัดการ ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในชุมชน

1.3 ปัจจัยด้านผู้นำชุมชนหรือคณะกรรมการบริหาร ถือเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งที่ทำให้การดำเนินการอนุรักษ์ของกลุ่มองค์กรชุมชนมีความเข้มแข็งและประสบความสำเร็จในชุมชน ซึ่งกลุ่มผู้นำดังกล่าวประกอบด้วยผู้นำตามธรรมชาติและผู้นำที่เป็นทางการ แต่ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการริเริ่มการอนุรักษ์ในชุมชนได้แก่ ผู้นำตามธรรมชาติหรือผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งในช่วงแรก ๆ มีเพียง 2-3 คน แล้วค่อยขยายออกไปเป็น 10-20 ครัวเรือน โดยการพบปะพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ ผู้นำส่วนใหญ่มีจิตใจที่มั่นคงแน่วแน่ในการทำงานและเริ่มต้นจากตัวเองเป็นตัวอย่างก่อน เมื่อผู้นำทำตัวเป็นตัวอย่างไม่ล่าสัตว์ ไม่จับสัตว์ป่าขาย เอาใจใส่ในการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างมุ่งมั่น ทำให้สมาชิกชุมชนเอาเป็นตัวอย่าง

1.4 ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนของกลุ่มเปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนตั้งแต่การมีส่วนร่วมคิด ร่วมปฏิบัติการตามแผน ร่วมติดตามประเมินผล ร่วมวิเคราะห์สรุปบทเรียน เช่น การร่วมกันคิดคำขวัญรณรงค์ให้มีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การร่วมกันสละแรงงาน วัสดุอุปกรณ์และเงินในการจัดทำป้ายอนุรักษ์ฯ รวมถึงการเสียสละเวลาเข้าร่วมฝึกอบรมอาสาสมัครพิทักษ์สิ่งแวดล้อมทั้งชุมชน เป็นต้น กระบวนการมีส่วนร่วมดังกล่าวทำให้สมาชิกทุกคนเห็นคุณค่าของทรัพยากรของตนเอง ชุมชนของตนเอง เกิดกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน โดยหันกลับมาอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยการทำการเกษตรแบบธรรมชาติที่เกื้อกูลกับระบบนิเวศน์

1.5 ปัจจัยด้านการประชาสัมพันธ์โดยการใช้สื่อสร้างจิตสำนึก โดยใช้กระบวนการออกเสียงตามสายทางหอกระจายข่าวของชุมชน เช่น การอ่านบทความ บทกวี คำกลอนที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ฯ ทุกวันในช่วงเช้าวันละ 1 ชั่วโมง ซึ่งเนื้อหาเหล่านั้นได้มาจากบทความในหนังสือพิมพ์ หน่วยงานของราชการ/เอกชน หรือเขียนโดยสมาชิกในชุมชนเอง นอกจากนี้ยังมีการเขียนป้ายรณรงค์ให้

มีการอนุรักษ์ฯ ติดทั่วหมู่บ้านซึ่งเป็นสิ่งที่คอยกระตุ้นเตือนให้สมาชิกได้มีจิตสำนึกและช่วยกันดูแลสอดส่องไม่ให้บุคคลภายนอกเข้ามาล่าสัตว์ภายในชุมชน สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยเสริมที่ช่วยให้กลุ่มองค์กรชุมชนเข้มแข็งและมีศักยภาพในการดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. ปัจจัยภายนอกชุมชน มีองค์ประกอบหลัก ๆ ดังนี้

2.1 ปัจจัยด้านการสนับสนุนช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกชุมชน ซึ่งการดำเนินงานของกลุ่มอนุรักษ์สัตว์ป่าและสิ่งแวดล้อมเพื่อการเกษตรได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกหลายหน่วยงาน ได้แก่ สำนักงานเกษตรอำเภอ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนปราณบุรี ชมรมนักกลอนอักษรสยาม เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกลุ่มอนุรักษ์ช้างอำเภอกุยบุรี รวมถึงสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม(social investment fund : SIF) ซึ่งหน่วยงานเหล่านี้ได้ให้การสนับสนุนทั้งในด้านเงินทุน บุคลากรและด้านวิชาการอย่างสม่ำเสมอ ปัจจัยเหล่านี้ถือเป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญในการพัฒนาให้องค์กรชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้

2.2 ปัจจัยด้านนโยบายของรัฐและกระแสแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีแนวคิดหลักหลักที่สำคัญคือ แนวคิดทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงหรือเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง การส่งเสริมการเกษตรแบบผสมผสาน การเกษตรแบบธรรมชาติ รวมทั้งแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนที่เน้นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนโดยเน้นการจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรเป็นแกนนำในการพัฒนา ทำให้องค์กรชุมชนเกิดความเข้มแข็งมีศักยภาพ และมีความสามารถในการจัดการตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

โดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่าปัจจัยเงื่อนไขที่เสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนนั้น แบ่งได้เป็น 2 ปัจจัยหลักคือ ปัจจัยภายในชุมชน และปัจจัยภายนอกชุมชน

ปัจจัยภายในชุมชนที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม/องค์กรชุมชน ได้แก่ ความสัมพันธ์ภายในชุมชนที่มีลักษณะของการเอื้ออาทรกัน การมีกติการ่วมกัน และคารพการตัดสินใจของส่วนรวม มีผู้นำและคณะกรรมการกลุ่มที่เข้มแข็งเสียสละอุทิศตนเพื่อประโยชน์โดยรวมของชุมชน เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของคนที่อยู่ในชุมชนตั้งแต่เริ่มคิด ร่วมทำ ร่วมประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์ที่สำคัญคือทุกคนต้องตระหนักว่าตนเองเป็นสมาชิกของชุมชน การมีระบบภูมินิเวศน์ที่เหมาะสม มีทรัพยากรที่มีคุณค่า มีภูมิปัญญาที่ต้องอนุรักษ์และหวงแหน รวมถึงมีกระบวนการกระตุ้นจิตสำนึกของคนในชุมชนโดยใช้การสื่อสารและการประชาสัมพันธ์เป็นเครื่องมือ

ส่วนปัจจัยภายนอกชุมชน ได้แก่ การได้รับการสนับสนุนจากนโยบายของรัฐ กระบวนการทำงานโดยภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันการศึกษา โดยเฉพาะเรื่องขององค์ความรู้การประยุกต์ใช้แนวคิด ทฤษฎีต่าง ๆ ในการพัฒนาชุมชน เช่น แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง อย่างไรก็ตามการสนับสนุนจากปัจจัยภายนอกจะไม่มีความหมายเลย หากชุมชนผู้นำชุมชนไม่ได้นำแนวคิด ทฤษฎีต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนากลุ่ม

องค์กร ชุมชนของตนเอง ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้ การพัฒนาตนเอง การประยุกต์ใช้ความรู้เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน จึงถือว่ามีความสำคัญที่สุดในกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่ม/องค์กร

การพัฒนากลุ่มให้เป็นองค์กรชุมชน

สำหรับการพัฒนากลุ่มให้เป็นองค์กรชุมชนหรือองค์กรประชาชน สนธยา พลศรี (2556, หน้า 233-236) ได้กล่าวถึงองค์กรชุมชนหรือองค์กรประชาชนว่า เป็นกลุ่มที่มีการประสานงานอย่างเป็นระเบียบแบบแผน มีโครงสร้างในการบริหาร มีการแบ่งหน้าที่ในการทำงานระหว่างสมาชิกอย่างชัดเจน เพื่อการบรรลุเป้าหมายร่วมกันของสมาชิกกลุ่ม ดังนั้น การพัฒนากลุ่มเป็นองค์กรชุมชน จึงเป็นการปรับปรุงหรือพัฒนาประสิทธิภาพของกลุ่มในชุมชนให้มีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น ทั้งในด้านโครงสร้างและลักษณะของกลุ่ม สถานภาพและบทบาทของสมาชิก ระเบียบข้อบังคับ การบริหารจัดการ กิจกรรมและองค์ประกอบอื่น ๆ ซึ่งมีความมั่นคงและยั่งยืนมากยิ่งขึ้น โดยอาจจะจดทะเบียนเป็นนิติบุคคลต่อทางราชการ เพื่อให้ถูกกฎหมายต่อไปก็ได้

อย่างไรก็ตาม “ความเป็นกลุ่ม” กับ “ความเป็นองค์กร” มีลักษณะที่เหมือนกันหลายประการ ซึ่งหากพิจารณาจากความเป็นกลุ่มแล้ว ความเป็นกลุ่มจะเป็นการหนุนเสริมให้เกิดความเป็นองค์กรนั้นเอง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า กลุ่มกับองค์กรมีลักษณะทั้งที่เหมือนกัน แตกต่างกัน และสามารถหนุนเสริมกันและกันได้ ดังต่อไปนี้

1. โครงสร้างการบริหาร องค์กรมีโครงสร้างการบริหารที่ชัดเจน มีการกำหนดสายงานการทำงาน ระเบียบ ข้อบังคับ ในการดำเนินงานไว้อย่างชัดเจนมากกว่ากลุ่ม มีความมั่นคงและยั่งยืนมากกว่ากลุ่ม

2. ความเป็นทางการ องค์กรมีลักษณะที่เป็นทางการมากกว่ากลุ่ม ทั้งการจัดตั้ง การดำเนินงาน และความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก

3. บรรทัดฐาน องค์กรมีกฎ ระเบียบ ข้อบังคับในการดำเนินงานที่ชัดเจน และเป็นทางการมากกว่ากลุ่ม

4. สถานภาพและบทบาท องค์กรมีการจัดแบ่งอำนาจ หน้าที่ และความรับผิดชอบของผู้นำ ผู้บริหาร สมาชิกอย่างชัดเจน และเป็นทางการมากกว่ากลุ่ม

5. ความยืดหยุ่นในการปฏิบัติงาน กลุ่มมีการดำเนินงานที่ยืดหยุ่นได้มากกว่าองค์กรจึงสามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ดีกว่าองค์กร

6. ความเหนียวแน่นในการรวมตัว สมาชิกขององค์กรรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นและยาวนานกว่ากลุ่ม

7. การพัฒนากลุ่ม เป็นการรวมกันของบุคคลก่อนที่จะพัฒนามาเป็นองค์กร ดังนั้นกลุ่มจึงเป็นขั้นตอนหนึ่งของการเกิดองค์กร

8. การจดทะเบียนเป็นนิติบุคคล องค์กรสามารถจดทะเบียนในฐานะเป็นนิติบุคคลได้ง่ายมากกว่ากลุ่ม เพราะมีคุณสมบัติที่เหมาะสม มีความพร้อมมากกว่ากลุ่ม

9. ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก สมาชิกของกลุ่มมีความใกล้ชิดสนิทสนมแบบปฐมภูมิหรือแบบไม่เป็นทางการมากกว่าสมาชิกขององค์กร ทำให้ความสัมพันธ์ภายในกลุ่มเป็นความสัมพันธ์แบบส่วนตัว ไม่มีพิธีรีตองมาก

10. ความยั่งยืน องค์กรมีความมั่นคงและยั่งยืนมากกว่ากลุ่ม เพราะมีโครงสร้างและการดำเนินงานที่มีระเบียบแบบแผนแน่นอนกว่ากลุ่ม

โดยสรุปจากลักษณะของกลุ่มและองค์กรข้างต้นอาจกล่าวได้ว่า กลุ่มเป็นพัฒนาการเริ่มแรกของการก่อตัวเป็นองค์กร ซึ่งเริ่มจากการรวมตัวกันโดยมีประเด็นร่วมกัน มีโครงสร้างการจัดการง่าย ๆ มีความยืดหยุ่นและความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกแบบเป็นกันเองเมื่อกลุ่มมีการขยายตัวใหญ่ขึ้นจำเป็นที่จะต้องมีการจัดการให้มีความเข้มข้นขึ้นจึงเริ่มมีการปรับปรุงโครงสร้าง กติกา ระเบียบ ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น บางกรณีจำเป็นต้องมีการจัดจดแจ้ง จัดตั้งให้ หรือจดทะเบียนเป็นนิติบุคคลเพื่อให้สามารถทำธุรกรรมต่าง ๆ ได้ ลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะของการขยายขยับจากกลุ่มเป็นองค์กร ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าความเป็นองค์กรมีความเข้มข้นในการบริหารจัดการ การดำเนินงานในทุกเรื่อง/ทุกกิจกรรมมากกว่าความเป็นกลุ่มนั้นเอง

บทสรุป

กลุ่ม คือ การรวมตัวกันซึ่งสะท้อนการรวมพลังของสมาชิกในชุมชนเพื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งโดยมีเป้าหมายร่วมกัน ทั้งเพื่อประโยชน์ของกลุ่มเองและเพื่อชุมชน ซึ่งการรวมกลุ่มมีความสำคัญหลายประการด้วยกัน อาทิ เป็นศูนย์กลางในการรวมพลังของชุมชน สะท้อนศักยภาพของกลุ่มและชุมชน เพิ่มโอกาสในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน เป็นเครื่องมือในการพัฒนาศักยภาพของสมาชิกและชุมชน เป็นกลไกในการขับเคลื่อนการงานพัฒนาชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพและเข้มแข็ง

กลุ่มจะมีความเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพสามารถเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนได้ต้องมีกระบวนการในการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน เป็นระบบ รวมถึงมีเป้าหมายในการพัฒนาพลังของกลุ่มอย่างชัดเจน โดยอาศัยความสัมพันธ์พื้นฐานของชุมชนในการจัดตั้งผ่านระบบความเชื่อ ระบบจารีตประเพณี ศาสนาและวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ของเครือญาติ รวมถึงระบบอาวุโสในชุมชน และสิ่งที่ขาดไม่ได้ในกระบวนการพัฒนากลุ่มคือกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน

ส่วนสำคัญคือกลุ่มจะมีพลังและมีศักยภาพในการขับเคลื่อนงานพัฒนาเป็นอย่างมาก หากสามารถพัฒนากลุ่มต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ในชุมชนให้เกิดเป็นเครือข่ายและพัฒนาเป็นองค์กรชุมชนที่ทุกกลุ่ม ทุกเครือข่ายในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและใช้เป็นเครื่องมือในการทำงานเพื่อชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพร่วมกัน

คำถามทบทวน

ให้นักศึกษาอภิปรายและตอบคำถามต่อไปนี้ ให้ถูกต้อง

1. คำว่า “กลุ่ม” ในงานพัฒนาชุมชนถึงใครบ้าง มีความสำคัญอย่างไร
2. คำว่า “กระบวนการกลุ่ม” หมายถึงกระบวนการเช่นไร จงอธิบายให้เข้าใจโดยสังเขป
3. การเกิดขึ้นของกลุ่มในชุมชนมีลักษณะ และกระบวนการในการพัฒนาอย่างไร
4. องค์ประกอบของกลุ่มมีอะไรบ้าง มีความสำคัญอย่างไร
5. การรวมกลุ่มของชุมชนเป็นไปเพื่อประโยชน์ด้านใดบ้าง จงอธิบาย
6. การพัฒนากลุ่มให้เข้มแข็งและมีประสิทธิภาพมีแนวทางเช่นไร มีกระบวนการอย่างไร
7. กลุ่มที่เข้มแข็งและมีประสิทธิภาพมีปัจจัยที่สำคัญอะไรบ้าง
8. กลุ่มที่อ่อนแอไม่ประสบความสำเร็จมีลักษณะอย่างไร จงอธิบาย
9. หากต้องการยกระดับการพัฒนากลุ่มให้เป็นองค์กรชุมชน ควรมีกระบวนการอย่างไรบ้าง
10. นักศึกษาจงยกตัวอย่างกลุ่มในชุมชนของตนเองที่มีความเข้มแข็งมาหนึ่งกลุ่ม และอธิบายให้เห็นลักษณะของกลุ่มนั้นว่ามีความเข้มแข็งอย่างไร

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กาญจนา แก้วเทพ. (2538). **การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน.** กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย.

_____. (2538). **เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน.** กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย.

กิ่งเทียน ลาภรวย. (2546). **"การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มของสมาชิกในการดำเนินงานศูนย์ส่งเสริมและผลิตภัณฑ์ข้าวชุมชน ตำบลดอนทราย อำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี"**. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กิตติศักดิ์ ปรกติ. (2550). **สิทธิของบุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน.** กรุงเทพฯ: วิญญูชน

จิตติ มงคลชัยอรัญญา. (2540). **การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา.** กรุงเทพฯ: เอกสารประกอบการเรียน ภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

จารุวรรณ แก้วมะโน. (2556). **การเมืองเชิงวัฒนธรรมประสบการณ์ความขัดแย้ง "กลุ่มคนรักเมืองเพชร" จังหวัดเพชรบุรี**. กรงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า.

นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร. (2549). **การพัฒนาองค์กรชุมชน.** กรุงเทพฯ: บริษัท เอกซ์เปอร์เน็ท จำกัด.

ประเวศ วะสี. (2540). **ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคน ศักยภาพแห่งความสร้างสรรค์.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2543). **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.** กรุงเทพฯ: สานักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.).

_____. (2552). **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข(สรส).

บัณฑร อ่อนดำ. (2533). **ยุทธศาสตร์การพัฒนาชนบท.** พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พัฒน์ บุณรัตพันธุ์. (2517). **การสร้างพลังชุมชนโดยขวนการพัฒนาชุมชน.** กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.

พนม ลิ้มอารีย์. (2522). **กลุ่มสัมพันธ์.** ภาควิชาการแนะแนวและจิตวิทยาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.(เอกสารอัดสำเนา)

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2539). **นิติศาสตร์แนวพุทธ.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

ภมรรัตน์ สุธรรม. (2546). **พลวัตชุมชนกับการพึ่งตนเองในภาคตะวันตก.** กรุงเทพฯ: สถาบันวิถีทัศน์.

สนธยา พลศรี. (2556). **การพัฒนาความสามารถของบุคคลและกลุ่ม.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

สุนันทา เลาหนันท์. (2531). **การพัฒนาองค์การ.** พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา.

อุทิศ สมบัติ และคณะ. (2549). **“การจัดการองค์กรชุมชนรูปแบบใหม่”**. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.).

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 4
องค์กรชุมชน

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

1. ความหมายขององค์กรชุมชน
2. องค์ประกอบขององค์กรชุมชน
3. ประเภท ลักษณะ และหน้าที่ขององค์กรชุมชน
4. ขั้นตอนการพัฒนาองค์กรชุมชน
5. กลยุทธ์การพัฒนาองค์กรชุมชน
6. กระบวนและวิธีการเรียนรู้ขององค์กรชุมชน
7. ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนกับการพัฒนาชุมชน

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

เมื่อศึกษาบทที่ 4 จบแล้ว นักศึกษาสามารถ

1. อธิบายความหมาย องค์ประกอบ ประเภท ลักษณะ และหน้าที่ขององค์กรชุมชนได้
2. อธิบายขั้นตอน กลยุทธ์ กระบวนการและวิธีการเรียนรู้ขององค์กรชุมชนได้
3. อธิบายความสำคัญของความเข้มแข็งกับการพัฒนาชุมชนได้

วิธีการสอนและกิจกรรมระหว่างการเรียนการสอนประจำบท

1. ประเมินความรู้เดิม
2. ศึกษาเอกสารประกอบการสอน
3. ทำแบบฝึกหัดภายหลังการเรียนรู้
4. เข้ารับการสอนเสริม (ถ้ามี)

สื่อการสอน

1. การฉายภาพนิ่ง (power point)
2. เอกสาร หนังสือ ตำราและเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง

การวัดผลและประเมินผล

1. ประเมินความรู้หลังการเรียนด้วยวิธีการทำคำถามทบทวนท้ายบท
2. ประเมินการมีส่วนร่วมในชั้นเรียนของนักศึกษา
3. ประเมินความสนใจในบทเรียนด้วยการสังเกต การซักถาม
4. ประเมินผลจากการสอบประจำภาคการศึกษา

บทที่ 4
องค์กรชุมชน

สำหรับองค์กรชุมชนในงานพัฒนาชุมชนนั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นพัฒนาการที่เติบโตมาจากกลุ่มที่ผ่านกระบวนการรวมกลุ่ม ผ่านการหนุนเสริม สนับสนุนให้กลุ่มต่าง ๆ รวมตัวกันเป็นเครือข่าย และพัฒนาเป็นองค์กรชุมชนเพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนนั้น ซึ่งลักษณะขององค์กรชุมชนนั้นมีทั้งเหมือนและแตกต่างจากกลุ่มในชุมชนทั้งนี้เพราะเกิดจากการรวมตัวกันของสมาชิกในชุมชนนั้นเอง แต่มีพัฒนาการที่ก้าวหน้ากว่าคือองค์กรชุมชนนั้นมีลักษณะโครงสร้าง มีหน้าที่ขององค์กรที่เป็นทางการมากกว่าการเป็นกลุ่ม และที่สำคัญในปัจจุบันองค์กรชุมชนส่วนใหญ่มีกฎหมายรองรับในการจัดตั้งทำให้มีสถานะทางกฎหมาย เป็นนิติบุคคล ทำให้สามารถดำเนินกิจกรรม โครงการในการพัฒนาที่รับทุนจากหน่วยงานของรัฐ เอกชน หรือหน่วยงานที่สนับสนุนการพัฒนาชุมชนอื่น ๆ ได้ ดังนั้นการรวมกลุ่มกันเป็นองค์กรชุมชนของกลุ่มต่าง ๆ จึงมีพลังและมีบทบาทในการขับเคลื่อนงานพัฒนาที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น

ความหมายขององค์กรชุมชน

สำหรับคำว่า องค์กรชุมชน ได้มีการให้ความหมายกันไว้อย่างหลากหลายเช่นเดียวกับคำว่าชุมชน ซึ่งอาจพิจารณาได้ ดังนี้

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2526, หน้า 1) ได้ให้ความหมายขององค์กรชุมชน ว่าหมายถึง การรวมประชาชนในหมู่บ้านหรือตำบลในรูปของกลุ่มตั้งแต่สองคนขึ้นไป เพื่อดำเนินกิจกรรมใดกิจกรมหนึ่งตามวัตถุประสงค์ขององค์กรเองหรือสนองวัตถุประสงค์ของชุมชน หรือแม้กระทั่งสนองวัตถุประสงค์ของทางราชการหรือหน่วยงานเอกชนที่ให้การสนับสนุน องค์กรที่จัดตั้งขึ้นนี้อาจตั้งอย่างเป็นทางการกล่าวคือ ไม่มีกฎหมายรองรับแต่อาจมีระเบียบทางราชการหรือระเบียบที่กลุ่มจัดทำขึ้นมาเอง เพื่อใช้เป็นแนวทางดำเนินกิจกรรมองค์กร และองค์กรที่เป็นทางการซึ่งจัดตั้งขึ้นมาโดยมีกฎหมายรองรับอาจเป็นนิติบุคคลหรือไม่เป็นนิติบุคคลก็ได้แล้วแต่กรณี

จิตติ มงคลชัยอรัญญา (2540, หน้า 6) ได้ให้ความหมายขององค์กรชุมชน ว่าหมายถึง คนจำนวนหนึ่งที่ร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมบางอย่าง โดยคนในกลุ่มต้องเป็นผู้กำหนดเป้าหมายในการรวมพลัง คุณสมบัติและจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม กฎ กติกาใช้บังคับ ร่วมกันกำหนดกิจกรรมที่ทำ รูปแบบการบริหาร การจัดการ การแบ่งปันผลประโยชน์ด้วยตนเอง ทั้งนี้จะมีบุคคลภายนอกมากระตุ้นหรือสนับสนุนในด้านต่าง ๆ อาทิ เงินทุน ข้อมูล ข่าวสาร หรือไม่ก็ตาม กลุ่มที่มีลักษณะดังกล่าวจะมีชื่อเรียกว่าเป็นกองทุน ธนาคารหรือกลุ่มก็ได้ และไม่จำเป็นต้องมีสภาพเป็นนิติบุคคลหรือได้รับการรับรอง

จากทางราชการหรือจากหน่วยงานราชการ หากแต่คนในกลุ่มมีความรู้สึกเป็นเจ้าของและตระหนักถึงประโยชน์ในการใช้กลไกเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตน

กาญจนา แก้วเทพ (2538, หน้า 11-13) นิยามว่า องค์กรชุมชน หมายถึง การจัดระบบรูปแบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเพื่อดำเนินภารกิจต่าง ๆ ให้ลุล่วง ซึ่งองค์กรชุมชนนี้มีลักษณะเป็นสถาบันที่บรรพบุรุษไทยได้สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่สืบทอดชีวิตของชุมชน เพื่อการพึ่งตนเองให้สามารถอยู่รอดได้ ทั้งด้านกายภาพ ด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมให้ยืนยาวตลอดมาในประวัติศาสตร์

ภมรรัตน์ สุธรรม (2546, หน้า 47) ได้กล่าวว่า องค์กรชุมชน หมายถึง การรวมตัวของประชาชนซึ่งอาจจะเกิดจากภายในหมู่บ้านเดียวกัน หรือต่างหมู่บ้านก็ได้ ไม่จำกัดพื้นที่มีเป้าหมายที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน และกระทำตามเป้าหมายเพื่อชุมชน มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีผู้นำและกิจกรรมพัฒนาร่วมกันในชุมชน เป็นตัวแทนของประชาชนในการรักษาผลประโยชน์ และคลี่คลายปัญหาของชุมชนทั้งปัญหาเฉพาะหน้า และระยะยาวร่วมกัน โดยแบ่งองค์กรชุมชนดังกล่าวเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) องค์กรที่จัดตั้งโดยกระบวนการของชุมชน ภายในชุมชน จากแนวคิดของชุมชนเอง ซึ่งจัดตั้งขึ้นมาเพื่อทำงาน และแก้ไขปัญหาร่วมกันภายในชุมชน มีทั้งองค์กรถาวร และองค์กรเฉพาะกิจ 2) องค์กรที่จัดตั้ง โดยกระบวนการภายนอกชุมชน จากแนวคิดภายนอกชุมชน ได้แก่ องค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยส่วนราชการ และองค์กรพัฒนาเอกชนมากระตุ้นเสริมแรงให้คิดและชุมชนเห็นชอบจัดตั้งองค์กรขึ้น”

ไททัศน์ มาลา (2553, หน้า 11) ได้กล่าวว่า องค์กรชุมชน หมายถึง การรวมกลุ่มโดยมีเจตจำนงร่วมกัน โดยมีการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกที่เอื้อต่อผลประโยชน์ร่วมกัน อีกทั้งยังเป็นสื่อกลางในการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกด้วยกันเอง และกับองค์กร หรือหน่วยงานอื่นจากภายนอก

ขณะที่นลินี ตันธุวนิตย์ (อ้างถึงใน สมพันธ์ เตชะอธิก, 2540, หน้า 2-3) ได้ให้ความหมายขององค์กรชาวบ้าน ไว้หลายความหมายดังนี้

1. องค์กรชาวบ้านในความหมายของการรวมกลุ่มทำกิจกรรมในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ธนาคารข้าว กลุ่มเกษตรผสมผสาน กลุ่มปศุสัตว์ ฯลฯ

2. องค์กรชาวบ้านในความหมายของการรวมกิจกรรมหลาย ๆ กิจกรรมในหมู่บ้านเข้าด้วยกัน

3. องค์กรชาวบ้านในความหมายของการประสานเหมือน ๆ กันในต่างหมู่บ้านเป็นเครือข่ายกิจกรรมต่างหมู่บ้าน เช่น องค์กรชาวบ้านเพื่อการพัฒนาอีสาน กลุ่มอีโต้น้อย

4. องค์กรชาวบ้านในความหมายของการต่อรองกับนโยบายรัฐหรือผลประโยชน์ร่วมกันของชาวบ้านในหลายๆหมู่บ้าน เช่น สมัชชาเกษตรกรรายย่อย เป็นต้น

ด้านนันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร (2546, หน้า 24) ได้ให้ความหมายขององค์กรชุมชน ในมิติความเป็นองค์กรประชาชน คือการรวมตัวกันของประชาชนในหมู่บ้าน หรือตำบลในรูปของกลุ่มตั้งแต่สองคนขึ้นไป เพื่อดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งตามวัตถุประสงค์ของกลุ่มเอง หรือสนองวัตถุประสงค์ของชุมชน หรือแม้กระทั่งสนองตอบวัตถุประสงค์ของทางราชการ หรือหน่วยงานเอกชนที่ให้การสนับสนุน กลุ่มที่จัดตั้งอาจเป็นการจัดตั้งอย่างไม่เป็นทางการ กล่าวคือ ไม่มีกฎหมายรับรอง แต่อาจมีระเบียบราชการ หรือระเบียบของกลุ่มที่จัดทำขึ้นเอง เพื่อใช้เป็นแนวทางดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม และกลุ่มที่เป็นทางการซึ่งจัดตั้งขึ้นโดยมีกฎหมายรองรับ จะเป็นนิติบุคคล หรือไม่เป็นนิติบุคคลแล้วแต่กรณี

องค์ประกอบขององค์กรชุมชน

ความเป็นองค์กรชุมชนมีลักษณะที่สำคัญคือมีองค์ประกอบที่ชัดเจนเพื่อบ่งบอกถึงแนวคิด โครงสร้าง กระบวนการทำงาน รวมถึงการมีกิจกรรมในการพัฒนาร่วมกันซึ่งนันทิยา หุตานุวัตรและณรงค์ หุตานุวัตร (2546, หน้า 41-71) กล่าวถึงองค์ประกอบขององค์กรชุมชนไว้ 10 ประการด้วยกัน ได้แก่

1. อุดมการณ์ ภารกิจและวัตถุประสงค์ อุดมการณ์ เป็นชุดของความคิดและความเชื่อของบุคคล ที่เกิดจากการสังกัดอยู่ในชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งในสังคม อุดมการณ์ขององค์กรนั้นมาจากการหล่อหลอมของบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยปกติแล้วมักมาจากอุดมการณ์ของผู้นำหรือผู้ก่อตั้งองค์กร ด้านภารกิจหมายถึง ความมุ่งหมายพื้นฐานที่กลุ่มหรือองค์กรต้องการที่จะเป็นซึ่งภารกิจจะถูกกำหนดจากอุดมการณ์และภารกิจเองก็จะเป็นสิ่งที่กำหนดวัตถุประสงค์ขององค์กร ส่วนวัตถุประสงค์ หมายถึง ความต้องการที่จะเข้าไปให้ถึงหรือสิ่งที่องค์กรกำหนดขึ้นเพื่อบรรลุความต้องการของบุคคลในองค์กร วัตถุประสงค์จะระบุภาพขององค์กร การคงอยู่ขององค์กร ความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การให้แนวทางการทำกิจกรรมและการประเมินผล ซึ่งวัตถุประสงค์ที่กำหนดขึ้นนั่นควรมีความชัดเจน เป็นรูปธรรมและมีความเป็นไปได้

2. ผู้นำ สามารถจำแนกได้เป็น 4 ลักษณะ คือ 1)ผู้นำแบบบอกกล่าว เป็นผู้นำที่ให้ความรู้เฉพาะอย่างยิ่งติดตามให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิดในการทำงาน 2)ผู้นำแบบขายความคิดเป็นผู้นำที่อธิบายหรือขายความคิดโดยให้โอกาสการทำความเข้าใจให้ชัดเจนก่อนการตัดสินใจ 3)ผู้นำแบบมีส่วนร่วม เป็นผู้นำที่แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและอำนวยให้เกิดการตัดสินในร่วมกัน 4)ผู้นำแบบตัวแทน เป็นผู้นำที่ได้รับมอบหมายให้เป็นตัวแทนในการตัดสินใจและปฏิบัติงานซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วผู้นำขององค์กรชุมชนมักไม่มีรูปแบบอย่างใดอย่างหนึ่งชัดเจน แต่จะมีการผสมผสานกันมากบ้างน้อยบ้าง

นอกจากนี้รูปแบบผู้นำจะเด่นชัดในลักษณะใดนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัย 3 ประการคือ 1)การมีสถานภาพรองรับ คือ ผู้นำทางการและไม่เป็นทางการ ผู้นำที่มีสถานภาพทางการรองรับ เช่น ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน กำนัน เป็นต้น แนวโน้มก็จะเป็นผู้นำแบบตัวแทน ส่วนผู้นำไม่เป็นทางการก็มักจะมีแนวโน้มเป็นผู้นำแบบมีส่วนร่วม 2) การมีประสบการณ์ชีวิต ผู้นำที่มีประสบการณ์ชีวิตมากก็จะมีแนวโน้มที่เป็นผู้นำแบบขายความคิดผู้นำแบบมีส่วนร่วม 3) การมีบารมี ในที่นี้บารมีอาจเกิดจากความรู้หรือฐานะทางเศรษฐกิจ

3. โครงสร้างขององค์กร หมายถึง รูปแบบการจัดการความสัมพันธ์เป็นทางการระหว่างบุคคลในองค์การในรูปแบบของนโยบาย สถานภาพ หน้าที่ความรับผิดชอบ อำนาจและระบบการตัดสินใจ โดยโครงสร้างจะอำนวยให้เกิดการประสานและควบคุมการปฏิบัติของสมาชิกซึ่งรูปแบบของโครงสร้างองค์กรมี 2 ชนิด คือ 1)โครงสร้างขององค์กรมีลักษณะเป็นแนวนอน(organic structure) มีความเป็นทางการต่ำ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจสูง มีการสื่อสารกระจ่ายทั่วองค์กรและมีกฎระเบียบน้อย 2)โครงการสร้างขององค์กรเป็นแนวตั้ง(mechanistic structure) มีความเป็นทางการสูง การมีส่วนในการตัดสินใจต่ำ การสื่อสารในองค์กรไม่ทั่วถึงและมีกฎระเบียบค่อยข้างมาก

4. วัฒนธรรมองค์กร วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกิดจากการปะทะสังสรรค์ของค่านิยมทัศนคติและพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมนั้น ๆ โดยบุคคลจะนำวัฒนธรรมของสังคมตนเข้ามาในองค์กร และเกิดการหล่อหลอมของวัฒนธรรมที่แต่ละคนยึดถือปฏิบัติก่อเกิดเป็นวัฒนธรรมองค์กรซึ่งวัฒนธรรมองค์กรที่สร้างขึ้นสามารถเปลี่ยนแปลงได้ โดยในระยะแรกวัฒนธรรมจะกำหนดขึ้นจากปรัชญาและแนวคิดของกลุ่มผู้ก่อตั้งและนำมาใช้เป็นเกณฑ์การเลือกคนเข้าองค์กร แต่หลังจากนั้นจะเกิดการกระทบระหว่างวัฒนธรรมองค์กรเดิมและวัฒนธรรมใหม่ที่สมาชิกนำเข้ามาสมาชิกจะเกิดการปรับตัวทางสังคมและคัดเลือกเฉพาะวัฒนธรรมที่เหมาะสมกับสมาชิกส่วนใหญ่ให้เป็นวัฒนธรรมองค์กรที่ยึดถือกันต่อไป

5. กฎระเบียบเป็นข้อตกลงร่วมกันระหว่างบุคคลในกลุ่ม การกำหนดกฎระเบียบว่าใครควรทำอะไร อย่างไร และไม่ควรทำอะไร อย่างไร เป็นเรื่องสำคัญของข้อตกลงร่วมกันในองค์ซึ่งกฎระเบียบเป็นสิ่งสำคัญของการทำงานร่วมกันของกลุ่มและจำเป็นที่บุคคลภายในองค์กรจะต้องประชุมร่วมกันเพื่อกำหนดกฎระเบียบซึ่งทำให้สมาชิกองค์กรมีความรู้สึกเป็นเจ้าของและปฏิบัติตามโดยมีการควบคุมด้วยสมาชิกขององค์กรเอง

6. การสื่อสาร การสื่อสารมีความสำคัญในการปฏิบัติงานขององค์กร โดยทำหน้าที่ประสานงาน แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและสร้างความเข้าใจให้กับสมาชิกในองค์กร ซึ่งสามารถสรุปหน้าที่ของการสื่อได้ 4 ประการ คือ 1)ปฏิบัติการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิก 2)จูงใจให้สมาชิกรู้ว่าจะทำอะไร ทำได้ดีเพียงใดและจะปรับปรุงงานอย่าไร 3)ระบายความพอใจหรือไม่พอใจหรือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความรู้ของสมาชิกและ 4)ให้ข้อมูลข่าวสารแก่สมาชิก ซึ่งการสื่อสารกระทำได้ 2 ช่องทาง คือ การสื่อสารแบบเป็นทางการและแบบไม่เป็นทางการ สำหรับการสื่อสารแบบเป็นทางการ ได้แก่ การติดต่อ

ตามความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานในโครงสร้างองค์กร ส่วนการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ ได้แก่ การพูดคุยส่วนตัว การจับกลุ่มวิจารณ์ เป็นต้น

7. การมีส่วนร่วม เป็นตัวบ่งชี้ประการหนึ่งของความอยู่รอดของกลุ่ม เพราะมีส่วนร่วมจะทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและความเป็นเจ้าของนี่เองทำให้เกิดพันธะผูกพันของคนที่เข้ามาร่วม

8. ผลประโยชน์ ประโยชน์ที่ต้องได้รับและสิ่งจูงใจหรือรางวัล ที่มีความสำคัญในอันที่จะช่วยในการบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร เพราะบุคคลไม่สามารถทำงานอาสาสมัครได้โดยตลอด ระบบผลประโยชน์นั้นอาจแยกได้เป็นผลประโยชน์แบบนามธรรม(ความพึงพอใจ)และผลประโยชน์แบบรูปธรรม(วัตถุหรือสิ่งของ)

9. การเงิน เมื่อมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กรชุมชน ไม่ว่าจะดำเนินการใดๆ จะต้องมีเรื่องการเงินเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่เสมอไม่ว่าจะเป็นกลุ่มที่ดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจหรือดำเนินกิจกรรมที่เป็นโครงการต่าง ๆ การจัดการการเงินขององค์กรชุมชนเป็นสิ่งที่จะต้องทำให้เกิดความน่าเชื่อถือ การควบคุมการเงินโดยระบบบัญชีเป็นมาตรการหนึ่งที่กลุ่มต้องนำมาใช้

10. กิจกรรม กิจกรรมเป็นสิ่งที่ระบุถึงความคงอยู่ขององค์กร เพราะหากองค์กรใดไม่มีการทำกิจกรรมก็หมายความว่า องค์กรนั้น ๆ ได้หยุดตัวเองชั่วคราวหรือถาวร กิจกรรมจะประสานเข้ากับส่วนอื่น ๆ ขององค์กร กล่าวคือ กิจกรรมมีส่วนสัมพันธ์กับโครงสร้างองค์กร รูปแบบความเป็นผู้นำระบบผลประโยชน์และระบบการตัดสินใจหรืออีกนัยหนึ่ง สิ่งเหล่านี้เป็นตัวกำหนดกิจกรรมขององค์กรว่าจะอยู่ในรูปแบบใด

ด้านสัมพันธ์ เตชะอธิก (2540, หน้า 3-8) ได้กล่าวถึงองค์กรชุมชนในลักษณะของความเป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยชาวบ้านซึ่งอาจเรียกว่าเป็น “องค์กรชาวบ้าน” มีลักษณะองค์ดังนี้

1. การมีอุดมการณ์ร่วมกัน หมายถึง การมีทัศนะต่อโลก ต่อสังคมและต่อชุมชนร่วมกัน อุดมการณ์ถือเป็นสิ่งสำคัญที่จะยึดเหนี่ยวทิศทางของการรวมกลุ่มกันเอาไว้โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าสามารถกำหนดเป้าหมายหรือวิสัยทัศน์ได้ยิ่งทำให้องค์กรชุมชนนั้นมีการร่วมตัวได้ดียิ่งขึ้น

2. การมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน องค์กรชุมชนต้องมีเป้าหมายร่วมกันว่าจะเดินไปข้างหน้าเพื่ออะไร เช่น การมีเป้าหมายเพื่อสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง ก็มีวัตถุประสงค์ในการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจและการเมือง เป็นต้น

3. การมีผลประโยชน์ร่วมกันและกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม ซึ่งผลประโยชน์เป็นธรรมของมนุษย์ที่ทุกคนต้องการ องค์กรชุมชนทั่วไปจึงต้องสร้างข้อมูลให้เกิดการรับรู้ทั่วไปว่าผลประโยชน์ของการรวมตัวเป็นองค์กรคืออะไร

4. คน รวมไปถึงผู้นำ สมาชิกและชาวบ้านทั่วไป

4.1 ผู้นำถือเป็นผู้กุมความอยู่รอดขององค์กรชุมชน หากผู้นำได้รับการยอมรับ มีบารมี มีความสามารถ ปฏิบัติดี สร้างความสามัคคีและคิดถึงส่วนร่วมจริง ๆ ก็จะสามารถนำพาองค์กรไปสู่ความ

เข้มแข็งได้ ผู้นำมีหลายประเภท ได้แก่ ผู้นำทางความคิด ผู้นำทางศีลธรรม ผู้นำด้านอาชีพ ผู้นำด้านการพูด ผู้นำที่สามารถประยุกต์การทำงานมาสู่เป้าหมายเพื่อชาวบ้าน ระดมทรัพยากรภายในและประสานทรัพยากรภายนอกมาสู่ชุมชนได้

4.2 สมาชิก การที่สมาชิกมาร่วมมือกันและมีส่วนร่วมในกิจกรรมทั้งทางความคิด การวางแผน การตัดสินใจ การปฏิบัติและการติดตามประเมินผล ตลอดจนมีสิทธิ์ที่จะได้รับผลประโยชน์จากองค์กร สมาชิกมีหลายประเภท สมาชิกบางคนก็ร่วมคิด ร่วมทำงานกับองค์กรเสมอ บางคนร่วมบ้างไม่ร่วมบ้าง บ้างก็เฝ้าดูอยู่เฉย ๆ

4.3 ชาวบ้านทั่วไป ไม่เข้าร่วมในองค์กรแต่ก็มีผลต่อการดำรงอยู่และความเข้มแข็งขององค์กร เพราะเป็นกลุ่มคนที่เฝ้าดู ติดตาม วิพากษ์วิจารณ์และพร้อมจะเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมกับองค์กร

5. การบริหารจัดการ ถือเป็นเรื่องชี้ขาดความเข้มแข็งขององค์กร การจัดการที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งการบริหารจัดการองค์การชุมชนดังกล่าวควรประกอบด้วยรายละเดียดดังนี้

5.1 การตัดสินใจร่วม สมาชิกต้องมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ มีความตระหนักร่วมตัดสินใจ ไม่ปล่อยให้เป็นการตัดสินใจของผู้นำคนเดียว

5.2 โครงสร้างและบทบาทหน้าที่ การแบ่งบทบาทหน้าที่ควรแบ่งให้เป็นตำแหน่งที่มีเนื้อหางานให้ปฏิบัติจริง

5.3 สถานที่และวัสดุอุปกรณ์เพื่อเป็นศูนย์กลางในการประชุมการจัดกิจกรรม การเก็บวัสดุอุปกรณ์และใช้ประโยชน์อื่น ๆ สำหรับชุมชน

5.4 กฎ กติการ่วมกัน เพื่อยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติและเป็นข้อตกร่วมกัน

5.5 การสื่อสารระหว่างผู้นำกับสมาชิกองค์กร การสื่อสารมีความสำคัญมาก ช่วยให้เกิดการรับรู้ เข้าใจและร่วมมือกันมากขึ้น การสื่อสารทำได้หลายรูปแบบ เช่น การจัดประชุมชี้แจง แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและหาข้อสรุปร่วมกัน การแจ้งข้าวสารข้อมูลผ่านหอกระจายข่าว การประชุมแกนนำ การกระจายข้อมูลในกลุ่มย่อย

5.6 การควบคุมตรวจสอบ เมื่อมีการแบ่งหน้าที่แล้ว ต้องมีการควบคุมตรวจสอบอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้มีการรับรู้กันอย่างโปร่งใส โดยเฉพาะด้านการเงิน

6. กิจกรรม การเรียนรู้ ฝึกฝนและปฏิบัติจริงก็อยู่ที่กิจกรรมพัฒนา โดยทั่วไปกิจกรรมในชุมชนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมเป็นหลัก บางชุมชนอาจมีกิจกรรมทางการเมืองบ้าง กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับสมาชิกชาวบ้านให้ทำงานร่วมกันและเป็นกิจกรรมที่ต้องทำอย่างต่อเนื่อง เพื่อแก้ปัญหาหรือช่วยเสริมสร้างคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

7. งบประมาณ เพื่อแผนงานขององค์กรสามารถดำเนินไปได้ด้วยดีจำเป็นต้องมีการระดมทุนทั้งภายในและภายนอก เพื่อทำกิจกรรมได้ ความคุ้นเคยจากการเป็นผู้รับทำให้ชาวบ้านมักรอรับ

งบประมาณจากภายนอก ควรกระตุ้นให้มีการระดมทุนจากภายในชุมชนก่อน เมื่อขาดงบประมาณส่วนนี้แล้วจึงค่อยหาเพิ่มเติมจากภายนอก

ดังนั้นโดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่าองค์กรชุมชนเกิดจากการร่วมกลุ่มกันของแต่ละคนในชุมชนแล้วมีการสร้างระบบหรือกลไกในการบริหารจัดการชุมชนขึ้นในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่เป็นนิติบุคคลและไม่เป็นนิติบุคคล ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน โดยมีการเรียนรู้การจัดการและการแก้ไขปัญหาร่วมกันตลอดจนมีการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกที่เอื้อต่อผลประโยชน์ร่วมกัน และองค์กรหรือกลไกการจัดการของชุมชนนี้จะเป็นสื่อกลางในการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกด้วยกันเอง และกับองค์กรหรือหน่วยงานอื่นจากภายนอก

ประเภท ลักษณะ และหน้าที่ขององค์กรชุมชน

ประเภทและลักษณะขององค์กรชุมชน

การแบ่งประเภทขององค์กรชุมชนนั้น เป็นการอธิบายถึงลักษณะของการเกิดองค์กรชุมชนซึ่งแตกต่างออกไปขึ้นอยู่กับว่าองค์กรชุมชนนั้นจะจัดแบ่งหรือนิยามกิจกรรมการดำเนินงานของตัวเองเป็นประเภทไหนอย่างไร ซึ่งในเบื้องต้นสามารถแบ่งประเภทขององค์กรชุมชนเป็น 2 ประเภทใหญ่ ได้แก่ แบ่งตามการจัดตั้งองค์และตามโครงการสร้างขององค์ ซึ่งแต่ละประเภทมีหลายละเดียดที่สำคัญดังนี้

1. แบ่งตามการจัดตั้งองค์กร ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท (สัมพันธ์ เตชะอธิก, 2540, หน้า 67) ได้แก่

1.1 องค์กรชุมชนแบบเป็นทางการ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) สภาองค์กรชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) สหกรณ์การเกษตร กลุ่มเกษตรมูลนิธิ สมาคม ซึ่งเป็นลักษณะที่รัฐลงไปจัดตั้งและมีการจดทะเบียนกับภาครัฐ มีกฎระเบียบรับรองและได้รับการสนับสนุนงบประมาณและการดำเนินกิจกรรมจากภาครัฐ

1.2 องค์กรชุมชนแบบไม่เป็นทางการ ได้แก่ องค์กรที่เป็นการรวมตัวกันเอง หรือองค์กรพัฒนาชุมชนเข้าไปร่วมจัดตั้งมีกฎระเบียบที่สร้างขึ้นเอง ส่วนใหญ่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ องค์กรชุมชนเหล่านี้ยังแบ่งออกเป็นองค์กรชุมชนในสถานการณ์ร้อน ที่ทำการประท้วงเรียกร้องต่อรัฐ เช่น สมัชชาต่าง ๆ และองค์กรชุมชนในสถานการณ์เย็น เป็นองค์กรชุมชนเพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานต่าง ๆ ในชุมชน ทั้งทางเศรษฐกิจ การศึกษา สาธารณสุข สิ่งแวดล้อม ซึ่งองค์กรชุมชนประเภทนี้มักไม่ค่อยดำเนินการเรียกร้องต่อภาครัฐ

2. แบ่งตามโครงสร้างขององค์กร (บัณฑร อ่อนดำ อ้างถึงในปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ, 2552, หน้า 395-396) แบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่

2.1 องค์กรชุมชนที่มีโครงสร้างแบบง่าย องค์กรจะมีประธาน รองประธานหรือหัวหน้ากับรองหัวหน้า สมาชิกทุกคนจะร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผนกิจกรรมและมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมขององค์กร ทั้งนี้สมาชิกอาจเป็นเจ้าของทรัพย์สินขององค์กรร่วมกันหรืออาจมีทรัพย์สินของตนเองที่นำมาทำกิจกรรมแยกต่างหากก็ได้

2.2 องค์กรชุมชนที่มีโครงสร้างซับซ้อน เป็นกลุ่มที่มีวัตถุประสงค์ชัดเจน มีโครงสร้างที่ระบุบทบาทหน้าที่ของผู้นำและสมาชิกและแบ่งหน้าที่เป็นหลายฝ่ายมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอน ลักษณะกิจกรรมมักเป็นกิจกรรมประเภทที่สมาชิกร่วมกันเป็นเจ้าของทรัพย์สินและทำกิจกรรมร่วมกันทั้งหมด

อย่างไรก็ตามองค์กรชุมชนนั้นสามารถจัดหมวดหมู่หรือจัดประเภทได้อย่างหลากหลายขึ้นอยู่ภาระกิจและหน้าขององค์กรชุมชนนั้น ๆ จัดตั้งขึ้นมาเพื่อวัตถุประสงค์ใด อาทิเช่น

1. องค์กรการเงิน ได้แก่ ออมทรัพย์เพื่อการผลิต ธนาคารหมู่บ้าน เครดิตยูเนียน กขคจ. กทบ. กลุ่มสัจจะ กลุ่มสหกรณ์ เป็นต้น

2. องค์กรด้านวิชาชีพ/วิสาหกิจชุมชน ได้แก่ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ กลุ่มผู้ใช้น้ำ ร้านค้า/ศูนย์สาธิตปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ประมง เป็นต้น

3. องค์กรด้านสังคม ได้แก่ กลุ่มสวัสดิการ ผู้สูงอายุ ฌาปนกิจ พัฒนาสตรี เยาวชน ศูนย์สงเคราะห์ กองทุนช่วยเหลือ อาสาสมัคร(อสม.) อปพร. ผู้ป่วย/ผู้พิการ เป็นต้น

4. องค์กรด้านสิ่งแวดล้อม/ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากร ประมงชายฝั่ง ลุ่มน้ำ เกษตรอินทรีย์ ป่าชุมชน เป็นต้น

5. องค์กรวัฒนธรรม/ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ กลุ่มสมุนไพร แพทย์แผนไทย อนุรักษ์ประเพณี/ศาสนา/วัฒนธรรม ชนเผ่า ศิลปะการแสดง ดนตรี นาฏศิลป์ งานประดิษฐ์ฝีมือพื้นบ้าน พระสงฆ์ เป็นต้น

6. องค์กรด้านที่อยู่อาศัย/ชุมชนเมือง/ที่ดินทำกิน

7. องค์กรด้านสื่อมวลชน ได้แก่ วิทยุชุมชน หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น เป็นต้น

ด้านลักษณะขององค์กรชุมชนนั้นนักวิชาการได้อธิบายถึงลักษณะสำคัญขององค์กรชุมชนดังกล่าวดังนี้

ขณะที่สิน สื่อสวน (2530, หน้า 23) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญขององค์กรชุมชนดังกล่าวไว้ 6 ประการด้วยกัน ได้แก่

1. สามารถปกป้องผลประโยชน์แก้ไขปัญหาและสนองความต้องการของสมาชุกได้และมีการกระจายผลอย่างเสมอภาค

2. ประชาชนมีส่วนร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กรอย่างมีความรู้สึกเป็นเจ้าของและอย่างมีจิตสำนึกร่วมกัน

3. องค์กรมีความสามารถแสดงบทบาทได้อย่างเหมาะสม

4. องค์กรมีความหมายในการทำงานอย่างเป็นระบบด้วยตนเองไม่ต้องพึ่งพาคนนอกมีบทบาทในการตัดสินใจในการกำหนดเป้าหมาย ที่เหมาะสมสอดคล้องกับทรัพยากรและความสามารถของคนในชุมชน

5. องค์กรสามารถควบคุมปัจจัยต่าง ๆ ภายในชุมชนและสภาพแวดล้อมพื้นฐานขององค์กรให้เป็นไปตามทิศที่พึงประสงค์ได้

6. องค์กรมีการปรับตัวที่จะทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายรักษาความมั่นคงและพัฒนาองค์กรให้เจริญต่อไปได้

ด้านบุญฤทธิ์ เผือกวัฒนะ (อ้างใน ปาริชาติ วลัยเสถียร , 2543) ได้อธิบายถึงการรวมตัวของคนในชุมชนเป็นองค์กรนั้น มี 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ

1. องค์กรชุมชนเชิงวัฒนธรรม มีลักษณะเด่น ได้แก่ การรวมตัวกันไม่ชัดเจน มีพลังในการแก้ปัญหาสูง มีการรวมตัวกันในหมู่บ้าน ซึ่งตามความปกติจะไม่รวมตัว แต่เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นที่ส่งผลกระทบต่อคนทั้งชุมชนคนในชุมชนก็จะเข้ามารวมตัวกันประท้วง คัดค้าน หรือระดมความคิดในการแก้ปัญหา

2. องค์กรและชุมชนที่มีลักษณะเป็นองค์กรเฉพาะวัตถุประสงค์ มีลักษณะสำคัญคือ มีโครงสร้างและวัตถุตรวจแบบประสงค์ มีลักษณะสำคัญคือ มีโครงสร้างและวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนในการรวมตัว มีพลังในการแก้ปัญหาค่อนข้างจำกัด ขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกและเครือข่าย มีการทำกิจกรรมของสมาชิกร่วมกันอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ ไม่เพียงเฉพาะเมื่อเกิดปัญหาวิกฤตเท่านั้น มีผลกระทบเฉพาะสมาชิกของกลุ่ม องค์กรชุมชนในลักษณะนี้มักเกิดจากการพัฒนาที่นักพัฒนาทั้งในภาครัฐและองค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์ได้เข้าไปผลักดันให้มีการจัดตั้ง เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเกษตรกรทางเลือก กลุ่มเลี้ยงวัวเป็นต้น การจัดตั้งกลุ่มในลักษณะนี้หากเข้าไปตั้งในชุมชนที่การจัดกลุ่มเชิงวัฒนธรรมอยู่แล้ว จะมีโอกาสพัฒนาความเข็มแข็งได้มาก

โดยสรุป องค์กรชุมชนอาจเรียกชื่อได้หลายความหมาย ไม่ว่าจะเป็นองค์กรชุมชน องค์กรชาวบ้าน องค์ประชาชน ซึ่งมีหน้าที่และองค์ประกอบแตกต่างกันไป

หน้าที่ขององค์กรชุมชน

สำหรับหน้าที่ขององค์กรชุมชนนั้น เป็นธรรมดาที่เมื่อมีการจัดตั้งองค์กรในลักษณะใดก็ตามสิ่งหนึ่งที่สำคัญคือการกำหนดบทบาทหรือหน้าที่ขององค์กรนั้น องค์กรชุมชนก็เช่นเดียวกับองค์กรอื่น ๆ ที่มีหน้าที่ต้องรับใช้ทิศทางของกลุ่มองค์กรที่ตั้งขึ้น ซึ่งจากการศึกษาสามารถจำแนกหน้าที่ขององค์กรชุมชนได้ 4 ประเภท คือ (อินสอน บัวเขียว, 2545, หน้า 42-43)

1. องค์กรที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากร ได้แก่ กลุ่มอนุรักษ์ กลุ่มดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น กลุ่มเหล่านี้จะทำหน้าที่ในการจัดการทรัพยากรในชุมชน

ของตนเอง เพื่อการจัดผลประโยชน์ให้แก่สมาชิกได้ทั่วถึง ในกรณีของกลุ่มอนุรักษณ์ ค่อนข้างเป็นวิธีการจัดการทรัพยากรเพื่อป้องกันการบุกรุกจากกลุ่มผลประโยชน์ที่มาจากภายนอกชุมชนเป็นสำคัญ

2. องค์กรที่ทำหน้าที่ด้านสังคมและวัฒนธรรม เช่น กลุ่มทำบุญ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน กองทุนยา กองทุนสงเคราะห์ องค์กรเหล่านี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อการรวมกลุ่มของคนภายในชุมชนนการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทางสังคมและวัฒนธรรม

3. องค์กรทางด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ เช่น สหกรณ์หมู่บ้าน กลุ่มเกษตร กลุ่มจักสาน กลุ่มเลี้ยงไหม ธนาคารข้าว และกลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น กลุ่มเหล่านี้จัดดำเนินการขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายที่จะพัฒนาอาชีพของชุมชน โดยการรวมกลุ่มพัฒนาอาชีพและจัดทำกองทุนเพื่อการพัฒนาต่าง ๆ

4. องค์กรเพื่อต่อสู้ทางการเมือง เช่น กลุ่มอนุรักษ์ กลุ่มความมั่นคงด้านที่ดินและที่อยู่อาศัย เป็นต้น กลุ่มเหล่านี้จัดตั้งขึ้นมาเพื่อการต่อสู้เรื่องทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน และมักจะเป็นการรวมกลุ่มเพื่อต่อสู้กับอิทธิพลภายนอก เช่น ต่อสู้กับนายทุนที่แสวงหาผลประโยชน์จากพื้นที่ของชุมชน ต่อสู้กับอิทธิพลจากแนวนโยบายของรัฐหรือพ่อค้า เป็นต้น

โดยสรุปหน้าที่ขององค์กรชุมชนแบ่งออกเป็นด้านหรือประเภทต่าง ๆ ตามภารกิจหรือกิจกรรมที่องค์กรชุมชนนั้น ๆ ได้ดำเนินกิจกรรมโครงการ อย่างไรก็ตามแม้จะแบ่งตามภารกิจหรือกิจกรรมที่องค์กรชุมชนดำเนินการโดยพื้นฐานแล้วหน้าที่ขององค์กรชุมชนคือการรับใช้ชุมชนนั้นเอง

ขั้นตอนการพัฒนาองค์กรชุมชน

สำหรับขั้นตอนการพัฒนาองค์กรชุมชนถือเป็นกระบวนการที่สำคัญเพราะองค์กรชุมชนที่ก่อตัวขึ้นจากการรวมกลุ่มของชุมชนจะอยู่รอดหรือดำรงอยู่ได้หรือไม่ขั้นตอนในการก่อตั้งองค์กรมีความสำคัญเป็นอย่างมากซึ่งจากการวิเคราะห์ขั้นตอนของการพัฒนาองค์กรชุมชนของกาญจนา แก้วเทพ (2540, หน้า 19-29) พบว่าองค์กรต่าง ๆ ที่ก่อตั้งขึ้นมีลักษณะร่วมกัน โดยสรุปแบ่งได้เป็น 4 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นก่อร่างสร้างกลุ่ม/องค์กรชุมชน

ขั้นตอนการก่อร่างสร้างกลุ่มถือเป็นขั้นตอนแรก อาจจะประกอบด้วย 2 ขั้นตอนย่อย ซึ่งอาจจะทำได้พร้อม ๆ กัน หรือเหลื่อมล้ำกัน คือ ขั้นการวิเคราะห์ชุมชน และการแสวงหาทางเลือกทำกิจกรรม

ขั้นตอนการวิเคราะห์ชุมชน นับเป็นขั้นตอนที่เป็นหัวใจของการทำงานพัฒนาอันเป็นเป็นไปตามหลักของพุทธศาสนาที่ว่า “การมีความเข้าใจที่ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) เป็นหลักประกันของสิ่งอื่น ๆ ที่จะตามมา” ความสำเร็จของการพัฒนานั้นอยู่ที่ชาวบ้านผู้อยู่กับปัญหามีความเข้าใจต่อปัญหา

อย่างถูกต้องและมีความเข้าใจกันอย่างเป็นเอกภาพ อย่างเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวและความคิดเดียวกันหรือไม่

เนื้อหาของการวิเคราะห์ชุมชนประกอบด้วย “รู้เรา รู้เขา” เนื่องจากในด้านหนึ่งงานพัฒนาเป็นกระบวนการต่อสู่กับปัญหาโดยที่ผู้ต่อสู้ต้องรู้จักจุดแข็งและจุดอ่อนของตนเองและผู้อื่น ซึ่งการทำงานพัฒนาแบบ “จากบนลงล่าง” และ “จากล่างขึ้นบน” นั้นจะอยู่ที่ขั้นตอนแรกนี้เช่นกัน การทำงานแบบ “จากบนลงล่าง” นั้นเจ้าหน้าที่ของรู้หรือนักพัฒนาจะเป็นผู้ที่สัมมนาวิเคราะห์ปัญหาและสภาพของชุมชนอย่างเข้าใจทะลุปุโปร่งและเป็นผู้ตัดสินใจเลือกว่าแนวทางแก้ปัญหาใดที่เหมาะสม แต่ทว่าเจ้าของปัญหาคือชาวบ้านมักไม่ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการนี้ ซึ่งแนวทางที่เหมาะสมคือการพัฒนาแบบจาก “จากล่างขึ้นบน” ก็คือสมาชิกทุกคนจะต้องมีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนแรกของการวิเคราะห์ข้อมูลชุมชน

ผลที่ต้องการให้เกิดในขั้นตอนนี้ก็คือ การเพิ่มพลังความรู้ของชาวบ้านในการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา การมองเห็นสาเหตุหลัก สาเหตุรอง สาเหตุร่วม การตรวจสอบสาเหตุที่แท้จริง รวมทั้งตรวจสอบการวิเคราะห์ของตัวเองกับคนอื่น ๆ ในชุมชน

ขั้นการแสวงหาทางเลือกเพื่อทำกิจกรรม เนื้อหาของขั้นตอนนี้คือการระดมความคิดเพื่อเลือกทำกิจกรรมก่อนหลังให้พอเหมาะกับความสามารถของชุมชน (จึงจำเป็นต้อง "รู้เรา") วิธีการแสวงหาทางเลือกนั้นนอกเหนือจากระดมความคิดเห็นในกลุ่มตนเองแล้ว วิธีการที่กลุ่มองค์กรชุมชนนิยมกระทำก็คือการศึกษาดูงานของกลุ่มพัฒนาอื่น ๆ เพื่อเป็นการขยายฐานความรู้ในเรื่องการแก้ปัญหา การคิดคาดการณ์ล่วงหน้า (anticipation) ถึงปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต การประเมินความเป็นไปได้ในการทำกิจกรรม รวมทั้งการประเมินโอกาส (opportunities) และขีดจำกัด (limits) ของกลุ่ม

อย่างไรก็ตามในขั้นปฏิบัติก็คงไม่มีใครสามารถจะทำทุกอย่างทุกด้านในเวลาเดียวกันได้ จึงเป็นภารกิจของผู้นำองค์กรที่จะทำหน้าที่ “คัดท้าย” กิจกรรมการพัฒนาในภาพรวมให้มีลักษณะรอบด้านตามหลักการในแต่ละช่วงระยะเวลา

ในขั้นตอนของการแสวงหาทางเลือกเพื่อทำกิจกรรมนั้น อาจจะมีการ “อุ่นเครื่อง” หรือตระเตรียมจิตใจและระเบียบวินัยของสมาชิกในการทำงานกลุ่มร่วมกัน ซึ่งนอกจากจะมีเป้าหมายเรื่องการระดมทุนแล้ว ยังเป็นโอกาส “ทดสอบน้ำใจ” ของสมาชิกในกรณีของงานพัฒนาที่พระสงฆ์เป็นผู้นำอาจจะมีการทำกิจกรรมฝึกฝนจิตใจโดยเฉพาะเช่น การฝึกสมาธิ ซึ่งเป็นเสมือนการถอนวัชพืชในดินก่อนที่จะมีการหว่านกล้าเพาะปลูก เป็นต้น

2. ขั้นลงมือปฏิบัติการ

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่สัมพันธ์กับขั้นตอนแรกที่ผ่านมา คือ หากเสิร์ฟลูกได้สวยก็จะตีลูกตามได้ง่ายและเข้าเป้า หากกลุ่มสามารถวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของตนเองได้ใกล้เคียงความจริง และมี

ประสบการณ์กว้างขวางในการหาทางออก ก็จะสามารถเลือกกิจกรรมแรก ๆ ได้อย่างเหมาะสมกับธรรมชาติของกลุ่ม

ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นได้บ่อยครั้งก็คือ ความเข้าใจในเป้าหมายของการรวมกลุ่มอันเป็นกิจกรรมในขั้นแรก ในกรณีของสังคมไทยนั้นบรรดากลุ่มสหกรณ์ กลุ่มออมทรัพย์จำนวนไม่น้อยที่ไม่รู้ว่าจะเขียนวัตถุประสงค์เอาไว้อย่างไร แต่ในการปฏิบัติสมาชิกมักรับรู้ว่า กลุ่มเหล่านี้ก็คือ “กลุ่มกู้ทรัพย์” นั่นเอง ความเข้าใจดังกล่าวทำให้กิจกรรมของสมาชิกวนเวียนอยู่กับ “การกู้เงิน” มากกว่า “การออมเงิน” เป็นต้น

ในการเลือกทำกิจกรรมแรก ๆ นี้ มีหลักการสำคัญบางประการที่ต้องยึดเอาไว้ เช่น “หลักเรื่องการพยายามพึ่งตนเอง ใช้ทรัพยากรและความพยายามของตัวเองให้มากที่สุด” หลักการดังกล่าวเกิดมาจากการสรุปบทเรียนที่เป็นจริงมากมาย เช่น องค์กรเงินทุนขนาดใหญ่ของเยอรมันชื่อ Msereor ได้ทำวิจัยเรื่องกลยุทธ์การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์จากทั่วโลกและพบว่าในระยะเริ่มแรก หากมีการระดมทุนจากภายนอกเข้าไปในกลุ่มออมทรัพย์ การกระทำนั้นมักจะเป็นกระบวนการทำลายศักยภาพในการออมของชาวบ้านโดยปริยาย และเนื่องจากงานพัฒนาเป็นกระบวนการเรียนรู้ สิ่งที่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ก็คือต้องมีการเรียนผิดเรียนถูก แต่ทว่าในการขณะที่การลองผิดลองถูกนั้นเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ทำอย่างไรที่จะทำให้ความผิดพลาดนั้นไม่ส่งผลสะเทือนถึงขั้นกลุ่มแตกหรือกลุ่มล้ม คำตอบข้อหนึ่งก็คือหากชาวบ้านได้มีส่วนร่วมตั้งแต่ต้น เมื่อมีส่วนร่วมในการทำผิด ก็มีโอกาสจะมีส่วนร่วมในการแก้ไขความผิดเช่นกัน

3. ขั้นขยายตัว

สำหรับในวงการธุรกิจมีแนวคิดที่แพร่หลายอยู่ประการหนึ่งคือ “โตแล้วต้องแตก” ซึ่งหมายถึงการแตกกิ่งก้านขยายสาขา เหตุผลเบื้องหลังของการขยายตัวดังกล่าวนั้น อาจอุปมาอุปไมยได้กับรูปของสามเหลี่ยม ซึ่งหากจะพุ่งปลายแหลมให้สูงสุดยอดก็จำเป็นต้องขยายด้านฐานให้กว้างขวางขึ้นเพื่อความมั่นคง โค่นล้มยาก เหตุผลดังกล่าวนำมาใช้อธิบายได้เป็นบางส่วนกับองค์กรชุมชน

ลักษณะการขยายตัวขององค์กรชุมชนนั้นจะมีอยู่ 2 ทิศทางแรกคือการขยายประเภทของกิจกรรม ตัวอย่างเช่น กลุ่มเกษตรกรทำนา ที่เริ่มกิจกรรมแรกคือ การซื้อปุ๋ย ต่อมาก็ขยายกิจกรรมไปยังการซื้อขายข้าวเปลือก และกิจกรรมจัดตั้งโรงสีในที่สุด

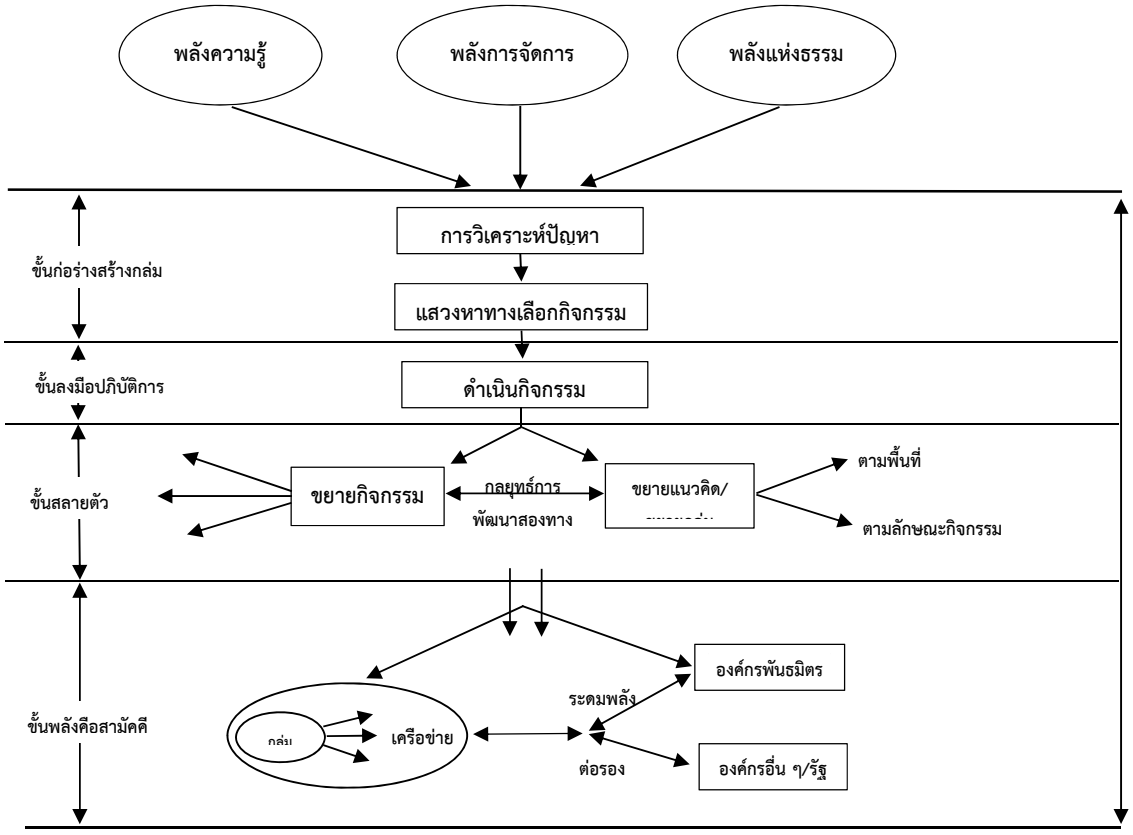
สำหรับเหตุผลของการขยายกิจกรรมนั้น คงไม่แตกต่างไปจากวิธีคิดของระบบธุรกิจ หากทว่าการเผยแพร่แนวคิดไปยังกลุ่มอื่น ๆ นั้น น่าจะเกิดขึ้นเนื่องจากสำนึกเดิมของชาวบ้านที่ทราบว่า คนคนเดียว บ้านบ้านเดียว ชุมชนชุมชนเดียว ย่อมมีขีดจำกัดเรื่องทรัพยากร หรือแม้มีพอก็อาจจะไม่สม่ำเสมอ กลยุทธ์ในการแก้ไขจึงเป็นการสร้างเครือข่ายขึ้นมา ดังคำกล่าวของชาวบ้านในยามที่ขาดแคลนสิ่งของบางอย่างที่ว่า “พริกอยู่บ้านเหนือ เกลืออยู่บ้านใต้ ตะไคร้อยู่บ้านเพื่อน” ดังนั้น เมื่อมีการขยายฐานงานพัฒนาและความรู้ให้กว้างขวางออกไป การระดมทรัพยากรในการทำกิจกรรมให้หลากหลายก็เป็นไปได้

นอกจากนั้นการขยายเครือข่ายยังเป็นหลักประกันด้านความเสี่ยงแบบธุรกิจการประกันสมัยใหม่ แต่อยู่บนพื้นฐานของ “น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า” “ทีเขาทีเรา ใจเขาใจเรา” ด้วยเหตุนี้การขยายแนวทางของกลุ่มจึงเป็น “ความจำเป็น” ประการหนึ่งในการธำรงรักษาความยั่งยืนของกลุ่ม มิใช่เป็นเรื่องที่ “ควร” ทำเท่านั้น

4. ขั้นพลังคือสามัคคี

ขั้นตอนนี้เป็นไปตามหลักที่ว่า “สามัคคีคือพลัง” หลังจากกลุ่มมีความเข้มแข็งแล้ว ความเข้มแข็งดังกล่าวก็จะสามารถระดมความร่วมมือจากกลุ่มบุคคลภายนอกที่เรียกว่า “องค์กรพันธมิตร” เช่น กลุ่มพรรณไม้สามารถขยายกิจกรรมของกลุ่มออกไปทำธุรกิจร่วมด้วยการเปิดสถานีน้ำมัน เป็นต้น

รูปแบบการสำแดงพลังของความสามัคคีนอกจากจะเป็นไปในรูปแบบการระดมความร่วมมือแล้ว ในบางกรณียังต้องเป็นไปในรูปแบบของการต่อรอง เพื่อให้ได้รับความเท่าเทียม หรือได้รับสิทธิ์บางอย่างที่ควรจะได้ด้วย และโดยทั่วไปเป็นหลักธรรมชาติที่ว่ายิ่งกลุ่มของชาวบ้านกลุ่มใดมีความเข้มแข็งมาก สามารถสำแดงพลังในรูปแบบต่าง ๆ ได้มากก็จะยิ่งระดมความสามัคคีและการยอมรับจากบุคคลภายนอกได้มายิ่งขึ้นดังภาพ

ภาพที่ 4.1 ขั้นตอนทั่วไปของการพัฒนาองค์กรชุมชน

ที่มา: กาญจนา แก้วเทพ (2540, หน้า 20)

กลยุทธ์การพัฒนาองค์กรชุมชน

สำหรับกลยุทธ์สำคัญของการพัฒนาชุมชนนั้น กาญจนา แก้วเทพ (2540, หน้า 30-44) ได้สรุปภาพรวมของการพัฒนาองค์กรชุมชนจากงานวิจัยที่มีการศึกษาในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า การพัฒนาองค์กรชุมชนมีกลยุทธ์ที่สำคัญโดยสรุป ดังนี้

กลยุทธ์เกี่ยวกับการจัดการและพัฒนากิจกรรม

กิจกรรมที่องค์กรชุมชนดำเนินการอยู่นั้นมีลักษณะหลากหลาย แต่ก็มีกลยุทธ์บางอย่างแฝงอยู่ในความหลากหลายซึ่งสามารถใช้เกณฑ์หลาย ๆ แบบในการจัดประเภทกิจกรรมเพื่อช่วยการวิเคราะห์กลยุทธ์ในการจัดทำกิจกรรมของชุมชนให้มีความหมายมากขึ้น

ตัวอย่างกลุ่มแรก เช่น การแบ่งกิจกรรมตามลักษณะการทำหน้าที่และวัตถุประสงค์ อาจจะแบ่งกิจกรรมของชุมชนได้ดังนี้

1.1 Production-related กิจกรรมประเภทนี้จะเกี่ยวข้องกับการผลิต การพัฒนากระบวนการผลิต การเพิ่มผลผลิต การแปรรูปผลผลิต ตลอดจนการสร้างงานให้เกิดขึ้นในชุมชน

1.2 Livelihood-related ได้แก่ กิจกรรมสวัสดิการที่เกี่ยวกับการเกิดแก่เจ็บตายหรือความจำเป็นในชีวิตอย่างอื่น ๆ (ค่าเทอม ค่ารักษาพยาบาล ค่าฌาปนกิจ)

1.3 Control-regulation-related เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการจัดระเบียบควบคุม เช่น วัวควายที่จัดกลุ่มรักษาความปลอดภัยของหมู่บ้าน การนำเอาฮีตครองมาตั้งเป็นกฎหมู่บ้าน เป็นต้น

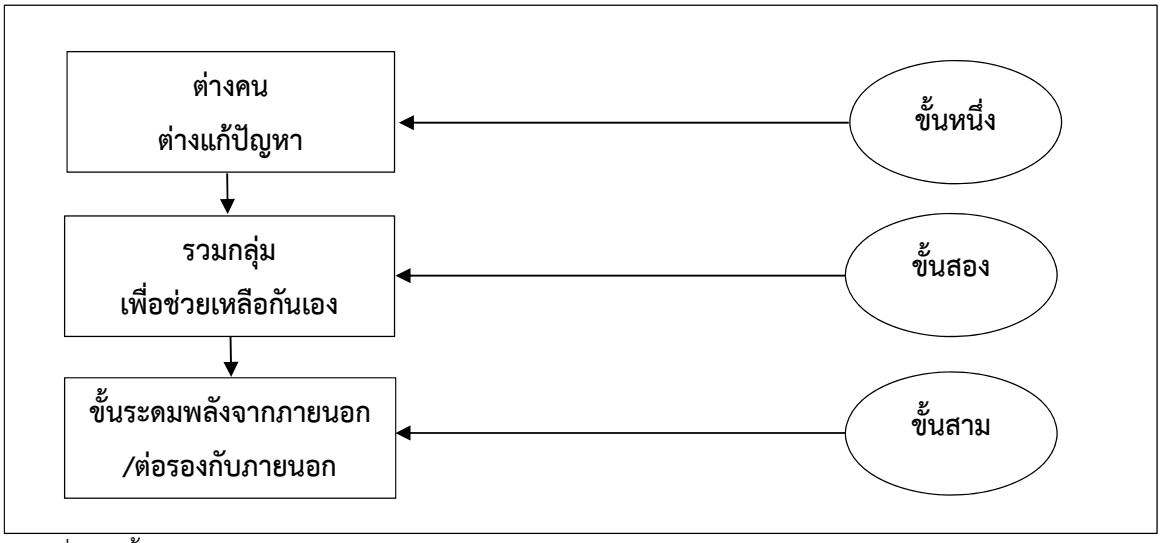
1.4 Clan-related เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับประเพณีของชุมชน เช่น การสร้างบูรณะวัด การจัดงานบุญผเวส

1.5 Education-related เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับด้านการศึกษาในทุก ๆ ด้าน ทั้งแบบในและนอกระบบเช่น การฝึกสมาธิ การฝึกอบรมอาชีพของชาวบ้าน

การแบ่งประเภทกิจกรรมเช่นนี้เพื่อความรู้เข้าใจในการดำเนินงานทั้งนี้เพราะกิจกรรมแต่ละประเภทเรียกร้องการร่วมมือและทักษะจากสมาชิกแตกต่างกัน นอกจากนั้นความยากง่ายของแต่ละกิจกรรมก็แตกต่างกัน

นอกจากการแบ่งประเภทกิจกรรมดังกล่าวแล้ว ยังมีการแบ่งกิจกรรมตามระดับของพื้นที่ซึ่งอาจจะมีตั้งแต่ระดับ บุคคล กลุ่ม หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ภายนอก การแบ่งประเภทนี้มีระยะสำคัญในการวัดความสัมพันธ์ระหว่างระดับต่าง ๆ เช่น ระดับบุคคลกับกลุ่ม โดยที่เนื้อหาของความสัมพันธ์ อาจจะมีลักษณะขัดแย้ง (เป็นศัตรู) ร่วมมือ (เป็นมิตร) หรือทั้งขัดแย้งทั้งร่วมมือ และ

สุดท้ายอาจจะแบ่งประเภทของกิจการได้ตามเกณฑ์เรื่องพัฒนาการขององค์กรชุมชนได้เป็น 3 ขั้นหยาบ ๆ ดังภาพ

ภาพที่ 4.2 ขั้นตอนพัฒนาการขององค์กรชุมชน
ที่มา: กาญจนา แก้วเทพ (2540, หน้า 32)

ลำดับขั้นตอนเช่นนี้มีความสำคัญ กล่าวคือ หากมีการกระโดดข้ามขั้น เช่นจากที่ไม่เคยรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันเองเลย กระโดดมาเป็นการรวมกลุ่มกันเพื่อต่อรองกับภายนอก เช่น ในรูปแบบของสภาเกษตรกรเลย ผลที่เกิดขึ้นมักจะไม่ค่อยประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน

กลยุทธ์การทำกิจกรรมดังกล่าวนำเสนอเป็นรูปแบบหลักการวิเคราะห์ได้ว่า “ความหลากหลาย แต่สมดุล และมีระเบียบ”

หลากหลาย หมายถึง อาศัยสภาพความเป็นจริงที่ว่าชีวิตมนุษย์นั้นมีหลากหลายมิติ หลายระดับ ดังนั้น กลยุทธ์ในการดำเนินกิจกรรมที่สอดคล้องกับสภาพชีวิต จึงควรมีกิจกรรมที่หลากหลายครอบคลุมมิติต่าง ๆ ของชีวิต ตัวกิจกรรมทำหน้าที่ได้หลายหลายอย่าง และครอบคลุมหลาย ๆ ระดับของชุมชน (ปัจเจก ครอบครัว กลุ่มชุมชน หมู่บ้าน) ทั้งนี้เนื่องจากกิจกรรมแต่ละชนิดมีคุณประโยชน์และมีขีดจำกัดอยู่ในตัวเอง ตัวอย่างเช่นกิจกรรมด้านเศรษฐกิจนั้น จะทำให้วัตถุเพิ่มมากขึ้น แต่ในเวลาเดียวกันโดยธรรมชาติของมนุษย์ เมื่อมีของเพิ่มก็มักจะมีความโลภเพิ่มเติมตามมาด้วย ดังนั้น จึงต้องมีกิจกรรมด้านวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการให้และการแบ่งปันมาคานเข้าไว้ เช่นเดียวกับกิจกรรมทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับการต่อสู้แย่งชิงอำนาจ อาจทำให้อำนาจนั้นย้อนเข้าสิงตัวเอง จึงต้องมีกิจกรรมศาสนามาชำระล้างอัตตาที่มีโลภะ โทสะ โมหะ ออกไปบ้าง หลักการเช่นนี้ดำเนินรอยตามแบบวิธีจัดกิจกรรมอย่างโบราณของชุมชน

สมดุล การทำงานพัฒนานั้นเปรียบเสมือนการเดินไปอยู่บนเส้นลวดเพราะฉะนั้นเรื่องการสมดุลตัวจึงเป็นหลักประกันของการเดินให้ตลอดรอดฝั่ง ความสมดุลดังกล่าว เช่น เมื่อกลุ่มองค์กรชุมชนมีการขยาย มีความเติบโต และมีการบริหารที่ซับซ้อนขึ้น ผู้นำ แกนนำ หรือสมาชิกต้องมีองค์ความรู้ที่เพิ่มมากขึ้นด้วยจึงจะทำให้การบริหารจัดการ หรือการขยายกลุ่มมีความเข้มแข็ง

มีระบบ ในด้านหนึ่งความหลากหลายนั้นมีข้อดีในเชิงปริมาณ แต่หากขาดการจัดการเชิงคุณภาพ ความหลากหลายนั้นก็อาจจะนำไปสู่ความสับสน มึนงง และยุ่งเหยิงได้ ดังนั้นการจัดการกับความหลากหลายอย่างมีระบบ จึงเป็นองค์ประกอบของกลยุทธ์ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง การจัดระเบียบนั้นอาจจะหมายถึงการตอบคำถามง่าย ๆ ว่าจะทำอะไรก่อน/หลัง จะทำอะไรมาก/น้อย จะให้ใครทำบ้าง ในแง่นี้ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการจัดระบบกิจกรรมคือกลุ่มผู้นำหรือคณะกรรมการองค์กรชุมชนซึ่งมีหลักการว่าหลังจากที่ทำกิจกรรมมาได้ระยะหนึ่งแล้ว “ผู้นำอาจพายให้น้อยลง แต่คัดท้ายให้มากหน่อย”

กลยุทธ์เกี่ยวกับการจัดการและการพัฒนาโครงสร้างองค์กร

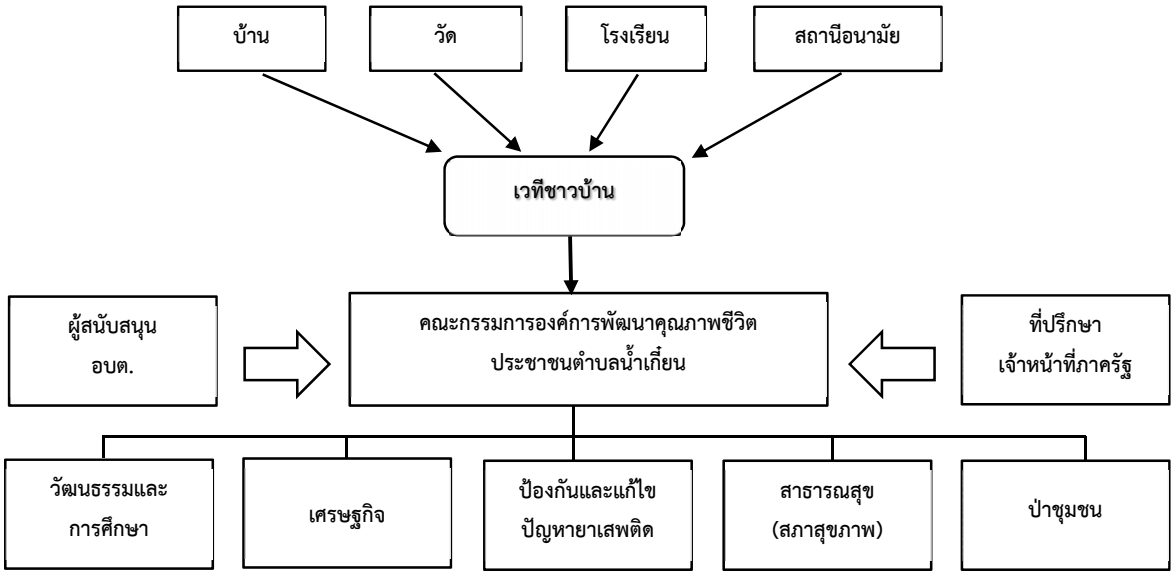
กลยุทธ์เกี่ยวกับการจัดการและการพัฒนาโครงสร้างองค์กร หากพิจารณาให้ดีแล้วจะเห็นได้ว่าโครงสร้างขององค์กรชุมชนมีความหลากหลายแตกต่างกันไปตามภารกิจขององค์กร อย่างไรก็ตามกลยุทธ์ที่สามารถมองเห็นได้ในการจัดโครงสร้างองค์กรชุมชน มีลักษณะคือ การกระจายตัว (decentralized) และมีการระดมส่วนร่วมอย่างเต็มที่(full participation) การกระจายตัวของโครงสร้างดังกล่าว เป็นการกระจายงานและความรับผิดชอบออกไปเป็นชั้น ๆ ในระดับต่าง ๆ อันเป็นรูปแบบโครงสร้างที่สอดคล้องกับสภาพชีวิตที่เป็นจริงของชาวบ้าน ซึ่งไม่ได้มีเวลาว่างมากมาย(ต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ในการทำมาหากิน) และไม่ได้ใช้ชีวิตทั้งหมดเพื่อมาทำงานพัฒนาเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตามลักษณะการจัดโครงสร้างให้ทุกระดับมีหัวหมุด(ตัวแทนจากระดับล่างขึ้นมาเป็นกรรมการในระดับบน) อย่างไม่ขาดตอนไม่ว่าองค์กรจะขยายใหญ่เป็นหลาย ๆ ชั้น โครงสร้างแบบนี้จะเอื้ออำนวยต่อการมีส่วนร่วม การไหลเวียนอย่างทั่วถึงของข่าวสาร การติดตามผลและการกำกับดูแล (monitor-regulation) อย่างทั่วถึงองค์กร ส่วนการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่หมายถึงการที่ให้ชาวบ้านหรือชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนและในทุกองค์ประกอบ

การจัดโครงสร้างองค์กรชุมชนนั้นจำเป็นต้องมีการแบ่งขั้นตอน บางขั้นตอนใช้บุคคลภายนอกหรือมีเจ้าหน้าที่ประจำวันรับผิดชอบ ณ จุดที่มีหลักการจัดการที่ต้องคำนึงถึงก็คือต้องรักษาสมดุลระหว่างสมาชิกกับเจ้าหน้าที่ประจำให้ดี และถึงแม้จะใช้เจ้าหน้าที่ประจำหรือบุคคลภายนอก ก็ต้องมีการสร้างกลไกลการกำกับดูแลองค์ประกอบส่วนนี้ให้มีประสิทธิภาพและหากเป็นไปได้ในระยะยาวองค์กรควรตั้งเป้าหมายให้สามารถพึ่งตนเองในเรื่องบุคลากรให้เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ

การจัดโครงสร้างและรูปแบบองค์กรชุมชนนั้นมีลักษณะที่สำคัญคือควรมีองค์ประกอบที่มาจากหลากหลายกลุ่ม/องค์กรในชุมชนเพราะต้องอาศัยการมีส่วนร่วม มีการแบ่งขั้นตอนการทำงานที่

เหมาะสม มีการกระจายงานและความรับผิดชอบครอบคลุมทุกกลุ่ม ทุกขั้นตอนของหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบ จึงจะทำให้องค์กรชุมชนนั้นมีศักยภาพและมีพลังในการขับเคลื่อนชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังจะเห็นได้จากการศึกษาการจัดโครงสร้างและรูปแบบองค์กรของชุมชนตำบลน้ำเกี๋ยน กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน (พรรณทิพย์ เพชรมาก บรรณาธิการ, 2550, หน้า 28-29) พบว่าชุมชนที่มีการจัดโครงสร้างขององค์กรชุมชน/ประชาสังคมที่มาจากคณะกรรมทุกกลุ่มในชุมชนซึ่งมีจำนวนกว่า 40 กลุ่ม ทั้งทั้งในระดับหมู่บ้านและระดับตำบล นิคมอาชีพ เป็นองค์กรใหญ่ที่ประชาชนเป็นหุ้นส่วนร่วมกับองค์กรบริหารส่วนตำบล(อบต.)ประกอบด้วยกิจกรรมโรงงานน้ำดื่ม โรงงานอิฐบล็อก โรงสีชุมชนโรงแปรรูปอาหารสัตว์ นอกจากนี้ยังมีกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้านแปรรูปอาหาร กลุ่มทอผ้า กลุ่มตีเหล็ก กลุ่มจักสาน ชมรมผู้สูงอายุ กลุ่มรักษ์น้ำเกี๋ยน กลุ่มเสี่ยว กองทุนฌาปนกิจตำบล กองทุนสวัสดิการชุมชน (ออมวันละบาท) กองทุนหลักประกันสุขภาพชมรมอาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐาน อาสาสมัครป้องกันพลเรือน (อปพร.) เป็นต้น

ด้านโครงสร้างคณะกรรมการ มีการคัดเลือกตัวแทนจาก 5 หมู่บ้าน ร่วมกับผู้นำชุมชน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล(ส.อบต.) รวม 42 คนหรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “42 ขุนศึก” เป็นคณะทำงาน ส่วนคณะที่ปรึกษา ได้แก่ เจ้าหน้าที่ภาครัฐ โรงเรียน สถานีอนามัย เกษตร พัฒนากร และส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง คณะทำงานชุดนี้ แบ่งการทำงานออกเป็น 5 ฝ่าย ได้แก่ 1)ฝ่ายการศึกษา สังคม และวัฒนธรรม 2)ฝ่ายสาธารณสุข 3)ฝ่ายเศรษฐกิจ 4)ฝ่ายควบคุมป้องกันยาเสพติด และ 5)ฝ่ายป่าชุมชน ซึ่งสามารถเขียนเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

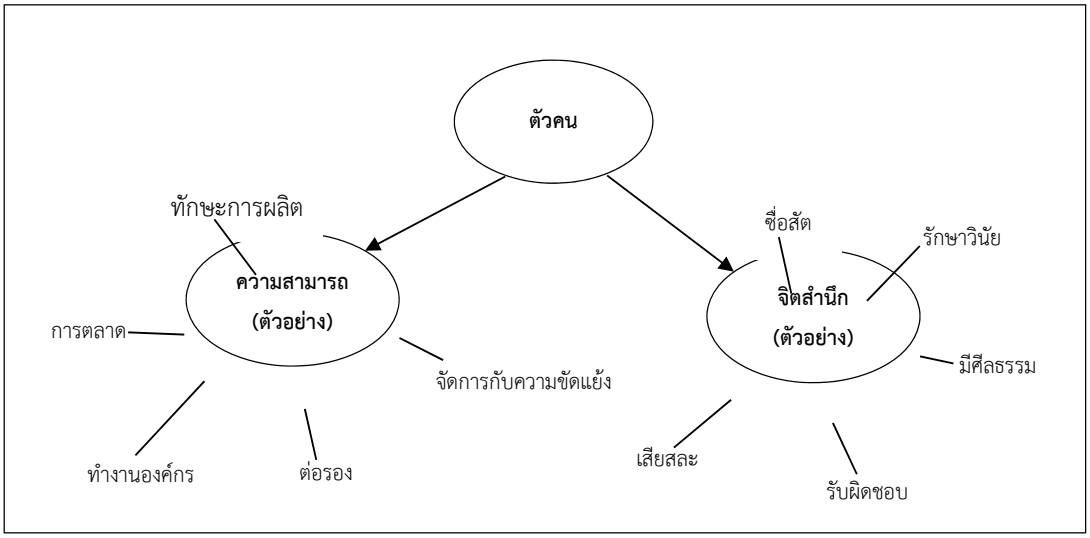
ภาพที่ 4.3 โครงสร้างองค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนตำบลน้ำเกี๋ยน

ที่มา: พรรณทิพย์ เพชรมาก บรรณาธิการ (2550, หน้า 28-29)

กลยุทธ์เกี่ยวกับการจัดการและการพัฒนาทรัพยากรบุคคล

ปรัชญาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 นั้นได้ ได้ระบุอย่างชัดเจนว่าเป็นการพัฒนาแบบถือคนเป็นศูนย์กลาง (human-centered development) หมายความว่า การพัฒนาทุกอย่างทำไปเพราะเพื่อให้มนุษย์มีความสุขมากขึ้น และตัวมนุษย์ก็มีการพัฒนาดีขึ้นในทุก ๆ ด้าน (ไม่ใช่เรื่องของถนนหนทางหรือ GNP เป็นส่วนกลาง)

ท่าทีของการจัดการและการพัฒนาทรัพยากรบุคคลในการทำงานขององค์กรชุมชนนั้นคงจะเป็นท่าที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติคือทั้งใช้ทั้งทำนุบำรุงรักษา ทั้งการจัดการและทั้งพัฒนา รวมทั้งสืบทอดด้วย มิติของการพัฒนาบุคลากรควรมี 2 มิติ ได้แก่การพัฒนาความสามารถ และการพัฒนาจิตสำนึกของชุมชนในชุมชน ดังแผนภูม ดังนี้

ภาพที่ 4.4 มิติของการพัฒนาคน
ที่มา: กาญจนา แก้วเทพ (2540, หน้า 38)

สำหรับกลยุทธ์มีส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการและการพัฒนาบุคคลนั้นมีสาระสำคัญใน 2 ส่วน คือ ส่วนของการพัฒนาความรู้และส่วนของเวลาในการเรียนรู้อย่างเป็นธรรมชาติ อย่างค่อยเป็นค่อยเป็น กล่าวคือ

การพัฒนาความรู้ นอกจากการพัฒนาความรู้จะมีฐานะ “จุดเริ่มต้น” ที่สำคัญของการทำงานในองค์กรชุมชนแล้ว การพัฒนาความรู้ยังต้องทำหน้าที่เป็น “ยาดำ” แทรกอยู่ในทุกขั้นตอน ถ้าขาดยาตัวนี้ จะมีผลทำให้องค์กรชุมชนนั้นขาดพลังชีวิตที่สำคัญไป

การจัดการศึกษาสำหรับกลุ่มนั้นนอกจากจะขยายขีดความสามารถของคนให้ทำกิจกรรมได้มากขึ้นแล้ว ยังทำให้บุคคลนั้นพัฒนาความคิดตามไปด้วย ในบางกรณีการทำกิจกรรมอาจจะผิดพลาด

ไปบ้าง แต่ถ้าตนได้เรียนรู้ก็ยังถือได้ว่า “เข้าเป้า” (ของการพัฒนาคน) แต่ในหลายกรณีจะเห็นได้ว่ากิจกรรมบรรลุเป้าหมาย หากทว่าความคิดของคนไม่พัฒนา ก็ยังต้องถือว่าคลาดเคลื่อนจากเป้าหมายไป

อย่างไรก็ตามการพัฒนาคนต้อง “ใช้เวลา” กลยุทธ์การพัฒนาคนนั้นต้องใช้เวลาไม่มีวิธีการโตแล้วเรียนลัด หรือมีสูตรสำเร็จรูป แบบเติมน้ำแล้วก็กินได้เลย และดูเหมือนจะเป็นสัจธรรมที่ว่า กลุ่มที่ตั้งช้าย่อมล้มช้า กลุ่มที่ตั้งเร็วย่อมล้มเร็วเช่นกัน

กลยุทธ์เกี่ยวกับการจัดการและการพัฒนาทรัพยากรวัตถุ

เนื่องจากวัตถุที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับองค์กรชุมชนจะแตกต่างกันไปตามประเภทและเป้าหมายของกิจกรรม เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการกับกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตย่อมมีกลยุทธ์ในการจัดการที่แตกต่างกันและการจัดการกับทรัพยากรวัตถุนั้นจะเป็นผลลัพธ์ต่อเนื่องมาจากการพัฒนาทักษะความสามารถของสมาชิกกลุ่ม ซึ่งสามารถประมวลแนวทางการจัดการได้ 3 แนวทางทั้งนี้

การจัดการและการพัฒนาทุน ได้แก่ กลยุทธ์การระดมทุน การพัฒนาทุน การจัดแบ่งและการบริหารเงินทุน

การจัดการและการพัฒนาตลาด ในกรณีที่องค์กรชุมชนเริ่มทำธุรกิจก็จำเป็นต้องมีการแสวงหาตลาด การขยายตลาด รวมทั้งการสร้างตลาดใหม่ๆ การจัดการเรื่องนี้จะย้อนกลับมาเชื่อมโยงกับเรื่องทุนและการผลิตอีกทอดหนึ่ง

การจัดการกับการแบ่งปันผลประโยชน์ อ่านได้จากกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรกำไร การใช้กำลังไปในทิศทางใด การจ่ายค่าตอบแทน เงินปันผล การจัดการในเรื่องนี้จำเป็นต้องใช้หลักการเดิม ๆ ที่กล่าวมาแล้วคือ การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง หลักความยุติธรรมและหลักความโปร่งใสตรวจสอบได้

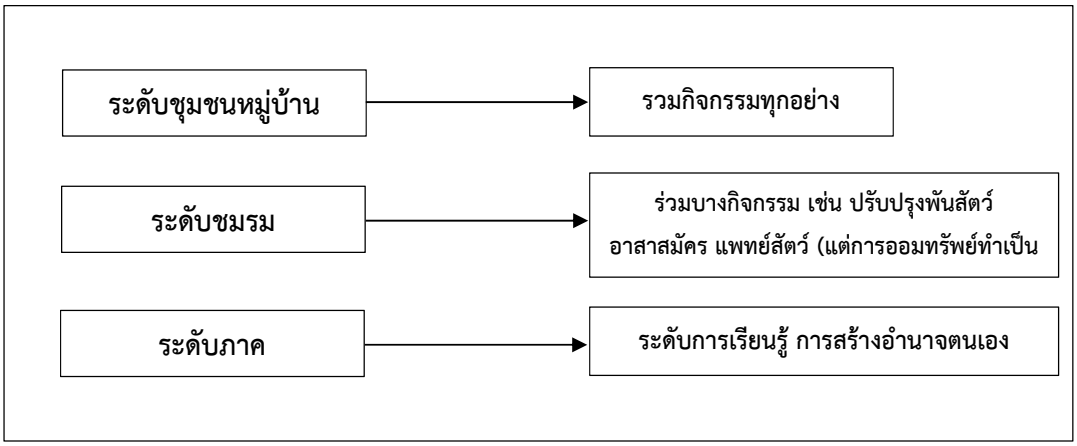
กลยุทธ์เกี่ยวกับการจัดการและการพัฒนาเครือข่าย

ลักษณะร่วมประการหนึ่งขององค์กรชุมชน คือ จะมีการขยายแนวคิด ขยายกิจกรรม สร้างเครือข่ายอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นการขยายเครือข่ายตามพื้นที่ เช่น ขยายไปในหมู่บ้านใกล้เคียง หรือขยายตามลักษณะกิจกรรม คือสร้างเครือข่ายกับกลุ่มอื่นที่ทำกิจกรรมแบบเดียวกันหรือทำกิจกรรมเสริมกัน นอกจากนั้นความสัมพันธ์กับเครือข่ายก็ยังเป็นองค์กรพันธมิตรที่หนุนช่วยกันได้ทุกเรื่อง แต่ในบางกรณีก็เป็นเครือข่ายที่อาจต้องมีการต่อรองกันบ้าง การจัดการและการพัฒนาเครือข่ายโดยมากมีข้อควรพิจารณา ดังนี้

เรื่องขนาดที่กำลังพอเหมาะ แม้ว่าแนวคิดเรื่องเครือข่ายจะเป็นการขยายขอบเขตของความสัมพันธ์ที่ต่างหมุนช่วยซึ่งกันและกันก็ตาม แต่ทว่าในการขยายตัวออกไปนั้น ก็มีข้อเท็จจริงประการ

หนึ่งก็คือ คนยิ่งเยอะ เรื่องก็ยิ่งแยะและต้องการการบริหารจัดการมากยิ่งขึ้น ดังนั้นในการขยายเครือข่ายจึงอาจต้องมีการคิดถึงหลักการเรื่องขนาดที่มีกำลังพอเหมาะ (เล็กไปก็ไม่ดีใหญ่ไปก็ไม่ได้)

การแบ่งขอบเขตความรับผิดชอบ จากหลายกรณีตัวอย่างองค์กรชุมชนพบว่าองค์กรชุมชนหนึ่ง ๆ ได้ขยายเครือข่ายออกเป็นระดับต่าง ๆ คือ ระดับชุมชนหมู่บ้าน ระดับชมรม และระดับภาค กลยุทธ์หนึ่งที่เราอาจจะต้องศึกษาต่อไปก็คือ ในแต่ละระดับนั้นควรจะมีขอบเขตการทำกิจกรรมร่วมกันในระดับไหน ดังภาพ

ภาพที่ 4.5 กิจกรรมในแต่ละระดับของเครือข่าย
ที่มา: กาญจนา แก้วเทพ (2540, หน้า 43)

หากไม่กำหนดขอบเขตที่แน่นอนดังกล่าวจะทำให้มีปัญหาเรื่องการจัดสรรทรัพยากร โดยเฉพาะเรื่องทรัพยากรบุคคลและเวลา ดังเช่นที่ผู้นำชาวบ้านหลายคนปรารภว่าเมื่อต้องทำงานระดับกว้างมากทำให้ไม่มีเวลาพัฒนาชุมชนหมู่บ้านของตนเอง

ความจำเป็นที่ต้องทำกลุ่มย่อยให้เข้มแข็ง แม้ว่าการขยายเครือข่ายจะหมายถึงการขยายกิจกรรมออกไปข้างนอก แต่ทว่ากลยุทธ์ที่ต้องนำมาใช้ก็คือนโยบายเดิน 2 ขาอย่างสมดุล กล่าวคือ ในขณะที่ขยายตัวออกไปข้างนอก ก็ต้องไม่ลืมที่จะพัฒนาหน่วยย่อยให้เข้มแข็งในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความเข้าใจของสมาชิก การบริหารเงินทุน การจัดระบบแบ่งงาน เป็นต้น

กระบวนและวิธีการเรียนรู้ขององค์กรชุมชน

กระบวนการเรียนรู้เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้องค์กรชุมชนมีพัฒนาการ มีความเข้มแข็ง มีประสิทธิภาพรวมถึงเป็นที่พึงของชุมชนได้ ดังนั้นการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองขององค์กรชุมชนจึงมีความจำเป็น ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ขององค์กรชุมชนดังกล่าวประกอบด้วย (สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, 2549, หน้า 57-59)

1. การถ่ายทอดโดยวิธีการบอกเล่าความรู้ ภูมิปัญญา อุดมการณ์จากผู้นำชุมชนสู่เยาวชน โดยเริ่มจาการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จึงเป็นกระบวนการที่สามารถกระตุ้นให้เยาวชนและผู้นำหันมาสนใจชุมชนมากขึ้น และเมื่อเยาวชนได้เรียนรู้การเกิด วิวัฒนาการ การเปลี่ยนแปลง ตลอดจนการคงอยู่และการล่มสลายของกลุ่มอาชีพทำให้เกิดการเรียนรู้ บทเรียน ประสบการณ์การพัฒนาของชุมชนได้เห็นจุดอ่อนและจุดเด่นของการทำงานพัฒนา

2. การเปิดโอกาสเรียนรู้ บทเรียน ประสบกาณณ์จากพื้นที่อื่น ที่เรียกว่าศึกษาดูงาน เพื่อนำมาปรับปรุงการทำงานและลงมือปฏิบัติจริง ดังกรณีศึกษาดูงานของกลุ่มเยาวชนอนุรักษ์เมื่อกลับมาได้มีการวางแผนรักษาป่าชุมชนในพื้นที่ของตนเอง

3. กระบวนการสรุปบทเรียนในกลุ่มสนทนากันอย่างต่อเนื่อง เพื่อวิเคราะห์สภาพการณ์ในด้านต่าง ๆ ตลอดจนการแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่มในเครือข่ายและภายนอกเครือข่าย โดยมีเวทีอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ

4. เรียนรู้และปรับตัวเพื่อเอาตัวรอดโดยการนำสิ่งของร้องผญาเพื่อแลกข้าวมาประทังชีวิต สิ่งของที่นำมาแลกเป็นพืชผักที่ชาวบ้านปลูก การนำฝักไปแลกกับยาป้องกันไข้ป่า การประสานงานกับจังหวัดเพื่อความช่วยเหลือเรื่อข้าวสาร

5. เรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริงท่ามกลางการปฏิบัติ เช่น ช่วงแรกใช้การเก็บค่าหุ้นในการระดมทุนธนาคาร เมื่อค้นพบว่า คนยากจนไม่ได้รับประโยชน์ เพราะไม่มีข้าวเปลือกมาร่วมลงหุ้น จึงปรับเปลี่ยนมาเป็นการบริจาคแทน คนจนถึงได้รับทรัพยากรของชุมชน และมีการประยุกต์ผ้าป่าข้าว ทำให้การเรียนรู้ระดมทุน การประสานทุนภายนอก การเรียนรู้จากการสังเกต ดิน ฟ้า อากาศ พฤติกรรมของสัตว์ทำให้ทำนายทายทักเชื่อมโยงกับการทำมาหากินได้

6. กระบวนการกลุ่ม เป็นเครื่องมือสำคัญในการเสริมสร้างการเรียนรู้ โดยผสามผสานความรู้ที่มีอยู่เดิมและความรู้ใหม่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อกระบวนการแก้ไขปัญหา

7. การเรียนรู้โดยผ่านสื่อทางวัฒนธรรม การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ทำให้ตระหนักในคุณค่าความสำคัญและการดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ชุมชน

8. สร้างรูปธรรมเป็นแบบอย่างให้คนในชุมชนเลียนแบบหรือเอาอย่าง เช่น ทำเกษตรผสมผสานสามารถส่งลูกเรียนจบปริญญาตรี และเสริมสร้างฐานะตนเองได้ คนอื่นก็เอาแบบอย่าง มีกลุ่มคนจนที่บริหารงานโดยยึดหลักโปร่งใส ทำให้เป็นแบบอย่าง

9. การเรียนรู้โดยการกระตุ้นความคิด อุดมการณ์ไม่เชิงสังคม การเมือง เศรษฐกิจรอบ ๆ ตัว ว่ากำลังเผชิญปัญหาอะไร ทำอย่างไร ไม่หลงไปตามกระแสสังคม และมองเห็นแนวทางแก้ไขโดยเรียนรู้จากผู้ที่ประสบความสำเร็จ

สำหรับวิธีการเรียนรู้ของชุมชนสามารถประยุกต์ใช้เครื่องมือในการศึกษาชุมชนได้อย่างหลากหลาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับศักยภาพขององค์กรชุมชนที่จะนำไปใช้รวมถึงความเหมาะสมของพื้นที่ที่ใช้เครื่องมืออีกด้วยซึ่งส่วนใหญ่ประกอบด้วย (สัมพันธ์ เตชอธิก และคณะ, 2549, หน้า 59)

1. การแสวงหาข้อมูล โดยใช้วิธีการต่าง ๆ ได้แก่ การวิจัย การสำรวจ/รวบรวมข้อมูลมือสอง สัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกตการณ์/บันทึกข้อมูล

2. การปฏิบัติจริง ได้แก่ การพาทำ การอบรมเชิงปฏิบัติการ และการทดลอง

3. การจัดเวทีในรูปแบต่าง ๆ ได้แก่ เวทีประชาคม เวทีตรวจสอบข้อมูล เวทีคืนความรู้/คืนข้อมูล เวทีแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ เวทีขยายผล เวทีสร้างจิตสำนึก เวทีแลกผลผลิต เวทีทำแผนชุมชน และเวทีสรุปผล

4. การศึกษาดูงานและการติดตามเยี่ยมเยือน/การให้สัมผัสกับสิ่งไม่คุ้นเคย

โดยสรุปแล้วการใช้เครื่องมือในการศึกษาเรียนรู้ชุมชนขององค์กรชุมชนสามารถกล่าวได้ว่าเป็นการนำเอาเครื่องมือที่ใช้ในการพัฒนาชุมชนมาประยุกต์ใช้สำหรับการทำงานขององค์กรชุมชนให้มีความเหมาะสมกับประเด็นงานและพื้นที่งานนั้น ๆ นั่นเอง

ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนกับการพัฒนาชุมชน

องค์กรชุมชนที่มีความเข้มแข็งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาชุมชนเพราะย่อมนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนด้านอื่น ๆ ด้วย อาทิเช่น ด้านการพึ่งพาตนเอง ด้านเศรษฐกิจและทุนชุมชน ด้านการจัดการตนเอง ด้านการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น ดังนั้นความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนจึงเป็นสิ่งจำเป็นในงานพัฒนาชุมชน ซึ่งจากการศึกษาองค์กรชุมชนที่มีความเข้มแข็งในภาคตะวันตกของภรรัตน์ สุธรรม (2546, หน้า 259-263) มีข้อค้นพบที่สำคัญถึงองค์ประกอบขององค์กรชุมชนที่เข้มแข็งและมีผลต่อการพึ่งตนเองของชุมชน ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1. การดำเนินงานมีลักษณะเป็นเครือข่าย (network) โดยมีการสร้างเครือข่ายเกาะเกี่ยวไว้อย่างหลวม ๆ ทั้งเครือข่ายองค์กรภายในชุมชนและเอง และเครือข่ายภายนอกชุมชน

2. การดำเนินงานในลักษณะแบบบูรณาการ หรือมีลักษณะแบบองค์รวม (holistic) โดยมีเป้าหมายหลักคือการเน้นการพัฒนาอย่างยั่งยืนให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ โดยการเริ่มก่อตัวขององค์กรชุมชนอาจเริ่มจากปัญหาด้านสังคม ปัญหาทางเศรษฐกิจ หรือปัญหาสิ่งแวดล้อมตามความจำเป็นและเร่งด่วน จากนั้นเมือองค์กรชุมชนเข้มแข็งก็จะค่อยๆ ขยายผลออกไปสู่กิจกรรมด้านอื่น เช่น การร่วมตัวเป็นกลุ่ม/องค์กรทางด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะเกี่ยวโยงสัมพันธ์กับความสมบูรณ์ของระบบนิเวศน์ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจชุมชนโดยตรง เช่น การร่วมกลุ่มเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล ก็มีเป้าหมายเพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศน์ชายฝั่งไม่ให้ถูกทำลาย

สูญเสียความสมบูรณ์ และแหล่งทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าวเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญของชุมชนในทางด้านเศรษฐกิจซึ่งกลายเป็นระบบโครงสร้างของสังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรมชุมชน หากระบบนิเวศน์หรือแหล่งทรัพยากรในพื้นที่ถูกทำลายลงก็จะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต ทำให้โครงสร้างของสังคมวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชุมชนเปลี่ยนไป หรือการที่ชุมชนมีการรวมกลุ่มกันเพื่อการแก้ปัญหาร่วมกันจนเกิดพลังของชุมชนนำไปสู่การรวมตัวกันทำกิจกรรมด้านเศรษฐกิจของชุมชน เช่น การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ฯ การจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์เครดิตยูเนี่ยน หลังจากการขยายกิจกรรมไปสู่ด้านการรวมตัวทางด้านกลุ่มอาชีพ การจัดสวัสดิการให้กับชุมชน การอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นตลอดจนกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การพัฒนาแบบบูรณาการครบวงจรส่งผลต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่จะสามารถมองเห็นความสัมพันธ์เกื้อกูลกันทุกด้านภายในชุมชนที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนต่อเนื่อง ทำให้ชุมชนมีประสบการณ์ในการทำงานร่วมกันแบบมีส่วนร่วมในเวทีประชาคมทำให้สามารถคิด วิเคราะห์ และตัดสินใจด้วยเหตุผลได้ ถึงแม้ว่าลักษณะการบูรณาการแต่ละด้านยังไม่ชัดเจนแต่ก็มีความพยายามอย่างต่อเนื่องที่องค์กรชุมชนจะนำชุมชนไปสู่การพึ่งตนเองในทุกด้าน

3. การดำเนินงานมีลักษณะที่เด่นและมีความกิจกรรมชัดเจน กล่าวคือ องค์กรที่ดำเนินการด้านเศรษฐกิจจะมีลักษณะที่มีการวางกฎเกณฑ์ระเบียบขององค์กรที่ชัดเจน เป็นลายลักษณ์อักษร มีการจัดโครงสร้างการบริหารจัดการองค์กรที่ชัดเจนเป็นระบบ และหน่วยราชการเป็นพี่เลี้ยงในการให้การสนับสนุนและให้คำแนะนำในการดำเนินการ สำหรับองค์กรชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมทางด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จะมีโครงสร้างการบริหารจัดการองค์กรรวมตัวกันแบบหลวม ๆ การทำงานอยู่ในลักษณะงานอาสาสมัคร มีการตั้งกฎระเบียบแบบกว้าง ๆ ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร มีลักษณะของการสร้างสำนึกร่วมในการทำงาน การบริหารจัดการวางไว้เป็นกฎที่รับรู้ในสมาชิก สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์แวดล้อมของชุมชน

4. องค์กรชุมชนให้ความสำคัญกับฐานทางทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศน์ที่สมบูรณ์และหลากหลายของชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้สูงโดยเฉพาะในช่วงบุกเบิกเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ทั้งนี้เนื่องจากในช่วงดังกล่าวชุมชนส่วนใหญ่มีระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมเพื่อเพิ่มผลผลิตที่เกินความจำเป็นในการดำรงชีวิต โดยมีฐานทางด้านวัฒนธรรมชุมชนเป็นแรงเกาะเกี่ยวที่สำคัญภายในชุมชน ทำให้ชุมชนมีพลังสูงในการบริหารจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชนให้เกิดความสมดุลภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจแบบพอเพียงสามารถทำให้สังคม/ชุมชนมีความเข้มแข็งพึ่งตนเองได้

5. คณะกรรมการบริหารหรือผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง มีวิสัยทัศน์ มีความมุ่งมั่น เสียสละ สามารถนำชุมชนผ่าวิกฤตได้ ผู้นำชุมชนมีความโดดเด่นในการนำความคิดชุมชน ทำให้ชุมชนมีความศรัทธาเชื่อมั่นและยอมรับในการนำองค์กรให้บรรลุเป้าประสงค์ได้ และเน้นการสร้างผู้นำรุ่นใหม่ขึ้นมารองรับ

การพัฒนา โดยพัฒนาทั้งระดับปัจเจกและการทำงานในรูปคณะกรรมการ จัดระบบการบริหารจัดการชุมชนในรูปแบบใหม่ในลักษณะการสร้างเครือข่ายองค์กรชุมชนต่าง ๆ ในชุมชนขึ้นมาร่วมรับผิดชอบและทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการ

6. กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในพื้นที่ที่ดำเนินการในชุมชนขนาดเล็กระดับหมู่บ้าน/ชุมชน จะมีกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างเข้มข้นในทุกขั้นตอนมีลักษณะของการอาสาสมัครและมีความรู้สึกเป็นเจ้าของกิจกรรมมากกว่า ในขณะที่ในพื้นที่ที่ดำเนินการระดับตำบล/อำเภอ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนจะลดความเข้มข้นลงและมีลักษณะที่เกี่ยวข้องเป็นเรื่องผลประโยชน์มากกว่าเป็นเรื่องจิตสำนึก ความเกี่ยวข้องผูกพันในกิจกรรมของชุมชนไม่เหนียวแน่น แต่ยังมีความเกาะเกี่ยวสัมพันธ์กันภายในชุมชน

7. กระบวนการสร้างการเรียนรู้ที่มีผลต่อพัฒนาการขององค์กรชุมชน ที่สำคัญคือการศึกษาดูงาน การแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากการปฏิบัติจริง การจัดเวทีประชาคม การร่วมสรุปบทเรียน การจัดเก็บข้อมูลชุมชนโดยชุมชนนำไปสู่การวิเคราะห์ชุมชนเพื่อจัดทำแผนพัฒนาชุมชนพึ่งตนเอง และการเข้าร่วมเวที การเรียนรู้ของผู้นำในเวทีต่าง ๆ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้กับชุมชน

8. การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญ ที่มีส่วนช่วยตั้งแต่ขั้นก่อตั้งตลอดจนการพัฒนาเสริมสร้างความเข้มแข็งทุกระยะ เป็นพี่เลี้ยงและที่ปรึกษา เคารพการตัดสินใจของสมาชิกในองค์กร ซึ่งหน่วยงานองค์กรภายนอกถือเป็นเงื่อนไขสำคัญในการต่อยอดสนับสนุนงบประมาณและเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของผู้นำและองค์กรอย่างต่อเนื่อง โดยการจัดเวทีสรุปบทเรียนของชุมชน การศึกษาดูงาน การส่งเสริมเป็นศูนย์การเรียนรู้ด้านต่าง ๆ เช่น ด้านเศรษฐกิจชุมชน ด้านศึกษาธรรมชาติ เป็นต้น หน่วยงานภายนอกที่สำคัญในการทำงานเกี่ยวกับองค์กรชุมชนในปัจจุบัน ได้แก่ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)

ด้านลีลาภรณ์ นาครทรรพ และคณะ (2538) ได้ชี้ว่าการพัฒนากลุ่มหรือองค์กรชุมชนให้เข้มแข็งนั้นมีองค์ประกอบหลักที่ควรพิจารณา 6 ประการด้วยกันได้แก่

1. วัตถุประสงค์ของการร่วมกลุ่ม ซึ่งอาจวัดจากระดับขั้นของการพัฒนากลุ่มว่าลักษณะใดดังต่อไปนี้

1.1 กลุ่มสนใจ หมายถึง มีการรวมตัวพูดคุย ถกเถียงถึงปัญหา

1.2 กลุ่มศึกษาเรียนรู้ หมายถึง มีความพยายามในการแสวงหาความรู้ ทั้งโดยการศึกษาดูงาน หรือแลกเปลี่ยนกับผู้รู้ทั้งในและนอกชุมชนเพื่อแก้ปัญหา

1.3 กลุ่มกิจกรรม หมายถึง มีการลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน

2. กฎ กติกา กลุ่มที่เข้มแข็งจะมีการกำหนดกฎระเบียบและกติกา จะต้องเป็นการลงมติร่วมกันของสมาชิก และสมาชิกมีการปฏิบัติตามกฎระเบียบนั้นด้วย

3. สมาชิก กลุ่มที่เข้มแข็งจะต้องคำนึงถึงสมาชิกทั้งในด้านจำนวนและคุณภาพในการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งได้จาก 1)จำนวนสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรม 2)ระดับของการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ระดับพูดคุยถึงปัญหา ระดับเสนอความคิดเห็น ระดับลงมือปฏิบัติ ฯลฯ 3) ลักษณะที่หลากหลายของสมาชิก เช่น ด้านการศึกษา ศาสนา เพศ อายุ โดยทั่วไปกลุ่มมักจะมีสมาชิกที่มีความหลากหลายมากขึ้นตามลำดับ และย่อมแสดงถึงความเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางของกลุ่มระหว่างคนที่ต่างเพศ ต่างวัย ต่างศาสนา และต่างระดับการศึกษา

4. กรรมการกลุ่ม กรรมการถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งในการช่วยให้กลุ่มมีความเข้มแข็งอาจวัดได้จาก 1) สัดส่วนจำนวนกรรมการที่มาร่วมประชุมหรือร่วมกิจกรรม ต่อจำนวนกรรมการทั้งหมดซึ่งเป็นเครื่องสะท้อนถึงความพร้อมเพรียงของกรรมการ 2)ความถี่ในการประชุมกรรมการ 3)ความรวดเร็วในการเรียกประชุมกรรมการเพื่อตอบสนองต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน(ในกรณีเกิดวิกฤตการณ์) 4)คุณภาพของการประชุมกรรมการ เช่น มีการจัดทำวาระ มีการหาข้อมูลประกอบ มีการลงมติหรือไม่ เป็นต้น 5)มีความโปร่งใสของกรรมในการจัดการเรื่องการเงิน และกระจายผลประโยชน์แก่สมาชิก

5. กิจกรรม กิจกรรมที่ดำเนินการโดยกลุ่มสามารถช่วยชี้ความเข้มแข็งของกลุ่มได้ระดับหนึ่งโดยดูจากประเภทกิจกรรม ได้แก่ 1) ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ เช่น การร่วมกลุ่มกันเพื่อผลิต การรวมกันจำแนก การบริโภค การรวมกลุ่มกันเพื่อการระดมทุนของชุมชน 2)ด้านสังคม วัฒนธรรม ประเพณี ได้แก่ การจัดสวัสดิการแก่คนด้อยโอกาสและคนทั่วไปในชุมชน(เช่น เด็ก คนชรา เป็นต้น) การจัดกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีพื้นบ้าน 3)ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรสาธารณะของชุมชน ได้แก่ การทำกิจกรรมในการอนุรักษ์ป่า อนุรักษ์แหล่งน้ำ ฟื้นฟูคุณภาพดินและอากาศ เป็นต้น

6. กองทุนของกลุ่ม ความสามารถในการระดมทุนภายในของคนในชุมชน นับเป็นเครื่องสะท้อนถึงศักยภาพและความเข้มแข็งของกลุ่มได้เป็นอย่างดี ได้แก่ 1)ขนาดของกลุ่มกองทุนที่ระดมจากสมาชิก 2)ประเภทของกองทุน เช่น กองทุนกล้าไม้ ธนาคารข้าว ธนาคารวัว กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น 3) ความสม่ำเสมอในการออม/ฝากเข้ากองทุนของสมาชิก 4)ความสม่ำเสมอในการออม/ฝากเข้ากองทุนของสมาชิก 5)อัตราการเติบโตของกองทุน 6)ประเภทกิจกรรมที่ใช้เงินหรือทรัพยากรจากกองทุนไปทำ เช่น สวัสดิการสมาชิก การให้กู้เพื่อลงทุนประกอบอาชีพ

ขณะที่สายพิรุณ น้อยศิริ (2530, หน้า 44-49) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ส่งเสริมการพัฒนาองค์กรชุมชนให้เข้มแข็งนั้นประกอบด้วยปัจจัย 4 ประการ คือ

1. ปัจจัยด้านชุมชน ได้แก่ ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันสภาพปัญหาเดือดร้อนที่มีร่วมกันและประสบการณ์ทักษะในการทำงานหรือแก้ปัญหาโดยระบบกลุ่ม

2. ปัจจัยด้านประชาชน ที่สำคัญคือการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกขั้นตอนของกระบวนการกลุ่ม

3. ปัจจัยด้านผู้นำ มีประเด็นที่สำคัญคือ มีคุณลักษณะที่ดีเป็นผู้ที่เคารพในศักดิ์ศรีของมนุษย์ ได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน จริงใจต่อการทำงานเพื่อส่วนรวม มีความสามารถเข้าใจคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหาต่าง ๆ มีความสามารถในการทำงานกลุ่มและสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน

4. ปัจจัยด้านนักพัฒนา ประกอบด้วยคุณลักษณะที่ดีของนักพัฒนา ได้แก่ มีอุดมการณ์ที่ต่อสู่เพื่อความเป็นธรรมเชื่อมั่นในคุณค่าและความสามารถของชุมชน เชื่อมั่นในกระบวนการการเรียนรู้ร่วมกับชาวบ้านเป็นผู้ที่มีความสามารถในการเข้าใจและวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนได้เป็นอย่างดี ปัจจัยที่สำคัญด้านบทบาทของนักพัฒนาชุมชน ได้แก่ บทบาทการเป็นผู้กระตุ้นให้เกิดการพัฒนาจิตสำนึกและการทำงานขององค์กรที่มุ่งไปสู่การพึ่งตนเอง มีบทบาทเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการปฏิบัติงานขององค์กรตามขั้นตอนต่าง ๆ ให้บรรลุเป้าหมายและมีบทบาทในการประสานองค์กรและทรัพยากรในชุมชนกับภายนอกชุมชน

ส่วนสัมพันธ์ เตชะอธิก (2540, หน้า 79) ได้กล่าวถึงองค์กรชุมชนหรือองค์กรชาวบ้านที่เข้มแข็งต้องสามารถดำเนินงานตามแนวคิดกิจกรรมทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการบริหารจัดการให้ควบคู่กันไปทั้ง 4 ด้าน คือ

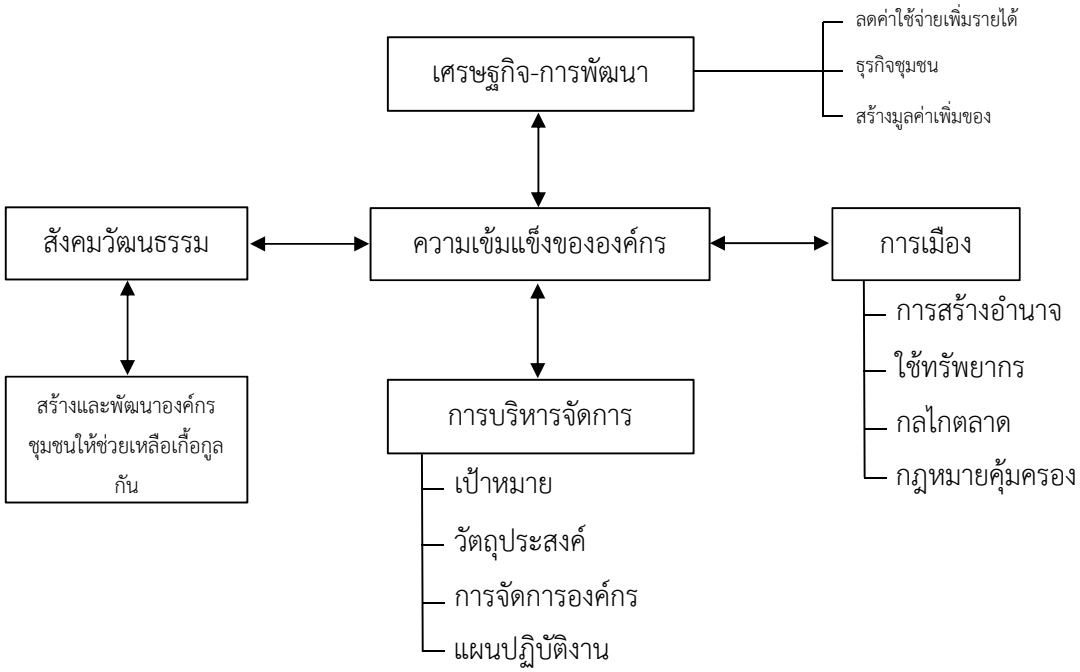
ด้านการเมือง องค์กรชุมชนต้องสามารถสร้างอำนาจต่อรองในการใช้ทรัพยากรจากภาครัฐและภายนอกได้ ต้องศึกษาเรียนรู้กลไกลตลาดและต่อรองกับภาคธุรกิจได้ รวมทั้งต้องผลักดันให้มีกฎหมายคุ้มครองการรวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนแบบไม่ต้องอยู่ภายใต้กฎระเบียบของรัฐแต่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณ ทรัพยากร บุคลากร วิชาการ ข้อมูลและเทคโนโลยีต่าง ๆ

ด้านเศรษฐกิจ ต้องเสริมสร้างกิจกรรมที่จะลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ มีการแปรรูปผลผลิตเพื่อเพิ่มมูลค่าและการทำกิจกรรมธุรกิจชุมชมที่ชุมชนมีอำนาจ เช่น ปั้มน้ำมัน ร้านค้า การค้าขาย ผ้าพื้นเมือง แปรรูปข้าว แปรรูปวัว ควาย เป็นต้น

ด้านสังคมและวัฒนธรรม ต้องสร้างการรวมกลุ่มที่นำเอาวัฒนธรรมประเพณีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาเกาะเกี่ยวรวมตัวให้เหนี่ยวแน่นขึ้น

ด้านการบริหารจัดการ ต้องมีการเรียนรู้และกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์การจัดการองค์กร การแบ่งหน้าที่และการจัดทำแผนการปฏิบัติงานร่วมกัน

ซึ่งลักษณะขององค์กรชุมชนหรือองค์กรชาวบ้านที่เข้มแข็งดังกล่าวข้างต้นสามารถเขียนเป็นแผนภูมิได้ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 4.6 ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน
ที่มา: สัมพันธ์ เตชะอธิก (2540, หน้า 78)

ด้านณัฐพร รังคสิริ (2552, หน้า 94-96) ได้ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของมูลนิธิฮักเมืองน่านและภาคีเครือข่าย พบปัจจัยที่สำคัญที่ส่งผลต่อความความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนที่ทำงานพัฒนาชุมชนในระดับพื้นที่คือ

1. การรวมตัวกันของคน ในการแก้ไขปัญหาแต่ละเครือข่ายมีจุดเริ่มต้นของปัญหาที่คล้ายคลึงกัน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการตัดไม้ทำลายป่าของกลุ่มนายทุน การลดจำนวนลงของสัตว์น้ำ และปัญหาเมล็ดพันธุ์ข้าวพื้นเมืองในจังหวัดน่านที่ลดลง ได้ส่งผลให้ประชาชนในชุมชนมีการรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว จนนำไปสู่การเกิดเครือข่ายต่าง ๆ ได้แก่ เครือข่ายอนุรักษ์ป่าชุมชน เครือข่ายอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ เครือข่ายเกษตรกร

2. กระบวนการเรียนรู้ ประกอบด้วย

2.1 แม่ข่ายในการเรียนรู้ จะเห็นได้ว่าแต่ละเครือข่ายที่เกิดขึ้นทั้งเครือข่ายป่าชุมชน ของประชาชนในชุมชนบ้านหลวง เครือข่ายอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ มีจุดกำเนิดจากชุมชนบ้านดอนแก้ว ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน และเครือข่ายเกษตรกร ที่มีจุดเริ่มต้นจากศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ ซึ่งเป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นจากปัญหาต่าง ๆ ที่มีในชุมชนของตน ทั้งปัญหาการบุกรุกทำลายป่า การลดจำนวนลง

ของสัตว์น้ำ และพันธุ์ข้าวพื้นเมือง แต่ละเครือข่ายจึงมีการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนมีการแก้ไขปัญหาและนำมาซึ่งแนวทางในการแก้ไขปัญหา จนเกิดเป็นบทเรียนของแต่ละชุมชนในการเข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แต่ละเครือข่ายจึงกลายสภาพมาเป็นแม่ข่ายในการเรียนรู้ให้กับชุมชนอื่น ๆ

2.2 การจัดการองค์ความรู้ แต่ละเครือข่ายมีการจัดการองค์ความรู้โดยนำองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนมาเชื่อมโยงสู่กระบวนการทำงาน นอกจากนั้นมีบางเครือข่าย เช่นเครือข่ายเกษตรกรมีการผสมผสานองค์ความรู้ระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับองค์ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ เช่น มีการตัดต่อพันธุกรรม การคัดเลือกพันธุ์ข้าว เป็นต้น

2.3 กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้

2.3.1 เครือข่ายการเรียนรู้ระดับบุคคล การเรียนรู้ของสมาชิกในแต่ละเครือข่ายเริ่มต้นจากการเรียนรู้ของคนในครอบครัว มีการสังเกต การพูดคุย จนนำมาซึ่งการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เครือข่าย การเรียนรู้ภายในชุมชน ประชาชนในชุมชนมีการเรียนรู้ผ่านทางสถานศึกษา ศูนย์การเรียนรู้ ได้แก่ ศูนย์การเรียนรู้บ้านทุ่งฆ้อง ตำบลยม อำเภอวังท่าผา จังหวัดน่าน ที่เป็นเวทีในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนในชุมชนเกี่ยวกับด้านการอนุรักษ์พันธุ์ข้าว ศูนย์การเรียนรู้บ้านกิ่วม่วง ตำบลดู่พงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน ที่เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชน นอกจากนั้นยังมีการเรียนรู้ผ่านการประชุมคณะกรรมการของเครือข่ายและกิจกรรมการประกอบพิธีสำคัญ ๆ ของเครือข่าย

2.3.2 เครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชน แต่ละเครือข่ายได้มีการเรียนรู้ในระหว่างชุมชน ผ่านการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ได้แก่ การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ พิธีทอดผ้าป่า พันธุ์ปลา เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สำหรับชุมชนอื่น ๆ ทั้งในและต่างจังหวัดมาศึกษาดูงาน การจัดเวทีชาวบ้าน รวมถึงการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของผู้นำชุมชน วัฒนธรรมชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น

3. ระบบการผลิต แต่ละชุมชนมีระบบการผลิตแบบเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนา ทำไร่ และทำสวน ดังนั้นในวิถีชีวิตจึงมีความพึ่งพิงกับทรัพยากรธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นแหล่งน้ำ พันธุ์ข้าว และความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ การลดจำนวนลงของทรัพยากรธรรมชาติทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการประกอบอาชีพของคนในชุมชน ผลของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทั้งป่าไม้ แหล่งน้ำ สัตว์น้ำและพันธุ์ข้าว ส่งผลให้ประชาชนในชุมชนมีต้นทุนที่สำคัญในการผลิตสินค้าทางการเกษตรได้อย่างต่อเนื่อง

4. ระบบความสัมพันธ์ ความสัมพันธ์ของแต่ละชุมชนส่วนใหญ่เป็นลักษณะเครือญาติมีความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทางด้านแรงงาน ด้านการประกอบอาชีพ เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว สีข้าวโพด เป็นต้น และเมื่อมีกิจกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้นในชุมชนโดยเฉพาะการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทั้งป่าชุมชน สัตว์น้ำและพันธุ์ข้าว จึงทำให้คนในชุมชนได้มารวมกลุ่มกันเพื่อดำเนินกิจกรรม และเป็นปัจจัยสนับสนุนให้เกิดความเข้มแข็งของภาคีเครือข่าย ระบบความเชื่อแต่ละชุมชนมีระบบความเชื่อที่เชื่อมโยงกัน

ระหว่าง คน สิ่งแวดล้อม และสิ่งเหนือธรรมชาติ รวมไปถึงความเชื่อในเรื่องบาป บุญ คุณโทษตามหลักศาสนาพุทธ

ความเชื่อดังกล่าวได้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชาวชนบท และเมื่อมีการผสมผสานความเชื่อในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ ผี หลักศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธเข้าด้วยกัน จึงเป็นสิ่งที่ช่วยให้ประชาชนมีความสนใจในกิจกรรม โดยเครือข่ายป่าชุมชน ได้นำแนวคิดทางพุทธศาสนามาเป็นหลักในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร คือการบวชป่า โดยมีแนวคิดที่ว่า บวช คือการละเว้นจากความชั่วละทิ้งกิเลส อบายมุข ทั้งปวง การบวชป่า จึงหมายถึง การละเว้นจากการตัดไม้ทำลายป่า เช่นเดียวกันกับเครือข่ายอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำใช้แนวคิดของการสืบชะตาแม่น้ำการจัดตั้งเขตอภัยทานเพื่ออนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ ศูนย์เครือข่ายเกษตรนั้นองค์ความรู้มีการผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับองค์ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์มีการตัดต่อพันธุกรรมของพันธุ์ข้าว และคัดเลือกตลอดจนปรับปรุงพันธุ์ข้าวจนได้พันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่

5. บทบาทของผู้นำชุมชน ผู้นำชุมชนโดยเฉพาะผู้นำทางธรรมชาติที่อาศัยอยู่ในแต่ละชุมชนมีบทบาทสำคัญในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของเครือข่าย ทั้งการจุดประกายให้คนในชุมชนมีความตระหนักในปัญหา และร่วมกันดำเนินกิจกรรมหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาร่วมกัน จนทำให้เกิดความเข้มแข็งของภาคีเครือข่าย

6. จิตสำนึกของชุมชน เครือข่ายการทำงานของมูลนิธิฮักเมืองน่านไม่ว่าจะเป็น เครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำและเครือข่ายเกษตร ภารกิจส่วนใหญ่คือการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของจังหวัดน่าน ให้คงอยู่และมีการสืบทอดต่อคนรุ่นหลัง ดังจะเห็นได้จากการต่อสู้กับกลุ่มนายทุนของประชาชนในชุมชนบ้านหลวง อำเภอบ้านหลวง พลังของการต่อสู้ที่เต็มเปี่ยมอย่างแรงกล้าที่จะปกป้องป่าไม้ของบุรุษจากความเห็นแก่ตัว และผลประโยชน์ของกลุ่มนายทุน ชัยชนะของประชาชนกลุ่มเล็ก ๆ ได้สร้างประวัติศาสตร์ในการต่อสู้เพื่อดำรงไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่า และงานร่วมกันกำหนดเขตอนุรักษ์ปลาในลำน้ำน่านของประชาชนบ้านสวนแก้ว ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน หากคนในชุมชนไม่เกิดความตระหนักและเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำที่กำลังจะสูญพันธุ์ การดำเนินกิจกรรมคงไม่ประสบความสำเร็จ หรือแม้กระทั่งการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวที่กำลังจะสูญพันธุ์ในจังหวัดน่านของกลุ่มชาวนาในจังหวัดน่าน ได้สร้างจิตสำนึกในการรักและหวงแหนของคนในชุมชนที่จะร่วมอนุรักษ์พันธุ์ข้าวให้คงอยู่ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกลุ่มเกษตรกรและนักวิชาการในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง และเกิดการขยายเครือข่ายและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตลอดจนสืบทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์พันธุ์ข้าว

ด้านศุภวัฒน์ ปภัสสรากาญจน์ (2558, หน้า 37-39) ได้ศึกษาความเข้มแข็งและศักยภาพขององค์กรชุมชนในจังหวัดสุพรรณบุรีพบตัวชี้วัดที่ชี้ให้เห็นถึงความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนโดยสรุปมี 11 ประการด้วยกัน ได้แก่

1. สมาชิกขององค์กรชุมชนมีความร่วมมือร่วมใจกัน ทั้งระหว่างสมาชิกขององค์กรชุมชนและกับประชาชนทั่วไปภายในชุมชนเป็นอย่างดี อันเนื่องมาจากพื้นฐานและลักษณะโครงสร้างทางสังคมที่มีความสัมพันธ์กันในลักษณะเครือญาติ และยึดเหนี่ยวกันด้วยวัฒนธรรมทางสังคม ทำให้ความไว้วางใจซึ่งกันและกันแต่มีความร่วมมือร่วมใจในระดับชุมชนด้วย

2. สมาชิกในชุมชนมีค่านิยมร่วมกัน ซึ่งได้แก่ มีความเอื้ออาทรต่อกันมีความเป็นอิสระทางความคิด ภายในหลักการที่ว่าทุกคนในชุมชนมีความเสมอภาคในการทำงานบนพื้นฐานของเป้าหมายร่วมกัน ลักษณะดังกล่าวยังไม่ทำให้เกิดประสิทธิภาพในการสื่อสารระหว่างสมาชิกองค์กรชุมชน

3. รูปแบบวิธีการดำเนินงานขององค์กรชุมชนมีลักษณะไม่เป็นทางการ อันเนื่องมาจากอิทธิพลของวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนภายในชุมชนและท้องถิ่น ขณะเดียวกันการทำงานของกรรมการดำเนินงานแต่ละคนยังคงสามารถดำเนินกรภายใต้กรอบขององค์กรทำให้การทำงานมีลักษะที่เป็นธรรมชาติและสอดคล้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน

4. ความสามารถในการปรับตัวของสมาชิก กล่าวคือสมาชิกขององค์กรสามารถปรับตัวพร้อมที่จะรองรับต่อการเปลี่ยนแปลงจากนอกในหลาย ๆ ด้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ เทคโนโลยีและนโยบายของรัฐ ซึ่งรวมถึงการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

5. กิจกรรมมีความเหมาะสมกับชุมชน กล่าวคือกิจกรรมขององค์กรชุมชนต้องคำนึงถึงการสนองตอบต่อความพึงพอใจและการมีคุณภาพชีวิตที่มีของประชาชนในชุมชน

6. โครงสร้างไม่เป็นทางการ กล่าวคือโครงสร้างและรูปแบบการดำเนินงานขององค์กรชุมชนซึ่งมีลักษณะโครงสร้างที่ไม่เป็นทางการภายใต้ลักษณะโครงสร้างที่เป็นทางการ ทำให้องค์กรชุมชนสามารถดำรงไว้ซึ่งค่านิยมทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนกระบวนการดำเนินงานต่าง ๆ จึงมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยที่ยังคงความสามารถที่จะรักษารูปแบบการดำเนินงานแบบไม่เป็นทางกรไว้ควบคู่กันได้

7. การปฏิบัติงานตามแผนการดำเนินงาน ไม่เน้นที่กระบวนการดำเนินงาน (ดังเช่นองค์กรที่มีรูปแบบโครงสร้างที่เป็นทางการ) แต่มุ่งเน้นที่ความสำเร็จของเป้าหมายและผลลัพธ์ที่คนในชุมชนต้องการเป็นหลัก ดังนั้น การวางแผนจึงไม่มีสูตรสำเร็จที่เป็นผังหรือลายลักษณ์อักษร การปฏิบัติงานตามแผนอาศัยทักษะการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และหน้าที่ที่รับผิดชอบที่ได้รับมอบหมายหรืออาสาเข้ามารับผิดชอบ ดังนั้น การดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายและทำให้เกิดผลลัพธ์ที่ตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิกภายในชุมชนคือ ตัวชี้วัดความสำเร็จของการดำเนินงาน

8. ผู้บริหารองค์กรชุมชนมีภาวะผู้นำสูงและมีความสามารถในการสร้างการมีส่วนร่วมทั้งภายในและภายนอกองค์กร เห็นได้ชัดเจนจากการที่ผู้นำสามารถสร้างกลไกความร่วมมือให้สมาชิกทุกคนสนับสนุนการทำงานซึ่งกันและกัน ส่วนหนึ่งเกิดมาจากการที่ตัวผู้นำสามารถเชื่อมประสานผลประโยชน์

ขององค์กรกับหน่วยงานภายนอกได้ และสามารถสร้างความสมดุลแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกคน ทั้งจากภาครัฐและเอกชน

9. การวัดประเมินผลด้านสังคมชุมชนเป็นหลัก กล่าวคือการวัดประสิทธิภาพและประสิทธิผลจากการดำเนินงานขององค์กรชุมชนไม่ได้วัดในเชิงเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่ต้องคำนึงถึงผลสำเร็จเชิงสังคมและวัฒนธรรมควบคู่กันไป

10. ผู้นำมีความสามารถในการประสานงาน กล่าวคือมีผู้นำที่สามารถประสานเชื่อมโยงด้านผลประโยชน์และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับองค์กรภายนอก และที่สำคัญคือผู้นำขององค์กรชุมชนเป็นผู้มีอุดมการณ์ที่มั่นคง มีความมุ่งมั่น มีความเสียสละต่อการทำหน้าที่จึงได้รับการยอมรับจากสมาชิกองค์กรชุมชนรวมทั้งสมาชิกภายในชุมชน ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากคุณสมบัติเชิงบารมีและสถานภาพทางสังคม ความมีประสบการณ์ ความสามารถ ความเป็นผู้มีจริยธรรม และความสามารถในการสร้างความเหมาะสมและสอดคล้องในการดำเนินงานของผู้นำชุมชนให้เป็นไปตามสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

11. ใช้ทรัพยากรชุมชนในการทำงาน กล่าวคือการดำเนินงานขององค์กรชุมชนใช้ทรัพยากรและวัตถุดิบในการดำเนินการจากภายในชุมชน ลดการพึ่งพาทรัพยากรจากแหล่งภายนอก ซึ่งทำให้องค์กรชุมชนได้เรียนรู้และเข้าใจศักยภาพของตนเอง รู้จักตนเอง และจัดการตนเองได้

จากการศึกษาความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในระดับพื้นที่ข้างต้นนั้นจะเห็นได้ว่าความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนนั้นมีลักษณะและองค์ประกอบหลากหลาย ซึ่งองค์ประกอบที่สำคัญคือ การที่ชุมชนตระหนักเห็นความสำคัญของการร่วมตัวกันเป็นกลุ่มหรือจัดตั้งเป็นองค์กรเพื่อสร้างตัวตนและมีอำนาจในการต่อสู้ต่อรองกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนของตนเอง การมีผู้นำที่เข้มแข็งเสียสละประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่มีวิสัยทัศน์ในการพัฒนาชุมชน รวมถึงมีความรู้ มีสัญชาติญาณเห็นปัญหาที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนของตนเองก่อนคนอื่น มีกระบวนการเรียนรู้หรือจัดกระบวนการเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอเพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ซึ่งกันและกันทั้งภายในองค์กรชุมชนและกับองค์กรนอกชุมชน

บทสรุป

องค์กรชุมชนคือ กลุ่มคนหรือกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ที่มารวมตัวกันอย่างมีจุดมุ่งหมาย มีการจัดระบบ รูปแบบการทำงาน มีการบริหารจัดการ รวมถึงแบ่งปันผลประโยชน์ของชุมชนด้วยตัวชุมชนเอง ซึ่งจะมีสภาพเป็นนิติบุคคลหรือไม่เป็นนิติบุคคลก็ได้ แต่สาระสำคัญคือการรวมกลุ่มเป็นองค์กรชุมชนดังกล่าวสมาชิกกลุ่มหรือชุมชนต้องตระหนักถึงความเป็นเจ้าขององค์กรร่วมกัน และมุ่งหวังใช้องค์กรชุมชนดังกล่าวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน พัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนตนเองให้ดีขึ้น

องค์ประกอบสำคัญของกลุ่มองค์กรชุมชน คือ มีอุดมการณ์ ภารกิจและวัตถุประสงค์ขององค์กร มีผู้นำ มีโครงสร้างการบริหารจัดการ มีวัฒนธรรมองค์กรรวมถึงกฎระเบียบข้อตกลงร่วมกัน มีการสื่อสาร ผลประโยชน์ การบริหารการเงิน และมีกิจกรรมที่มีกระบวนการมีส่วนร่วม และที่สำคัญคือองค์กรชุมชนต้องทำหน้าที่ของตนเองให้เกิดประโยชน์กับชุมชน

องค์กรชุมชนจะเข้มแข็งได้ก็เช่นกับองค์กรอื่น ๆ คือต้องมีกระบวนการ มีกลยุทธ์ มีการบริหารจัดการที่ดี มีการพัฒนาที่เหมาะสม มีการเชื่อมประสานกับเครือข่ายอื่น ๆ ขณะเดียวกันองค์กรชุมชนต้องมีลักษณะของความเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้อีกด้วย

คำถามทบทวน

ให้นักศึกษาอภิปรายและตอบคำถามต่อไปนี้ ให้ถูกต้อง

1. คำว่า “องค์กรชุมชน” หมายถึงองค์กรเช่นไร มีความสำคัญกับชุมชนอย่างไร
2. องค์กรชุมชนกับองค์กรทั่วไปเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร
3. องค์ประกอบที่สำคัญขององค์กรชุมชน ได้แก่อะไรบ้าง บอกมาอย่างน้อย 5 ข้อ
4. องค์กรชุมชนมีหน้าที่ต่อชุมชนอย่างไร
5. การพัฒนาองค์กรชุมชนมีขั้นตอนอย่างไร ประกอบด้วยอะไรบ้าง อธิบายให้ชัดเจน
6. กลยุทธ์ในการพัฒนาองค์กรชุมชนแตกต่างจากการพัฒนาอื่น ๆ อย่างไร
7. องค์กรชุมชนที่มีลักษณะขององค์กรแห่งการเรียนรู้ คืออะไร มีลักษณะเช่นไร
8. คำว่า “องค์กรแม่ข่ายในงานพัฒนาชุมชน” มีลักษณะอย่างไร
9. นักศึกษาจงบอกตัวชี้วัดขององค์กรชุมชนเข้มแข็งมาอย่างน้อย 5 ตัวชี้วัด
10. นักศึกษาจงยกตัวอย่างองค์กรชุมชนที่มีลักษณะขององค์กรแห่งการเรียนรู้ในพื้นที่ของตนเองมาอธิบายให้เข้าใจอย่างน้อย 1 องค์กร

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กาญจนา แก้วเทพ. (2538). การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย.

_____. (2538). เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย.

_____. (2540). **ภาพรวมของ "พัฒนาการขององค์กรชุมชน" ใน องค์กรชุมชน กลไกเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

กรมพัฒนาชุมชน. (2542). **การเสริมสร้างความเข็มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤตฉบับชุมชน.** กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.

จิตติ มงคลชัยอรัญญา. (2540). **การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: เอกสารประกอบการเรียน ภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ณัฐพร รังคสิริ. (2552**). ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งในการพัฒนาชุมชนขององค์กรชุมชนในจังหวัด กรณีศึกษามูลนิธิฮักเมืองน่านและภาคีเครือข่าย**. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์.

ไททัศน์ มาลา. (2553). **บทบาทในการทำงานร่วมกันระหว่างสภาองค์กรชุมชนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น.** วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

_____. (2554). **สภาองค์กรชุมชน: บนเส้นทางที่ไม่ได้โรยด้วยกลีบกุหลาบใน "การเมือง" ของ "รัฐ" และ "ท้องถิ่น" ไทย ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ รวมบทความวิชาการและงานวิจัย การ ประชุมวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์แห่งชาติครั้งที่ 11 (พ.ศ. 2553) Proceedings of the 11th National Conference on Political Science and Public Administration (2010)**. มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์.

นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร. (2549). **การพัฒนาองค์กรชุมชน.** กรุงเทพฯ: บริษัท เอกซ์เปอร์เน็ท จำกัด.

บัณฑร อ่อนดำ และวิริยา น้อยวงศ์ นยางค์. (2533). **ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชนบท: ประสบการณ์ของประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2543). **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

_____. (2552). **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข(สรส).

พรรณทิพย์ เพชรมาก บรรณาธิการ. (2550). **สภาองค์กรชุมชน: รวมพลังสร้างความเข้มแข็งของชุมชน.**สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน).

ภมรรัตน์ สุธรรม. (2546). **พลวัตชุมชนกับการพึ่งตนเองในภาคตะวันตก.** กรุงเทพฯ : สถาบันวิถีทัศน์.

ไพรัตน์ เดชะรินทร์. (2526). **การพัฒนาชนบท.** กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

สุพัต เมืองศรีนุ่น. (2545). **บทบาทและศักยภาพขององค์กรชุมชนในการจัดการปัญหาทรัพยากรท้องถิ่น กรณีศึกษา : การปลูกข้าวหอมมะลิในพื้นที่ดินเค็ม อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชศรีมา.** ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาชุมชนและชนบท. มหาวิทยาลัยมหิดล.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2543). **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม**. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สัมพันธ์ เตชะอธิก. (2540). **NGOs อีสาน.** กรุงเทพฯ: บริษัทพิมพ์ดี.

_____. (2540). **พัฒนาความเข็มแข็งขององค์กรชาวบ้าน.** กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. (2537**). ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น : คู่มือและทิศทางการพัฒนาผู้นำชาวบ้านเพื่อแก้ปัญหาในชนบท**. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.

_____. (2549). **การเรียนรู้และการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนเพื่อชุมชนเป็นสุข**. ภาควิชาพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. (เอกสารอัดสำเนา)

สายพิรุณ น้อยสิริ. (2530). **ปัจจัยที่ส่งเสริมการพัฒนาองค์กรประชาชนในชนบท: ศึกษาเฉพาะกรณีธนาคารข้าว บ้านโนนขุย ตำบลชุมพวง อำเภอชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา.** วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สีลาภรณ์ นาครทรรพ. (2541). **“แนวคิดเกี่ยวกับเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม: ระดับกลุ่ม/ชุมชน” ใน เอกสารการพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

สิน สื่อสวน. (2530). **ปัจจัยที่ส่งเสริมการพัฒนาองค์กรประชาชนในเมือง: ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์เครดิตยูเนี่ยนชุมชนหลังบ้านมนังคศิลา เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร.** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (เอกสารอัดสำเนา)

ศุภวัฒน์ ปภัสสราภาญจน์. (2558). **ความเข้มแข็งและศักยภาพของสภาองค์กรชุมชนในจังหวัดสุพรรณบุรี.** วารสารการบริหารท้องถิ่น ปีที่ 8 ฉบับที่ 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2558). (เอกสารอัดสำเนา)

อคิน รพีพัฒน์. (2531). **ปัญหาการพัฒนาชนบท บทเรียนจากกรณียกกระบัตร โครงการพัฒนาชนบทลุ่มน้ำแม่กลอง**. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์. (2540). **ระบบการศึกษากับชุมชน : กรอบความคิดและข้อเสนอเพื่อการวิจัย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

อินสอน บัวเขียว. (2545). **สาระสำคัญการบริหารงานชุมชน.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พราบ.

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 5
การพัฒนาเครือข่ายองค์กรชุมชน

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

1. ความหมายของเครือข่าย
2. พัฒนาการและวงจรชีวิตของเครือข่าย
3. องค์ประกอบของเครือข่าย
4. ประเภทของเครือข่าย
5. การสร้าง การบริหาร และกระบวนการทำงานเครือข่าย
6. แนวทางการพัฒนาและการเชื่อมโยงเครือข่าย

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

เมื่อศึกษาบทที่ 5 จบแล้ว นักศึกษาสามารถ

1. อธิบายความหมาย พัฒนาการ วงจรชีวิต องค์ประกอบ และประเภทของเครือข่ายได้
2. อธิบายการสร้าง การบริหาร และกระบวนการทำงานเครือข่ายได้
3. อธิบายแนวทางการพัฒนาและการเชื่อมโยงเครือข่ายได้

วิธีการสอนและกิจกรรมระหว่างการเรียนการสอนประจำบท

1. ประเมินความรู้เดิม
2. ศึกษาเอกสารประกอบการสอน
3. ทำแบบฝึกหัดภายหลังการเรียนรู้
4. เข้ารับการสอนเสริม (ถ้ามี)

สื่อการสอน

1. การฉายภาพนิ่ง (power point)
2. เอกสาร หนังสือ ตำราและเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง

การวัดผลและประเมินผล

1. ประเมินความรู้หลังการเรียนด้วยวิธีการทำคำถามทบทวนท้ายบท
2. ประเมินการมีส่วนร่วมในชั้นเรียนของนักศึกษา
3. ประเมินความสนใจในบทเรียนด้วยการสังเกต การซักถาม
4. ประเมินผลจากการสอบประจำภาคการศึกษา

บทที่ 5
การพัฒนาเครือข่ายองค์กรชุมชน

จากการศึกษาและประมวลบทเรียนความสำเร็จของการทำงานพัฒนาชุมชนที่ผ่านมา ระบุอย่างชี้ชัดว่า ปัจจัยความสำเร็จของการดำเนินงานประการหนึ่ง คือ การมีเครือข่ายที่เข้มแข็ง ในบทนี้จึงเป็นการทำความเข้าใจเบื้องต้นถึงนิยามของคำว่า “เครือข่าย” ประเภท คุณลักษณะ องค์ประกอบ การสร้างเครือข่ายและการพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน อย่างไรก็ตามการสร้างและการพัฒนาเครือข่ายนั้นเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่ต้องใช้ทั้ง “หัวใจ” และ “ทักษะการประสานงาน” เป็นสำคัญ

ความหมายของเครือข่าย

เครือข่าย (network) หมายถึง การเชื่อมโยงของกลุ่มของคนหรือกลุ่มองค์กรที่สมัครใจ ที่จะแลกเปลี่ยนข่าวสารร่วมกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดระเบียบโครงสร้างของคนในเครือข่ายด้วยความเป็นอิสระ เท่าเทียมกันภายใต้พื้นฐานของความเคารพสิทธิ เชื่อถือ เอื้ออาทร ซึ่งกันและกัน

สนธยา พลศรี (2556, หน้า 236) ได้ให้ความหมายของเครือข่ายว่าหมายถึง ความเชื่อมโยงทั้งทางตรงและทางอ้อมของสิ่งต่าง ๆ อย่างเป็นระบบในลักษณะของการสนับสนุนส่งเสริมและพึ่งพาอาศัยกันและกันระหว่างสมาชิก ทำให้เกิดการรวมพลังกันจนสามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้ เครือข่ายในงานพัฒนาชุมชน จึงหมายถึง การเชื่อมโยงประสานระหว่างบุคคล กลุ่มองค์กรหรือชุมชน เพื่อสร้างพลังร่วมและดำเนินกิจกรรมการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพแล้วขยายไปเชื่อมโยงกับบุคคล กลุ่มองค์กร และชุมชนอื่น ๆ ต่อไป ในลักษณะของการเป็นพันธมิตรหรือภาคีเพื่อความสำเร็จร่วมกัน

ด้านชาติชาย ณ เชียงใหม่ และพิมพวัลย์ ปรีดาสวัสดิ์ (2531, หน้า 346) ได้อธิบายความหมายของเครือข่ายว่าหมายถึง ความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมระหว่างบุคคลหนึ่งกับบุคคลอื่น ๆ อีกหลาย ๆ คน เครือข่ายสังคมในที่นี้จึงเปรียบเสมือนกรอบแนวคิดที่ใช้ศึกษาหาทางทำความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในสังคม อันนำไปสู่ความเข้าใจในเรื่องกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ องค์กรทางสังคมและโครงสร้างทางสังคม รวมทั้งลักษณะของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าวสามารถนำมาใช้อธิบายพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคลเหล่านี้ได้

ขณะที่กาญจนา แก้วเทพ (2530, หน้า 61-63) ได้กล่าวว่าเครือข่ายเป็นรูปแบบหนึ่งของการประสานงานบุคคล กลุ่ม หรือหลาย ๆ องค์กรที่ต่างก็มีทรัพยากรของตัวเอง มีเป้าหมาย วิธีการดำเนินงาน และมีกลุ่มเป้าหมายของตนเอง บุคคล กลุ่มหรือองค์กรเหล่านี้ได้เข้ามาประสานกันอย่างมีระยะเวลาพอสมควร แม้อาจจะไม่ได้มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็วางรากฐานเอาไว้ เมื่อฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือกับกลุ่มอื่น ๆ เพื่อแก้ปัญหาสามารถ

บอกไปได้โดยการสร้างเครือข่ายนั้น อาจจะแสดงออกหรือพัฒนาแบบแนวตั้ง และเครือข่ายแนวนอน นั่นคือเครือข่ายแบบแนวนอนจะมีลักษณะที่ฐานะและสถานภาพของคนในกลุ่มที่เข้ามาเป็นเครือข่ายนั้น มีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน การแลกเปลี่ยนทรัพย์สินหรือบริการต่าง ๆ การช่วยเหลือเกื้อกูล ถ้อยที ถ้อยอาศัย ในกรณีที่ไม่ซับซ้อนไม่ต้องมีตัวกลาง แต่ถ้ากรณีที่ซับซ้อนมากขึ้นมีหลายกลุ่มมากขึ้นอาจจะมีแม่ข่ายหรือผู้นำเป็นตัวประสาน

ส่วนสุชาดา มีสงฆ์ (2535, หน้า 40-50) ได้กล่าวถึงเครือข่ายในกรณีที่เป็นเครือข่ายของชาวบ้านว่าเกิดจากการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นคุณค่าพื้นฐานวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เห็นได้จากการแสดงออกผ่านทางประเพณีและวัฒนธรรมที่มีอยู่ เช่น ประเพณีการทอดผ้าป่า การลงแขกเกี่ยวข้าว เป็นต้น การกระทำดังกล่าวเป็นรูปแบบหนึ่งของเครือข่ายระดับครอบครัวและเครือญาติของชาวบ้านที่เป็นไปโดยธรรมชาติ เน้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและชุมชน โดยไม่มีเรื่องของเงินทองเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น หากบิดาได้รับอุบัติเหตุหรือเจ็บป่วย ผู้ที่จะช่วยเหลือแม่บ้านและลูก ๆ ของตนก็คือเครือญาติและชุมชนเป็นอันดับแรก

ลักษณะสำคัญของรูปแบบเครือข่ายของชาวบ้านที่มีลักษณะแบบแนวนอนมีจุดเด่นตรงที่ให้ความเสมอภาคและเน้นที่ความยุติธรรมและความสมานฉันท์เป็นสำคัญ ปัจจุบันเครือข่ายของชาวบ้านในบางชุมชนได้สูญสลายไป เพราะการเกิดขึ้นของชุมชนสมัยใหม่ สังคมสมัยใหม่ได้รวบรวมทุกสิ่งอย่างไว้ที่ตลาดและนายทุน ชาวบ้านจึงให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ในระดับเครือญาติและชุมชนบ้านใกล้เคียงแบบบ้านเหนือ-บ้านใต้

จากนิยามข้างต้น อาจกล่าวได้โดยสรุปว่าเครือข่ายมีลักษณะสำคัญอย่างน้อย 3 ประเด็น คือ 1)ความสัมพันธ์ของสมาชิกในเครือข่ายต้องเป็นไปโดยความสมัครใจ มิใช่การบีบบังคับให้อยู่ในภาวะจำยอมหรืออยู่ในเงื่อนไขของความเกรงใจทุกรูปแบบ 2)กิจกรรมที่ทำในเครือข่ายพึงมีลักษณะของความเท่าเทียมและความเสมอภาค ที่เน้นการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน และ 3)การเป็นสมาชิกเครือข่ายต้องไม่มีผลกระทบใด ๆ ต่อความเป็นอิสระ หรือความเป็นตัวของตัวเองของกลุ่มหรือองค์กรนั้น ๆ

พัฒนาการและวงจรชีวิตของเครือข่าย

พัฒนาการของเครือข่าย

สำหรับพัฒนาการของเครือข่ายนั้น หากพิจารณาจากการเกิดขึ้นของเครือข่ายจะพบว่ามีพัฒนาการเป็นลำดับ ๆ ไป (นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร, 2546, หน้า 74-75) ดังนี้

ขั้นที่ 1 กลุ่มมีการรวมตัวกันเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น การอบรม การสัมมนาแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ เป็นต้น การสานเป็นเครือข่ายในขั้นตอนแรกนี้จะสานกันค่อนข้างหลวม

ขั้นที่ 2 กลุ่มมีการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งร่วมกัน ที่มีเป้าหมายชัดเจน ความเข้มข้นของการเป็นเครือข่ายจะมีมากขึ้น แต่ยังคงลักษณะการเป็นเครือข่ายที่ทำกิจกรรมชั่วครั้งชั่วคราว เช่น การรวมตัวกันรับซื้อข้าวเปลือกในฤดูเก็บเกี่ยว การรวมตัวกันซื้อปุ๋ยจำนวนมากในต้นฤดูการทำนา เป็นต้น

ขั้นที่ 3 กลุ่มมีการรวมตัวกันเพื่อเป็นศูนย์กลางของการประสานงานหรือบริหารงาน หลังจากได้ทำกิจกรรมร่วมกันจนกระทั่งมีความสนิทสนมและ “รู้ใจ” กันแล้ว ทั้งเห็นความสำคัญและความจำเป็นของการพัฒนาการเป็นเครือข่ายถาวรที่มีการบริหารร่วมกันและมีโครงสร้างการทำงานที่ชัดเจน ในขั้นนี้จัดได้ว่า เครือข่ายนั้น ๆ มีรูปแบบการบริหารจัดการองค์กรเต็มตัว เช่น ธนาคารชุมชนที่มีกลุ่มออมทรัพย์ระดับหมู่บ้านเป็นสมาชิก เครือข่ายจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำ เครือข่ายโรงสีข้าวชุมชน เป็นต้น

ซึ่งจากพัฒนาการของเครือข่ายองค์กรชุมชนทั้ง 3 ขั้นตอนดังกล่าวข้างต้นนั้น นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร (2546, หน้า 75-76) มองว่าเกิดจากบทบาทของหน่วยงานการพัฒนาใน 3 ส่วนหลักคือ

1. บทบาทของรัฐ ซึ่งเกิดหน่วยงานของรัฐทั้งหลายที่มีนโยบายและการทำงานเสริมสร้างกลุ่มในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์สนับสนุนโดยกรมการพัฒนาชุมชน กลุ่มเกษตรกรสนับสนุนโดยกรมส่งเสริมการเกษตร สหกรณ์ประเภทต่าง ๆ สนับสนุนโดยกรมส่งเสริมสหกรณ์ เป็นต้น

2. บทบาทของ NGO หรือองค์กรพัฒนาเอกชน (non-government organization) ในประเทศไทยซึ่งทำงานมากว่า 20-30 ปี ในการเสริมสร้างและพัฒนากลุ่มองค์กรชุมชนต่าง ๆ ซึ่งการทำงานในลักษณะดังกล่าวทำให้เกิดความเชื่อมโยงในการร่วมกลุ่มจำนวนมากที่มีการทำงานลักษณะใกล้เคียงกันเป็นเครือข่าย

3. แหล่งทุนสนับสนุนงานกลุ่มและเครือข่าย ซึ่งชัดเจนเมื่อปี 2540 เมื่อเกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ ได้เกิดกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (social investment fund : SIF) หรือที่เรียกย่อว่ากองทุนชุมชน โดยเป็นกองทุนที่ต้องการแสวงหาทางออกใหม่ให้แก่สังคมเน้นการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชน สร้างทุนทางสังคม รวมถึงการสนับสนุนการพัฒนากลุ่มและประชาคมให้เข้มแข็ง ซึ่งผลดีของการพัฒนาของกองทุนดังกล่าวคือ กลุ่มเข้ามาเกาะตัวกันมากขึ้นและสานกันขึ้นมาเป็นเครือข่ายซึ่งมีทั้งเครือข่ายเชิงประเด็นและเครือข่ายเชิงพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีการประสานงาน แลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างเครือข่ายทำให้เกิดกลุ่มเครือข่ายต่าง ๆ ขึ้นอย่างชัดเจน นอกจากกองทุนดังกล่าวแล้วปี 2543 ได้เกิดสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)ขึ้นซึ่งเป็นองค์กรที่มีบทบาทหน้าที่คือ สนับสนุนการพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนและประชาสังคม ส่งเสริมสนับสนุนการให้สินเชื่อเพื่อการพัฒนาและรับรองสถานภาพองค์กรชุมชนและเครือข่าย ซึ่งการเกิดขึ้นของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)ดังกล่าวทำให้การหนุนเสริมการเกิดขึ้นขององค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชนมีความเข้มแข็งเป็นอย่างมากในปัจจุบัน

โดยสรุปจะเห็นได้การเกิดขึ้นขององค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชนมีพัฒนาการมาโดยลำดับซึ่งเริ่มจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน การรวมตัวร่วมกลุ่มกันทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ จนนำไปสู่การประสานงานร่วมมือเป็นเครือข่ายเพื่อแก้ปัญหาร่วมกันซึ่งระหว่างทางการเติมโตของเครือข่ายข่ายดังกล่าวได้รับการหนุนเสริมจากหลายภาคส่วนด้วยกันทั้งภาครัฐ ภาคองค์กรการพัฒนาเอกชน รวมถึงแหล่งเงินทุนต่าง ๆ ด้วยพัฒนาการทั้งหมดดังกล่าวข้างต้นนั้นทำให้เกิดเครือข่ายองค์กรชุมชนอย่างหลากหลายในปัจจุบัน

วงจรชีวิตของเครือข่าย

อย่างไรก็ตามแม้จะมีพัฒนาการหรือการพัฒนาที่ดีแต่ลักษณะของเครือข่ายก็มีลักษณะเช่นเดียวกับสิ่งมีชีวิตคือมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปตามกฎของไตรลักษณ์ เมื่อเกิดขึ้นแล้วมีลักษณะการเจริญเติบโต ดำรง เสื่อมโทรม หรือล่มสลายขึ้นอยู่กับกระบวนการทำงานและการปรับตัวให้เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อมซึ่งเกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543, หน้า 49-57) ได้กล่าวถึงวงจรชีวิตของเครือข่ายนั้นประกอบด้วย 5 ขั้นตอนด้วยกัน คือ

1. ระยะก่อตัว เป็นระยะแรกเริ่มต้นของการเกิดเครือข่าย อาจเกิดจากการเริ่มของแกนนำและการเกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นในชุมชน คนในชุมชนจึงเกิดความตระหนักถึงความจำเป็นที่ต้องรวมตัวเป็นเครือข่าย แต่สมาชิกยังมีจำนวนน้อยและจำกัดเฉพาะคนเพียงบางกลุ่มเท่านั้นระยะนี้วัตถุประสงค์ของเครือข่ายยังไม่ชัดเจนและระบบบริหารมีลักษณะที่ไม่เป็นทางการ คนภายนอกเครือข่ายส่วนใหญ่ยังไม่รู้จักเครือข่ายยังไม่กระจายไปในวงกว้างยังต้องใช้เวลาพอสมควรจึงจะเป็นที่รับรู้ของสังคม เงินทุนในการดำเนินการส่วนใหญ่จะเป็นเงินทุนจากสมาชิกเอง การระดมทุนมีความจำกัด เพราะเครือข่ายยังไม่กว้าง ดังนั้นบางเครือข่ายอาจจะเปิดตัวลงในช่วงนี้เพราะไม่สามารถก่อรูปได้สำเร็จ

2. ระยะขยายตัว เป็นระยะที่แนวคิดเกี่ยวกับการดำเนินการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายของเครือข่ายเริ่มชัดเจนขึ้นจึงดึงดูดให้คนสนใจเข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่าย ทำให้เครือข่ายเริ่มขยายตัวในเชิงปริมาณ การดำเนินงานที่ชัดเจนส่งผลให้เครือข่ายดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง สมาชิกรู้สึกว่าตนเองได้รับประโยชน์จากการเข้าร่วมเครือข่ายดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง สมาชิกรู้สึกว่าตนเองได้รับประโยชน์จากการเข้าร่วมเครือข่ายโดยตรงที่เป็นรูปธรรมเริ่มการผูกพันตนเองกับเครือข่าย ระยะนี้เครือข่ายเริ่มมีการจัดระบบและพัฒนาคุณภาพภายในโดยจัดสรรหน้าที่ระหว่างสมาชิกเครือข่ายและจัดโครงสร้างการทำงานที่ชัดเจน กำหนดผู้นำเครือข่ายอย่างเป็นทางการ เริ่มมีการวางแผนขยายเครือข่ายเป็นระบบ สังคมเริ่มรับรู้เกี่ยวกับกิจกรรม วัตถุประสงค์และประโยชน์ของเครือข่ายทำให้การระดมทุนภายนอก การขอความร่วมมือหรือการประสานงานกับหน่วยงานอื่นได้ง่ายขึ้น ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เครือข่ายพัฒนาต่อไปคือภาวะผู้นำ ความสามารถในการรวมใจสมาชิกและผลักดันให้เกิดการร่วมใจกันตามเป้าหมายความเป็นประโยชน์และความต่อเนื่องของกิจกรรม เพราะทำให้สมาชิกมีส่วนร่วมและ

ผูกพันกับเครือข่ายมากขึ้นรวมถึงการบริหารจัดการเครือข่ายให้เกิดระบบที่ดี เพราะจะช่วยลดความสับสนวุ่นวายในการดำเนินงาน ช่วยให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างคล่องตัวมีประสิทธิภาพและเครือข่ายขยายตัวออกไปมากยิ่งขึ้น

3. ระยะรุ่งเรือง ระยะนี้แบ่งได้เป็น 3 ช่วงคือ

3.1 ระยะรุ่งเรืองช่วงต้น เครือข่ายมีการจัดระบบบริหารภายในได้ลงตัวเกิดการพัฒนาอย่างสม่ำเสมอ กิจกรรมดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและสังคมส่วนใหญ่รู้จักเครือข่ายทำให้จำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้นในอัตราที่ลดลง เนื่องจากคนส่วนใหญ่ได้รู้จักเครือข่ายแล้ว ทำให้คนที่สนใจในเป้าหมายและรูปแบบการทำงานของเครือข่ายเข้าร่วมเป็นสมาชิกจนเกือบหมด นอกจากนี้ยังอาจมีการเลียนแบบจัดตั้งเครือข่ายแบบเดียวกันขึ้นอีกด้วย

3.2 ระยะรุ่งเรืองช่วงเสถียร ระยะนี้อัตราเพิ่มของสมาชิกแทบจะไม่มีเลย เพราะคนส่วนใหญ่ที่สนใจได้เข้าเป็นสมาชิกหมดแล้ว ไม่เกิดการคิดค้นรูปแบบกิจกรรมที่แปลกใหม่ไปจากเดิม ทำให้สมาชิกเริ่มเข้าร่วมกิจกรรมน้อยลง เพราะสมาชิกส่วนใหญ่ได้เคยร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านั้นหมดแล้ว ได้รับการตอบสนองความต้องการจากเครือข่ายแล้ว จึงไม่เกิดแรงจูงใจที่ร่วมหรือสนับสนุนเครือข่ายอีกต่อไป

4. ระยะถดถอย เป็นระยะที่เครือข่ายประสบปัญหา เนื่องจากสมาชิกส่วนหนึ่งได้บรรลุเป้าหมายของการร่วมเป็นเครือข่ายแล้วและเครือข่ายไม่มีพลังดึงดูดสมาชิกให้อยู่ร่วมกันต่อไปได้ ทำให้จำนวนสมาชิกลดลงอย่างต่อเนื่อง สมาชิกที่เหลืออยู่ขาดความตื่นตัวที่จะร่วมกิจกรรมกับเครือข่าย เกิดความขัดแย้งระหว่างสมาชิก ไม่ได้รับการสนับสนุนเงินทุนจากแหล่งทุนทำให้สมาชิกเครือข่ายเกิดการแตกแยกและเครือข่ายอาจจะสิ้นสุดลง ถ้าหากไม่มีการปรับปรุงแก้ไข

5. ระยะฟื้นตัว เป็นการพยายามรื้อฟื้นเครือข่ายภายหลังจากที่เข้าสู่ระยะถดถอย แต่กระทำได้ค่อนข้างยาก เนื่องจากสมาชิกของเครือข่ายต่างกระจัดกระจายออกไปและไม่สนใจที่จะร่วมมือกับเครือข่ายอีก เพราะตนเองได้รับการตอบสนองความต้องการเรียบร้อยแล้ว แนวทางในการรื้อฟื้นเครือข่ายนั้นควรเริ่มด้วยการทบทวนวัตถุประสงค์และการกำหนดเป้าหมายของเครือข่ายใหม่ เพื่อนำไปสู่การแสวงหาแนวร่วมพันธมิตรกลุ่มใหม่ ๆ แล้วดำเนินการเช่นเดียวกับการก่อตั้งเครือข่าย จึงไม่ควรให้เครือข่ายก้าวมาถึงจุดนี้ ควรพยายามปรับปรุงแก้ไขตั้งแต่เครือข่ายสู่ระยะรุ่งเรืองช่วงเสถียร

องค์ประกอบของเครือข่าย

สำหรับองค์ประกอบของเครือข่ายนั้นพระมหาสุทิตย์ อาภากโร (2547, หน้า 48-53) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญไว้ 5 ประการด้วยกัน ได้แก่

1. หน่วยชีวิตหรือสมาชิก เป็นหน่วยเบื้องต้นของความเป็นเครือข่ายที่สร้างระบบปฏิสัมพันธ์โดยแต่ละหน่วยชีวิตและแต่ละปัจเจกบุคคลจะดำเนินการสานต่อ เพื่อหาแนวทางร่วมในการสร้างสรรค์

คือ สิ่งต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการดำรงอยู่ร่วมกัน ตามหลักธรรมชาติของสรรพสิ่งจะต้องพึ่งพาอาศัยและสร้างกระบวนการที่สืบเนื่องเพื่อรักษาความเป็นไปของชีวิต ดังนั้น หน่วยชีวิตหรือสมาชิกในองค์กรนั้น จะเป็นองค์ประกอบหลักที่ก่อให้เกิดความเป็นเครือข่าย

2. จุดมุ่งหมาย เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งเพราะหากว่าบุคคล กลุ่ม/องค์กร มารวมกันเพียงเพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยไร้ความมุ่งหมาย หรือจุดมุ่งหมายร่วมกัน ความสัมพันธ์ดังกล่าวมิอาจกล่าวได้ว่าเป็นเครือข่าย เพราะความเป็นเครือข่ายจะต้องมีความหมายถึง “การร่วมกันอย่างมีจุดหมาย” เพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์และกระบวนการเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายนั้น

3. การทำหน้าที่อย่างมีจิตสำนึก การที่แต่ละชีวิตหรือแต่ละบุคคลจะมารวมกันนั้น สิ่งที่จะยึดโยงสิ่งต่าง ๆ เข้าด้วยกัน คือ การทำหน้าที่ต่อกันและกันการกระทำอย่างมีจิตสำนึก เพราะหากขาดจิตสำนึกต่อส่วนรวมที่มาจากส่วนลึกภายใจจิตใจของตนแล้ว กระบวนการนั้นจะเป็นเพียงการจัดตั้งและเรียกร้องผลประโยชน์ตอบแทนเท่านั้น และการที่คนจะมารวมกลุ่มเป็นองค์กรเครือข่ายได้นั้น นอกจากจะมีความสนใจหรืออุปนิสัยใจคอที่คล้ายคลึงกันแล้วบุคคลยังต้องมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม กล่าวคือ เมื่อพวกเขาเห็นปัญหาหรือต้องการที่จะพัฒนาและเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จิตใจที่มุ่งมั่นซึ่งเป็นปัจจัยภายในของแต่ละคน ย่อมเป็นแรงขับที่เป็นนำไปสู่การคิดวิเคราะห์และการค้นคว้าเพื่อแก้ปัญหานั้น ๆ รวมทั้งแสวงหาแนวร่วมจากเพื่อนร่วมอุดมการณ์ เพื่อสร้างพลังอำนาจในการต่อรองหรือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน จนกลายเป็นองค์กรเครือข่ายที่ทุกฝ่ายต่างมีความไว้วางใจต่อกัน ทั้งนี้ เพราะความเป็นเครือข่ายนั้นสามารถที่จะตอบสนองกระบวนการแก้ไขปัญหาได้มากว่า

4. การมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยน ในองค์ประกอบของความเป็นเครือข่ายสิ่งหนึ่งที่จะขาดมิได้ ก็คือ การมีส่วนร่วม การพึ่งพาอาศัยกันและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของสมาชิกจะเป็นปัจจัยที่หนุนเสริมให้เครือข่ายมีพลังมาขึ้น เพราะการมีส่วนร่วมจะทำให้สมาชิกมีความรู้สึกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย ซึ่งจะช่วยให้ทุกฝ่ายหันหน้าเข้าหากันและพึ่งพากันมากขึ้น นอกจากนี้ในระบบความสัมพันธ์ของเครือข่าย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งเพราะจะนำไปสู่การให้และรับ รวมถึงการระดมทรัพยากรเพื่อให้ภารกิจที่เครือข่ายดำเนินการร่วมกันนั้นบรรลุถึงเป้าหมาย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จึงเป็นทั้งแนวคิด กระบวนการ และวิธีการของการจัดการเครือข่ายเป็นกระบวนการสร้างข้อมูลที่ต่อเนื่องเพราะถ้าไม่มีกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันที่มาจากการมีส่วนร่วมแล้ว พัฒนาการของเครือข่ายจะเป็นไปอย่างช้า ๆ และอาจถดถอยลง ดังนั้นการมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยนจึงเป็นแรงผลักให้ความเป็นเครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

5. ระบบความสัมพันธ์และการสื่อสาร ถ้ากล่าวถึงเครือข่ายว่าเป็นความสัมพันธ์ที่โยงใยแล้ว สิ่งที่มีความสำคัญต่อเครือข่าย คือ ข้อมูลการและการสื่อสารระหว่างกัน นับตั้งแต่การสื่อสารระหว่างปัจเจกบุคคล กลุ่มกับกลุ่ม และระหว่างเครือข่ายกับเครือข่ายรวมทั้งระบบความสัมพันธ์ในการ

แลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยกระบวนการสื่อสารนั้นจะช่วยให้สมาชิกในเครือข่ายเกิดการเรียนรู้ เกิดการยอมรับในกระบวนการทำงานและช่วยรักษาสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการติดต่อสื่อสารที่ต่อเนื่องเช่นนี้ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของเครือข่าย ถ้าระบบความสัมพันธ์ไม่ได้รับการตอบสนองหรือขาดการติดต่อแล้ว ความเป็นเครือข่ายก็อยู่ในภาวะเสื่อมถอย ดังนั้นการพัฒนาระบบเครือข่ายจะต้องยึดหลักการของความสัมพันธ์และการสื่อสารระหว่างกัน โดยมีกิจกรรมและข้อมูลเพื่อให้เกิดความเลื่อนไหลของเครือข่ายนั้น ๆ

ด้านเกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543, หน้า 36-43) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญของเครือข่ายไว้ 7 ประการด้วยกัน คือ

1. การรับรู้มุมมองร่วมกัน (common perception) หมายถึง การที่สมาชิกเข้ามาอยู่ในเครือข่ายต้องมีความรู้สำนึกคิดและการรับรู้ร่วมกันถึงเหตุผลการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย อาทิ มีความเข้าใจในปัญหา มีสำนึกในการแก้ไขปัญหาร่วมกัน และมีความต้องการความช่วยเหลือในลักษณะคล้ายคลึงกัน เป็นต้น ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกเครือข่ายเกิดความรู้สึกผูกพันในการดำเนินกิจกรรมบางอย่างเพื่อแก้ปัญหาความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น

2. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (common vision) หมายถึง การมองเห็นคุณค่าจุดมุ่งหมายในการอนาคตร่วมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่ม การรับรู้เข้าใจถึงทิศทางเดียวกันและการมีเป้าหมายที่จะดำเนินไปด้วยกัน จะช่วยทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายมีพลัง เกิดเอกภาพ และช่วยบรรเทาความขัดแย้งอันเกิดจากมุมมองที่แตกต่างกันไป

3. การมีผลประโยชน์และความสนใจร่วมกัน (mutual interest/benefits) หมายถึง การที่สมาชิกแต่ละคนมาร่วมกันเพื่อประสานประโยชน์และความต้องการ ซึ่งผลประโยชน์และความต้องการนั้นจะไม่บรรลุผลสำเร็จได้หากสมาชิกต่างคนต่างอยู่ ดังนั้น จึงมีการรวมตัวกันบนฐานของผลประโยชน์ร่วมที่มากเพียงพอจะดึงดูดให้รวมเป็นเครือข่าย

4. การมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายอย่างกว้างขวาง (all stakeholders participation) หมายถึง การมีส่วนร่วมกันของสมาชิกมีความสำคัญต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่ายเพราะกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือกระทำอย่างแข็งขัน ดังนั้น สมาชิกในเครือข่ายจึงควรเสริมสร้างความสัมพันธ์ในลักษณะของความเท่าเทียมและในฐานหุ้นส่วนของเครือข่ายและควรสานสัมพันธ์ในแนวราบ

5. กระบวนการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (complementary relationship**)** หมายถึง การที่สมาชิกในเครือข่ายต่างก็ต้องเสริมกระบวนการทำงานของกันและกัน โดยที่ใช้จุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยเหลืออีกฝ่ายหนึ่งที่มีจุดอ่อน ซึ่งจะทำให้เกิดการประสานผลประโยชน์ร่วมกัน การเสริมสร้างต่อกันนั้น เกิดจากการรวมตัวเป็นเครือข่ายซึ่งมีผลดีมากกว่าการไม่ร่วมเป็นเครือข่าย

6. การพึ่งอิงร่วมกัน (interdependence) คือการเติมเต็มในส่วนที่ขาดของแต่ละฝ่าย เนื่องจากทุกฝ่ายต่างก็มีข้อกำจัดในกระบวนการทำงานและมีความรู้ประสบการณ์ที่แตกต่างกัน ดังนั้นจึงมีการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างสมาชิกในเครือข่าย

7. การปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน (interaction) หมายถึง การมีสมาชิกในเครือข่ายมีการทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกและผลการปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนระหว่างกันนั้นก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเครือข่ายตามด้วย

ขณะที่จอห์น วอร์เนอร์ (อ้างถึงใน ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และชัยวัฒน์ ถิระพันธุ์, 2546, หน้า 9) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของเครือข่าย โดยใช้ตัวอักษรภาษาอังกฤษ คือ link หรือการเชื่อมต่อเพื่ออธิบายองค์ประกอบดังกล่าว ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1. การเรียนรู้ (learning) ได้แก่ การเรียนรู้เกี่ยวกับความจำเป็นและความต้องการของตนเองและผู้อื่น

2. การลงทุน (investing) ได้แก่ การลงทุนด้านเวลาและพลังงานในการติดต่อและเชื่อมประสานกับบุคคลต่าง ๆ

3. การดูแล (nurturing) ได้แก่ การดูแลสัมพันธภาพระหว่างสมาชิกของเครือข่ายอย่างใกล้ชิดทั้งในเรื่องการทำงานและสัมพันธภาพส่วนตัว

4. การรักษา (keeping) ได้แก่ การรักษาทิศทางในการบรรลุเป้าหมาย โดยเฉพาะการตรวจสอบความต้องการของสมาชิกและการเปิดใจรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เพื่อแสวงหาแนวทางที่ทรงพลังในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย

โดยสรุปแล้วองค์ประกอบของเครือข่ายนั้นมีลักษณะสำคัญ คือ หน่วยชีวิตหรือสมาชิกซึ่งมีอุดมการณ์ วิสัยทัศน์ จิตสำนึกและจุดมุ่งหมายร่วมกัน มีผลประโยชน์การเรียนรู้ร่วมกันรวมถึงการหนุนเสริมกระบวนการทำงานซึ่งกันและกัน และที่สำคัญคือมีการสื่อสาร มีปฏิสัมพันธ์แลกเปลี่ยนระหว่างกันอย่างสม่ำเสมอทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ

ประเภทของเครือข่าย

สำหรับการจำแนกประเภทหรือรูปแบบของเครือข่ายนั้นจากการศึกษาเอกสารพบว่ามีการจำแนกไว้อย่างหลากหลายตามความเข้าใจ ตามประเด็นในการศึกษา ตามกิจกรรมที่เกิดขึ้นโดยขึ้นอยู่กับความเข้าใจในการจำแนกประเภทหรือการแบ่งประเภทซึ่งพบว่ามีหลายลักษณะดังนี้

สัมพันธ์ เตชะอธิก ปรีชา อุยตระกูล และชื่น ศรีสวัสดิ์ (อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2552, หน้า 474) ได้ศึกษาเครือข่ายของผู้นำชาวบ้านพบว่าเครือข่ายของผู้นำดังกล่าวนั้นสามารถจำแนกออกได้เป็น 3 ลักษณะ ได้แก่

1. เครือข่ายความคิด

เป็นเครือข่ายที่เน้นการทำงานด้านความคิด ความรู้ หรือเทคนิคต่าง ๆ เครือข่ายเหล่านี้เป็นแหล่งที่ผู้นำได้มีโอกาสเผยแพร่แนวความคิดของตนเองและได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ของตนกับคนอื่น ๆ ทำให้เกิดความคิดที่ชัดเจนขึ้น เครือข่ายความคิดมักเน้นเครือข่ายของกลุ่มคนที่อยู่บนสถานภาพที่คล้ายคลึงกัน แต่อยู่ต่างถิ่นได้รวมกันสร้างเครือข่ายขึ้นเพื่อจะได้มีเวทีในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน เช่น เครือข่ายกลุ่มครู เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น

2. เครือข่ายกิจกรรม

เป็นเครือข่ายที่เน้นการช่วยเหลือ ร่วมมือกันในการทำกิจกรรม ส่วนมากมักเป็นเครือข่ายภายในชุมชนที่สมาชิกของเครือข่ายอาจเป็นเครือญาติกัน หรือมีสายสัมพันธ์เป็นครูและลูกศิษย์กัน หรืออาจร่วมอยู่ในกลุ่มกิจกรรมเดียวกัน สมาชิกของเครือข่ายจะคอยช่วยเหลือหรือร่วมมือกัน ยังผลให้งานพัฒนาของผู้นำประสบความสำเร็จ แต่ก็มีผู้บางท่านที่มีบารมีสามารถระดมความร่วมมือ การทำกิจกรรมระหว่างหมู่บ้าน ทำให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างหมู่บ้านได้

3. เครือข่ายสนับสนุนทุน

กิจกรรมพัฒนาเพื่อการแก้ปัญหาของชุมชน นอกจากจะมีความคิดในการวิเคราะห์หาทางออกในการแก้ปัญหา มีการทำกิจกรรมการแก้ปัญหาแล้ว สิ่งหนึ่งที่มีความจำเป็นมากคือ จะต้องมีทุนที่มาของทุนเพื่อดำเนินกิจกรรมการพัฒนา อาจมาจากการระดมทุนภายในหมู่บ้านโดยการระดมหุ้นจากสมาชิก เช่น กองทุนร้านค้า กลุ่มออมทรัพย์ หรือธนาคารข้าว หรือการทอดผ้าป่าหรืออาจเป็นทุนที่มาจากภายนอก

ขณะที่ ปาน กิมปี (2540, หน้า 33-45) ได้ศึกษารูปแบบของเครือข่ายที่เกี่ยวกับเครือข่ายการเรียนรู้พบว่าสามารถจำแนกเครือข่ายดังกล่าวได้ใน 4 ลักษณะคือ

1. แบ่งตามจุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ แบ่งเป็น 2 ลักษณะ กล่าวคือ ลักษณะแรกเป็นการเรียนรู้ที่มุ่งเอกัคบุคคล เป็นการพัฒนาบุคคลในด้านต่าง ๆ ก่อนที่บุคคลจะนำไปพัฒนาครอบครัว ชุมชนและสังคม ลักษณะที่สองเป็นการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นชุมชนเป็นหลัก โดยให้การศึกษาเป็นเครื่องมือที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมและเศรษฐกิจของชุมชน

2. แบ่งตามโครงสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ จำแนกออกเป็น 4 ประเภท คือ

2.1 เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างกระจายศูนย์ มีศูนย์กลางทำหน้าที่ประสานงาน แต่ภารกิจในการจัดการเรียนการสอนจะกระจายความรับผิดชอบให้สมกับสมาชิกเครือข่ายซึ่งต่างก็มีความสำคัญเท่ากัน รูปแบบนี้อาจเรียกว่า รูปแบบการกระจายความรับผิดชอบ (distributed network)

2.2 เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างรวมศูนย์ มีองค์กรกลางเป็นทั้งศูนย์ประสานงาน และเป็นแม่ข่ายรวบรวมอำนาจการจัดการ รวมความรู้ไว้ในศูนย์กลาง การลงทุนทั้งด้านอุปกรณ์ เทคโนโลยีและกำลังคนจะอยู่ที่แม่ข่าย ส่วนลูกข่ายหรือสมาชิกเป็นเพียงผู้ร่วมใช้บริการจากศูนย์กลาง

2.3 เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างลำดับขั้น (hierarchical network) มีลักษณะเช่นเดียวกับแผนภูมิองค์กร การติดต่อสื่อสารข้อมูลจะต้องผ่านตามลำดับขั้นตอนมาก นิยมใช้การบริหารการจัดการองค์กรต่าง ๆ ซึ่งเหมาะแก่การควบคุมดูแลระบบงาน

2.4 เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างแบบผสม คือมีทั้งรูปแบบรวมศูนย์ และกระจายศูนย์ เนื่องจากการเรียนรู้มิได้อาศัยสื่อใดสื่อหนึ่งเป็นหลัก หากแต่มีการผสมผสานระหว่างสื่อบุคคล และเทคโนโลยี จึงจำเป็นต้องจัดระบบเครือข่ายแบบผสม เพื่อสนองความต้องการได้อย่างกว้างขวางและตรง

3. แบ่งตามหน่วยสังคม

3.1 เครือข่ายการเรียนรู้ระดับบุคคล เป็นเครือข่ายระบบของครอบครัว หรือระบบของเครือญาติ ซึ่งจะมีผลต่อการเรียนรู้ของบุคคลค่อนข้างสูง

3.2 เครือข่ายการเรียนรู้ระดับกลุ่ม มองได้มิติย่อย ๆ คือ เครือข่ายการเรียนรู้แบ่งตามบ้าน และเครือข่ายการเรียนรู้ตามอาชีพ

3.3 เครือข่ายการเรียนรู้ระดับชุมชน เป็นเครือข่ายการเรียนรู้ระดับชุมชนกับชุมชนมีความเชื่อมโยงกัน มีการแลกเปลี่ยนพูดคุยกันระหว่างไปเยี่ยมเยียนติดต่อกัน การประชุมตำบลของผู้นำหมู่บ้าน

3.4 เครือข่ายการเรียนรู้ระดับสถาบัน สถาบันภายในหมู่บ้านที่มีความสำคัญมากคือสถาบันทางศาสนา สถานบันทางการศึกษา

4. แบ่งระดับการปกครองและลักษณะของงาน ได้แก่ เครือข่ายชุมชน เครือข่ายนักพัฒนา เครือข่ายระดับจังหวัด เครือข่ายภาครัฐ เครือข่ายวิชาชีพ เครือข่ายธุรกิจ เครือข่ายสื่อสารมวลชน เครือข่ายนักฝึกอบรม เครือข่ายการประมวลและสังเคราะห์องค์ความรู้ เครือข่ายภาคสาธารณะ เครือข่ายวิชาการ เครือข่ายองค์กรนโยบายของรัฐ เครือข่ายผู้ทรงคุณวุฒิ

การจัดแบ่งรูปแบบเครือข่ายเป็นประเภทต่าง ๆ ข้างต้นนอกจากจะมีความชัดเจนสะท้อนกิจกรรมที่ทำแล้วยังสอดคล้องกับการเกิดขึ้นคงอยู่จริงของเครือข่ายที่เกิดขึ้นในพื้นที่/ชุมชนซึ่งได้มีการศึกษาและรวบรวบเครือข่ายจากประสบการณ์การทำงานส่งเสริมขององค์กรพัฒนาเอกชนภาคอีสาน โดยคณะกรรมการ กป.อพช. ภาคอีสาน พบว่าสามารถจำแนกเครือข่ายได้ถึง 10 ประเภทด้วยกัน (สัมพันธ์ เตชอธิก บรรณาธิการ, 2541 อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2552, หน้า 475-478) ได้แก่

1. เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก จุดเน้นคือการสร้างแบบอย่างทางการเลือก การฟื้นฟูเกษตรกรรมโดยเน้น 4 รูปแบบ คือ เกษตรกรรมผสมผสาน เกษตรกรรมธรรมชาติ เกษตรกรรมอินทรีย์ และวนเกษตร ให้เกษตรกรบริหารเงินโดยอิสระ เพื่ออยากจะเห็นสังคมนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาฟื้นฟูอาชีพเกษตรกรรม เพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืนมั่นคงทั้งเรื่องอาหาร เศรษฐกิจ รายได้ ความสมดุลย์ของระบบนิเวศน์ การผลิตและสิ่งแวดล้อม

2. เครือข่ายผู้หญิงอีสาน เป็นกระบวนการเพื่อพัฒนาศักยภาพของผู้หญิง เปิดโอกาสให้ผู้หญิงเข้าสู่กระบวนการตัดสินใจทางสังคม มีส่วนร่วมในการตัดสินใจใช้ทรัพยากรและได้รับผลกระทบจากกระบวนการพัฒนาพร้อมไปกับการรณรงค์ให้สังคมและตระหนักถึงความสำคัญของการให้โอกาสผู้หญิง

3. เครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พยายามสร้างเครือข่ายองค์กรชาวบ้านให้เข้มแข็งเพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมโดยชุมชนมีสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเอง รวมทั้งการสร้างความร่วมมือกับภาคีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ให้เกิดความตระหนักในการเข้ามาร่วมแก้ปัญหา

4. เครือข่ายองค์กรชุมชน จุดมุ่งหมายเพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการปกครองและแก้ไขปัญหาของตนเอง โดยเชื่อว่าประชาชนย่อมเป็นผู้ที่รู้ปัญหาและความต้องการในการพัฒนาตนเองรวมทั้งการตัดสินเลือกหรือกำหนดวิธีการแก้ปัญหาที่สอดคล้องกับความต้องการของตนเองได้ดีที่สุดเพื่อสามารถแก้ไขปัญหาทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของภาคชนบทที่มีการสั่งสมมาอย่างยาวนานให้ค่อย ๆ หมดไป

5. เครือข่ายธุรกิจชุมชน เป็นรูปแบบหนึ่งที่กลุ่มชาวบ้านและองค์กรพัฒนาเอกชน พัฒนาชุมชนเพื่อทำให้ชุมชนมีรายได้ เกิดการพัฒนาศักยภาพของชุมชน มีการพัฒนาองค์กรชุมชนให้เข้มแข็งขึ้นอันนำไปสู่รายได้ที่จะนำมาพัฒนาหมู่บ้านและพัฒนาความเป็นอยู่ของพวกเขา

6. เครือข่ายสิทธิมนุษยชน เดิมชาวบ้านไม่มีโอกาสรับรู้ และตัดสินใจในการทำโครงการใด ๆ ต่อมามีการรณรงค์ให้ประชาชนตื่นตัวและรู้จักรักษาสิทธิของตน มีการผลักดันให้มีการใช้กระบวนการประชาพิจารณ์ (public hearing) เพื่อผลักดันให้มีการออกกฎหมายรัฐธรรมนูญให้มีการรองรับสิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ

7. เครือข่ายชุมชนเมือง ปัจจุบันปัญหาต่าง ๆ มีความรุนแรงและมีความซับซ้อนมากขึ้นจำเป็นต้องมีการร่วมมือกันของหลายฝ่ายโดยเฉพาะอย่างยิ่งของชุมชนในโอกาสของการมีบทบาทในการแก้ปัญหาของตนเองโดยมีองค์กรของรัฐและเอกชนให้การสนับสนุน

8. เครือข่ายเด็กและเยาวชน เป็นการกล่าวถึงยุทธศาสตร์และแนวทางการทำงานเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนโดยมีเนื้อหาด้านเด็กในเรื่องต่าง ๆ โดยได้พยายามทำงานช่วยเหลือและอยู่รวมกับเด็กต่าง ๆ

9. เครือข่ายงานด้านเอดส์อีสาน เป็นการทำงานกับผู้ติดเชื้อในการสร้างบ้านพักชั่วคราว การบริการให้คำปรึกษา การดูแลฟื้นฟูจิตใจและร่างกายของผู้ติดเชื้อ การสร้างให้ชุมชนยอมรับผู้ติดเชื้อและการสร้างเครือข่ายผู้ติดเชื้อให้ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

10. เครือข่ายคนรุ่นใหม่ เป็นการพยายามสืบทอดกระบวนการ NGOs โดยเข้าไปหนุนเสริมงานต่าง ๆ ของโครงการต่าง ๆ 9 โครงการข้างต้น โดยมีเป้าหมายคือ การรวบรวมกลุ่มกันเพื่อสร้าง

เครือข่ายที่สานต่ออุดมการณ์ทางสังคม และสามารถกำหนดทิศทางและแนวทางการทำงานต่อกระบวนการทางสังคมได้

อย่างไรก็ตามการแบ่งประเภท รูปแบบและลักษณะความสัมพันธ์ของเครือข่ายก็เพื่อสร้างความเข้าใจและมองเห็นภาพความเคลื่อนไหวของกลุ่ม องค์กรเครือข่ายต่าง ๆ ซึ่งพระมหาสุทิตย์ อาภากโร (2547, หน้า 85-92) ได้แบ่งเป็น 3 ประเภท

1. เครือข่ายเชิงพื้นที่ เป็นการรวมตัวกันของกลุ่ม องค์กร ในการดำเนินการที่ตั้งอยู่บนพื้นที่โดยใช้กิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่เป็นเป้าหมายนำทางและเป็นการทำงานที่สอดคล้องประสานกันทุกส่วน ซึ่งลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายเชิงพื้นที่ สามารถจัดลักษณะโครงสร้างได้ตามพื้นที่และกิจกรรมที่เกิดขึ้นในลักษณะดังนี้

1.1 การแบ่งเครือข่ายตามระบบการปกครองของภาครัฐ อาทิ เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบลและเครือข่ายระดับอำเภอ เช่น เครือข่ายประชาคมอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก เครือข่ายระดับจังหวัด เช่น เครือข่ายประชาคม จังหวัดน่าน เครือข่ายระดับภูมิภาค เช่น เครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ

1.2 การแบ่งพื้นที่ตามความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ อาทิ เครือข่ายลุ่มน้ำปิง เครือข่ายอ่าวปัตตานี เครือข่ายป่าเขาสก ฯลฯ

กิจกรรมและความสัมพันธ์ของเครือข่ายเชิงพื้นที่จะใช้พื้นที่ทางกายภาพเป็นตัวกำหนดกิจกรรมและประเด็นปัญหา มีการเชื่อมโยงกลุ่ม องค์กรและเครือข่ายย่อยในพื้นที่เข้าร่วมปรึกษาหาแนวทางแก้ไขปัญหา ส่วนในด้านโครงสร้างความสัมพันธ์จะประสานการทำงานกันทั้งระบบ โดยรวมศูนย์กิจกรรมเข้าสู่ส่วนกลางในพื้นที่ขนาดใหญ่และมีศูนย์ประสานย่อยในพื้นที่ขนาดเล็กเพื่อให้เกิดกิจกรรมการสื่อสารและความเคลื่อนไหวมีแกนนำผู้ประสานงานและคณะทำงานในเครือข่ายมาร่วมผลักดันกิจกรรมให้กลุ่ม องค์กรและเครือข่ายย่อยอื่น ๆ ทำงานตามหน้าที่และภารกิจของตน

2. เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม เป็นเครือข่ายที่ใช้ประเด็นกิจกรรมหรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นปัจจัยหลักในการรวมกลุ่ม โดยลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายประเภทนี้สามารถแบ่งได้หลายลักษณะตามประเด็นกิจกรรมและความสนใจของฝ่ายต่าง ๆ อาทิ เครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายสิ่งแวดล้อม เครือข่ายสิทธิมนุษยชนและเครือข่ายสุขภาพ เป็นต้น

เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรมเกิดจากการรวมตัวของหลายๆ ฝ่าย ที่ต้องการแก้ปัญหาและใช้เครือข่ายเป็นเครื่องมือจึงใช้วิธีการที่หลากหลายในการดำเนินการและแก้ปัญหารวมทั้งสร้างความสัมพันธ์แบบพหุภาคีหรือหลายฝ่าย ซึ่งลักษณะการทำงานจะเป็นไปในระดับเดียวกัน เพราะเกิดจากความสนใจในประเด็นเดียวกันของแต่ละคน กลุ่ม องค์กรและเครือข่าย ในขณะที่โครงสร้างความสัมพันธ์มีทั้งระดับเดียวกันและบนล่าง โดยจะมีหน่วยงานหลักที่ทำงานในด้านนั้น ๆ เป็นผู้สนับสนุนการทำงานเครือข่ายย่อยในระดับพื้นที่ ดังนั้น กิจกรรมและความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจะมีลักษณะของการมีส่วนร่วมและพึ่งพากันเพื่อให้กิจกรรมประสบผลสำเร็จและเป็นไปตามแนวทางที่วางไว้

3. เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ เป็นเครือข่ายทีเกิดขึ้นโดยอาศัยภารกิจกิจกรรมและการรวมตัวของกลุ่มผลประโยชน์เป็นแนวทางในการแบ่งเครือข่าย ซึ่งอาจแบ่งเป็นเครือข่ายภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคธุรกิจเอกชนและภาคองค์กรพัฒนาเอกชน โดยลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายนี้ มีการก่อตัวตามภารกิจของกลุ่มผลประโยชน์ โดยมีกลุ่มผลประโยชน์ให้การสนับสนุนในการจัดตั้งเครือข่ายหรือเข้าไปเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และมีกระบวนการพัฒนาที่สอดคล้องกับภารกิจและเป้าหมายของกลุ่มนั้น ๆ ซึ่งในประเทศไทยสามารถแบ่งกลุ่มผลประโยชน์ได้ 4 ส่วนใหญ่ ๆ ได้แก่ เครือข่ายภาครัฐ เช่น เครือข่ายสถาบันการศึกษา เครือข่ายกรมการพัฒนาชุมชน เป็นต้น เครือข่ายภาคธุรกิจเอกชน เช่น เครือข่ายสภาหอการค้า สภาอุตสาหกรรม ฯลฯ เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น เครือข่ายเพื่อนตะวันออก เครือข่ายด้านแรงงานและสวัสดิการสังคม ฯลฯ เครือข่ายภาคประชาชน เช่น เครือข่ายประมงพื้นบ้าน เครือข่ายสมัชชาคนจน เป็นต้น

ความสัมพันธ์ของเครือข่ายในลักษณะนี้มีกิจกรรมและความสัมพันธ์ที่ซ้อนกันอยู่อาจมองได้หลายแง่มุม โดยกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นความพยายามในการสร้างจุดยืนและพื้นที่ทางสังคม โดยแต่ละกลุ่มมีการพัฒนากิจกรรมให้สอดคล้องกับเป้าหมายของตน ส่วนในด้านความสัมพันธ์ก็มีความหลากหลายโดยเครือข่ายภาครัฐมีความสัมพันธ์แบบบนลงล่าง สำหรับภาคประชาชนมีความสัมพันธ์แบบเสมอภาคที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ในขณะที่เครือข่ายภาคธุรกิจเอกชนจะมีการประสานประโยชน์แบบตอบแทน ส่วนเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนจะมีลักษณะประสานและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่ายอื่น ๆ

จุดเริ่มต้นของการประสานความร่วมมือแบบเครือข่ายนั้นอาจเกิดขึ้นด้วยความสนใจจากกลุ่มเล็ก ๆ ที่ได้สะสมความรู้ ความคิด ประสบการณ์ มีการตระหนักถึงปัญหาในพื้นที่ร่วมกันแล้วก่อรูปเป็นเครือข่าย นำไปสู่การพัฒนาแนวร่วมที่สนใจในประเด็นเดียวกัน ก่อให้เกิดกิจกรรมความสัมพันธ์อันต่อเนื่องและมีการแบ่งโครงสร้างเครือข่ายตามหน้าที่ นำไปสู่การขยายผลให้กว้างขวางออกไปจนการดำเนินการประสบผลสำเร็จ

การสร้าง การบริหาร และกระบวนการทำงานเครือข่าย

การสร้างเครือข่าย

การสร้างเครือข่าย หมายถึง การทำให้มีการติดต่อ สนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและการร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ การสร้างเครือข่ายควรสนับสนุนและอำนวยความสะดวก ให้สมาชิกในเครือข่ายมีความสัมพันธ์กันฉันท์เพื่อน ที่ต่างก็มีความเป็นอิสระมากกว่าสร้างการคบค้าสมาคมแบบพึ่งพิง นอกจากนี้การสร้างเครือข่ายต้องไม่ใช่การสร้างระบบติดต่อด้วยการเผยแพร่ข่าวสารแบบ

ทางเดียว เช่นการส่งจดหมายข่าวไปให้สมาชิกตามรายชื่อ แต่จะต้องมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันด้วย

ด้าน Cor P. Veer(อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2552, หน้า 478-479) ได้อธิบายถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่ายว่า การที่ปัจเจกบุคคลหรือสถาบันมารวมกันเป็นกลุ่มซึ่งต้องมีความสนใจในเรื่องหนึ่งร่วมกัน อย่างไรก็ตามเพียงการรวมกลุ่มกันเท่านั้นยังไม่อาจเป็นเครือข่ายงานได้ เพราะจะมีลักษณะเพียงการทำงานร่วมกัน (workshop) คือ มีบุคคลเข้ามาร่วมสนทนากัน หากจะมีให้เป็นเครือข่ายต้องมีปัจจัยอีกข้อ คือ ความร่วมมือที่จะติดต่อสื่อสาร ความเต็มใจที่จะประสานงานกัน ข้อสำคัญสมาชิกต้องมีการยอมรับที่จะทำกิจกรรมร่วมกันไม่ใช่เพียงแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเท่านั้น ที่สำคัญต้องให้ความสำคัญกับขั้นตอนของการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมภายในเครือข่าย เพราะจะสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามที่จะร่วมมือกันของเครือข่ายโดย Veer ได้เสนอถึงหลักปฏิบัติในการเสริมสร้างเครือข่าย ดังนี้

1. ระบุกลุ่มหรือบุคคลที่สามารถทำหน้าที่กระตุ้นหรือทำให้เครือข่ายงานดำเนินไปได้

2. การจัดการเครือข่ายที่ดี ต้องมีศิลปะในการประสานประโยชน์ทำให้ผู้มีส่วนได้เสียแต่ละฝ่ายได้ประโยชน์ร่วมกัน

3. ในการพัฒนา การปฏิบัติ และติดตามผลของกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ของเครือข่ายจะต้องมีการติดต่อสื่อสารกันอย่างใกล้ชิดระหว่างสมาชิกเครือข่ายผู้ได้รับประโยชน์และผู้ให้ทุน

4. จำเป็นจะต้องมีความสนใจร่วมกัน วัตถุประสงค์และทัศนะร่วมกัน และมีวิธีการทำงานที่จำอำนวยให้เกิดการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิก

ด้านสนธยา พลศรี (2550, หน้า 334-336) ได้กล่าวถึงการสร้างเครือข่ายโดยสรุปเป็น 3 ขั้นตอน คือ การเตรียมการก่อนสร้างเครือข่าย การดำนเนินการจัดตั้งเครือข่าย และการดำรงรักษาเครือข่าย ดังนี้

1. การเตรียมการก่อนการสร้างเครือข่าย เป็นขั้นตอนแรกเพื่อเตรียมความพร้อมก่อนที่จะดำเนินการจัดตั้งเครือข่ายซึ่งมีกิจกรรมสำคัญหลายประการ ดังนี้

1.1 สร้างความตระหนักในปัญหาและจิตสำนึกในการรวมตัวของกลุ่มที่จะร่วมเป็นเครือข่าย เพื่อให้เห็นถึงความสำคัญของเครือข่ายและความสำคัญของการเข้าร่วมกิจกรรมกับเครือข่าย

1.2 การให้ผู้ที่จะเป็นสมาชิกได้เห็นถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการเป็นสมาชิกของเครือข่ายอย่างชัดเจน ทั้งผลประโยชน์ของสมาชิกเอง กลุ่ม องค์กร เครือข่าย และผลประโยชน์ของชุมชน

1.3 การสรรหาแกนนำที่มีภาวะผู้นำเหมาะสมจากองค์กรสมาชิก เพราะเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับของสมาชิก กลุ่ม องค์กร และคนในชุมชนมีความสามารถในการจูงใจให้เข้าร่วมเป็นสมาชิกใหม่ของเครือข่ายได้เร็วขึ้น

1.4 การประชาสัมพันธ์ด้วยสื่อต่าง ๆ เพื่อให้ผู้ที่สนใจได้ทราบข้อมูลของเครือข่ายอย่างกว้าง ชัดเจน และถูกต้อง สามารถนำมาใช้ประกอบในการตัดสินใจเข้าเป็นสมาชิกของเครือข่ายได้เร็วขึ้น

1.5 การเตรียมบุคลากร สถานที่ วัสดุ อุปกรณ์ไว้ให้พร้อมและเพียงพอ เพื่อให้การดำเนินงานของเครือข่ายสะดวก รวดเร็ว มีประสิทธิภาพ และจูงใจให้เข้าร่วมเป็นสมาชิกของเครือข่าย

1.6 การติดต่อประสานกับบุคคล กลุ่ม และองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเครือข่าย เพื่อขอการสนับสนุนและระดมพลังหรือศักยภาพมาใช้ในการจัดตั้งเครือข่ายให้ประสบความสำเร็จ

2. การดำเนินการจัดตั้งเครือข่าย เมื่อเตรียมความพร้อมเรียบร้อยแล้ว ขั้นต่อไปคือการดำเนินการจัดตั้งเครือข่าย ซึ่งมีกิจกรรมสำคัญดังนี้

2.1 จัดประชุมผู้สนใจที่จะเป็นสมาชิกของเครือข่าย เพื่อทำความเข้าใจในรายละเอียดต่าง ๆ และจูงใจให้สมัครเป็นสมาชิก

2.2 สร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสมาชิก เพื่อให้ผู้ที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกของเครือข่ายได้รู้จักกัน เกิดความสนิทสนม เกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน พร้อมที่จะทำงานร่วมกันในเครือข่าย

2.3 การสร้างอุดมการณ์ร่วมระหว่างสมาชิก เพื่อสร้างความรัก ความผูกพัน จิตสำนึกร่วมและอุทิศตนในการทำงานให้กับเครือข่าย

2.4 ร่วมกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ วัตถุประสงค์ เป้าหมาย ยุทธศาสตร์ของเครือข่าย เพื่อให้สมาชิกเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของเครือข่าย รัก หวงแหนเครือข่าย มุ่งมั่นจะดำเนินงานให้เครือข่ายประสบความสำเร็จ

2.5 ร่วมกำหนดโครงสร้าง การบริหารจัดการระเบียบข้อบังคับของเครือข่าย โดยพิจารณาถึงความเหมาะสม ความสามารถที่จะนำไปใช้ปฏิบัติร่วมกันได้ เพื่อประสิทธิภาพในการดำเนินงานและเพื่อให้สมาชิกยอมรับในความเป็นเครือข่าย

2.6 การคัดเลือกคณะกรรมร่วมเพื่อทำหน้าที่ผู้ประสานงาน บริหาร และจัดการเครือข่าย ไม่ให้ผู้ใดผู้หนึ่งตั้งตัวเป็นผู้ประสานงานหรือผู้บริหารและจัดการเครือข่าย เพราะสมาชิกจะไม่ยอมรับและเกิดปัญหาขึ้นในเครือข่าย

2.7 การร่วมกันกำหนดแผนและโครงการของเครือข่าย เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการเข้ามาเป็นสมาชิกของเครือข่าย

2.8 ร่วมปฏิบัติงานตามแผนและโครงกรที่ร่วมกันกำหนด เพื่อผนึกพลังของสมาชิกและนำไปใช้ในการดำเนินงานของเครือข่ายได้อย่างเต็มที่

2.9 การจัดเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผลการปฏิบัติงานของแต่ละคน แต่ละกลุ่ม แต่ละฝ่ายหลาย ๆ ครั้ง เพื่อทราบถึงความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงาน

2.10 การร่วมกันสรุปบทเรียนจากเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อให้เป็นองค์ความรู้ใหม่ของสมาชิกเครือข่ายและชุมชน

2.11 การนำองค์ความรู้ใหม่ไปทดลองและปฏิบัติร่วมกันจนประสอบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมาย

2.12 แบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่สมาชิกอย่างยุติธรรมตามกฎเกณฑ์หรือระเบียบของเครือข่าย

2.13 การประเมินผล เพื่อทราบถึงปัญหาและอุปสรรคในการจัดตั้งเครือข่าย และเตรียมการแก้ไข ปรับปรุง และพัฒนาเครือข่ายให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

3. การดำรงรักษาเครือข่าย เมื่อดำเนินการจัดตั้งเครือข่ายเรียบร้อยแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือการทำให้เครือข่ายดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ซึ่งควรดำเนินกิจกรรมต่อไปนี้ (วิมลลักษณ์ ชูชาติ, 2540, หน้า 46 อ้างถึงใน สนธยา พลศรี, 2556, หน้า 239)

3.1 จัดให้สมาชิกได้ประชุมพบปะกันอย่างสม่ำเสมอ ทั้งการประชุมอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ

3.2 การสนับสนุนส่งเสริมการจัดกิจกรรมของเครือข่าย ให้ดำเนินไปอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

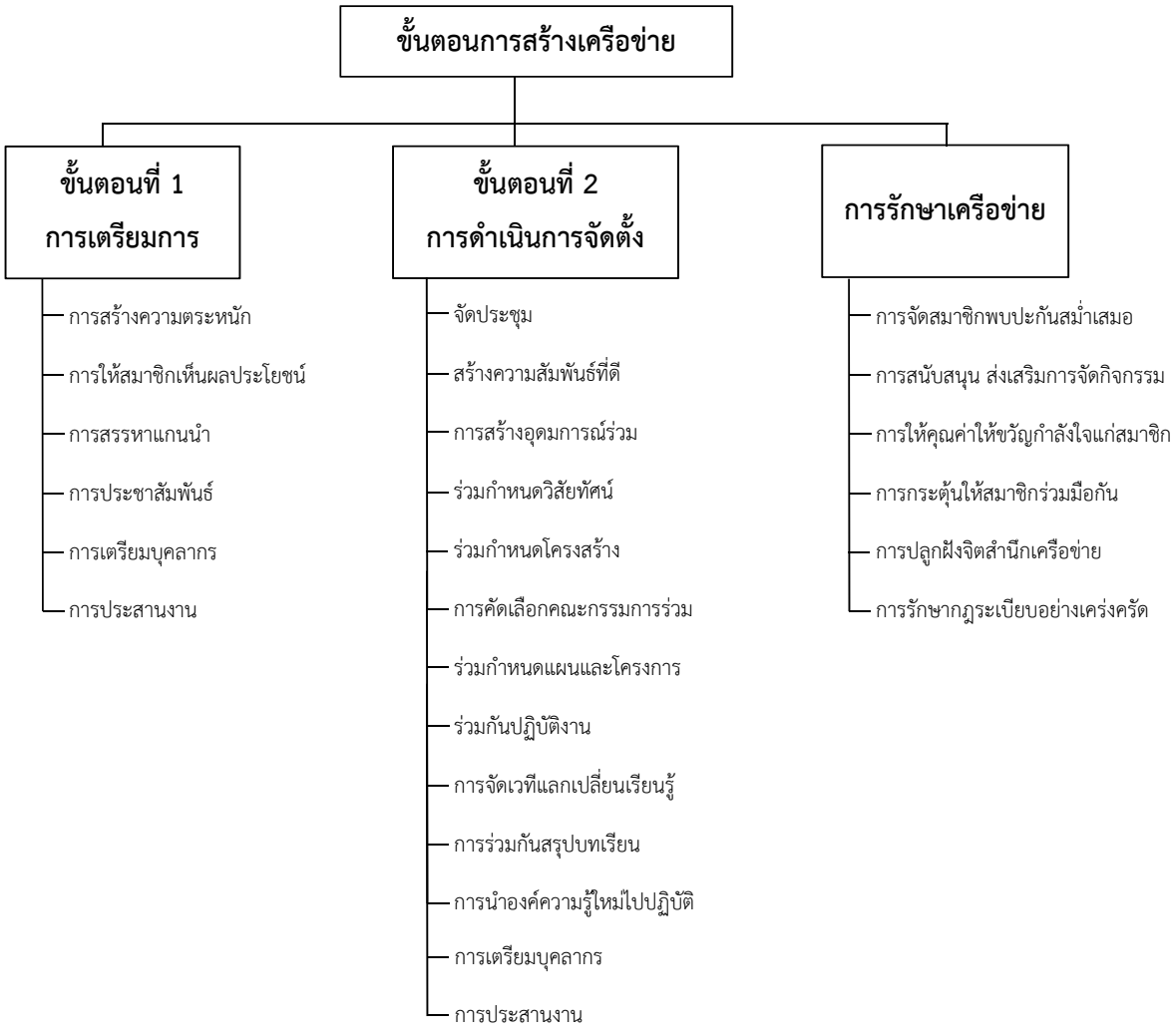
3.3 การให้คุณค่า ให้ขวัญกำลังใจแก่สมาชิก เพื่อให้สมาชิกทุ่มเทการทำงานให้กับเครือข่าย

3.4 การกระตุ้นให้สมาชิกร่วมมือกัน เพื่อทำกิจกรรมและแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างสมาชิก

3.5 ปลุกฝังให้สมาชิกตระหนักในความสำคัญและมีความสำนักในความเป็นเจ้าของเครือข่าย และทรัพยากรในท้องถิ่น ซึ่งเป็นของสมาชิกและชุมชนไม่ใช่ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง

3.6 การรักษากฎระเบียบของเครือข่ายอย่างเคร่งครัด ทั้งผู้นำและสมาชิกตามที่ได้ร่วมตกลงกันไว้

ขั้นตอนการสร้างเครือข่ายดังกล่าวสรุปได้ดังรูปภาพ

ภาพที่ 5.1 ขั้นตอนการสร้างเครือข่าย
ที่มา: สนธยา พลศรี (2556, หน้า 240)

ด้านนฤมล นิราทร (2542, หน้า 3-14) ได้ศึกษาการสร้างเครือข่ายในการทำงานสามารถจำแนกกระบวนการในการเสริมสร้างเครือข่ายออกเป็นขั้นตอนต่าง ๆ โดยสามารถสรุปได้ดังนี้

1. ขั้นตอนการตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย เป็นขั้นตอนที่ผู้ปฏิบัติงานหรือฝ่ายจัดการตระหนักถึงความเป็นจำเป็นในการสร้างเครือข่ายเพื่อที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมายรวมทั้งพิจารณาองค์กรต่าง ๆ ที่เห็นว่าเหมาะสมเข้าเป็นเครือข่ายในการทำงาน คำถามสำคัญที่จะเกิดขึ้นในขั้นตอนนี้

1.1 จะเข้าร่วมเป็นเครือข่ายกับองค์กรใด

1.2 จะได้รับประโยชน์หรือจะต้องสละประโยชน์ด้านใดบ้างในการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย

1.3 ระยะเวลาในการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายจะนานเท่าใด

2. ขั้นตอนการติดต่อกับองค์กรที่จะเป็นเครือข่าย หลังจากที่ได้ตัดสินใจในองค์กรที่เห็นว่าเหมาะสมในการเข้ารวมเครือข่าย ก็จะเป็นขั้นตอนของการติดต่อสัมพันธ์เพื่อชักชวนให้เข้ารวมเป็นเครือข่ายในการทำงาน โดยการรวมเป็นเครือข่ายจะเกิดขึ้นเมื่อองค์กรมีความต้องการเหมือนกัน ดังนั้นจะต้องสร้างความคุ้นเคย และการยอมรับ รวมทั้งความไว้วางใจระหว่างกัน เป็นขั้นตอนของการปลูกจิตสำนึก โดยการให้ข้อมูล แลกเปลี่ยนข้อมูล และกระตุ้นให้อยากแก้ปัญหาร่วมกันอาจเรียกขั้นตอนนี้ว่าเป็นขั้นตอนการเตรียมกลุ่ม หรือเตรียมเครือข่าย (pre-group)

3. ขั้นตอนการสร้างพันธกรณีร่วมกัน เป็นขั้นตอนของการสร้างความผูกพันร่วมกัน ซึ่งหมายถึง การตกลงในความสัมพันธ์ต่อกัน ในขั้นตอนนี้องค์กรเข้าสู่การตกลงที่จะทำงานร่วมกัน ซึ่งในการที่จะทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อตอบสนองความต้องการหรือแก้ปัญหา กลุ่มองค์กรจะต้องมีความรู้เพียงพอที่จะทำกิจกรรมได้ ดังนั้นจึงต้องเสริมความรู้ที่จำเป็น ซึ่งอาจกระทำได้โดยแลกเปลี่ยนความรู้ภายในกลุ่ม หรือ แลกเปลี่ยนกับองค์กรนอกกลุ่ม เช่น ศึกษาดูงาน เชิญวิทยากรมาถ่ายทอดเพิ่มพูนความรู้ เป็นต้น อาจเรียกขั้นตอนนี้ว่า กลุ่มศึกษาเรียนรู้ (learning group) หากพิจารณาในประเด็นระดับการสร้างเครือข่ายก็เป็นขั้นตอนของ informal co-operation

4. ขั้นตอนการพัฒนาความสัมพันธ์ เป็นขั้นตอนที่การสร้างเครือข่ายปรากฏผลงานเป็นรูปธรรม เป็นขั้นตอนของการเริ่มทำกิจกรรมโดยใช้ทรัพยากรร่วมกัน ขณะเดียวกันมีการตกลงกันในเรื่องการบริหารจัดการกลุ่ม ซึ่งเริ่มต้นด้วยการกำหนดวัตถุประสงค์ของกลุ่ม กำหนดกิจกรรมจัดวางข้อตกลงในการทำงาน กำหนดบทบาทของสมาชิก รวมทั้งสิทธิและหน้าที่ของหัวหน้ากลุ่ม เป็นต้น ขั้นตอนนี้อาจเรียกว่า ขั้นกลุ่มกิจกรรม (action group) หากพิจารณาในประเด็นระดับการสร้างเครือข่าย ก็เรียกว่าเป็นระดับ formal agreement

5. หลังจากขั้นตอนการพัฒนาความสัมพันธ์ จนนำไปสู่การทำกิจกรรมร่วมกันแล้วเมื่อผลงานที่ปรากฏชัด องค์กรเครือข่ายรู้สึกว่าตนได้รับประโยชน์จาการเข้าเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ของเครือข่ายจะแน่นแฟ้นขึ้นพร้อมกับการเรียนรู้ร่วมกัน การเรียนรู้ร่วมกันนอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อการทำงานของฝ่ายปฏิบัติการแล้ว ยังเป็นประโยชน์ต่อการสร้างความสัมพันธ์ด้วย ความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นอาจนำไปสู่การขยายตัวซึ่งอาจปรากฏในรูปของการขยายกิจกรรม หรือ การขยายกลุ่ม ตามพื้นที่หรือตามลักษณะกิจกรรม ในด้านระดับการสร้างเครือข่าย ขั้นตอนนี้อาจอยู่ในระดับการเข้า “ลงทุน” ในองค์กรใหม่ (minority investment) และการจัดตั้งองค์กรใหม่ร่วมกัน (joint venture)

การบริหารเครือข่าย

การบริหารเครือข่าย สำหรับการบริหารจัดการเครือข่ายนั้นมีเงื่อนไข 2 ประการสำคัญ คือ การคำนึงถึงสภาพของเครือข่ายว่าอยู่ในช่วงใดของวงจรชีวิตการนำแนวทางต่าง ๆ ไปใช้ควรพิจารณาให้

สอดคล้องกับระดับพัฒนาการของเครือข่าย และหน่วยงานหรือบุคลากรที่บริหารเครือข่าย การสร้างเครือข่ายโดยภาครัฐเป็นผู้ริเริ่มย่อมแตกต่างจากเครือข่ายที่เอกชนเป็นผู้ริเริ่ม เครือข่ายที่บริหารโดยหน่วยงานราชการกับเครือข่ายที่บริหารโดยประชาชนในชุมชนก็มีเงื่อนไขข้อจำกัดที่ต่างกัน (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2543, หน้า 60-83)

1. การก่อรูปเครือข่าย การตัวของเครือข่ายอาจเกิดได้ 2 แนวทาง คือ

แนวทางที่ 1 เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากรัฐเข้าไปเป็นผู้ริเริ่ม (state initiative) กล่าวคือ หน่วยงานภาครัฐเป็นผู้ริเริ่มเข้าไปกระตุ้นให้ประชาชนเกิดความตระหนักในปัญหา สร้างความตื่นตัวให้เกิดความสนใจรวมตัวกันและผลักดันให้เกิดการรวมตัวของประชาชน เช่น การที่ส่วนราชการพยายามผลักดันการสร้างหน่วยเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง

แนวทางที่ 2 เครือข่ายที่ประชาชนเป็นแกนนำจัดตั้งโดยเกิดจากการริเริ่มสร้างสรรค์ของกลุ่มประชาชนเอง (citizen initiative) กล่าวคือ ประชาชนเกิดความตระหนักและตื่นตัวในปัญหาใดปัญหาหนึ่งที่เกิดขึ้นแล้วลงมือริเริ่มในการรวมตัวกันเข้าเป็นกลุ่มเพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาให้ลุล่วงหรือบรรเทาไปโดยที่องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรวิชาการหรือสื่อมวลชนอาจมีส่วนเข้ามาช่วยสนับสนุนก็ได้ แต่ภาคประชาชนเป็นแกนหลักการดำเนินงาน ซึ่งแนวทางแรกเป็นแนวทางหลักที่ประเทศไทยมักใช้ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ขณะที่ปัจจุบันมีความพยายามผลัดดันการก่อรูปของเครือข่ายตามแนวทางที่สองให้เพิ่มมากขึ้น

การดำเนินงานเครือข่ายควรทำทั้งสองแนวทางควบคู่กัน โดยพิจารณาถึงความสามารถในการรวมตัวของประชาชนเป็นหลัก หากประชาชนกลุ่มใดมีความสามารถในการรวมตัวเป็นเครือข่ายได้เอง หน่วยงานภาครัฐไม่สมควรเข้าไปครอบงำบงการในการก่อตัวของเครือข่าย แต่หากกลุ่มใดที่ยังขาดสมรรถนะเพียงพอในการจัดตั้งกลุ่มขึ้นเอง หน่วยงานภาครัฐอาจต้องเข้าไปช่วยในฐานะผู้สนับสนุน และผู้อำนวยความสะดวกให้การจัดตั้งเครือข่ายทำได้ง่ายขึ้น

จากแนวคิดดังกล่าวหน่วยงานราชการจำเป็นต้องลดบาทในการคิดแทนประชาชนให้น้อยลง ขณะเดียวกันเปิดช่องทางให้กลุ่มองค์กรชุมชนประชาคมได้ทำงานและมีอำนาจในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ มากขึ้น โดยภาครัฐควรปรับรูปแบบบทบาทเป็นผู้ส่งเสริมเอื้ออำนวยสนับสนุนให้กลุ่มองค์กรประชาชนมีอิสระ มีส่วนร่วมรับผิดชอบ และร่วมสร้างสรรค์ในสังคมในการทำงานร่วมกันเป็นเครือข่าย การก่อรูปเครือข่ายมีองค์ประกอบ ดังนี้

1. การสร้างความตระหนักในปัญหาและการรวมตัว การสร้างความตระหนักให้คนในสังคมทราบในเรื่องที่ต้องการสร้างเครือข่าย จึงมีความจำเป็นเพื่อเป็นการทำให้เป็นกระแสเข้าไปถึงระดับรากหญ้า หลังจากนั้นจึงใช้กลยุทธ์ “การประชาสัมพันธ์” สื่อสารให้สังคมรับรู้เกี่ยวกับวิสัยทัศน์ของประเทศและการใช้การประชาสัมพันธ์กระตุ้นให้ประชาชนเกิดสำนึกอยากเข้าร่วมประชาสัมพันธ์สื่อสารอย่างมีประสิทธิผล ที่ครอบคลุมถึงวัตถุประสงค์ นโยบาย กิจกรรมและแผนการดำเนินงาน จะช่วยให้สังคมรับรู้

ว่าเรากำลังทำอะไรอยู่ และจะช่วยดึงดูดคนที่อยากมีส่วนร่วมให้เข้าร่วมเครือข่ายได้ การประชาสัมพันธ์ในที่นี้ไม่ใช่เป็นเพียงการบอก “ข้อมูล” ข่าวสาร หากต้องเป็นการสร้างความเข้าใจและสร้าง “ภาพลักษณ์” บางอย่างลงไปในใจของผู้รับสารในลักษณะของการสร้างภาพลักษณ์ของสินค้า ตามหลักการตลาด นอกจากนี้จากการประชาสัมพันธ์ต้องมีกลยุทธ์ด้วย หมายถึง การประชาสัมพันธ์ไม่ควรใช้วิธีการ “หว่านกระจาย” ออกไปเพราะข้อมูลข่าวสารจะกระเซ็นกระสายไปสู่ประชาชนเพียงเล็กน้อย ดังนั้นอาจจำเป็นต้องมีการกำหนดกลุ่มเป้าหมายของการประชาสัมพันธ์ให้ชัดเจน และให้น้ำหนักกับแต่ละกลุ่มแตกต่างกันไปตามระดับความสำคัญเพื่อการจัดสรรทรัพยากรประชาสัมพันธ์จะเป็นไปตามลำดับความสำคัญของกลุ่ม กลุ่มที่มีความสำคัญมากต่อการสร้างเครือข่ายก็ควรเป็นกลุ่มที่ต้องให้ความสำคัญมากเพื่อให้โน้มน้าวจูงใจให้เข้าร่วมผูกพันกับเครือข่าย

2. การสร้างจุดร่วมผลประโยชน์ ถ้าเครือข่ายไม่มีเป้าหมายที่ชัดเจน เครือข่ายจะไร้พลัง เพราะสมาชิกต่างก็ไม่รทราบว่าเครือข่ายนี้จัดตั้งขึ้นมาด้วยวัตถุประสงค์ใด แม้ประชาชนจะสนใจแต่ก็มองไม่เป็นว่าเขาจะได้รับผลประโยชน์สิ่งใดเข้ามามีส่วนร่วม ก็ทำให้ไม่มีใครต้องการเข้ามาเป็นแนวร่วมของเครือข่าย ดังนั้น จึงต้องมองหาตัวร่วมหรือ “ประเด็น” ที่จะเป็นศูนย์กลางซึ่งทำให้เกิดการรวมตัวกันในลักษณะที่ถักทอเข้าหากันเป็นกลุ่มก้อน ซึ่งเป็นได้ทั้งประเด็นที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ในการทำเช่นนี้ต้องคำนึงถึงว่ากุญแจหลักของการสร้างจุดร่วมอยู่ที่การกำหนดเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ที่ให้ประโยชน์ต่อผู้เข้าร่วมซึ่งจะส่งผลให้ทุกภาคภาคีอยากเข้ามีส่วนร่วมกับเครืองข่าย ดังนั้น จึงมีความจำเป็นต้องศึกษาวิจัยเพื่อค้นคว้าความต้องการเฉพาะจงว่า ประชาชนแต่ละกลุ่มมีความสนใจปัญหาการศึกษาในด้านใด หรืออีกประการหนึ่ง คือ การหยิบยกเอาความเดือดร้อนของชุมชนหรือประชาชนขึ้นมาเป็นตัวจุดกระแส เช่น วิกฤตเศรษฐกิจก็สามารถนำมาใช้เชื่อมโยงกับปัญหาการศึกษาได้ นอกจากนี้ การสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับประโยชน์ที่จะได้รับจากการเข้ารวมตัวเป็นเครืองข่ายเป็นสิ่งสำคัญมาก ซึ่งสามารถดำเนินการดัดแปลงเป้าหมายและวัตถุประสงค์ให้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน สื่อสารและประชาสัมพันธ์ไปยังกลุ่มเป้าหมายเฉพาะเจาะจง หรือหากเป็นประเด็นที่เป็นที่สนใจร่วมของสังคมในภาพรวม ก็อาจใช้การประชาสัมพันธ์อย่างกว้างออกไปสู่สาธารณชน อันเป็นเหตุหนึ่งที่จูงใจให้ประชาชนอย่าเข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่าย

3. การแสวงหาแกนนำที่ดีของเครือข่าย ในการดำเนินการให้เครือข่ายประสบความสำเร็จอาจต้องใช้งบประมาณและบุคลากรจำนวนมาก เพื่อให้เกิดแนวร่วมของประชาชนที่สนใจแต่ในทางปฏิบัติด้วยความจำกัดของงบประมาณและบุคลากรทำให้เป็นการยากถ้าจะพยายามลงไปให้ถึงประชาชนทุกกลุ่มตั้งแต่เริ่มต้น แนวทางที่เป็นไปได้ คือ การเสาะหา “แกนนำการปฏิรูป”เพื่อให้แกนนำเหล่านี้เป็นผู้ขยายเครือข่ายต่อไป ซึ่งแกนนำการปฏิรูป คือ “ผู้เล่นหลัก (key actors)” ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมและมีอิทธิพลเพียงพอในการผลักดันการทำงานต่าง ๆ เช่น ด้านนโยบาย ด้านการสร้างกระแส ด้านข้อมูลข่าวสาร ซึ่งอาจไม่ใช่นักวิชาการแต่เพียงผู้เดียว อาจเป็นนักหนังสือพิมพ์สื่อสารมวลชนต่าง ๆ

นอกจากนี้ในบางกรณีอาจจะเสาะหา “ผู้นำหลัก (key leaders)” ในแต่ละกลุ่มให้ย่อยลงไปอีก เช่น บุคคลที่เป็นผู้นำของกลุ่มต้องเป็นบุคคลผู้ที่เป็นที่เคารพนับถือของคนในกลุ่ม และมีอิทธิพลในการโน้มน้าวทิศทางของกลุ่ม/วิชาชีพได้ผู้นำเหล่านี้มักมีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำและผู้ผลักดันคนที่อยู่ในแวดวงของตน ให้เกิดการร่วมแรงร่วมใจกันสนับสนุนเครือข่ายจนประสบความสำเร็จ ดังนั้นในทางปฏิบัติจึงต้องมีการกำหนดกลุ่มเป้าหมาย (target group) อย่างเฉพาะเจาะจง

4. การสร้างแนวร่วมสมาชิกของเครือข่าย ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่เป็นตัวกำหนดว่าเครือข่ายจะดำเนินการไปได้ยั่งยืนมากน้อยเพียงใดก็คือปริมาณและคุณภาพของสมาชิกเครือข่าย ด้วยเหตุนี้การสร้างแนวร่วมของสมาชิกเครือข่ายให้กว้างขวางและการดึงปัจเจก/กลุ่ม/องค์กร ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเข้าเป็นสมาชิกเครือข่ายจึงเป็นสิ่งจำเป็นในการสร้างเครือข่ายอาจขยายแนวร่วมผ่านระบบความสัมพันธ์แบบตัวต่อตัว ในลักษณะของการหาเครือข่ายแบบที่เรียกว่า “ดาวกระจาย” ซึ่งเป็นวิธีการขยายตัวของเครือข่ายระดับชุมชนวิธีหนึ่งที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน และประสบความสำเร็จอย่างสูง โดยวิธีการก็คือการเสาะหาคนที่มีความคิดหรือประสบปัญหาแบบเดียวกันแล้วดึงเข้ามาร่วมเครือข่ายที่ตรงกับแนวคิด หรือเครือข่ายที่จะช่วยแก้ปัญหาของเขาได้หลังจากนั้นให้เขาไป “ขายความคิด” เพื่อเสาะหาสมาชิกร่วมเครือข่ายต่อไป

สำหรับกรณีของการดึงกลุ่ม/องค์กรเข้าร่วมเครือข่าย อาจพิจารณาจากระดับความเข้มแข็งของกลุ่ม โดยควรเริ่มต้นที่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่มีการรวมตัวกันอยู่แล้วทั้งที่รวมตัวกันแบบหลวม ๆ ไม่เป็นทางการ เช่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มแม่บ้าน หรือกลุ่มที่รวมตัวกันเป็นทางการ เช่น สหกรณ์ประจำหมู่บ้าน สมาคมผู้ปกครองและครู ชมรมการศึกษาการเริ่มต้นในกลุ่มที่มีการรวมตัวกันอยู่แล้วจะทำให้การก่อตั้งเครือข่ายเป็นไปได้รวดเร็วขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเราได้กลุ่มที่มีการตื่นตัวในเรื่องนี้อยู่แล้ว เพราะกลุ่มเหล่านี้จะมีบุคลกรและสายสัมพันธ์ในพื้นที่ซึ่งจะช่วยประหยัดทรัพยากรในการริเริ่มไปเสนอหาเครือข่ายใหม่ ๆ บทบาทของผู้ที่จะดำเนินการสร้างเครือข่ายในส่วนนี้คือ การเจรจาโน้มน้าวให้คนยินดีเข้าเป็นสมาชิกของเครือข่าย โดยการให้เหตุผลชี้แจงให้องค์กรประชาชนเห็นถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับทั้งระดับส่วนตัวและภาพรวม และแนวทางที่เป็นรูปธรรมที่เขาสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในเครือข่ายได้

2. การจัดระบบบริหารเครือข่าย เมื่อมีคนสนใจเข้าร่วมเป็นสมาชิกร่วมเครือข่ายหากไม่มีการจัดระบบของเครือข่ายที่ดี เครือข่ายจะเกิดความสับสนวุ่นวายและความขัดแย้งระหว่างกัน อันเนื่องจากความไม่ชัดเจนในอำนาจหน้าที่วิธีการทำงาน ตลอดจนการประสานงานระหว่างสมาชิกด้วยกัน การจัดระบบของเครือข่ายจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะช่วยให้เครือข่ายดำเนินไปได้อย่างราบรื่น การบริหารงานเครือข่ายที่ประกอบไปด้วยคนหลายกลุ่ม หลายประเภท ต่างความคิดความเห็นกันจำเป็นต้องอาศัยความสามารถในการประสานประโยชน์ระหว่างสมาชิกในเครือข่ายการจัดระบบเครือข่ายมีองค์ประกอบสำคัญบางประการ ดังนี้

2.1 การจัดผังกลุ่มเครือข่าย ในการบริหารจัดการเครือข่ายควรต้องมีหน่วยงานรับผิดชอบในการเก็บรวบรวมข้อมูลของเครือข่ายทุกกลุ่มทั้งรูปแบบที่เป็นทางการและแบบไม่เป็นทางการ โดยเอาข้อมูลของแต่ละเครือข่ายมาทำการจัดแผนที่หรือแผนผังของเครือข่าย (network map) ในภาพรวมตามความสนใจและวัตถุประสงค์ของเครือข่าย เพื่อจะได้ทราบว่ามีเครือข่ายกี่กลุ่มที่มีเป้าหมายในการดำเนินการไปในทิศทางเดียวกัน การกระจายตัวของเครือข่ายเป็นอย่างไร การกระจายตัวของเครือข่ายตามเป้าหมายการทำงานเป็นอย่างไร และที่สำคัญจะได้ทราบว่ามีเป้าหมายในภาพรวมใดที่ยังขาดเครือข่ายเข้าไปช่วยจัดการ เพื่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะหาทางสร้างเครือข่ายเข้ามาสนับสนุนอุดช่องว่างเหล่านั้น หากได้แผนผังของเครือข่ายที่ครบถ้วนมากเท่าใด ก็จะยิงช่วยให้การบริหารเครือข่ายในภาพรวมมีประสิทธิภาพมากขึ้นเท่านั้นแผนผังเครือข่ายจะช่วยในการขยายเครือข่ายที่มีอยู่ให้กว้างขวางออกไปด้วย คือ หากเครือข่ายใดที่ทราบว่ามีเครือข่ายอื่นที่ดำเนินการโดยมีเป้าหมายสอดคล้องกับเครือข่ายของตน เครือข่ายนั้นก็อาจประสานงานเพื่อทำการขยายเครือข่ายออกไปได้

แต่การจะทำเช่นนี้ได้จำเป็นต้องมีองค์การใด หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเป็นแกนกลางให้กลุ่มองค์กรหรือหน่วยงานอื่น ๆ ที่มีอยู่แล้วผนวกเข้ามาร่วมเป็นสมาชิกเครือข่าย ลักษณะเช่นนี้จะเห็นได้ว่าแผนที่เครือข่ายที่ชัดเจนและทันสมัย จะช่วยสนับสนุนการรวมตัวเพื่อขยายเครือข่ายได้เป็นอย่างดี ดังนั้นจึงควรมีการปรับปรุงแผนที่เครือข่ายให้ทันสมัยอยู่เสมอ เพื่อให้ทราบว่าเครือข่ายใดที่เพิ่มขึ้นมาและเครือข่ายใดที่ล้มเลิกหายไป

2.2 การจัดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในเครือข่าย การบริหารจัดการเครือข่าย จำเป็นต้องมีการจัดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในเครือข่าย เพื่อให้สมาชิกแต่ละคนรู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเองซึ่งจะเป็นการป้องกันการสับสนและเกิดความขัดแย้งระหว่างสมาชิก เนื่องจากการทำงานที่ซ้ำซ้อนกัน ดังนั้นองค์ประกอบสำคัญของการจัดระบบเครือข่าย คือ การแบ่งบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิกแต่ละคนให้ชัดเจนว่า แต่ละคนรับผิดชอบส่วนใดของเครือข่ายและแต่ละฝ่ายจะสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างไร

หลักการสำคัญของการจัดแบ่งบทบาทหน้าที่คือ การรวมเป็นเครือข่ายจะต้องนำเอาความสนใจ ประสบการณ์และความเชี่ยวชาญของสมาชิกแต่ละคนที่ต่างกันมาเสริมกันซึ่งการทำเช่นนั้น ๆ ได้ต้องมีการมอบหมายหน้าที่ความรับผิดชอบให้แต่ละคนตามศักยภาพและความสนใจของเขา แต่ประเด็นสำคัญคือ โดยปกติสมาชิกเครือข่ายมักมีงานประจำที่ต้องรับผิดชอบอยู่แล้ว มีเพียงส่วนน้อยที่สามารถทำงานให้เครือข่ายแบบเต็มเวลา ส่งผลให้เวลาที่จะอุทิศให้กับเครือข่ายมักให้ได้ไม่เต็มที่และไม่เต็มเวลา ดังนั้น การมอบหมายหน้าที่ความรับผิดชอบ ตลอดจนระบบการทำงานอย่างอื่น ๆ ควรเป็นไปในลักษณะที่เอื้อให้สมาชิกเข้าร่วมได้แม้มีเวลาจำกัดโดยทั่วไปแล้วเมื่อเครือข่ายได้ขยายตัวไปในระดับที่มีสมาชิกจำนวนมาก และมีกิจกรรมหรือโครงการที่ร่วมกันทำอย่างต่อเนื่องอยู่สม่ำเสมอ สภาพเช่นนี้มักจำเป็นต้องจัดตั้งหน่วยธุรการขึ้นมาทำหน้าที่จัดการงานประจำของเครือข่าย

ในจำนวนสมาชิกของเครือข่ายบุคคล ที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในการกำหนดความสำเร็จหรือล้มเหลวของเครือข่าย คือ ตัวผู้นำของเครือข่ายการเกิดและการทำให้เครือข่ายเข้มแข็งล้วนขึ้นอยู่กับตัวผู้นำของเครือข่ายนั้น ๆ ดังนั้นการกำหนดตัวผู้นำเครือข่ายที่มีภาวะผู้นำเข้มแข็งสามารถระดมความร่วมมือร่วมใจจากสมาชิกในกลุ่ม รวมทั้งมีความรู้และประสบการณ์ร่วมกับเครือข่าย มีความเข้าใจในปัญหาและความต้องการของกลุ่ม มีบารมีเป็นที่ยอมรับเชื่อถือของสมาชิก และที่สำคัญคือสามารถบริหารจัดการกลุ่มได้ ในบางกรณี ผู้นำกลุ่มหรือเครือข่ายอาจมิใช่บุคคลเพียงคนเดียวแต่เป็นคณะผู้นำ (collective) ที่ประกอบไปด้วยบุคคลหลากหลายในท้องถิ่นเข้ามาช่วยกันได้ ที่ต่างก็มีผู้นำของตนอยู่แล้ว ผู้นำจะรวมกันเป็นคณะของผู้นำของเครือข่าย เครือข่ายจะขับเคลื่อนไปได้อย่างมีพลังหากคณะผู้นำที่ทำงานประสานกันอย่างแนบสนิท แต่ถ้าคณะผู้นำเกิดความแตกแยกกัน ก็จะส่งผลทำให้เครือข่ายอ่อนกำลังลงไป ไม่สามารถขับเคลื่อนไปสู่ทิศทางที่พึงประสงค์ได้

2.3 การจัดระบบติดต่อสื่อสาร การทำงานเป็นเครือข่าย สมาชิกของเครือข่ายอาจมีความเข้าใจในภารกิจของเครือข่ายไม่ครบถ้วน จึงจำเป็นต้องใช้กระบวนการสื่อสาร เพื่อแพร่กระจายความรู้และยกระดับความตระหนักในปัญหาของสมาชิก โดยการจัดกระบวนการสนทนา (conversation process) เพื่อสร้างความเข้าใจร่วม (common perception) ระหว่างสมาชิกของเครือข่าย การสื่อสารจึงเป็นเสมือนกลไกที่เชื่อมสมาชิกของเครือข่ายเข้าหากันและยังเป็นช่องทางในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการแพร่กระจายความคิดซึ่งมีผลต่อการรักษาและขยายตัวของเครือข่าย

2.4 การจัดระบบการเรียนรู้ร่วมกัน เครือข่ายจะพัฒนาก้าวหน้าไปได้มากเพียงใดขึ้นอยู่กับระดับความรู้ความสามารถของสมาชิกของเครือข่ายด้วย การทำให้เครือข่ายแข็งแรงจึงต้องอาศัยระบบการพัฒนาสมาชิกของเครือข่ายอย่างต่อเนื่องผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน (interactive action learning) ทั้งนี้เนื่องจากการรวมกลุ่มทางสังคมเป็นสิ่งที่ไม่มีสูตรสำเร็จ การสร้างองค์ความรู้เฉพาะของกลุ่มเป็นสิ่งจำเป็นเพราะแต่ละกลุ่มอยู่ในบริบทแวดล้อมที่แตกต่างกัน ทั้งในเชิงของประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม สังคม ความเชื่อสถานะทางเศรษฐกิจ ฯลฯ การเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติจะช่วยให้เกิดองค์ความรู้ในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่อยู่บนพื้นฐานของประสบการณ์จริง ดังนั้นการจัดระบบการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจะช่วยสร้างและสะสมองค์ความรู้ที่สามารถนำมาปรับใช้และเพิ่มเติมได้ตลอดเวลา

2.5 การจัดระบบสารสนเทศ ในภาพรวมของการจัดการเครือข่ายควรต้องมีหน่วยงานที่เป็นแกนกลาง ทำหน้าที่จัดระบบฐานข้อมูลโดยทำการรวบรวมข้อมูลทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับเป้าหมาย รูปแบบ วิธีการ ความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรคและข้อมูลอื่น ๆ ที่จำเป็น รวมทั้งผลการวิจัย ทฤษฎี โครงการ ประสบการณ์ภาคปฏิบัติเพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลหลักในการทำงานระบบสารสนเทศควรยึดหลักการใช้งานได้ง่าย (user friendly) เป็นข้อมูลที่ทุกคนเข้าถึงได้ง่าย(accessible) และเผยแพร่ให้กระจายออกไปอย่างกว้างขวาง เครือข่ายฐานข้อมูลที่ดีจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของการแลกเปลี่ยนและ

เรียนรู้ซึ้งกันและกัน การแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกันจะช่วยสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ และการต่อยอดทางปัญญาระหว่างเครือข่าย ช่วยลดความสูญเสียสิ้นเปลืองทรัพยากรและเวลาจากการทำงานซ้ำซ้อนและการลองผิดลองถูก

โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า การจัดการเครือข่ายนั้นมีวิธีการและกระบวนการที่หลากหลายและแตกต่างกันออกไป หากไม่มีการจัดการเครือข่ายที่ดี ย่อมทำให้เกิดความไม่ชัดเจนในวิธีการดำเนินงานตลอดจนอำนาจหน้าที่ในการประสานงานภายในองค์กรเครือข่าย และหากมีการจัดการเครือข่ายที่มีการเชื่อมโยงการประสานงานเป็นกลุ่มอย่างเป็นเครือข่ายร่วมกันอย่างดีแล้วย่อมสามารถช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานของเครือข่ายมากขึ้นและทำให้การดำเนินงานลุล่วงไปด้วยดี

กระบวนการทำงานเครือข่าย

สำหรับกระบวนการทำงานเครือข่ายถือเป็นกระบวนการทำงานต่อเนื่องเมื่อเกิดการสร้างเครือข่ายขึ้นถือเป็นภารกิจที่สำคัญของการรวมตัวเป็นเครือข่ายกล่าวคือ ความเป็นเครือข่ายมีความสัมพันธ์กับงานและสัมพันธภาพระหว่างกันในงาน ภารกิจและความเป็นภาคีต่อกันนั้นจะนำไปสู่การเรียนรู้รวมกันกระบวนการทำงานร่วมกันของเครือข่ายจึงมีความสำคัญพระมหาสุทิตย์ อาภากโร (2547, หน้า 97-103) ได้กล่าวถึง กระบวนการทำงานในรูปแบบของเครือข่าย ไว้ใน 4 ประเด็น ดังนี้

1. กระบวนการเชื่อมประสานจากจุดเล็กและขยายไปสู่หน่วยใหญ่ เป็นการทำงานที่เกิดจากการประสานจากประเด็นเล็ก ๆ แล้วขยายไปสู่การทำงานที่มีความหลากหลายยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญ เพราะการที่เริ่มต้นจากการมองจุดเล็ก ๆ ซึ่งเป็นการทำงานในสิ่งที่รู้และเข้าใจก่อน แล้วจึงไปประสานกับองค์กรอื่นในประเด็นกิจกรรมที่แตกต่างหลากหลายออกไป อันจะเป็นประโยชน์ให้การทำงานเครือข่ายมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์ในพื้นที่มากขึ้น

2. การรักษาความสัมพันธภาพที่สร้างความรู้ ความหมายและโลกทัศน์ร่วมกัน เป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เพราะจะทำให้เครือข่ายดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งเมื่อสมาชิกเห็นความสำคัญของเครือข่ายว่ามีประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคมแล้ว สิ่งที่คนในเครือข่ายควรปฏิบัติต่อกันคือ การสร้างความรู้ ความหมายในการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน เพราะคนในเครือข่ายเดียวกันย่อมรู้ความหมายของเครือข่ายมากกว่าคนอื่น ๆ โดยใช้การสื่อสารระหว่างกันเป็นเครื่องมือให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ที่มีต่อกัน ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างพันธกรณีและการประสานประโยชน์ระหว่างกัน

3. การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และปรับตัว เป็นการสะสมประสบการณ์และปรับบทบาทในการสร้างความสัมพันธ์และการทำงานร่วมกับกลุ่ม องค์กรและเครือข่ายเพื่อให้เครือข่ายมีการพัฒนาไปในแนวทางที่ต้องการ โดยการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้นั้น มีวิธีการและแนวทางที่หลากหลาย เช่น การศึกษาดูงานในกลุ่ม เครือข่ายที่ประสบความสำเร็จแล้วนำผลมาปรับใช้กับเครือข่าย

การฝึกอบรมเพื่อพัฒนาความสามารถของสมาชิกในเครือข่ายรวมทั้งการพัฒนาผู้นำให้สามารถจัดการเครือข่ายได้อย่างเหมาะสม

4. การพัฒนากิจกรรมและความเคลื่อนไหวเพื่อสร้างขบวนการทางนวัตกรรมและวาทกรรมในการพัฒนา เป็นการพัฒนาโดยการนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ในการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน ซึ่งเป็นการทำงานในรูปแบบใหม่ที่ผู้คนไม่จำเป็นต้องเห็นหน้าตาและพบปะกันหรือต้องอาศัยพื้นที่ในการดำเนินการเพียงแต่มีความรู้สึกร่วมและมีการพึ่งพากันเท่านั้น ก็สามารถสร้างความเป็นเครือข่ายได้

โดยสรุปการสร้าง การบริหารจัดการ และกระบวนการทำงานของเครือข่ายต้องมีความเชื่อมโยง ประสาน ต่อเนื่องเป็นลำดับขั้นตอนไปจึงจะทำให้เครือข่ายมีความเข้มแข็ง สามารถเชื่อมโยงประสานกับเครือข่ายอื่น ๆ ได้ และไปสู่เครือข่ายที่เข้มแข็งทำงานอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

แนวทางการพัฒนาและการเชื่อมโยงเครือข่าย

การพัฒนาเครือข่าย

เครือข่ายที่เข้มแข็งจะช่วยเสริมแรงสมาชิกที่อ่อนแอ ในขณะเดียวกันสมาชิกที่เข้มแข็งก็สามารถช่วยกันทำให้เครือข่ายมีความเข้มแข็งและยั่งยืนได้ แนวทางการพัฒนาเครือข่ายให้เข้มแข็งและยั่งยืน มีดังนี้ คือ การจัดกิจกรรมร่วมที่ดำเนินอย่างต่อเนื่อง การรักษาสัมพันธภาพที่ดีระหว่างสมาชิกเครือข่าย การกำหนดกลไกสร้างระบบจูงใจ การจัดหาทรัพยากรสนับสนุนเพียงพอ การให้ความช่วยเหลือและช่วยแก้ไขปัญหา และการสร้างแกนนำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีองค์ประกอบ (ธนา ประมุขกุล, 2544, หน้า 19) ดังนี้

1. การจัดกิจกรรมร่วมที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ เครือข่ายจะก้าวไปสู่ช่วงชีวิตที่ถดถอยหากไม่มีกิจกรรมใด ๆ ที่สมาชิกของเครือข่ายสามารถกระทำร่วมกัน ทั้งนี้เนื่องจาก เมื่อไม่มีกิจกรรมก็ไม่มีกลไกที่จะดึงสมาชิกเข้าหากัน สมาชิกของเครือข่ายก็จะไม่มีโอกาสปฏิสัมพันธ์กัน เมื่อการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิดลดลงก็ส่งผลให้เครือข่ายเริ่มอ่อนแอ สมาชิกจะเริ่มสงสัยในการคงอยู่ของเครือข่าย บางคนอาจพาลคิดไปว่าเครือข่ายล้มเลิกไปแล้ว

ความยั่งยืนของเครือข่ายจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อได้มีการจัดกิจกรรมที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งกิจกรรมดังกล่าวกลายเป็นแบบแผน (pattern) ของการกระทำที่สมาชิกของเครือข่ายยอมรับโดยทั่วกัน ด้วยเหตุนี้ การที่จะรักษาเครือข่ายไว้ได้ต้องมีการกำหนดโครงสร้างและตารางกิจกรรมไว้ให้ชัดเจน ทั้งในแง่ของเวลา ความถี่ และต้องเป็นกิจกรรมที่น่าสนใจเพียงพอที่จะดึงดูดสมาชิกให้เข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว ไม่จำเป็นต้องเป็นกิจกรรมเดียวที่ใช้สำหรับสมาชิกทุกคน ในสำรวจดูความต้องการเฉพาะของสมาชิกในระดับย่อยลงไปในแต่ละคนและแต่ละกลุ่ม กล่าวคือควรจะมีกิจกรรมย่อยที่หลากหลายเพียงพอที่จะตอบสนองความสนใจของสมาชิกกลุ่มย่อยในเครือข่ายด้วย โดยที่กิจกรรม

เหล่านี้ก็ยังต้องอยู่ในทิศทางที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายของเครือข่าย กิจกรรมเหล่านี้อาจจัดในรูปแบบที่เป็นทางการ เช่น การวางแผนงานร่วมกัน การพบปะเพื่อประเมินผลร่วมกันประจำทุกเดือน ฯลฯ หรือจัดในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ เช่น จัดกีฬาสันทนาการระหว่างสมาชิก จัดงานประเพณีท้องถิ่นร่วมกัน เป็นต้น ในกรณีที่เครือข่ายครอบคลุมพื้นที่ที่กว้างขวางมาก กิจกรรมไม่ควรรวมศูนย์อยู่เฉพาะส่วนกลาง ควรกระจายจุดพบปะสังสรรค์หมุนเวียนกันไปเพื่อให้สมาชิกเข้าร่วมได้โดยสะดวก

2. การรักษาสัมพันธภาพที่ดีระหว่างสมาชิกเครือข่าย กล่าวคือ สัมพันธภาพที่ดีเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งในการรักษาเครือข่ายให้ยั่งยืนต่อไป ความสัมพันธ์ที่ดีเป็นเสมือนน้ำมันที่คอยหล่อลื่นการทำงานร่วมกันให้ดำเนินไปอย่างราบรื่น เมื่อใดที่สมาชิกของเครือข่ายเกิดความรู้สึกบาดหมางไม่เข้าใจกัน หรือเกิดความขัดแย้งระหว่างกันโดยหาข้อตกลงไม่ได้ สัมพันธภาพระหว่างสมาชิกก็จะเริ่มแตกร้าว ซึ่งหากไม่มีการแก้ไขอย่างทันท่วงที ก็จะนำไปสู่ความเสื่อมถอยและความสิ้นสุดลงของเครือข่ายได้ ดังนั้น ควรมีการจัดกิจกรรมที่มีจุดประสงค์เพื่อกระชับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกโดยเฉพาะ และควรจัดอย่างสม่ำเสมอไม่ใช่จัดในช่วงที่มีปัญหาเกิดขึ้นเท่านั้น

นอกจากนี้สมาชิกของเครือข่ายพึงตระหนักถึงความสำคัญของการรักษาสัมพันธภาพ เพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้งหรือความไม่เข้าใจกันที่อาจเกิดขึ้น สมาชิกควรแสดงความเป็นมิตรต่อกัน เมื่อเกิดความขัดแย้งต้องรีบแก้ไขและดำเนินการไกล่เกลี่ยให้เกิดความเข้าใจกันใหม่ นอกจากนี้ควรมีมาตรการป้องกันปัญหาก่อนที่จะเกิดความขัดแย้งระหว่างกัน เช่น ในการจัดโครงสร้างองค์กรควรแบ่งอำนาจหน้าที่ให้ชัดเจน และไม่ซ้ำซ้อน การกำหนดเป้าหมายการทำงานที่สมาชิกยอมรับร่วมกัน การจัดสรรทรัพยากรอย่างเพียงพอ การกำหนดผู้นำที่เหมาะสม การกำหนดกติกาอันเป็นที่ยอมรับร่วมกัน เป็นต้น

3. การกำหนดกลไกสร้างระบบจูงใจ กล่าวคือ สมาชิกจะยังเข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่ายตราบเท่าที่ยังมีสิ่งจูงใจเพียงพอที่จะดึงดูดให้เข้าไปมีส่วนร่วม ดังนั้น จึงจำเป็นต้องกำหนดกลไกบางประการที่จะช่วยจูงใจให้สมาชิกเกิดความสนใจอยากเข้ามีส่วนร่วม ซึ่งตามทฤษฎีแรงจูงใจแล้ว ปัจเจกต่างก็มีสิ่งจูงใจที่ต่างกัน ดังนั้นควรทำการวิเคราะห์เพื่อบ่งชี้ถึงแรงจูงใจที่แตกต่างหลากหลายในแต่ละบุคคล แล้วทำการจัดกลุ่มของสิ่งจูงใจที่ใกล้เคียงกันออกเป็นกลุ่ม ๆ อาทิ ค่าตอบแทน เกียรติยศชื่อเสียง การยอมรับ ฯลฯ อันจะนำไปสู่มาตรการในการสร้างแรงจูงใจสำหรับบุคคลในแต่ละกลุ่มอย่างเฉพาะเจาะจง

ถ้าจำเป็นจะต้องให้ค่าตอบแทนเพื่อเป็นสิ่งจูงใจ ควรเป็นการแลกเปลี่ยนกับผลงานมากกว่าการให้ผลตอบแทนในลักษณะเหมาจ่าย กล่าวคือผู้ที่รับค่าตอบแทนต้องสร้างผลงานเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยน โดยผลงานที่ได้ต้องสนับสนุนและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการพัฒนาเครือข่าย และควรมีการทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษรให้ชัดเจน เพื่อสร้างทักษะผูกพันระหว่างผู้รับทุนและผู้ใช้ทุน การให้ค่าตอบแทนก็ไม่ควรให้ทั้งหมดในงวดเดียว ทั้งนี้เพื่อให้มีการปรับลดค่าตอบแทนได้หากผู้รับทุนไม่ดำเนินการตามสัญญา

ในกรณีที่ต้องการให้เกียรติยศและชื่อเสียงเป็นสิ่งจูงใจโดยเฉพาะในงานพัฒนาสังคมที่มักจะไม่มีค่าตอบแทนการดำเนินงาน จำเป็นต้องหาสิ่งจูงใจอื่นมาชดเชยสิ่งตอบแทนที่เป็นตัวเงิน ตามทฤษฎีของ Maslow ความต้องการการยกย่องจากผู้อื่น (esteem needs) ที่อยู่ในรูปของอำนาจ เกียรติยศชื่อเสียง หรือสถานะทางสังคม เป็นสิ่งที่นำมาใช้จูงใจได้ อาจทำเป็นรูป “สัญลักษณ์” บางอย่าง ที่สื่อถึงการได้รับเกียรติยศ การยกย่องและมีคุณค่าทางสังคม เช่น การประกาศเกียรติยศ เข็มเชิดชูเกียรติ โล่เกียรติยศ เป็นต้น โดยสัญลักษณ์เหล่านี้ต้องมีคุณค่าเพียงพอให้เขาปรารถนาอยากที่จะได้ และควรมีเกียรติยศหลายระดับที่จูงใจสมาชิกเครือข่ายให้ร่วมมือลงแรงเพื่อไต่เต้าไปสู่ระดับที่สูงขึ้นต่อไป ซึ่งจะช่วยให้เกิดความต่อเนื่อง และควรมีการประชาสัมพันธ์เผยแพร่รายชื่อคนกลุ่มนี้อย่างกว้างขวาง

4. การจัดหาทรัพยากรสนับสนุนอย่างเพียงพอ กล่าวคือ หลายเครือข่ายต้องหยุดดำเนินการไป เนื่องจากขาดแคลนทรัพยากรสนับสนุนการดำเนินงานที่เพียงพอ ทั้งด้านวัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ และบุคลากร ที่สำคัญคือเงินทุนในการดำเนินงานซึ่งเปรียบเสมือนเลือดที่ไหลเวียนหล่อเลี้ยงเครือข่ายให้สามารถดำเนินการต่อไปได้ เมื่อขาดเงินทุนเพียงพอที่จะจุนเจือ เครือข่ายอาจต้องปิดตัวลงในที่สุด หากได้รับการสนับสนุนจะต้องมีระบบตรวจสอบการใช้จ่ายอย่างรัดกุม และมีการรายงานผลเป็นระยะ หากการดำเนินงานไม่คืบหน้าอาจให้ระงับทุนได้

5. การให้ความช่วยเหลือและช่วยแก้ไขปัญหา กล่าวคือ เครือข่ายอาจเกิดปัญหาระหว่างการดำเนินงานได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครือข่ายที่เพิ่งเริ่มดำเนินการใหม่ๆ การมีที่ปรึกษาที่ดีคอยให้คำแนะนำและคอยช่วยเหลือจะช่วยให้เครือข่ายสามารถดำเนินการต่อไปได้ และช่วยหนุนเสริมให้เครือข่ายเกิดความเข้มแข็งยิ่งขึ้น ควรมีที่ปรึกษาเพื่อทำหน้าที่ช่วยเหลือ ให้คำแนะนำ เป็นแหล่งข้อมูลให้ศึกษาค้นคว้า และช่วยอบรมภาวะการเป็นผู้นำให้กับสมาชิกเครือข่าย

6. การสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ องค์กรหรือเครือข่ายที่เคยประสบความสำเร็จกลับต้องประสบกับความล้มเหลวอย่างรุนแรงเมื่อเวลาผ่านไป เพราะไม่ได้“สร้างคน” ขึ้นมารับไม้ผลัดต่อจากคนรุ่นก่อนเพื่อสานต่อภารกิจของเครือข่าย จำเป็นต้องสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง เครือข่ายต้องคัดเลือกคนที่มีคุณสมบัติเหมาะสม ทั้งด้านความรู้ความสามารถ การมีประสบการณ์ร่วมกับเครือข่ายและที่สำคัญ คือเป็นที่ยอมรับนับถือและสามารถเป็นศูนย์รวมใจของคนในเครือข่ายได้ ดำเนินการให้คนเหล่านี้เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อเพิ่มประสบการณ์ในการทำหน้าที่เป็นสมาชิกแกนหลัก เพื่อสืบสานหน้าที่ต่อไปเมื่อสมาชิกแกนหลักต้องหมดวาระไป

โดยสรุปการพัฒนาเครือข่ายประสบความสำเร็จหรือไม่นั้นการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอเป็นองค์ประกอบต้น ๆ เพราะกิจกรรมทำให้เกิดการรวมตัวกันของเครือข่าย นอกจากนี้การรักษาสัมพันธ์ภาพ และการมีกลไกสร้างแรงใจ มีการสนับสนุนทรัพยากรที่เพียงพอรวมถึงการส่งเสริมผู้นำรุ่นใหม่ขึ้นมาทดแทนได้ย่อมเป็นเครื่องชี้วัดได้อย่างดีของเครือข่ายที่มีการพัฒนาแล้ว

การเชื่อมโยงเครือข่าย

สำหรับการเชื่อมโยงเครือข่าย ถือเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีส่วนสำคัญในการสร้างพลังเครือข่ายในการทำงานร่วมกันของกลุ่ม องค์กร ชุมชนต่าง ๆ ที่ทำงานอยู่ในพื้นที่ หรือทำงานเชิงประเด็น พลังของเครือข่ายดังกล่าวสามารถยกระดับการทำงานให้ขยายใหญ่ขึ้นจากระดับพื้นที่ สู่ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด รวมถึงระดับชาติในที่สุดได้ ซึ่งจากตัวอย่างการทำงานเครือข่ายอย่างเชื่อมโยงทั้งจังหวัดและสามารถสร้างการจัดการตนเองได้อย่างโดดเด่น เช่น กรณีการปฏิรูปการจัดการที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยโดยขบวนชุมชนท้องถิ่นของจังหวัดปทุมธานีที่สามารถเชื่อมร้อยเครือข่ายกลุ่ม องค์กรต่าง ๆ ภายใต้แนวทางการเคลื่อนไหว “จังหวัด อำเภอ ชุมชนท้องถิ่น จัดการที่ดินทำกินที่อยู่อาศัยด้วยตนเอง” โดยเน้นให้ชุมชนเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนงานมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับชุมชนท้องถิ่น ท้องที่ อำเภอ จังหวัด ภาคีพัฒนาอื่น ๆ เข้าเสริมหนุน ซึ่งกระบวนการดังกล่าวมีแนวทางที่สำคัญในการเชื่อมโยงเครือข่ายองค์กรชุมชนต่าง ๆ โดยสรุป (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน), 2554, หน้า 60-62) คือ

แนวทางสำคัญ	เนื้อหาสำคัญ
1. การรวบรวม/วิเคราะห์ข้อมูล กลุ่มองค์กรชุมชนในพื้นที่	- การสำรวจ รวบรวม ข้อมูลกลุ่มองค์กรชุมชนในพื้นที่ - ใช้ข้อมูลมือสอง ข้อมูลจดแจ้งสภาองค์กรชุมชน/องค์กรชุมชนรับรองสถานภาพ/ข้อมูล จปฐ. ในตำบลหรือเมืองมาใช้ในการทำงานต่อ - วิเคราะห์ข้อมูลองค์กรชุมชน/ผู้นำ - จัดแยกประเภทข้อมูล กลุ่มองค์กร กิจกรรมประเด็นงาน ข้อมูลผู้นำ - พัฒนาระบบฐานข้อมูลองค์กรชุมชนให้มีความทันสมัย และให้เป็นปัจจุบัน - พัฒนา “ศูนย์ข้อมูลชุมชนท้องถิ่น” ในการจัดการข้อมูลตนเอง - นำข้อมูลมาวิเคราะห์พื้นที่ตำบลเพื่อวางแผน/บทบาทการพัฒนา
2. การจัดตั้งกลไกคณะทำงานระดับตำบล/เทศบาลร่วมระหว่างองค์กรชุมชน	- การหาตัวแทนคนทำงาน จากพื้นที่/ประเด็นงาน/ขบวนการในพื้นที่ - การประชุมเพื่อจัดระบบกลไก แบ่งบทบาทหน้าที่การทำงาน/ทีมงาน - กำหนดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง
3. การเชื่อมโยงขบวนองค์กรชุมชน	- การวิเคราะห์ข้อมูล การเชื่อมโยงขบวนองค์กรชุมชนจากประเด็นปัญหาร่วมในพื้นที่ เช่น ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ที่อยู่อาศัย เป็นต้น - ใช้สภาองค์กรชุมชนเป็นการเชื่อมโยงองค์กรชุมชนและขยายพื้นที่แบบเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ(สภาธรรมชาติ/เครือข่าย)และเชื่อมโยง

แนวทางสำคัญ	เนื้อหาสำคัญ
	กลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในตำบลให้เข้าร่วมกระบวนการพัฒนาอย่างกว้างขวาง - กำหนดเป้าหมาย ทิศทาง แผนการทำงานร่วมในระดับตำบล/เทศบาล/เขตโดยใช้เวทีสาธารณะ/เวทีประชาคม ในการกำหนดแนวทางการดำเนินการ - การประชุมเชื่อมโยงองค์กรชุมชน ใช้ประเด็นงานการพัฒนาเป็นเครื่องมือ ในการเชื่อมโยงขบวนองค์กรชุมชนในระดับพื้นที่ปฏิบัติการอย่างต่อเนื่อง เช่น ปัญหาที่อยู่อาศัย/สวัสดิการ/องค์กรการเงิน/สิ่งแวดล้อม ฯลฯ เพื่อนำสู่แผนพัฒนาระดับตำบล/เทศบาล/เขต - การขยายพื้นที่การทำงานขององค์กรชุมชน โดยใช้พื้นที่คุณภาพที่มีรูปธรรมและตัวอย่างความสำเร็จของสภาองค์กรชุมชน เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ - จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ที่ต่อเนื่องและสม่ำเสมอ
4. การพัฒนาศักยภาพแกนนำ	- การอบรมพัฒนาศักยภาพตามกลุ่มกิจกรรม/ระดับตำบล/เทศบาล/เขต เช่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มสิ่งแวดล้อม กลุ่มองค์กรการเงิน ฯลฯ - การอบรมพัฒนาศักยภาพ การบริหารจัดการที่ดีขององค์กร ระบบบัญชี ระบบการเงิน ระบบข้อมูล - เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระดับตำบล/เทศบาล/เขต - การศึกษาดูงานจากภายในและภายนอก
5. การพัฒนายกระดับองค์กรชุมชน	- การรับรองสถานภาพองค์กรชุมชน - การจัดจดแจ้งสภาองค์กรชุมชน - การสร้างพื้นที่เรียนรู้ พื้นที่รูปธรรม ศูนย์การเรียนรู้ - จัด even/จัดเวทีสาธารณะ เพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารสู่สาธารณะ - ตัวชี้วัดการพัฒนาและการติดตามประเมินผล ธรรมภิบาลขององค์กรชุมชนในระดับตำบล
6. การสรุปบทเรียน/การติดตามประเมินผลเพื่อการพัฒนา	- จัดเวทีสรุปบทเรียน/ชุดความรู้ การประเมินผลการทำงานของพื้นที่ปฏิบัติการ - การสร้างทีมติดตามประเมินผลในระดับพื้นที่ - จัดเวทีประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้/เวทีประชาคม ระดับตำบล/เทศบาล/เขต ในการพัฒนาติดตามหนุนเสริมเพื่อการพัฒน
7. การเชื่อมโยงการ	- ศึกษาแผนพัฒนายุทธศาสตร์ท้องถิ่น ของ อบต. เทศบาล สำนักงานเขต

แนวทางสำคัญ	เนื้อหาสำคัญ
ทำงานกับภาคี	- การประสานแผนการสนับสนุนกับภาคีท้องถิ่น - จัดตั้งคณะทำงานร่วมกับหน่วยงานภาคีท้องถิ่น - วางแผนร่วม แบ่งบทบาทหน้าที่ระหว่าง พอช. ภาคี และขบวนองค์กรชุมชน
8. การพัฒนาระบบสื่อสารและการประชาสัมพันธ์	- การสื่อสารข้อมูลข่าวสารขบวนองค์กรชุมชนและประชาสัมพันธ์จากสื่อชุมชนท้องถิ่นที่มีอยู่ เช่น วิทยุชุมชน แผ่นพับ หอกระจายข่าว - การพัฒนาสื่อชุมชน เน้นการผลิตและเผยแพร่สื่อ ชุดความรู้ นิทรรศการที่เป็นรูปธรรมจากการดำเนินงานจริงในพื้นที่เพื่อให้เป็นสื่อในการขยายผล - การพัฒนายกระดับสื่อชุมชน ระบบเว็บไซต์ สื่อสิ่งพิมพ์ - การสร้างช่องทางการสื่อสารงานพัฒนาโดยภาคประชาชนเพิ่มมากขึ้น เช่น สื่อสาธารณะ สถาบันการศึกษา หน่วยงานต่าง ๆ

ตารางที่ 5.1 การเชื่อมโยงเครือข่ายองค์กรชุมชน
ที่มา: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน) (2554, หน้า 60-62)

โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า เครือข่ายเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการจัดการกับปัญหาหรือสถานการณ์ที่มีความสลับซับซ้อน ยากเกินกว่าที่คนคนเดียวหรือกลุ่ม องค์กรเดียวจะสามารถแก้ไขได้ โดยเครือข่ายจะเป็นตัวกลางในการระดมทรัพยากรที่จำเป็นและลดความซ้ำซ้อนของภาระงานลง การทำงานในรูปแบบเครือข่ายจึงเป็นเสมือนการสร้างพลังให้เกิดขึ้นเพื่อจัดการกับปัญหาเหล่านั้น

บทสรุป

เครือข่ายและกระบวนการเครือข่ายเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงองค์กรชุมชนเข้าหากันและทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ เครือข่ายองค์กรชุมชนที่ได้รับการหนุนเสริมและการพัฒนาที่ดีย่อมก่อพลังรวมกลุ่มที่ใหญ่ขึ้น โดยธรรมชาติแล้วเครือข่ายมีหลายประเภทด้วยกัน อาทิ เครือข่ายความคิด เครือข่ายกิจกรรม เครือข่ายสนับสนุนทุน เครือข่ายผลประโยชน์ และเครือข่ายการเรียนรู้ เป็นต้น หน้าที่ของเครือข่ายองค์กรชุมชนคือ การเชื่อมประสานกลุ่มและองค์กรชุมชนต่าง ๆ เข้ากันเพื่อสานพลังการพัฒนาตามประเด็นหรือตามพื้นที่นั้น ๆ โดยการดึงศักยภาพของแกนนำกลุ่ม ศักยภาพของกลุ่มหรือองค์กรชุมชนให้รวมพลังกันให้ได้ เพื่อสร้างกระบวนการพัฒนาร่วมซึ่งจะทำให้การพัฒนานั้น ๆ มีพลังและมีประสิทธิภาพสามารถต่อรองหรือรักษาผลประโยชน์ของชุมชนได้อย่างยั่งยืนมั่นคง

คำถามทบทวน

ให้นักศึกษาอภิปรายและตอบคำถามต่อไปนี้ ให้ถูกต้อง

1. คำว่า “เครือข่าย” มีความหมายว่าอย่างไร
2. คำว่า “เครือข่ายองค์กรชุมชน” มีความหมายว่าอย่างไร มีความสำคัญอย่างไร
3. การพัฒนาเครือข่าย มีขั้นตอน และกระบวนการอย่างไร อธิบาย
4. คำว่า “วงจรชีวิตของเครือข่าย” มีความหมายว่างอย่างไร
5. เครือข่ายมีองค์ประกอบอย่างไร
6. หากต้องการจัดประเภทของเครือข่ายในการพัฒนาชุมชน สามารถจัดได้กี่ประเภท อะไรบ้าง
7. เครือข่ายองค์กรชุมชนเกิดขึ้นได้อย่างไร และนักพัฒนาชุมชนสามารถหนุนเสริมได้อย่างไรบ้าง จงอธิบาย
8. การบริหาร การจัดการ รวมถึงการจัดโครงสร้างเครือข่ายมีความสำคัญต่อเครือข่ายองค์กรชุมชนอย่างไร จงอธิบาย
9. การเชื่อมโยงกันของเครือข่ายมีลักษณะอย่างไร อธิบาย
10. นักศึกษาจงยกตัวอย่างกรณีศึกษาเครือข่ายองค์กรชุมชนในพื้นที่ตนเองแล้วอธิบายว่าเครือข่ายดังกล่าวเป็นเครือข่ายประเภทไหน เกิดขึ้นได้อย่าง มีอิทธิพลต่อการพัฒนาชุมชนในพื้นที่หรือไม่อย่างไร

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กาญจนา แก้วเทพ. (2530). **มรดกทางวัฒนธรรมและศาสนาพลังสร้างสรรค์ในชุมชนชนบท.** กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิกประเทศไทย.

_____. (2542). **ภาพรวมของ "พัฒนาการองค์กรชุมชน" ในองค์กรชุมชน กลไกเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม** สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.).

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2543). **การจัดการเครือข่าย: กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา**. กรุงเทพฯ: ส.เอเชียเพรส

ชาติชาย ณ เชียงใหม่. (2533). **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับพฤติกรรมทางการเมืองของชาวนาในภาคเหนือ. รัฐกับหมู่บ้านไทยศึกษา**. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ธนา ประมุขกุล. (2554). **เครือข่าย**. วารสารส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อม, (3 กรกฎาคม-กันยายน 2544).

นฤมล นิราทร. (2542). **การสร้างเครือข่ายการทำงาน** : คู่มือ (เอกสารอัดสำเนา).

นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร. (2549). **การพัฒนาองค์กรชุมชน.** กรุงเทพฯ: บริษัท เอกซ์เปอร์เน็ท จำกัด.

พระมหาสุทิตย์ อาภากโร(อบอุ่น)เขียน/เรียบเรียง และปาริชาติ วลัยเสถียร บรรณาธิการ. (2547). **เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.

พิมพวัลย์ ปรีดาสวัสดิ์. (2530). **เครือข่ายสังคมกับการดูแลสุขภาพของตนเอง** ใน พิมพวัลย์ ปรีดาสวัสดิ์ และคณะ(บรรณาธิการ). การดูแลสุขภาพตนเองทัศนะทางสังคมวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล.

ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และชัยวัฒน์ ถิระพันธุ์. (2546**). สื่อสารกับสังคมเครือข่าย**. กรุงเทพฯ: เอกสารประกอบการฝึกอบรมหลักสูตร 3 "การสร้างเครือข่ายที่มีพลัง" สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชากร.

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2552). **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข(สรส).

ปาน กิมปี. (2540). **การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน**. วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต พัฒนาศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สนธยา พลศรี. 2550. **เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์.

_____. (2556). **การพัฒนาความสามารถของบุคคลและกลุ่ม**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน). (2554). **เอกสารประกอบการประชุม สมัชชาเครือข่ายองค์กรชุมชน สานพลังชุมชนท้องถิ่นและภาคีสู่การจัดการตนเองและการประชุมในระดับชาติของสภาองค์กรชุมชนตำบล ครั้งที่ 1/2554**. กรุงเทพฯ: บริษัท วิสคอมเซ็นเตอร์ จำกัด.

สุชาดา มีสงฆ์. (2535). **เครือข่ายชาวบ้าน: กระบวนการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ประสบการณ์การทำงานเฉพาะกรณีพื้นที่รับผิดชอบของ DISAC ท่าแร่และอุดรธานี**. สังคมพัฒนา ปีที่ 20 ฉบับที่ 2/2553.

สุนันทา เลาหนันท์.(2531). **การพัฒนาองค์กร.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งรัตนา.

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 6
สภาองค์กรชุมชน

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

1. ความหมาย แนวคิดของสภาองค์กรชุมชน
2. ความเป็นมา สาระสำคัญ เจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551
3. การจัดตั้ง โครงสร้าง บทบาท และภารกิจของสภาองค์กรชุมชน
4. การส่งเสริมภารกิจสภาองค์กรชุมชน
5. กระบวนการหนุนเสริมการจัดตั้งและการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนตำบล
6. การพัฒนาคุณภาพและเครื่องมือหนุนเสริมการพัฒนาคุณภาพของสภาองค์กรชุมชน

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

เมื่อศึกษาบทที่ 6 จบแล้ว นักศึกษาสามารถ

1. อธิบายความหมาย แนวคิด ความเป็นมา สาระสำคัญ และเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ได้

2. อธิบายสามารถอธิบายการจัดตั้ง โครงสร้าง บทบาท ภารกิจ และการส่งเสริมภาระกิจของสภาองค์กรชุมชนได้

3. อธิบายกระบวนการหนุนเสริมการจัดตั้งและการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนตำบล

4. อธิบายการพัฒนาคุณภาพและเครื่องมือหนุนเสริมการพัฒนาคุณภาพของสภาองค์กรชุมชนได้

วิธีการสอนและกิจกรรมระหว่างการเรียนการสอนประจำบท

1. ประเมินความรู้เดิม
2. ศึกษาเอกสารประกอบการสอน
3. ทำแบบฝึกหัดภายหลังการเรียนรู้
4. เข้ารับการสอนเสริม (ถ้ามี)

สื่อการสอน

1. การฉายภาพนิ่ง (power point)
2. เอกสาร หนังสือ ตำราและเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง

การวัดผลและประเมินผล

1. ประเมินความรู้หลังการเรียนด้วยวิธีการทำคำถามทบทวนท้ายบท
2. ประเมินการมีส่วนร่วมในชั้นเรียนของนักศึกษา
3. ประเมินความสนใจในบทเรียนด้วยการสังเกต การซักถาม
4. ประเมินผลจากการสอบประจำภาคการศึกษา

บทที่ 6
สภาองค์กรชุมชน

สภาองค์กรชุมชนถือเป็นนวัตกรรมการของพัฒนาชุมชนอย่างหนึ่งในปัจจุบันที่มีจุดเริ่มต้นที่การพัฒนากลุ่ม การพัฒนาองค์กรชุมชน และการรวมเอาองค์กรชุมชนหลาย ๆ องค์กรชุมชนมารวมกันเป็นสภาองค์กรชุมชนโดยมีตัวแทนของกลุ่ม/องค์กรชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่เข้ามานั่งในสภาองค์กรชุมชนร่วมกันบริหารจัดการชุมชนท้องถิ่นของตนเองโดยมีสภาองค์กรชุมชนเป็นพื้นที่กลางให้ทุกคน ทุกกลุ่ม ทุกองค์กรชุมชนในพื้นที่นั้นได้มีเวทีในการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ และถกปัญหารวมทั้งวิธีแก้ไขปัญหาของชุมชนตนเองรวมกัน ปัจจุบันสภาองค์กรชุมชนมีกฎหมายคือ พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 รองรับเพื่อให้กลุ่ม องค์กรชุมชนต่าง ๆ สามารถจดแจ้งจัดตั้งให้ถูกกฎหมายและร่วมกลุ่มกันตั้งเป็นสภาองค์กรชุมชนตำบลในพื้นที่นั้น ๆ ได้และมีหน่วยงานหนุนเสริมคือสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนชน (องค์การมหาชน) ซึ่งมีหน้าที่ในการดูแล หนุนเสริมการพัฒนาองค์กรชุมชน และสภาองค์กรชุมชนทั่วประเทศ

ความหมายของสภาองค์กรชุมชน

สำหรับความหมายของสภาองค์กรชุมชนในที่นี้จะกล่าวถึงสภาองค์กรชุมชนที่ถูกจัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ. ศ. 2551 ซึ่งเป็นพระราชบัญญัติที่ตั้งขึ้นมาเพื่อหนุนเสริมการรวมกลุ่มของชุมชนและองค์กรชุมชนภายในท้องถิ่นให้มีลักษณะเป็นสภาองค์กรชุมชนและมีกฎหมายรองรับอย่างถูกต้อง ซึ่งในมิติของการพัฒนาชุมชนถือว่ามีความก้าวหน้าเป็นอย่างมากเพราะมีการจัดตั้งหน่วยงานภายใต้กำกับของรัฐคือสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ขึ้นมารองรับ/เอื้ออำนวยการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนและมีพระราชบัญญัติเป็นของตนเอง

สำหรับความหมายของสภาองค์กรชุมชนตามควาหมายของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) มีลักษณะสำคัญโดยสรุปได้ดังต่อไปนี้ คือ

1. สภาองค์กรชุมชน คือ พื้นที่การเมืองใหม่และการมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่น มาจากตัวแทนกลุ่มองค์กร และเครือข่ายต่าง ๆ ในระดับพื้นที่เป็นการเปิดพื้นที่ให้ประชาชนที่เป็นระดับรากหญ้าของสังคมไทย ได้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาสังคมไทย โดยเป็นกระบวนการริเริ่มจากการเข้ามามีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่นตามกฎหมายกำหนดแล้วพัฒนาไปสู่การเป็นเจ้าของการพัฒนาในระดับพื้นที่ ซึ่งในลักษณะนี้จะเห็นว่าสภาองค์กรชุมชนหลายแห่งเป็นสภาฯ ที่เปิดกว้างให้ประชาชน เข้าหา เข้าถึงได้โดยง่ายไม่จำกัดแต่เพียงผู้ที่เป็นสมาชิกของสภาฯ ตามรายชื่อที่กลุ่มองค์กรที่ส่งมาเท่านั้น

สภาองค์กรชุมชนจึงเป็นเวทีการเรียนรู้ของรูปแบบประชาธิปไตยจากฐานรากที่มีตัวแทนของกลุ่มคนต่าง ๆ เข้ามาร่วมการทำงานด้วยอาสาสมัครและไม่มีผลตอบแทนใด ๆ เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ส่วนตน สภาองค์กรชุมชนเป็นเวทีให้ประชาชนในพื้นที่ได้ขับเคลื่อนงานสู่การจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ด้วยตนเอง มีการพัฒนาแกนนำ และจัดการเรียนรู้ประชาธิปไตยชุมชน “สู่การเป็นพลเมืองของชุมชน”

2. สภาองค์กรชุมชน คือ พื้นที่กลางที่ประชาชนจะกำหนดอนาคตของตนเอง หมายถึงเป็นเวทีกลางขององค์กรชุมชนจากฐานรากที่เปิดพื้นที่ให้ภาคส่วนของชาวบ้านในชุมชนสามารถเข้ามาเป็นหุ้นส่วน ดูแลจัดการชุมชนท้องถิ่นด้วยตนเอง โดยเชื่อมโยงกลุ่มต่าง ๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่น ดำเนินงานอย่างเป็นอิสระเพื่อเสนอปัญหา แก้ไขปัญหา และร่วมมือกับท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ที่ตรงกับสภาพปัญหาความต้องการและมีความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม สภาองค์กรชุมชนเป็นกระบวนการยกระดับการทำงานของภาคประชาชนไปสู่การเปลี่ยนแปลง มีการจัดความสัมพันธ์องค์กรชุมชน มีการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเอง และประสานงานกับภาคีพัฒนาในแนวราบและแนวดิ่ง ในการจัดการตนเองได้ในระดับหนึ่ง

3. สภาองค์กรชุมชน คือ สภาประชาชนและมีฉันทามติ กล่าวคือสภาองค์กรชุมชนจะเป็นความหวังใหม่ของสังคมที่ภาคประชาชนขับเคลื่อนการพัฒนาจนถูกยอมรับศักดิ์ศรีของประชาชนฐานรากโดยมี กฎหมายรองรับอย่างถูกต้อง (พรบ.สภาองค์กรชุมชน 2551) การดำเนินการของภาคประชาชนที่ผ่านมาได้ถูกยอมรับในทางกฎหมาย หากแต่การดำเนินการมีความยืดหยุ่นสูงกว่ากฎหมายอื่น ๆ เพราะหัวใจของกฎหมายฉบับนี้ไม่ได้อยู่ที่การจัดตั้งสภาองค์กรชุมชน แต่อยู่ที่ความเป็นธรรมชาติของชุมชนที่ดีงาม ที่ใช้สภาองค์กรชุมชนตำบลเป็นเครื่องมือในการพูดคุยปรึกษาหารือ วางแผนแก้ปัญหากันเองภายในภาคประชาชนและใช้เป็นเวทีเพื่อทำงานร่วมกันกับคนอื่น ๆ ในงานต่าง ๆ ในท้องถิ่น โดยคำนึงถึงความสำนึกรักชุมชนท้องถิ่นมากกว่าการพัฒนาทางกายภาพเท่านั้น

4. สภาองค์กรชุมชนเป็นขบวนการของภาคประชาชนที่มีกฎหมายรองรับ กล่าวคือสภาองค์กรชุมชนเป็นเครื่องมือให้เกิดการจัดขบวนองค์กรชุมชนในพื้นที่ ซึ่งเดิมต่างคนต่างดำเนินการ ให้เกิดการขับเคลื่อนรู้งานร่วมกันอย่างเป็น “ขบวนการ” มีระบบ มีระเบียบ มีกติกากำกับ มีการขับเคลื่อนงานจะได้รับการยอมรับ มีการประสานความร่วมมือกันในระดับพื้นที่ และระดับประเทศ โดยมีกฎหมายเป็นเครื่องมือ นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของสังคม

5. สภาองค์กรชุมชน คือ รูปธรรมของการกระจายอำนาจสู่ชุมชนท้องถิ่น กล่าวคืออำนาจลัทธิรวมศูนย์เข้าสู่ส่วนกลางที่ผ่านมาได้ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ สังคมและความไม่เป็นธรรม โครงสร้างอำนาจดังกล่าวยังส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นอ่อนแอจนไม่สามารถจัดการตนเองได้ และนำไปสู่การทำลายอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น นอกจากนี้นโยบายพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่กำหนดจากส่วนกลางยังส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่น ขาดความสามารถในการจัดการเรื่องเศรษฐกิจ สังคมของตนเอง

และการเข้าถึงทรัพยากรที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ เมื่อเมื่อเกิดผลกระทบทางเศรษฐกิจ การเมือง ทำให้เกิดปัญหาข้อเรียกร้องมากมายจากทุกภาคส่วนย้อนกลับมายังศูนย์อำนาจส่วนกลาง เช่น การชุมนุมเรียกร้องต่าง ๆ จากต่างจังหวัดเป็นผลเนื่องมาจากสถานการณ์ของชุมชนท้องถิ่น ซ้ำยังถูกซ้ำเติมให้เลวร้ายลงด้วยกระบวนการโลกาภิวัตน์ที่รัฐส่วนกลางไม่สามารถปกป้องชุมชนท้องถิ่นจากอิทธิพลข้ามชาติได้

6. สภาองค์กรชุมชนตำบล คือ สภาประชาชนเพื่อการปฏิรูปสังคมไทย กล่าวคือการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญจากการทบทวนตนเองของสภาองค์กรชุมชน พบว่าการเกิดสภาองค์กรชุมชนทำให้เกิดวิธีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การปรึกษาหารือ ในกลุ่มแกนนำ และชาวบ้านอย่างกว้างขวาง ส่งผลให้คนที่เกี่ยวข้องกับสภาองค์กรชุมชน เป็นคนกล้าคิด กล้าทำ กล้าแสดงความเห็น มีจำนวนผู้คนที่คิดถึงส่วนรวมมากขึ้น ทั้งยังเกิดการเชื่อมโยงกลุ่มคนต่าง ๆ และกลุ่มองค์กรในตำบลได้เป็นอย่างมาก ทำให้หลายตำบลเกิดการทำแผนพัฒนาตำบลร่วมกัน

นอกจากนี้การมีสภาองค์กรชุมชนได้ส่งผลดีต่อภาคประชาชนอย่างมากเพราะเกิดการยอมรับในสถานภาพทางสังคม ภายใต้การรับรองของกฎหมาย ที่สำคัญคือการส่งผลให้เกิดกลไกกลางในการประสานงานและเชื่อมโยงการทำงานร่วมกันทั้งภาครัฐ เอกชน และท้องถิ่น โดยที่สภาองค์กรชุมชนถือเป็นเสมือนฝ่ายประชาชนที่ไม่ได้โอนเอียงไปทางข้างใดข้างหนึ่งสามารถจะประสานงาน ให้เกิดความร่วมมือ เพื่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายการเปลี่ยนรูปประเทศไทยที่ต้องการให้เพิ่มบทบาทของภาคประชาชนให้มากขึ้น โดยภาคประชาชนที่ชัดเจนที่สุดคือ กลุ่ม องค์กรชุมชนต่าง ๆ ที่จัดตั้งกันอยู่แล้วในพื้นที่

การให้ความหมายของสภาองค์กรชุมชนดังกล่าวเป็นการให้ความหมายโดยพิจารณจากพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 เป็นสำคัญซึ่งดูเหมือนจะเป็นการให้ความหมายในลักษณะที่พิจารณาถึงหน้าที่ที่ควรจะเป็นของสภาองค์กรชุมชนที่บัญญัติไว้ในกฎหมายเป็นหลัก

อย่างไรก็ตามการให้ความหมายในอดีตในระยะเริ่มแรกของการผลักดันให้ชุมชนมีสภาองค์กรชุมชน ประเวศ วะสี (2537) ได้กล่าวถึงแนวคิดการมีสภาองค์กรชุมชนว่า สภาองค์กรชุมชนถือเป็นเครื่องมือที่เชื่อมต่อฐานของความดี ความจริงไปสู่นโยบายทุกระดับ ไม่มีเจดีย์องค์ใดที่จะสร้างจากยอดได้สำเร็จ การสร้างพระเจดีย์ต้องสร้างจากฐานก่อน ฐานในที่นี้ คือ ชุมชนท้องถิ่นหรือ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนท้องถิ่นนั่นเอง การเกิดขึ้นของสภาองค์กรชุมชนจึงถือเป็นการสร้างรากฐานให้กับการเมืองใหม่ที่จะทำให้ประชาชนมีจิตสำนึกในส่วนรวมมากขึ้นโดยสภาองค์กรชุมชนเป็นที่รวมตัวของบรรดาผู้นำชุมชน เป็นสภาที่ไม่ไปแสวงหาอำนาจไม่ขัดแย้งกับใคร และเป็นประชาธิปไตยตั้งแต่เริ่มต้นจริง ๆ เช่นเดียวกันไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (2541, หน้า 41-44) ที่ได้ให้คำนิยามเกี่ยวกับสภาองค์กรชุมชนว่า สภาองค์กรชุมชน เป็นเครื่องมือของชุมชนฐานรากในการสร้างการเมืองใหม่ ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสังคม ชุมชน และชีวิตผสมผสานกันไป ในการจัดการระดับท้องถิ่นพื้นที่ชุมชน สังคม ที่รวม

เอาทุกมิติ ทั้งเศรษฐกิจ วัฒนธรรม สุขภาพอนามัย การศึกษา และสิ่งแวดล้อม มีแผนในระดับท้องถิ่น เพื่อให้เกิดผลสุดท้าย คือ ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น ครอบครัว ชุมชน สภาพแวดล้อมเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมดีขึ้น

ส่วนไททัศน์ มาลา (2553, หน้า 6) ได้ให้นิยามสรุปความหมายของสภาองค์กรชุมชนโดยพิจารณาถึงพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ว่าหมายถึง พื้นที่ของกลุ่มองค์กรชุมชนในการขับเคลื่อนเจตจำนงร่วมกันเพื่อตอบสนองต่อความต้องการที่จะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนโดยการวางแผนของการพัฒนาชุมชนร่วมกันและสร้างประเด็นให้เกิดการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย อันจะนำไปสู่การผลักดันเจตจำนงร่วมกันเข้าสู่แผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและกระบวนการจัดทำนโยบายสาธารณะ ดังนั้น สภาองค์กรชุมชน ในที่นี้จึงหมายถึง พื้นที่สาธารณะ หรือเครื่องมือขององค์กรชุมชนที่เกิดขึ้นจากการประกาศใช้พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 เพื่อใช้ในการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาต่าง ๆ ของชุมชนท้องถิ่นบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของทุก ๆ ฝ่าย ทั้งจากประชาชนในชุมชน ผู้นำ ชุมชนที่ไม่เป็นทางการ เช่น ผู้รู้ภูมิปัญญาปราชญ์ชาวบ้าน และผู้นำทางการได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้บริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งจะนำไปสู่การผลักดันเจตนารมณ์ร่วมสู่แผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และนโยบายสาธารณะในทุกระดับ

แนวคิดสภาองค์กรชุมชน

การเกิดขึ้นของสภาองค์กรชุมชนอันเป็นพื้นที่สาธารณะหรือเครื่องมือขององค์กรชุมชนที่ได้รับการรับรองสถานะทางกฎหมายที่จะใช้ในการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาต่าง ๆ ของชุมชนท้องถิ่น บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของทุก ๆ ฝ่าย เพื่อนำไปสู่การผลักดันเจตนารมณ์ร่วมสู่แผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและนโยบายสาธารณะในทุกระดับนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นเองปราศจากรากฐาน หากแต่การเกิดขึ้นของสภาองค์กรชุมชนนั้น ได้มีบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองผลักดันให้เกิดขึ้น ดังที่ไททัศน์ มาลา (2553, หน้า 237 -239) ได้สรุปว่ามีสาเหตุที่สำคัญอย่างน้อย 5 ประการ ที่เป็นปัจจัยที่นำไปสู่การผลักดันแนวคิดของการมีสภาองค์กรชุมชน ซึ่งอาจพิจารณาได้ดังนี้

1. ชุมชนได้แสวงหาเครื่องมือเพื่อต่อสู้กับความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นในสังคม ทั้งนี้เพราะในอดีตที่ผ่านมาลำพังการต่อสู้โดยใช้วาทกรรม ชุมชนเข้มแข็ง แต่เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะต่อสู้อำนาจรัฐและอำนาจทุนที่ได้เข้ามากดทับอำนาจของชุมชน การรวมกลุ่มกันของประชาชนและนักพัฒนาต่าง ๆ ที่ผ่านมามักถูกลดความชอบธรรมว่าเป็นกลุ่มเถื่อน ซึ่งทำให้เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานและการติดต่อประสานงานกับองค์กรจากภายนอก ตลอดจนยังทำให้กลุ่มองค์กรชุมชนขาดความมั่นใจในการ

ดำเนินงานเพราะภาครัฐอยู่ในสถานะที่เหนือกว่าดังนั้นประชาชนจึงมีความจำเป็นที่จะต้องใช้ช่องทางทางกฎหมายเป็นเครื่องมือ ในการหนุนเสริมการต่อสู้เพื่อพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผลักดันประเด็นการพัฒนาสู่นโยบายสาธารณะ

2. กฎหมายให้การรองรับต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนมากยิ่งขึ้น ในช่วงระยะเวลา หลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 เป็นต้นมาและยิ่งมีความเด่นชัดมากยิ่งขึ้นหลังจากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 โดยเฉพาะการที่ประชาชนสามารถตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ ผ่านช่องทางต่าง ๆ อีกทั้งยังรองรับการรวมกลุ่มกันของชุมชนท้องถิ่นในการแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นสาธารณะ ตลอดจนการรับรองถึงสิทธิในการเรียกร้องเพื่อตรวจสอบการใช้อำนาจของหน่วยงานราชการได้อย่างถูกต้องและชอบธรรม ด้วยเหตุดังกล่าวจึงทำให้กระบวนการรวมกลุ่มกันของประชาชนมีความตื่นตัวเพิ่มมากขึ้นเพื่อที่จะแสดงออกถึงความต้องการผ่านทางพื้นที่ทางการเมืองภายใต้บรรยากาศทีสังคมเปิดกว้างมากขึ้นกว่าเดิม หลังจากที่สิทธิและเสรีภาพของประชาชนเคยถูกกดทับมาโดยตลอด จึงทำให้ประชาชนสามารถใกล้ชิดและเข้าถึงอำนาจทางการเมืองได้มากกว่าเดิม

3. ความบกพร่องของระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทน กล่าวคือ ตลอดระยะเวลา 80 ปี ที่ผ่านมาภายใต้การเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของไทย ระบบการเมืองแบบตัวแทนทั้งในระดับชาติหรือระดับท้องถิ่น ถูกตั้งคำถามถึงเรื่องความสามารถในการตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน จากขบวนการภาคประชาสังคมโดยเฉพาะจากชุมชนหรือองค์กรชุมชนที่มีความตื่นตัวทางการเมืองและพยายามลุกขึ้นมาทวงคืนสิทธิและอำนาจของชุมชนในการบริหารจัดการตนเองตามอย่างที่ควรจะเป็น ซึ่งการเติบโตของขบวนองค์กรชุมชนในประเทศไทยโดยเฉพาะพัฒนาการขององค์กรชุมชนในสถานะสภาองค์กรชุมชนได้แสดงถึงการที่ระบอบประชาธิปไตยจำเป็นต้องมีการขยายพื้นที่ทางการเมืองให้มากกว่าเพียงเฉพาะการเลือกตั้งแบบตัวแทนที่มีอยู่แต่เดิม

4. ข้อจำกัดของหน่วยงานราชการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กล่าวคือผลของการกระจายอำนาจที่ผ่านมาในภาพรวมนั้นยังไม่เป็นตามเจตนารมณ์ที่แท้จริงตามเป้าหมายของการกระจายอำนาจที่ต้องการให้ชุมชนท้องถิ่นมีความเป็นอิสระและสามารถปกครองตนเองได้ตามเจตนารมณ์ของประชาชน ทั้งนี้เพราะที่ผ่านมาอำนาจที่ถูกกระจายมักไปกระจุกตัวอยู่ที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ขณะเดียวกันองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ก็ถูกกำกับดูแลอย่างรัดกุมภายใต้ข้อจำกัดของกฎระเบียบต่าง ๆ จนทำให้กระบวนการทำงานต่าง ๆ เป็นไปในลักษณะเดียวกับระบบการเมืองในระดับชาติ ทั้งยังถูกครอบงำจากหน่วยงานของรัฐต่าง ๆ ประกอบกับสภาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ไม่มีอำนาจและไม่มีความเข้มแข็งอย่างเพียงพอที่จะตรวจสอบและถ่วงดุลฝ่ายบริหารได้ ด้วยเหตุดังกล่าวจึงทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นองค์กรแห่งอำนาจและทำให้อำนาจที่ถูกกระจายไปยังไม่ตกถึงมือประชาชนในชุมชนอย่างแท้จริง และทำให้เกิดช่องว่างระหว่างชุมชนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่นับวันยังเพิ่มระยะห่างออกจากกันอยู่ตลอดเวลา ซึ่งสภาพการณ์ดังกล่าวได้บีบรัดให้ชุมชนพยายามทวงคืนอำนาจใน

การตัดสินใจและการกำหนดทิศทางการพัฒนาของชุมชนกลับมาเหมือนเดิม โดยไม่ต้องรอการพึ่งพาจากหน่วยงานรัฐ นักการเมือง และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเหมือนเช่นเคย

5. บทเรียนและการเติบโตของภาคประชาสังคมในการเข้ามามีบทบาทต่อการเสริมสร้างกระบวนการทางการเมืองภาคพลเมือง กล่าวคือ ในอดีตที่ผ่านมาองค์กรภาคประชาชนได้มีการเติบโตอย่างมีประสบการณ์และมีพลวัตรทางสังคมทีดีขึ้นมาโดยตลอด จนทำให้ขบวนองค์กรชุมชนหลายแห่งสามารถที่จะถอดบทเรียนทั้งในแง่ของความล้มเหลวหรือความสำเร็จมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันเป็นการสร้างองค์กรในระดับเครือข่ายที่ครอบคลุมทั่วทั้งประเทศ ตัวอย่างเช่น ขบวนการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน ขบวนการเกษตรผสมผสานในแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ขบวนการสภาผู้นำ ชุมชน ขบวนการบ้านมั่นคงเครือข่ายป่าชุมชน และขบวนการแผนแม่บทชุมชนสี่ภาค เป็นต้น นอกจากนี้ชุมชนยังได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันโดยประสานความร่วมมือกับองค์กรพัฒนาเอกชน(NGOs) นักอนุรักษ์นักวิชาการ นักสื่อสารมวลชน ภาคเอกชน ตลอดจนกับหน่วยงานภาครัฐต่าง ๆ

นอกจากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นความเป็น “พื้นที่สาธารณะ” หรือ “พื้นที่กลาง” สำหรับทุกคนในชุมชนถือเป็นแนวคิดสำคัญอีกประการหนึ่งที่หนุนให้เกิดสภาองค์กรชุมชนภายในใต้มุมมองเรื่องของพื้นที่ที่คนประเภทต่าง ๆ ในชุมชนท้องถิ่นได้มาพูดคุยแลกเปลี่ยน แสดงความคิดเห็นกันในประเด็นต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหรืออาจจะเกิดผลกระทบต่อท้องถิ่นตนเองตลอดจนลงมือปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชนของตนเองตามที่ได้ค้นพบร่วมกัน ซึ่งพื้นที่กลางหรือพื้นที่สาธารณะดังกล่าวนั้นพอจะอธิบายได้ใน 3 ประการคือ (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2557 , หน้า 3-4)

1. พื้นที่กลาง หมายถึง ที่พบปะ พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของคนผู้นำชุมชน หน่วยงาน ภาคีพัฒนาและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่าง ๆ ในชุมชนท้องถิ่นให้ได้มีโอกาสมาพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดกัน ประเด็นเรื่องราวที่นำมาพูดคุยแลกเปลี่ยนกันอาจเป็นปัญหา ความเดือดร้อนหรือความต้องการพัฒนาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ นำมาคิด มาคุยกันเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นนำไปสู่สิ่งที่ดีกว่าโดยกระบวนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต้องมีบุคคลที่ทำหน้าที่จัดกระบวนการให้ผู้เข้าร่วมเวทีเกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอย่างเท่าเทียม มีฉันทามติในการแสดงความคิดเห็น มีการรวบรวมข้อมูลเพื่อเป็นหลักฐานการพูดคุยอย่างชัดเจน ดังนั้นพื้นที่กลางที่เป็นการรวมบุคคลที่มีความหลากหลายแตกต่างเหล่านี้จะเป็นกระบวนการสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตยให้บุคคลได้กล้าแสดงออก กล้าวิพากษ์วิจารณ์ ละรับฟังความคิดของคนอื่นที่แตกต่างกันอย่างมีสติ มีการใช้หลักเหตุและผลในการถกเถียง วิพากษ์วิจารณ์ วิเคราะห์สถานการณ์กันเพื่อหาข้อสรุป

2. พื้นที่กลาง หมายถึง เวทีสาธารณะ ที่บุคคลสามารถพดู คุยแลกเปลี่ยนกันได้ทุกเรื่องทุกประเด็น ไม่จำกัดที่ประเด็นใดหรือเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ดังนั้นบุคคลที่เข้าร่วมพื้นที่กลางจึงสามารถเสนอประเด็นหรือเรื่องราวที่ตนเองต้องการให้ “เวที” ช่วยหาทางออก ทางแก้ ทุกคนที่เข้ามาร่วมในพื้นที่

กลางจึงมีสิทธิเต็มที่ในการนำเสนอประเด็นหรือเรื่องราวของตนเอง เสนอความคิดเห็นของตนเองต่อที่ประชุมได้อย่างเสรี โดยเป็นไปตามกฎกติกาของ “พื้นที่กลาง” ของสภาองค์กรชุมชนนั้น ๆ

3. พื้นที่กลาง หมายถึง เวทีลงมือปฏิบัติการร่วมกัน ของคนในชุมชนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ที่ได้ปฏิบัติการมติตามแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ผ่านเวทีพูดคุยและมีฉันทามติเป็นแนวทางดำเนินการ การลงมือปฏิบัติการร่วมกันนี้จะเป็นการแสดงออกทางสาธารณะ ของคนในชุมชนท้องถิ่นในการลงมือปฏิบัติการเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนท้องถิ่นตนเอง การเกิดพฤติกรรมสาธารณะลักษณะนี้จะเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการพัฒนาจิตอาสาของคนในพื้นที่เพิ่มขึ้น

ความเป็นมาของพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน

ภายใต้แนวคิดการมีส่วนร่วมและกระบวนการทำงานร่วมกันของพื้นที่ชุมชนท้องถิ่นซึ่งประกอบด้วยหลายภาคส่วนทั้งกลุ่ม องค์กรชุมชน แกนนำธรรม ปราชญ์ชาวบ้าน และผู้นำที่เป็นทางการทั้งหลาย(ผู้ใหญ่บ้าน อบต. สถาบันท้องถิ่น เช่น วัด โรงเรียน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล (รพ.สต.)) เป็นต้น ได้มีการทำงานพัฒนาด้านต่าง ๆ เช่น การทำแผนชุมชน การจัดสวัสดิการ การจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อม การจัดการทุนชุมชน จัดให้มีสภาผู้นำชุมชน รวมถึงจัดเวทีแลกเปลี่ยนร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนท้องถิ่นของตนเอง เกิดความสัมพันธ์อันดีภายในชุมชนท้องถิ่นทั้งแกนนำธรรมชาติและแกนนำทางการซึ่งสะท้อนถึงความสามารถของท้องถิ่นในการร่วมกันจัดการตนเอง และทำให้ชุมชนเข้มแข็งซึ่งส่งผลดีต่อท้องถิ่น ทำให้แกนนำชุมชน คนทำงานพัฒนาชุมชน และผู้มีประสบการณ์การทำงานด้านพัฒนามาอย่างยาวนาน ได้ร่วมกันยกร่าง พ.ร.บ.สภาองค์กรชุมชนขึ้น เพื่อให้มีกฎหมายช่วยหนุนเสริมกระบวนการในการทำงาน และสร้างการยอมรับการทำงานร่วมกันของชุมชนท้องถิ่นในรูปแบบสภาองค์กรชุมชน ซึ่งถือเป็นการพัฒนาระบบประชาธิปไตยจากฐานรากอย่างแท้จริง

อย่าไรก็ตามการเกิดขึ้นหรือความเป็นมาพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ดังกล่าวมีความน่าสนใจยิ่งโดยมีลำดับเหตุการณ์ กระบวนการ (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน), 2550, หน้า 10-14) ดังนี้

ลำดับเหตุการณ์	สถานการณ์
2549 มกราคม-มีนาคม	เครือข่ายองค์กรชุมชนร่วมกับวิทยาลัยการจัดการทางสังคม จัดสรุปบทเรียน “ประชาธิปไตยชุมชน...การเมืองสมานฉันท์”
2549 23 มีนาคม	จัดเวทีสังคมสนทนา “การเมืองสมานฉันท์ สร้างสรรค์ชุมชนท้องถิ่น” ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2549 เมษายน-	จัดเวทีระดมความคิดเห็นในระดับภูมิภาคทั้ง 8 ภาค เพื่อพัฒนาข้อเสนอของภาคประชาชนต่อการปฏิรูปสังคม และการเมือง โดยสาระหลักเป็นการปรับเปลี่ยนกลไก

ลำดับเหตุการณ์	สถานการณ์
พฤศจิกายน	การบริหารโดยกระจายอำนาจ ไปยังองค์กรท้องถิ่นให้มีอิสระในการจัดการตนเอง พร้อมกับพัฒนาคนให้มีคุณภาพมีคุณธรรมจริยธรรม เพื่อนำพาชุมชนและท้องถิ่นไปสู่การพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง
2549 พฤศจิกายน	ผู้แทนองค์กรชุมชนทั่วประเทศจำนวน 200 คน ได้เข้าพบ และนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับสภาองค์กรชุมชนต่อนายกรัฐมนตรี (พลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์) ณ ทำเนียบรัฐบาล และได้มีการยกร่างหลักคิดและเนื้อหาสาระ พ.ร.บ.สภาองค์กรชุมชน ครั้งที่ 1 จากหนังสือ “ต้นทางชุมชน ชุมชนประชาธิปไตย” และหนังสือ “องค์กรชุมชนกับการปฏิรูปสังคมและการเมือง” จัดพิมพ์โดย วิทยาลัยการจัดทางสังคม (19 สิงหาคม 2550)
2549 1 ธันวาคม	จัดเวทีระดมความเห็นผู้นำชุมชนสี่ภาค เรื่องสภาองค์กรชุมชน และเกิดคณะทำงานเครือข่ายองค์กรชุมชนที่จะร่วมกันขับเคลื่อนเรื่องนี้ ซึ่งภายหลังได้จัดตั้งเป็นสมัชชาองค์กรชุมชนแห่งประเทศไทย(สอท.)
2549-2550 ธันวาคม- มกราคม	จัดเวทีระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับร่าง พ.ร.บ.สภาองค์กรชุมชนท้องถิ่น ซึ่งมีทั้งเวทีส่วนกลาง และเวทีภูมิภาค รวม 10 ครั้ง โดยมีหน่วยงานต่าง ๆ ร่วมสนับสนุน ได้แก่ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) วิทยาลัยการจัดการทางสังคม(วจส.) มูลนิธิสาธารณสุแห่งชาติ(มสธ.) เครือข่ายชุมชนปฏิรูปสังคม และการเมือง ฯลฯ
2550 19 มกราคม	สอท. ร่วมกับ คณะกรรมการเตรียมการจัดตั้งสภาพัฒนาการเมือง และโครงการสื่อเพื่อการพัฒนา จัดเวที “แบบไหน? คือประชาธิปไตยที่พึงประสงค์”โดยเชิญผู้รู้ ผู้อาวุโส ผู้นำชาวบ้าน นักวิชาการ และ สสร.บางท่านมาระดมความคิดเห็นถึงแนวทางประชาธิปไตย ที่พึงประสงค์ขึ้น ณ โรงแรมแอมบาสเดอร์ กรุงเทพ ฯ
2550 กุมภาพันธ์	สอท. ร่วมกับ เครือข่ายองค์กรชุมชนทั่วประเทศ ได้ยกร่าง พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชนท้องถิ่น พ.ศ. .... โดยมีเนื้อหาสาระสำคัญรวม 4 หมวด 44 มาตราและนำเสนอต่อกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พม.) ซึ่งได้มีการปรับปรุงร่าง พ.ร.บ. ร่วมกันระหว่าง พม. และ สอท. จนได้เป็นร่าง พ.ร.บ. ที่นำเสนอต่อสาธารณะครั้งแรกเมื่อวันที่ 7 มีนาคม 2550
2550 8 มีนาคม	กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ นำส่งร่าง พ.ร.บ.ต่อสำนักงานเลขาธิการรัฐมนตรี และเลขาธิการนายกรัฐมนตรี เพื่อส่งให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ความเห็นก่อนที่จะเสนอให้คณะรัฐมนตรีพิจารณา
2550 4 เมษายน	ผู้แทน สอท.ไปนำเสนอที่มา ความเป็นและสาระสำคัญร่าง พ.ร.บ. สภาองค์กรชุมชนท้องถิ่นพ.ศ....ต่อที่ประชุมคณะอนุกรรมาธิการความมั่นคงของมนุษย์(ครูชบ

ลำดับเหตุการณ์	สถานการณ์
	ยอดแก้ว เป็นประธาน และครูมุกดา อินต๊ะสาร รองประธาน) ในคณะกรรมาธิการกิจการเด็ก เยาวชน สตรี ผู้สูงอายุ ผู้พิการและความมั่นคงของมนุษย์ สภานิติบัญญัติโดยประธานคณะกรรมาธิการฯ (นายวัลลภ ตังคณานุรักษ์) เข้าร่วมด้วย
2550 11 เมษายน	ผู้แทน สอท. ไปประชุมร่วมกับคณะอนุกรรมาธิการความมั่นคงของมนุษย์เพื่อหารือการจัดประชุมรับฟังความคิดเห็นเกี่ยวกับร่าง พ.ร.บ.โดยคณะกรรมาธิการกิจการเด็กฯ สภานิติบัญญัติ ร่วมกับ สอท. และหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องเป็นเจ้าภาพกำหนดจัดวันที่ 1 พฤษภาคม ซึ่งจะเชิญชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยรัฐที่เกี่ยวข้องสภาชิกสภานิติบัญญัติ และนักวิชาการเข้าร่วมประมาณ 150 คน(แต่ภายหลัง สอท. ได้เสนอให้เลื่อนออกไปเนื่องจากได้เสนอร่าง พ.ร.บ.ไปทางรัฐบาลแล้ว
2550 21 เมษายน	จัดงานเปิดภาพงานขับเคลื่อนขบวนสภาองค์กรชุมชนท้องถิ่น โดยมีผู้เข้าร่วมจากเครือข่ายองค์กรชุมชนทั่วประเทศกว่า 1,800 คน โดยรองนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการพัฒนาสังคม (นายไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม) และรัฐมนตรีช่วย นพ.พลเดช ปิ่นประทีป มาร่วมเวทีด้วย โดยได้มีข้อเสนอให้รัฐบาลสนับสนุนร่างพ.ร.บ. ฉบับนี้ผ่านให้ได้ในรัฐบาลชุดปัจจุบัน และในระหว่างการผลักดันเครือข่ายองค์กรชุมชนจะนำแนวคิดนี้ไปปฏิบัติโดยในปี 2550 จะเริ่มนำร่องใน 200 ตำบล และขยายผลในปี 2551 อีก 800 ตำบล และมีเป้าหมายจะขยายให้ครบทุกตำบลทั่วประเทศภายใน 5 ปี
2550 2 พฤษภาคม	คณะกรมการกลั่นกรองเรื่องเสนอคณะรัฐมนตรี คณะที่ 2 ได้พิจารณา ร่าง พ.ร.บ. ซึ่งที่ประชุมมีมติให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกันปรับแก้เนื้อหาสาระสำคัญของร่าง พ.ร.บ. โดยนำความเห็นของ หน่วยงานไปประกอบการพิจารณา โดยเฉพาะในประเด็นเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ของสภาที่อาจมีการซ้ำซ้อนหรือ ก่อให้เกิดความขัดแย้งในท้องถิ่น และการจัดตั้งสำนักงานสภาองค์กรชุมชนท้องถิ่นระดับชาติ อาจก่อให้เกิดภาระทางด้านงบประมาณของรัฐ เป็นต้น
2550 2, 10 พฤษภาคม	ได้มีประชุมหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้มีการปรับแก้ร่าง พ.ร.บ. ตามข้อคิดเห็นของหน่วยงาน คือ การไม่เป็นภาระต่องบประมาณของภาครัฐ ปรับอำนาจหน้าที่ของสภาให้มีลักษณะเป็นสภาทางภูมิปัญญา เพื่อให้มีอำนาจทางสังคมแทนอำนาจทางกฎหมาย เป็นสภาคู่ขนานเพื่อช่วยเหลือหนุนเสริมการปฏิบัติงานขององค์กร/หน่วยงานภาครัฐให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ไม่ส่งผลกระทบต่อการเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม มีการปรับชื่อเป็นร่างพระราชบัญญัติเป็นสภา

ลำดับเหตุการณ์	สถานการณ์
	องค์กรชุมชน รวมทั้งได้มีการเสนอให้ พอช. ซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐที่มีภารกิจเกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ทำหน้าที่ในการส่งเสริมการจัดตั้งและพัฒนากิจการของสภาทุกระดับ เป็นต้น
2550 16 พฤษภาคม	หลังจากได้มีการปรับปรุงเนื้อหาสาระสำคัญของ ร่าง พ.ร.บ. ได้มีการนำร่าง พ.ร.บ. ที่ปรับปรุงแล้ว เสนอในการประชุมคณะกรรมการกลั่นกรองฯ ซึ่งที่ประชุมได้มีมติเห็นชอบร่าง พ.ร.บ.สภาองค์กรชุมชนพ.ศ. ... และให้นำร่าง พ.ร.บ. เสนอต่อคณะรัฐมนตรี เพื่อพิจารณาต่อไป
2550 5 มิถุนายน	คณะรัฐมนตรีได้พิจารณา ร่าง พ.ร.บ.สภาองค์กรชุมชน พ.ศ. ... ซึ่งที่ประชุมได้มีมติมอบหมายให้ส่งร่าง พ.ร.บ. พร้อมข้อคิดเห็นของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้คณะกรรมการกฤษฎีกา พิจารณาปรับเนื้อหาในส่วนที่ยังมีความคิดเห็นที่ขัดแย้งจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ก่อนที่จะเสนอให้คณะรัฐมนตรีพิจารณาอีกครั้ง โดยมอบหมายให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (นายวิจิตร ศรีสะอ้าน) ประสานเชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับเนื้อหาสาระของร่าง พ.ร.บ. สภาองค์กรชุมชนส่งให้คณะกรรมการกฤษฎีกาต่อไป (ช่วงประมาณสองสัปดาห์หลังเสนอเรื่องนี้เข้า ครม. สื่อมวลชนได้มีการเสนอข่าวอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีทั้งที่เป็นประเด็นข่าวความขัดแย้ง และที่หันมาสนใจซักถาม ติดตามข้อมูลที่เป็นสาระสำคัญ)
2550 8 มิถุนายน	สอท. ได้นำเสนอร่าง พ.ร.บ.สภาองค์กรชุมชน ต่อสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ผ่านคณะกรรมาธิการกิจการเด็กสตรีคนชรา และความมั่นคงของมนุษย์เครือข่ายองค์กรชุมชนที่ติดตามเรื่องนี้และไปชุมนุมสนับสนุนร่าง พ.ร.บ.ที่หน้าทำเนียบรัฐบาล
2550 10 มิถุนายน	คณะกรรมาธิการกิจการเด็กฯ ได้มีกำหนดการไปดูงานเรื่องสวัสดิการชุมชน และสภาองค์กรชุมชนที่ตำบลหนองสาหร่าย อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี ซึ่งรองนายกรัฐมนตรีไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม ได้ไปร่วมงานดังกล่าวด้วย โดยเครือข่ายองค์กรชุมชนภาคตะวันตกได้มาร่วมจัดงานนำเสนอตัวอย่างรูปธรรมสภาองค์กรชุมชนที่ได้มีการดำเนินการมาแล้ว เวทีเสวนาผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งมีสื่อมวลชนไปติดตามเรื่องนี้จำนวนมาก
2550 13 มิถุนายน	สถาบันวิจัยสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยร่วมกับ มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ มูลนิธิชุมชนไท มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม วิทยาลัยการจัดการทางสังคม และคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) จัดเวทีนโยบายสาธารณะเรื่อง “สภาองค์กรชุมชน : ประชาธิปไตยชุมชนรากหญ้า” ผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่มีความเห็นร่วมกันว่าร่าง พ.ร.บ.สภาองค์กรชุมชน เป็นกลไก

ลำดับเหตุการณ์	สถานการณ์
	สำคัญในการสร้างประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมในระดับพื้นฐานของสังคมการเมืองไทย ด้วยเหตุผลร่าง พ.ร.บ. ดังกล่าวเป็นการเปิดโอกาสการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นและสังคมโดยรวม และเป็นการสร้างกระบวนการทำงานเชื่อมโยงกันระหว่างองค์กรปครองส่วนท้องถิ่นกับองค์กรทางสังคมทำงานร่วมกัน
2550 13 มิถุนายน	คณะอนุกรรมาธิการความมั่นคงมนุษย์ พิจารณาสาระสำคัญ ร่าง พ.ร.บ.สภาองค์กรชุมชน โดยเฉพาะมาตราที่เห็นแตกต่างกัน และได้ข้อสรุปให้เชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้องซึ่งมีประเด็นที่เห็นแย้งกับร่าง พ.ร.บ.ฉบับนี้ และ เครือข่ายชุมชนที่สนับสนุนเรื่องนี้มาให้ข้อมูลเพิ่มเติม
2550 13-20 มิถุนายน	ข่าวหนังสือพิมพ์ เวปไซต์ ลงข่าวองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชาวบ้านไปชุมนุมยื่นหนังสือคัดค้านร่าง พ.ร.บ.สภาองค์กรชุมชนในจังหวัดต่าง ๆ เช่น ระยอง นครสวรรค์ แม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ สระแก้ว อุดรธานี ฯลฯ
18 มิถุนายน 2550	ได้มีการประชุมร่วมระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องประกอบด้วยผู้แทน กระทรวงมหาดไทย ผู้แทนกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และ สอท. โดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เป็นประธานในการประชุม ซึ่งที่ประชุมเห็นด้วยกับการสนับสนุนให้องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็งและเปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาระดับต่าง ๆ แต่ยังมีความเห็นที่แตกต่างเกี่ยวกับแนวทางการสนับสนุน สภาองค์กรชุมชน ว่าควรเป็นองค์กรตามธรรมชาติ ที่ไม่เป็นองค์กรทางการ เป็นต้น
18 มิถุนายน 2550	สถาบันนโยบายศึกษาร่วมกับภาควิชาพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดเสวนา “พ.ร.บ. สภาองค์กรชุมชน ทางตันหรือทางออก” ซึ่งส่วนใหญ่เห็นว่า ความเข้มแข็งของสภาองค์กรชุมชนเป็นเรื่องสำคัญการมีกฎหมายสภาองค์กรชุมชน จะมีส่วนช่วยให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชนในการร่วมกันแก้ไขปัญหา และพัฒนาชุมชนท้องถิ่น แต่ต้องเป็นเรื่องที่ค่อยเป็นค่อยไป ไม่เร่งรัด บางส่วนเห็นว่าเรื่องสภาองค์กรชุมชนมีความสำคัญ แต่ จะมีหรือไม่มีกฎหมายรองรับก็ได้
2550 20 มิถุนายน	คณะอนุกรรมาธิการความมั่นคงของมนุษย์ เชิญผู้แทนหน่วยงานมาให้ข้อมูลเพิ่มโดยมีหน่วยงานมาให้ข้อมูลประกอบด้วย รองปลัดกระทรวงมหาดไทย ผู้แทนกรมการพัฒนาชุมชน ผู้แทนกรมส่งเสริมปกครองท้องถิ่น ผู้แทนกรมการปกครอง นายกสันนิบาตเทศบาล ผู้แทนสมาคม อบจ.ซึ่งได้ให้ประเด็นการทับซ้อนของ

ลำดับเหตุการณ์	สถานการณ์
	กฎหมาย อำนาจหน้าที่ และเกรงจะทำให้เกิด ปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่
2550 20 มิถุนายน	นักวิชาการเพื่อชุมชนและประชาสังคมยื่นหนังสือถึงประธานสภานิติบัญญัติ (นายมีชัย ฤชุพันธุ์) เพื่อขอให้ สนช.เสนอ และผ่านร่าง พ.ร.บ.สภาองค์กรชุมชน โดยมีอาจารย์มหาวิทยาลัยร่วมลงชื่อ 150 คน และนักวิชาการอิสระร่วมลงชื่อ 150 คน
2550 27 มิถุนายน	คณะอนุกรรมาธิการความมั่นคงของมนุษย์ เชิญเครือข่ายผู้นำชุมชนที่มีประสบการณ์เรื่องนี้มาให้ข้อมูลเพิ่มเติม และในวันที่ 4 กรกฎาคม ได้เชิญผู้แทน สอท.มาหารือแนวทางดำเนินการต่อไป ซึ่งเห็นร่วมกันว่า ควรมีการปรับกฎหมายให้เป็นกฎหมายลักษณะของการส่งเสริม ตัดประเด็นที่เห็นว่าจะทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งออกไปหรือปรับแก้ไขใหม่
2550 15-30 มิถุนายน	ได้มีเวทีภาคประชาสังคม นักวิชาการ ในภูมิภาคจัดเสวนา เรื่อง ร่าง พ.ร.บ.สภาองค์กรชุมชน ในจังหวัดต่างๆ เช่น น่าน เชียงใหม่ อุบลราชธานี ขอนแก่น ตรัง สงขลา นครศรีธรรมราช ภูเก็ต ชลบุรี ฯลฯ ซึ่งส่วนใหญ่เห็นด้วยกับ ร่าง พ.ร.บ.สภาองค์กรชุมชน ด้วยเห็นว่าสภาองค์กรชุมชนจะทำให้เกิดระบบประชาธิปไตยทางตรง เป็นเวทีให้คนเล็กคนน้อยในสังคมได้มีพื้นที่ ท่ฏ สดงความเห็น และบทบาทร่วมกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนท้องถิ่น สร้างความเข้มแข็งของประชาธิปไตยฐานราก
2550 6 กรกฎาคม	4 สมาคม(อบต. อบจ. เทศบาล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน)มีหนังสือคัดค้านร่าง พ.ร.บ. โดยประเด็นคัดค้านสำคัญ ได้แก่ ถ้ามีกฎหมายจะทำให้ความเป็นองค์ชุมชนที่มีความเป็นธรรมชาติกลายเป็นโครงสร้างที่แข็งตัว เป็นกฎหมายที่ทับซ้อนกับกฎหมาย และอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานที่มีอยู่แล้ว จะทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งกันในพื้นที่
	11 กรกฎาคม 2550 สอท. ไปร่วมประชุมอนุกรรมาธิการความมั่นคงมนุษย์สนช. โดยที่ประธานสภานิติบัญญัติ (นายมีชัย ฤชุพันธุ์) มาช่วยซักถามรายละเอียดสาระสำคัญ เพื่อนำไปสู่การปรับร่างกฎหมาย ให้เป็นกฎหมายที่มีลักษณะการส่งเสริมและไม่ให้ไปกระทบกับกฎหมายและอำนาจหน้าที่หน่วยงานที่มีอยู่เดิม
2550 18 กรกฎาคม	ที่ประชุมคณะอนุกรรมาธิการความมั่นคงมนุษย์ สภานิติบัญญัติแห่งชาติ ได้ปรับแก้เนื้อหาสาระสำคัญของร่าง พ.ร.บ. ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นโดยเป็นกฎหมายที่ไม่เกี่ยวข้องกับงบประมาณ และการปรับสภาระดับจังหวัด และระดับชาติเป็นเพียงเวทีการประชุมระดับจังหวัด และระดับชาติเท่านั้น และในวันที่ 19 กรกฎาคม2550 ได้ยื่นเสนอต่อสภานิติบัญญัติ โดยมีสมาชิก สนช.ร่วมลงชื่อสนับสนุน 60 คน
2550	คณะกรรมการกฤษฎีกา มีหนังสือถึงเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เห็นด้วยในหลักการที่

ลำดับเหตุการณ์	สถานการณ์
23 กรกฎาคม	ให้ชุมชนรวมตัวกันเพื่อแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ และเป็นการส่งเสริมบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่นของชุมชน แต่การที่จะทำให้ชุมชนเข้มแข็งนั้น ควรเป็นไปโดยธรรมชาติ รวมทั้งในบางมาตราอาจก่อให้เกิดความแตกแยกและเกิดความซ้ำซ้อนในการทำงานกับ อปท. ได้
2550 7 สิงหาคม	นำความเห็นของกฤษฎีกาเข้าสู่การพิจารณาของคณะรัฐมนตรี ซึ่งรองนายกรัฐมนตรี (นายไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม) ได้แจ้งต่อที่ประชุมว่าร่าง พ.ร.บ.ฉบับนี้ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหลายฝ่าย ซึ่งกระทรวงการพัฒนาสังคมฯ จะรับความเห็นดังกล่าวไปปรึกษาหารือกับเครือข่ายองค์กรชุมชน และเครือข่ายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อปรับปรุงร่างให้สอดคล้องกับความเห็นของทุกฝ่าย รวมทั้งประเด็นความเห็นของคณะกรรมการกฤษฎีกาและจะนำมาเสนอต่อคณะรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง
2550 15 สิงหาคม	คณะอนุกรรมาธิการความมั่นคงของมนุษย์ ได้ร่าง พ.ร.บ. เสนอเข้าสู่กระบวนการพิจารณาของสภานิติบัญญัติแห่งชาติโดยครูมุกดา อินต๊ะสาร เสนอซึ่งมีทั้งผู้ที่อภิปรายสนับสนุน และอภิปรายคัดค้าน ในส่วนของรัฐบาล รองนายกรัฐมนตรี ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม เป็นผู้ไปรับร่างจากสภานิติบัญญัติ
2550 23 สิงหาคม	กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ได้จัดเวที “ร่าง พ.ร.บ.สภาองค์กรชุมชน : ร่วมคิดอย่างสร้างสรรค์ ร่วมมือกันเพื่อชุมชน”ณ โรงแรมแอมบาสเดอร์ กรุงเทพฯ โดยที่ประชุมได้มีความเห็นร่วมกันในประเด็นที่ว่าอยากให้ชุมชนเข้มแข็ง เพียงแต่คงต้องศึกษาในรายละเอียดที่ไม่ไปสร้างให้เกิดความแตกแยกกับส่วนอื่น ๆ โดยเฉพาะ อปท. แต่ควรเป็นในลักษณะที่จะทำงานร่วมกันได้อย่างไร พร้อมทั้งได้แต่งตั้งคณะทำงานขึ้นมา 1 ชุด ที่มีองค์ประกอบระหว่างผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนหน่วยงาน นักวิชาการเพื่อนำความเห็นของที่ประชุมปรับปรุงในรายละเอียดของร่างพระราชบัญญัติ ให้เกิดผลดีที่สุดและนำเสนอต่อรัฐบาล
2550 27 สิงหาคม	คณะกรรมาธิการกิจการเด็ก เยาวชน สตรี ผู้สูงอายุ ผู้พิการและความมั่นคงของมนุษย์ สภานิติบัญญัติ ร่วมกับ สอท.เครือข่ายนักวิชาการและ พอช. จัดสัมมนา “ทิศทางใหม่..สภาองค์กรชุมชน” เพื่อรับฟังความคิดเห็นเกี่ยวกับร่าง พ.ร.บ. โดยเชิญผู้นำชุมชน องค์ปกครองท้องถิ่น นักวิชาการ หน่วยงานรัฐ สมาชิกสภานิติบัญญัติเข้าร่วมประมาณ 200 คน
2550 28 สิงหาคม	ประชุมหารือคณะทำงานที่ต่อเนื่องจากการประชุมรับฟังความเห็นวันที่ 23 สิงหาคม 2550 เพื่อให้ความเห็นในการปรับปรุงร่าง พ.ร.บ. โดยมีผู้เข้าร่วมประชุม

ลำดับเหตุการณ์	สถานการณ์
	ประกอบด้วยผู้แทนกระทรวงมหาดไทย ผู้แทนกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ผู้แทนสมาคมองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้แทนสมาคมองค์การบริหารส่วนจังหวัด ผู้แทนองค์กรชุมชน และผู้แทนองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งสาระสำคัญของการประชุม สรุปได้ดังนี้ 1. ผู้แทนกระทรวงมหาดไทยแจ้งว่าทางกระทรวงมีความเห็นว่า ยังไม่ควรจะมี พ.ร.บ.สภาองค์กรชุมชนในช่วงนี้ ตามเหตุผลที่ได้เคยชี้แจงในที่ประชุมต่าง ๆ หลายครั้งแล้ว และขอไม่เข้าร่วมประชุมเพื่อปรับแก้รายละเอียดของ พ.ร.บ.สภาองค์กรชุมชน 2. ประเด็นที่ประชุมปรึกษาหารือและได้ข้อสรุปร่วมกัน คือ 2.1 มีความเห็นว่าการพัฒนาความเข้มแข็งและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาท้องถิ่นเป็นเป้าหมายร่วมกันของทุกฝ่าย แต่การมี พ.ร.บ.สภาองค์กรชุมชนมีทั้งข้อดีและข้อที่พึงระมัดระวัง จะต้องร่วมกันทำความเข้าใจกับผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ทั้งประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาครัฐ 2.2 การจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนควรให้มีความยืดหยุ่นและเป็นไปโดยธรรมชาติ ทั้งในเรื่องระยะเวลาการจัดตั้งและพื้นที่ที่อาจไม่ต้องยึดติดอยู่กับ “หมู่บ้าน” รวมทั้งควรคำนึงถึงความเป็นชุมชนในลักษณะต่าง ๆ ด้วย 2.3 สำหรับรายละเอียดของโครงสร้าง องค์ประกอบของสภาองค์กรชุมชนไม่ควรกำหนดไว้ใน พ.ร.บ.เพราะอาจเกิดความแข็งตัวขาดความยืดหยุ่น ซึ่งควรให้เป็นไปตามความเห็นของที่ประชุมของแต่ละชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ 2.4 บทบาทหน้าที่ของสภาองค์กรชุมชน ควรเน้นบทบาทที่ไม่ไปก้าวก่ายหรือทับซ้อนกับอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และไม่กระทบต่อความเป็นอิสระขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตามกฎหมายโดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับงบประมาณ 2.5 เครือข่ายองค์กรชุมชน เสนอให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยรักษาการตามพระราชบัญญัตินี้ร่วมกัน เนื่องจากทั้งสองกระทรวงมีความเกี่ยวข้องที่สำคัญในการส่งเสริมและสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น
2550 31 สิงหาคม	กระทรางการพัฒนาสังคมฯได้ส่งร่างที่ได้ปรับปรุงแก้ไขใหม่ ไปยังหน่วยงานและผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ข้อคิดเห็น
2550	นายกรัฐมนตรี รองนายกรัฐมนตรี(ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม) และ รมว.มหาดไทย

ลำดับเหตุการณ์	สถานการณ์
4 กันยายน	ปรึกษาหารือกันนอกรอบ โดยสรุปว่าหากฝ่ายปกครองยังไม่สบายใจที่จะออกเป็น พ.ร.บ. ก็ควรตราเป็นระเบียบสำนักนายกแทน และให้กระทรวงการพัฒนาสังคมฯ ไปดำเนินการยกร่าง
2550 5 กันยายน	ได้มีการพิจารณาร่างระเบียบสำนักนายก ว่าด้วย “การส่งเสริมเครือข่ายองค์กรชุมชนพ.ศ. ...” ที่ พม.ยกร่าง โดยผู้แทนกระทรวงมหาดไทย ยังยืนยันในหลักการเดิมกล่าวคือ ไม่ว่าจะเป็น พ.ร.บ. หรือระเบียบ ก็ยังไม่ควรออกมาในระยะนี้ แต่ควรรอให้กฎหมายลูกตามรัฐธรรมนูญหมวดที่ว่าด้วยสิทธิชุมชนด้านต่าง ๆ ออกมาก่อน เพื่อดูความซ้ำซ้อนซึ่งน่าจะไม่เกินหนึ่งปี
2550 กันยายน	กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ได้นำส่งร่างระเบียบฯ ดังกล่าวไปให้หน่วยงานต่าง ๆ ให้ความเห็นเพื่อนำความเห็นไปปรับปรุงร่าง ก่อนที่จะนำเสนอเข้าสู่การพิจารณาในที่ประชุม ครม.
2550 27 กันยายน	ร่างพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชนเข้าสู่ที่ประชุม สนช. โดยมีนางมุกดา อินต๊ะสารผู้เสนอเป็นผู้อภิปรายนำ และมีผู้อภิปรายสนับสนุน 9 ท่านโดยมีปลัดกระทรวงมหาดไทยในฐานะสมาชิก สนช. อภิปรายคัดค้านเพียง 1 ท่าน ซึ่งในที่สุดที่ประชุม สนช. มีมติเห็นชอบร่าง พ.ร.บ.สภาองค์กรชุมชน ในวาระที่ 1 ใน 61:32 งดออกเสียง 5 ท่าน พร้อมตั้งคณะกรรมาธิการวิสามัญเพื่อแปรญัตติจำนวน 22 ท่าน
2550 5 ตุลาคม	คณะกรรมาธิการวิสามัญ ประชุมครั้งแรกโดยแต่งตั้งให้ นายวัลลภ ตังคณานุรักษ์ เป็นประธานนางมุกดา อินต๊ะสาร เป็นเลขานุการ โดยจะมีการประชุมกันทุกวันศุกร์ เวลา 10.00 น. โดยได้มีการประชุม ต่อเนื่องอีก 3 ครั้งโดยได้เชิญ ศ.ดร.บวรศักดิ์ที่เสนอแปรญัตติมาช่วยอธิบายประเด็นที่เสนอแปรญัตติเพิ่มเติม
2550 22 ตุลาคม	คณะรัฐมนตรีอนุมัติหลักการร่างระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการส่งเสริมสภาองค์กรชุมชน พ.ศ..... ตามที่กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์เสนอ และให้ส่งคณะกรรมการตรวจสอบร่างกฎหมายและร่างอนุบัญญัติที่เสนอคณะรัฐมนตรีตรวจพิจารณาแล้วดำเนินการต่อไปได้

อย่างไรก็ตามในช่วงเดือนตุลาคม-พฤศจิกายน พ.ศ. 2550 คณะกรรมาธิการวิสามัญโดยนายวัลลภ ตั้งคณานุรักษ์ เป็นประธานได้พิจารณาเรื่องนี้อย่างต่อเนื่อง 11 ครั้ง และนำเสนอสภานิติบัญญัติแห่งชาติ พิจารณาวาระที่สองและลงมติวาระที่สามในวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2550 ซึ่งที่ประชุมสภานิติบัญญัติแห่งชาติมีมติเห็นสมควรให้ประกาศใช้เป็นกฎหมายอย่างเอกฉันท์ 83 เสียงจนกระทั่งได้มีการประกาศในราชกิจจานุเบกษา โดยมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2551 เป็นต้นมา

สาระสำคัญของพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551

พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 มีผลบังคับใช้เมื่อ วันที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2551 โดยมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์เป็นผู้รักษาการตามพระราชบัญญัติ พระราชบัญญัติฉบับนี้มีบทบัญญัติ 4 หมวด 35 มาตรา แบ่งเป็นหมวด 1 สภาองค์กรชุมชนตำบล หมวด 2 การประชุมในระดับจังหวัดของสภาองค์กรชุมชนตำบล หมวด 3 การประชุมในระดับชาติของสภาองค์กรชุมชนตำบล และ หมวด 4 ว่าด้วยการส่งเสริมกิจการของสภาองค์กรชุมชนตำบล สำหรับเหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้พิจารณาได้ดังนี้ (พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน, 2551)

“ด้วยชุมชนเป็นสังคมฐานรากที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ มีวิถีชีวิตวัฒนธรรมแตกต่างหลากหลายตามภูมินิเวศ การพัฒนาประเทศที่ผ่านมาก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ชุมชนอ่อนแอประสบปัญหาความยากจนเกิดปัญหาสังคมมากขึ้น ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชนถูกทำลายจนเสื่อมโทรมเพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถจัดการตนเองได้อย่างยั่งยืน รวมทั้งมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาประเทศ การสร้างระบอบประชาธิปไตยและระบบธรรมาภิบาลซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้บัญญัติรับรองสิทธิชุมชนและประชาชนให้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นตามความหลากหลายของวิถีชีวิต วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของท้องถิ่นจึงเห็นสมควรส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนและประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้”

เจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551

สาระสำคัญของพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชนดังกล่าวได้สะท้อนเจตนารมณ์ของกฎหมายฉบับนี้ไว้ 5 ประการด้วยกัน (ประสาน บุญโสภาคย์, ศรีราชา เจริญพานิช, พวงผกา บุญโสภาคย์, 2552, หน้า 135) คือ

1. เพื่อรับรู้และรับรองสถานภาพและบทบาทขององค์กรชุมชนและสภาองค์กรชุมชน
2. เพื่อรองรับและคุ้มครองสิทธิชุมชนตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ในมาตรา 66 และมาตรา 67
3. เพื่อพัฒนาระบอบประชาธิปไตยและระบบธรรมาภิบาลในระดับฐานราก โดยเปิดช่องทางให้ประชาชนได้เรียนรู้ประชาธิปไตย โดยการปฏิบัติจริงในกระบวนการประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม
4. เพื่อให้พื้นที่ทางสังคมแก่ชาวบ้านในหมู่บ้านและตำบลต่าง ๆ ในการร่วมคิดร่วมทำเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนของตนเองและประเทศชาติ

5. เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

ด้วยเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชนดังกล่าวได้สะท้อนถึงหลักการสำคัญของสภาองค์กรชุมชนซึ่งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนได้สรุปหลักการสำคัญของสภาองค์กรชุมชนไว้ดังนี้ (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), 2550, หน้า 18)

1. จุดมุ่งหมายสภาองค์กรชุมชนนั้น เป็นการเสริมสร้างองค์กรชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็ง เพื่อให้องค์กรชุมชนมีสถานภาพที่ชัดเจนในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนท้องถิ่นร่วมกับสถาบันต่าง ๆ ในท้องถิ่น

2. การจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบล ให้เป็นไปตามความพร้อมของชุมชนท้องถิ่นตามธรรมชาติสอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมภูมิปัญญาของชุมชน และความเห็นพ้องต้องกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง

3. สภาองค์กรชุมชนตำบล เน้นการดำเนินงานตามภารกิจหน้าที่ที่ชุมชนสามารถดำเนินการได้ตามรัฐธรรมนูญ และ ไม่มีอำนาจทางกฎหมาย

4. การดำเนินการสำคัญของสภาองค์กรชุมชนตำบลเน้นการมีส่วนร่วมความร่วมมือ และการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกองค์กรชุมชน กับสถาบันต่าง ๆ ในท้องถิ่นเช่น บ้าน วัด โรงเรียน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและ ส่วนราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

5. ให้ความสำคัญกับสภาองค์กรชุมชนตำบล ส่งเสริมการเชื่อมโยงสภาองค์กรชุมชนตำบลในระดับจังหวัดและระดับชาติ

การจัดตั้งสภาองค์กรชุมชน

สำหรับการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ดังกล่าว สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน) (2553, หน้า 2-7) ได้ออกประกาศเรื่องหลักเกณฑ์ วิธีการและแบบการจดแจ้งการจัดตั้งชุมชนและการจดแจ้งการจัดตั้งสภาองค์กร เมื่อวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2551 ซึ่งอธิบายและขยายความได้ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างความเข้าใจเรื่องสภาองค์กรชุมชน

ในขั้นตอนนี้ ควรมีผู้นำชุมชนที่ได้มีการทำงานร่วมกันอยู่แล้วในพื้นที่ เช่น คณะทำงานแผนชุมชนซึ่งมีแกนนำชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อปท. คณะทำงานรับรองสถานภาพองค์กรชุมชนซึ่งมีเครือข่ายชุมชนอปท.และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ศูนย์ประสานงานองค์กรชุมชนตำบล (ศอช.ต.) เครือข่ายสวัสดิการชุมชนตำบลที่มีตัวแทนจากหลายกลุ่มองค์กรในตำบล เครือข่ายจัดการทรัพยากรในตำบล เครือข่าย อสม. ฯลฯ ชักชวนกันมาพูดคุย สร้างความเข้าใจเรื่องเป้าหมายและสาระสำคัญของสภาองค์กรชุมชน ให้ผู้เข้าร่วมได้เข้าและเห็นความสำคัญที่จะจัดตั้ง อาจรวมกันเป็นคณะทำงานหรือ “ผู้ก่อการดี” ที่จะมาร่วมกันทำเรื่องนี้ก็ได้

ขั้นตอนที่ 2 การรวบรวมและรับรองข้อมูลชุมชน (กลุ่ม/องค์กรชุมชน)

เพื่อให้การจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลเกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชน กลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ ในตำบลอย่างกว้างขวาง จึงควรมีการรวบรวมข้อมูลกลุ่ม/องค์กรชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ให้ได้มากที่สุด กระจายให้ชุมชน (กลุ่ม/องค์กรชุมชน) ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในหมู่บ้านเช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพ กลุ่มสวัสดิการ กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากร ฯลฯ กรอกข้อมูลชุมชน ใช้แบบแสดงข้อมูลชุมชน จช.02 นำข้อมูลกลุ่ม/ชุมชน มาดูร่วมกันในหมู่บ้านว่าเป็นไปตามเกณฑ์การเป็นชุมชนตามประกาศหรือไม่ เกณฑ์เบื้องต้น ได้แก่ รวมตัวกันตามความสมัครใจ มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความต่อเนื่องในการทำกิจกรรมอย่างน้อย 6 เดือน บริหารจัดการโดยสมาชิกมีส่วนร่วม โดยชวนผู้ใหญ่บ้านมาร่วมด้วย เพื่อให้เกิดการรับรองกลุ่ม/ชุมชนร่วมกัน (ผู้ใหญ่บ้านจะรับจดแจ้งด้วยความมั่นใจว่ามีการช่วยกันดูมาแล้ว) การสำรวจและรับรองข้อมูลร่วมกันเป็นเรื่องสำคัญมากที่จะทำให้องค์กรที่จะมาจดแจ้งเพื่อจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลได้รับรู้ข้อมูลซึ่งกันและกันมีการพูดคุย ปรึกษาหารือกันก่อนที่ไปจดแจ้งการจัดตั้ง ถือเป็นกระบวนการ รับรองสถานภาพองค์กรชุมชนร่วมกัน

ขั้นตอนที่ 3 การลงมติให้จดแจ้งการจัดตั้งชุมชนและมอบหมายผู้แทนไปจดแจ้ง

1. กรณีเป็นกลุ่มระดับหมู่บ้าน เมื่อได้ไปประชุมปรึกษาหารือกับสมาชิกในกลุ่มแล้ว ให้มีมติที่จะจดแจ้งการจัดตั้งชุมชน ใช้แบบรายงานมติของชุมชน จช.03 และมอบหมายให้มีผู้แทนไปจดแจ้งกับผู้ใหญ่บ้านโดยใช้แบบคำขอจดแจ้งการจัดตั้งชุมชน จช.01, แบบแสดงข้อมูลกลุ่ม/ชุมชน จช.02 และแบบรายงานมติของชุมชน จช.03 กรณีในพื้นที่ไม่มีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เช่น เขตเทศบาล ให้จดแจ้งกับนายกเทศมนตรี กรณีในเขตกทม.ให้จดแจ้งกับผู้อำนวยการเขต

2. กรณี “ชุมชนอื่น” ซึ่งเป็นชุมชนที่มีสมาชิกมากกว่าหนึ่งหมู่บ้าน หรือเป็นเครือข่ายระดับตำบลเช่นกลุ่ม/เครือข่ายจัดการทรัพยากร เครือข่ายสวัสดิการตำบล เครือข่ายผู้สูงอายุ ฯลฯ ให้มีการประชุมปรึกษาหารือสมาชิกและมอบหมายผู้แทนไปจดแจ้งการจัดตั้งกับกำนัน หรือนายกเทศมนตรีหรือผู้อำนวยการเขตเช่นเดียวกัน โดยใช้แบบฟอร์มเดียวกันกับชุมชนระดับหมู่บ้าน

ขั้นตอนที่ 4 ผู้รับจดแจ้งออกใบรับจดแจ้ง

เมื่อผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้อำนวยการเขต ที่เป็นผู้รับจดแจ้ง ได้รับการจดแจ้งพร้อมเอกสารหลักฐานครบถ้วนแล้ว ให้ออกใบรับจดแจ้ง เลขที่จดแจ้ง ใช้ใบรับจดแจ้งการจัดตั้งชุมชน จช.04 ให้ผู้จดแจ้งไปดำเนินการปรึกษาหารือให้ได้ผู้แทน และจัดทำบัญชีรายชื่อชุมชนประกอบการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชน กรณีที่ผู้รับจดแจ้งเห็นว่าชุมชนที่จดแจ้งไม่มีลักษณะเป็นชุมชนหรือเอกสารหลักฐานไม่ครบถ้วนให้ส่งเรื่องให้สถาบันฯ พิจารณาวินิจฉัย

ขั้นตอนที่ 5 การปรึกษาหารือให้ได้ผู้แทนชุมชน

1. กรณีเป็นกลุ่มระดับหมู่บ้าน ให้ผู้แทนกลุ่ม/องค์กรชุมชน ในแต่ละหมู่บ้านได้ไปปรึกษาหารือเพื่อให้ได้ผู้แทนกลุ่ม/องค์กรชุมชน หมู่บ้านๆ ละ 4 คน และลงชื่อเป็นบัญชีชุมชนที่จดแจ้งทั้งหมด ใช้แบบบันทึกการปรึกษาหารือและบัญชีรายชื่อชุมชน จช.05

2. กรณี “ชุมชนอื่น” ซึ่งเป็นชุมชนที่มีสมาชิกมากว่าหนึ่งหมู่บ้าน หรือเป็นเครือข่ายระดับตำบลให้แจ้งรายชื่อผู้แทนชุมชน (กลุ่ม/เครือข่าย) ละ 2 คน และเข้าร่วมประชุมจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบล ได้โดยตรง

ขั้นตอนที่ 6 การประชุมปรึกษาหารือจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบล

จัดประชุมระดับตำบลเพื่อปรึกษาหารือการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบล โดยผู้เข้าร่วมประชุมประกอบด้วย ผู้แทนชุมชนระดับหมู่บ้าน ๆ ละ 4 คน และผู้แทนชุมชนอื่นตามจำนวนที่ได้มีการจดแจ้งการจัดตั้งชุมชน (กลุ่ม/เครือข่าย) ละ 2 คน ซึ่งต้องมีผู้เข้าประชุมไม่น้อยกว่าร้อยละ 60 ของชุมชนทุกประเภทรวมกันและมีมติเห็นพ้องไม่น้อยกว่าร้อยละ 60 ของผู้แทนชุมชนทุกประเภทให้จัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบล หลังจากนั้นให้กำหนดจำนวนและคัดเลือกสมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบล และอาจเสนอและกำหนดวิธีคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิไปพร้อมกันได้

ขั้นตอนที่ 7 การประชุมสภาองค์กรชุมชนตำบล ครั้งที่ 1

เมื่อได้สมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบล ตามที่กำหนดจากประชุมในขั้นตอนที่ 6 แล้วให้จัดให้มีการประชุมสภาองค์กรชุมชนตำบล ครั้งที่ 1 โดยผู้ที่เข้ามาเป็นสมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบล ต้องรับรองคุณสมบัติว่าไม่มีลักษณะต้องห้ามตาม มาตรา 7 โดยใช้ใบรับรองคุณสมบัติและลักษณะต้องห้ามของสมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบล จส. 04 และเชิญผู้ที่ได้รับการคัดเลือกเป็นสมาชิกจากผู้ทรงคุณวุฒิจากผู้ที่เป็นที่เคารพหรือยอมรับนับถือของชุมชนในตำบลเข้าร่วมประชุม ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิจะต้องมีคุณสมบัติและไม่มีลักษณะต้องห้ามตามมาตรา 7 เช่นเดียวกัน

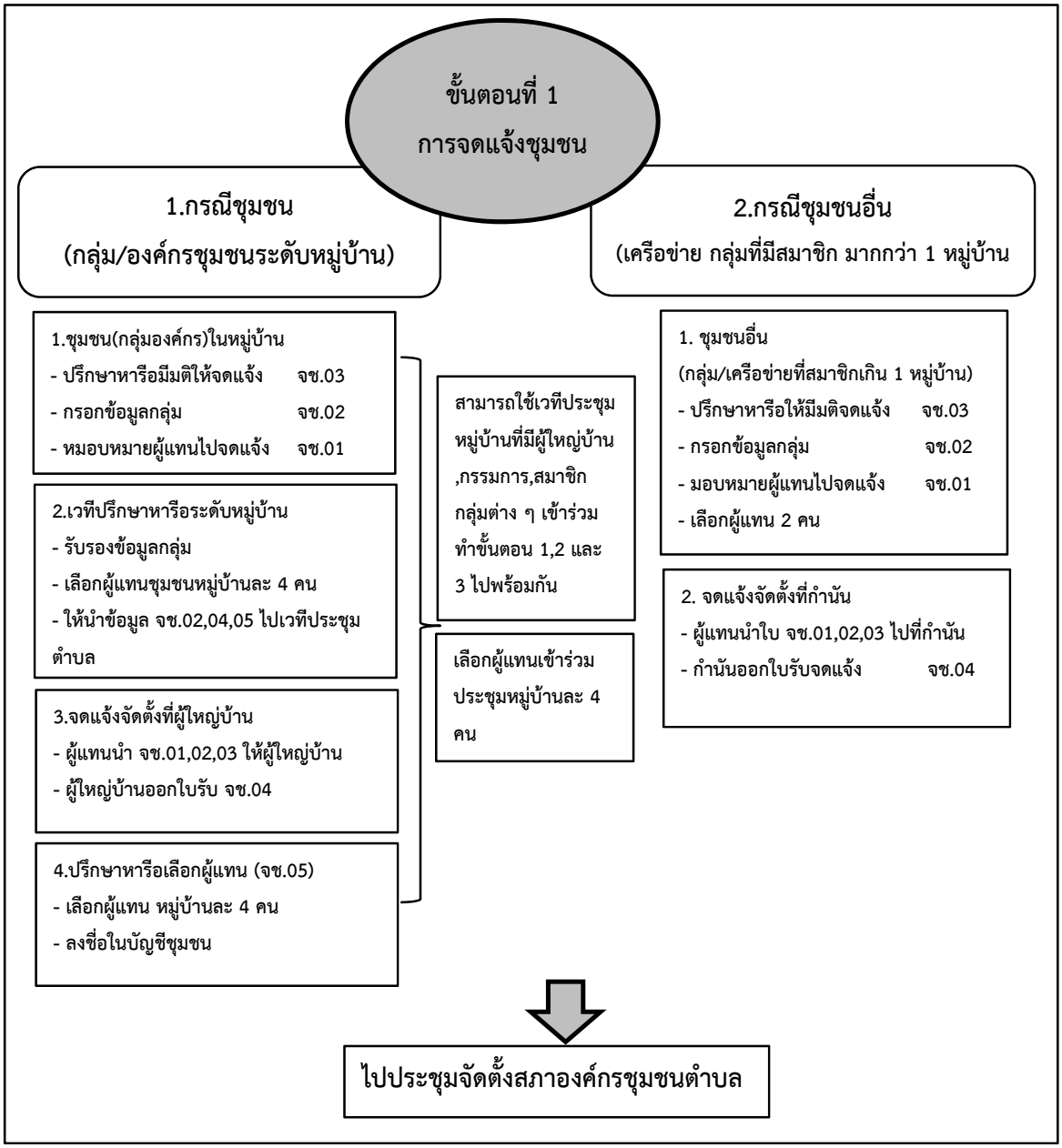
หลังจากนั้นให้มีการคัดเลือกประธาน รองประธาน และเลขานุการ และจัดทำข้อมูลสภาองค์กรชุมชนตำบล ตามแบบแสดงข้อมูลสภาองค์กรชุมชนตำบล จส. 02 ให้มอบหมายผู้ไปจดแจ้งการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบล และอาจคัดเลือกผู้แทนสภาองค์กรชุมชนตำบล 2 คน เข้าร่วมประชุมระดับจังหวัด พร้อมกับการจัดประชุมครั้งนี้ได้

ขั้นตอนที่ 8 การจดแจ้งจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบล

ผู้แทนที่ได้รับมอบหมายให้ยื่นจดแจ้งจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลกับกำนัน ในกรณีที่ไม่มีกำนันให้ยื่นจดแจ้งกับนายกเทศมนตรีหรือผู้อำนวยการเขต โดยใช้แบบคำขอจดแจ้งการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบล จส.01 และแบบแสดงข้อมูลสภาองค์กรชุมชนตำบล จส.02 และรายงานการประชุมจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบล(เพื่อแสดงมติของที่ประชุมว่าเห็นพ้องต้องกันให้จัดตั้ง) และส่งไปที่สถาบัน

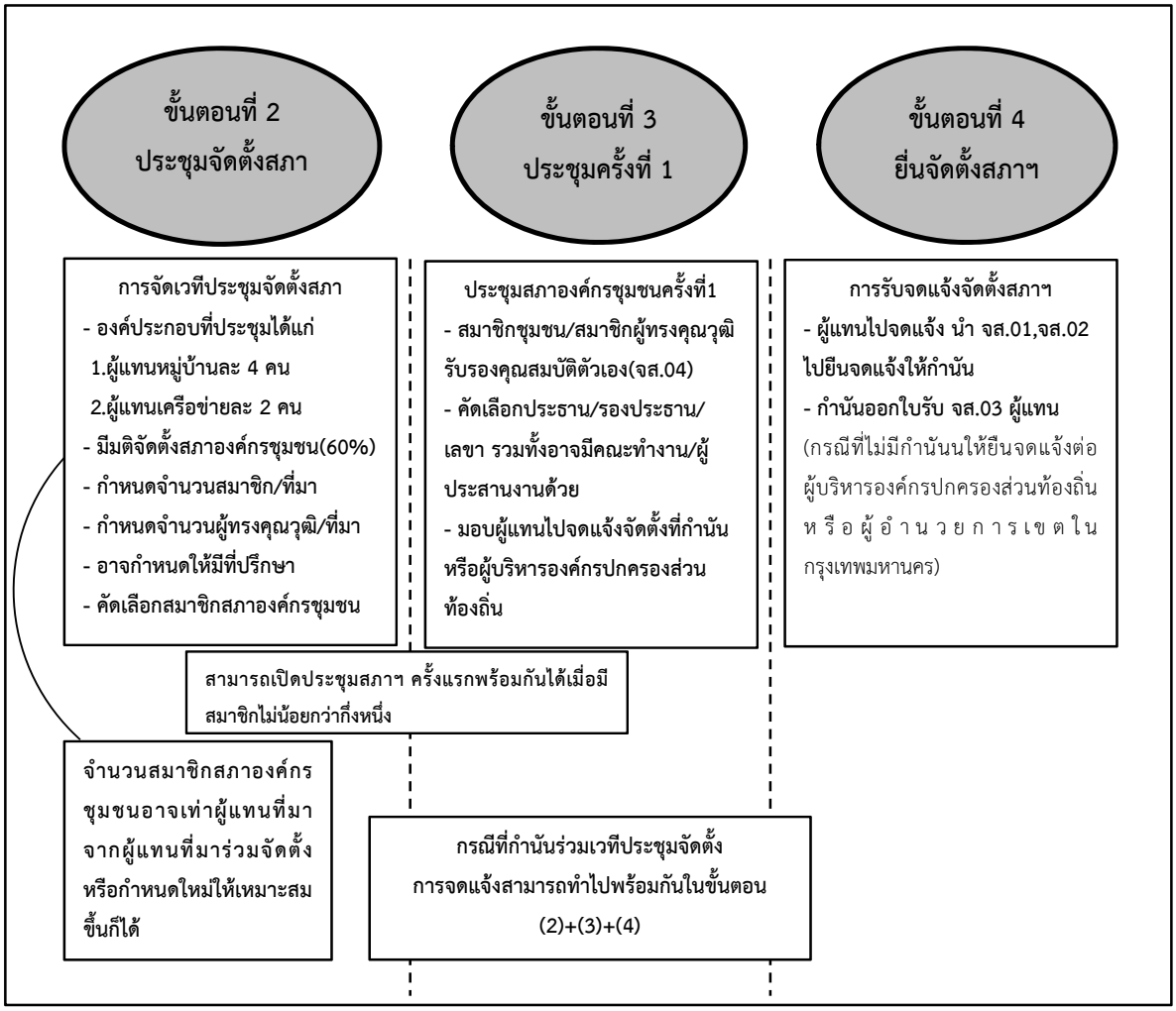
พัฒนาองค์กรชุมชนพร้อมทั้งข้อมูลหลักฐานเอกสารที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการจัดระบบข้อมูลองค์กรชุมชนไว้ที่สภาองค์กรชุมชนตำบล ตามประกาศหลักเกณฑ์การจดแจ้งจัดตั้งสภาองค์กร

จากขั้นตอนกระบวนการในการจดแจ้งจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนทั้ง 8 ขั้นตอนดังกล่าวข้างต้น สามารถเขียนเป็นแผนภูมิขั้นตอนการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชน ได้ดังนี้

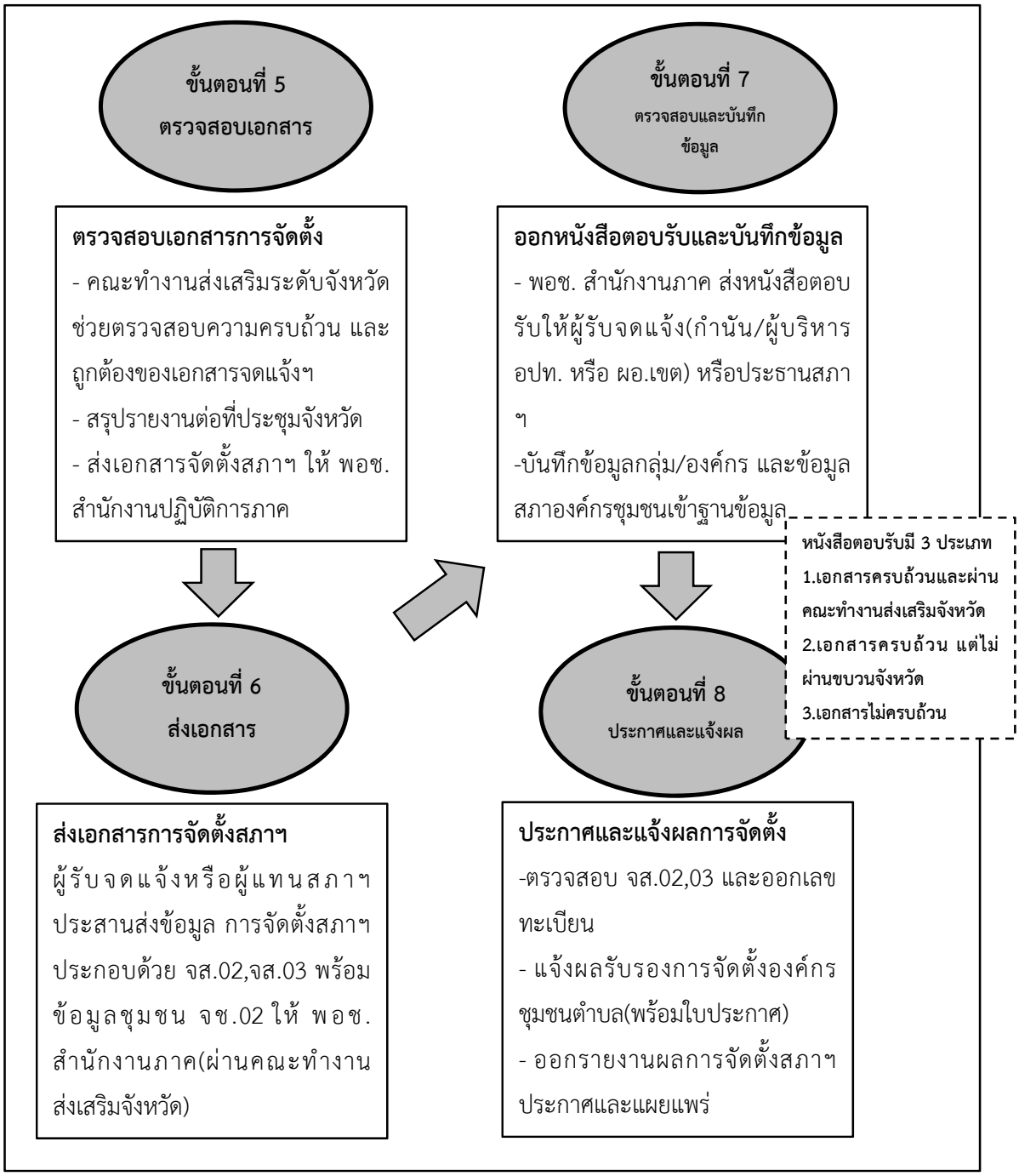
ภาพที่ 7.1 ขั้นตอนที่ 1 การจดแจ้งชุมชน

ที่มา : สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน)(2553ก, หน้า 5)

ภาพที่ 7.2 ขั้นตอนที่ 2-4 การจดแจ้งชุมชน

ที่มา: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน)(2553ก, หน้า 6)

ภาพที่ 7.3 ขั้นตอนที่ 5-8 การจดแจ้งชุมชน

ที่มา : สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน)(2553ก, หน้า 6)

จากขั้นตอนต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดสภาองค์กรชุมชนดังกล่าวข้างต้นนั้น บุญโสภาคย์, ศรีราชา เจริญพานิช และพวงผกา บุญโสภาคย์ (2552, หน้า 135) ได้ทำการศึกษาพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 และอธิบายว่า ชุมชนสามารถเกิดขึ้นได้ 2 ลักษณะ คือ

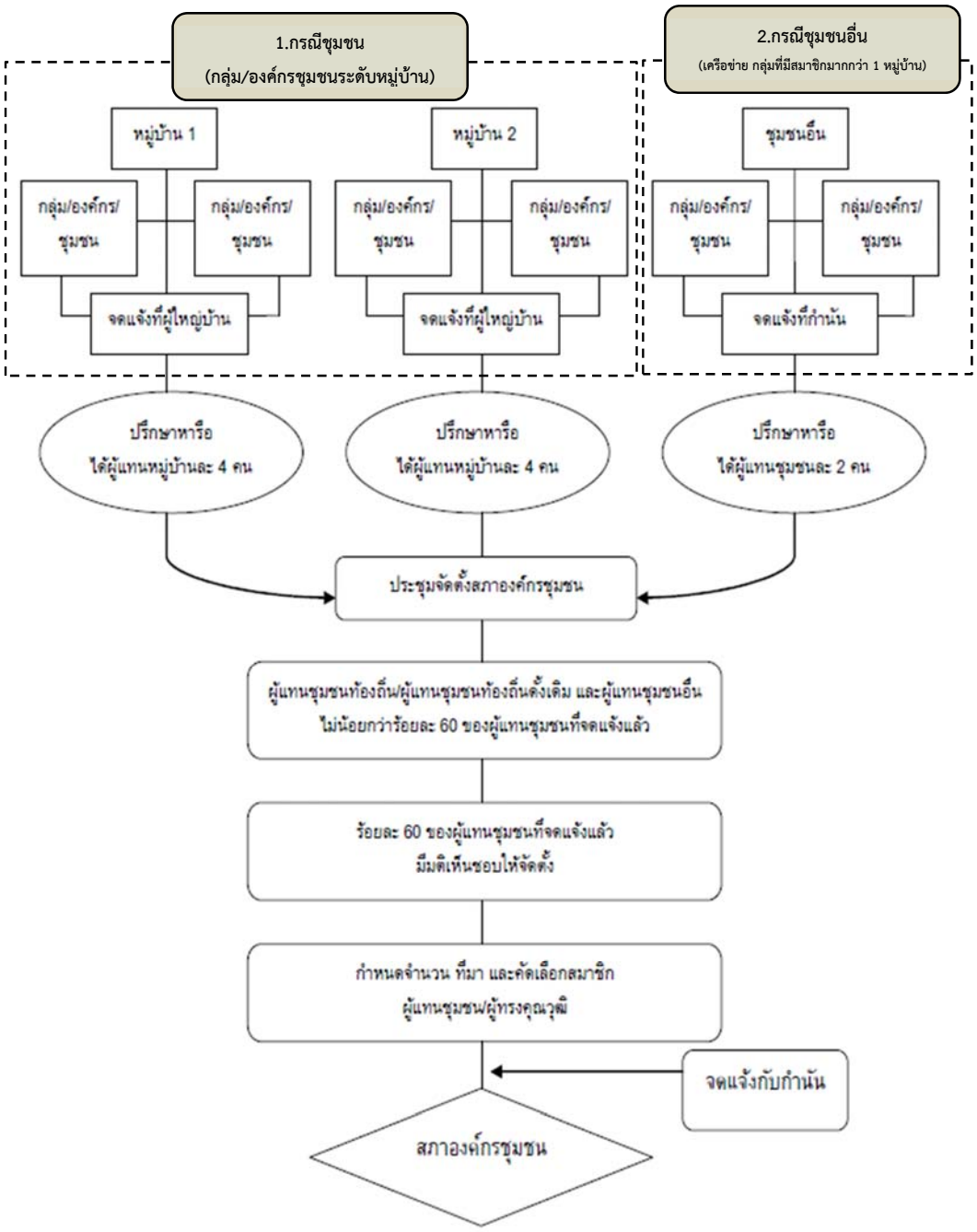
1. เกิดขึ้นจากการที่ประชาชนอยู่ร่วมกันในพื้นที่หมู่บ้าน หรือตำบลซึ่งมาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 เรียกว่า “ชุมชนท้องถิ่น” หรือ “ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม” แล้วแต่กรณี

2. เกิดขึ้นจากการที่ประชาชนรวมตัวกันเป็นกลุ่ม โดยมีผลประโยชน์และวัตถุประสงค์ร่วมกันเพื่อช่วยเหลือ หรือสนับสนุนซึ่งกันและกัน หรือทำกิจกรรมอันชอบด้วยกฎหมาย และศีลธรรมร่วมกัน หรือดำเนินการอื่นอันเป็นประโยชน์ร่วมกันของสมาชิก มีการดำเนินการอยู่ต่อเนื่อง มีระบบบริหารจัดการ และมีการแสดงเจตนาแทนกลุ่มได้

อย่างไรชุมชนแต่ละลักษณะเกิดขึ้นได้ในตัวเอง โดยไม่ต้องยื่นคำขอต่อทางราชการขอจัดตั้งเป็นชุมชน และไม่ต้องจดแจ้งการเกิดมีขึ้นของชุมชนแต่อย่างใด และในกรณีที่ประชาชนในชุมชนรวมตัวกันทำกิจกรรมที่ชอบด้วยกฎหมาย และศีลธรรมอันดี เช่น รวมตัวกันจัดตั้ง สภาองค์กรชุมชน ย่อมสามารถทำได้โดยไม่ต้องขออนุญาตจากทางราชการ และไม่ต้องจดแจ้งต่อทางราชการแต่อย่างใด

แต่ถ้าประชาชนซึ่งรวมตัวกันจัดตั้งสภาองค์กรชุมชน มีความประสงค์จะให้กฎหมายรับรู้ และรับรองสถานภาพ และบทบาทของ “สภาองค์กรชุมชน” ของตน ก็ต้องดำเนินการตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 มาตรา 5 และประกาศสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) เรื่องหลักเกณฑ์ วิธีการ แบบการจดแจ้งการจัดตั้งชุมชนและการจดแจ้งการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชน ตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ดังกล่าวข้างต้น

ส่วนในพื้นที่เทศบาลนคร เทศบาลเมือง และ เขตในกรุงเทพมหานครประชาชนในแต่ละเขตย่อยซึ่งเรียกว่า ตำบล แขวง หรือเรียกชื่ออย่างอื่น มีสิทธิยื่นชื่อขอจดแจ้งการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนได้ตำบล หรือแขวงละ 1 สภา ดังนั้นในพื้นที่เทศบาล แต่ละแห่งและในพื้นที่เขต แต่ละเขตในกรุงเทพมหานคร ประชาชนมีสิทธิขอจดแจ้งการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนได้มากกว่า 1 สภา นั่นเอง ซึ่งวิธีการจดแจ้งเพื่อจัดตั้งเป็นสภาองค์กรชุมชนตามกฎหมายนั้นสามารถอธิบายได้ดังภาพ

ภาพที่ 7.4 โครงสร้าง/การจดแจ้งสภาองค์กรชุมชน

ที่มา: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน)(2553ก, หน้า 7)

จากภาพแสดงถึงโครงสร้าง และการจดแจ้งเพื่อจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนนั้น ตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ในมาตรา 5 กำหนดว่า ผู้แทนชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งได้จดแจ้งการจัดตั้งไว้กับผู้ใหญ่บ้านและผู้แทนชุมชนอื่นในตำบล ซึ่งได้

จดแจ้งการจัดตั้งไว้กับกำนัน ทั้งนี้โดยการจดแจ้งการจัดตั้งได้กระทำก่อนวันประชุม อาจประชุมปรึกษากันจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนขึ้นเป็นสภาหนึ่งเพื่อปฏิบัติภารกิจตามพระราชบัญญัตินี้ได้

การได้มาซึ่งผู้แทนชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในแต่ละหมู่บ้านและการได้มาซึ่งผู้แทนชุมชนอื่นในตำบล ให้เป็นไปตามที่ผู้นำชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในแต่ละหมู่บ้านหรือผู้นำชุมชนอื่นในตำบลแล้วแต่กรณีปรึกษาหารือกัน โดยให้มีผู้แทนชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในแต่ละหมู่บ้านหมู่บ้านละ 4 คน และผู้แทนชุมชนอื่นในตำบลชุมชนละ 2 คน

การประชุมปรึกษากันดังกล่าว ต้องมีผู้แทนชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในแต่ละหมู่บ้าน และผู้แทนชุมชนอื่นในตำบลมาร่วมประชุมไม่น้อยกว่าร้อยละ 60 ของผู้แทนชุมชนทุกประเภทสองชุมชนรวมกันจึงจะเป็นองค์ประชุม และต้องเห็นสอดคล้องต้องกันให้จัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลไม่น้อยกว่าร้อยละ 60 ของจำนวนผู้แทนชุมชนทุกประเภท

เมื่อกำนันได้รับจดแจ้งการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนแล้วให้ออกใบรับรองการจดแจ้งให้เป็นหลักฐาน และส่งบัญชีรายชื่อให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนทราบ ในกรณีที่ตำบลหรือหมู่บ้านใดไม่มีกำนัน หรือผู้ใหญ่บ้าน ให้จดแจ้งการจัดตั้งชุมชน หรือจดแจ้งการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนแล้วแต่กรณี ไว้กับผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือในกรณีเขตกรุงเทพมหานคร ให้จดแจ้งไว้กับผู้อำนวยการเขต และให้ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือผู้อำนวยการเขตแล้วแต่กรณี ออกใบรับการจดแจ้งไว้เป็นหลักฐาน และแจ้งให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนทราบ

หลักเกณฑ์ วิธีการ และแบบการจดแจ้งการจัดตั้งชุมชน ชุมชนท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม (ส่วนชุมชนอื่น คือ เครือข่ายองค์กรชุมชนทั่วไป ซึ่งอาจเป็นการรวมกลุ่มกันข้ามเขตตำบล หรือระหว่างตำบลอื่น) และการจดแจ้งการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชน ให้เป็นไปตามที่สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนประกาศกำหนด

สมาชิกของสภาองค์กรชุมชน

สำหรับสมาชิกของสภาองค์กรชุมชนนั้น พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 มาตรา 6 ได้กำหนดให้สภาองค์กรชุมชนประกอบด้วยสมาชิก 2 ประเภท คือ

1. สมาชิกซึ่งเป็นผู้แทนของชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในแต่ละหมู่บ้านและผู้แทนชุมชนอื่นในตำบล ซึ่งกำหนดจำนวน และคัดเลือก โดยที่ประชุมจัดตั้งสภาองค์กรชุมชน

2. สมาชิกผู้ทรงคุณวุฒิ มีจำนวนไม่เกินหนึ่งในห้าของจำนวนสมาชิกตามข้อ 1 โดยในวาระเริ่มแรกของการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบล ให้กำหนดจำนวนและคัดเลือกโดยที่ประชุมจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบล ส่วนในวาระต่อไปหลังจากที่สภาองค์กรชุมชนตำบลชุดแรกดำรงตำแหน่งครบวาระ

แล้วหรือพ้นจากตำแหน่งด้วยเหตุอื่น ให้กำหนดจำนวนและคัดเลือกโดยการปรึกษาหารือของสมาชิกตามข้อ 1 ทั้งนี้ให้คัดเลือกจากผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งเป็นที่เคารพหรือยอมรับนับถือของชุมชนในตำบลนั้น

นอกจากนี้พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 มาตรา 12 ได้กำหนดข้อห้ามมิให้สมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลเกี่ยวข้องกับการเมือง ทั้งการเมืองในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ โดยบัญญัติไว้ว่า สมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลต้องไม่กระทำการต่าง ๆ ดังนี้

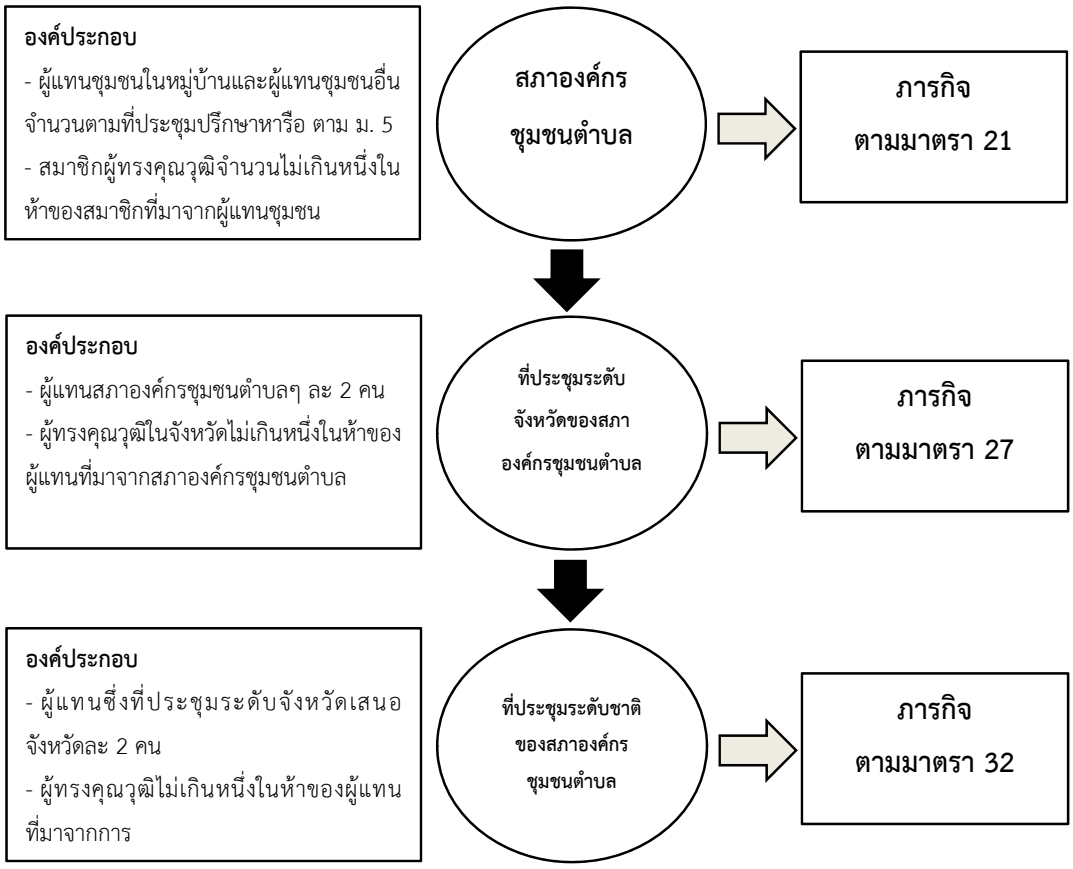
1. ไม่ช่วยเหลือหรือสนับสนุนการหาเสียงเลือกตั้งของผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง สมาชิกสภาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

2. ไม่กระทำการอันเป็นการฝ่าฝืนกฎหมายและศีลธรรมอันดี

3. ไม่สมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภาสมาชิกสภาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือเข้ารับการสรรหาเป็นสมาชิกวุฒิสภา ซึ่งถ้าหากสมาชิกสภาองค์กรชุมชนผู้ใดกระทำการฝ่าฝืนข้อห้ามข้อใดข้อหนึ่งก็จะต้องพ้นจากตำแหน่งตามมาตรา 9 (5) แห่งพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551

โครงสร้าง บทบาท และภารกิจของสภาองค์กรชุมชน

สภาองค์กรชุมชนมี โครงสร้าง ที่เชื่อมโยง และเกื้อกูลกัน 3 ระดับ คือ ระดับตำบล (รวมถึงพื้นที่เทศบาล และเขตในกรุงเทพมหานคร) ระดับจังหวัด และระดับชาติ โดยมีสภาองค์กรชุมชนตำบลเป็นเวทีร่วมคิดร่วมตัดสินใจทุกเรื่องราวของชุมชนในระดับตำบลมีที่ประชุมในระดับจังหวัดของสภาองค์กรชุมชนตำบลเป็นเวทีเสนอแนวทางการพัฒนาจังหวัดเสนอแนะเกี่ยวกับการพัฒนาจังหวัดและสร้างความเชื่อมโยงระหว่างสภาองค์กรชุมชนตำบลและมีที่ประชุมในระดับชาติของสภาองค์กรชุมชนตำบลเป็นเวทีกำหนดมาตรการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดตั้งและการพัฒนาสภาองค์กรชุมชนตำบลให้ความเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการกำหนดนโยบายและแผนพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและกฎหมายและบริการสาธารณะและสรุปปัญหาที่ประชาชนในจังหวัดต่าง ๆ ประสบ และให้ข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขเพื่อเสนอต่อคณะรัฐมนตรีพิจารณาสั่งการ (สภาองค์กรชุมชนตำบล, 2553ก: หน้า 10) ทั้งนี้อาจพิจารณาความเชื่อมโยงระหว่างสภาองค์กรชุมชนตำบล ที่ประชุมในระดับจังหวัดของสภาองค์กรชุมชนตำบลและที่ประชุมในระดับชาติของสภาองค์กรชุมชนตำบลได้ในภาพ

ภาพที่ 7.5 ความเชื่อมโยงระหว่างสภาองค์กรชุมชนตำบล ที่ประชุมระดับจังหวัดของสภาองค์กรชุมชนตำบล และที่ประชุมระดับชาติของสภาองค์กรชุมชนตำบล

ที่มา: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน) (2553ก, หน้า 10)

สำหรับบทบาทภารกิจของสภาองค์กรชุมชนในระดับต่าง ๆ พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ได้บัญญัติไว้ดังนี้

มาตรา 21 กำหนดให้สภาองค์กรชุมชนตำบล มีบทบาทภารกิจ 12 ข้อ ได้แก่

1. ส่งเสริมและสนับสนุนให้สมาชิกองค์กรชุมชนอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของชุมชนและของชาติ

2. ส่งเสริมและสนับสนุนให้สมาชิกองค์กรชุมชนร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานของรัฐในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนและประเทศชาติอย่างยั่งยืน

3. เผยแพร่และให้ความรู้ความเข้าใจแก่สมาชิกองค์กรชุมชนรวมตลอดทั้งการรวมมือกันในการคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

4. เสนอแนะปัญหาและแนวทางแก้ไขและการพัฒนาต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อนำไปประกอบการพิจารณาในการจัดทำแผนพัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

5. เสนอแนะปัญหาและแนวทางแก้ไข หรือความต้องการของประชาชนอันเกี่ยวกับการจัดทำบริการสาธารณะของหน่วยงานของรัฐ หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

6. จัดให้มีเวทีการปรึกษาหารือกันของประชาชนเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการให้ความคิดเห็นต่อการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานของรัฐหรือเอกชนที่มีผลหรืออาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม หรือทรัพยากรธรรมชาติ สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน ทั้งนี้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานของรัฐซึ่งเป็นผู้ดำเนินการหรือเป็นผู้อนุญาตให้ภาคเอกชนดำเนินการต้องนำความเห็นดังกล่าวมาประกอบการพิจารณาด้วย

7. ส่งเสริมและสนับสนุนให้องค์กรชุมชนในตำบลเกิดความเข้มแข็งและสมาชิกองค์กรชุมชนรวมตลอดทั้งประชาชนทั่วไปในตำบลสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

8. ประสานและร่วมมือกับสภาองค์กรชุมชนตำบลอื่น

9. รายงานปัญหาและผลที่เกิดขึ้นในตำบลอันเนื่องจากการดำเนินงานใด ๆ ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานของรัฐ โดยรายงานต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง

10. วางกติกาในการดำเนินกิจการของสภาองค์กรชุมชนตำบล

11. จัดทำรายงานประจำปีของสภาองค์กรชุมชนตำบล รวมถึงสถานการณ์ด้านต่าง ๆที่เกิดขึ้นในตำบล เพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทั่วไปทราบ

12. เสนอรายชื่อผู้แทนสภาองค์กรชุมชนตำบลเพื่อไปร่วมประชุมในระดับจังหวัดของสภาองค์กรชุมชนตำบล จำนวนสองคน

มาตรา 27 กำหนดให้ ที่ประชุมในระดับจังหวัดของสภาองค์กรชุมชนตำบลมีบทบาทภารกิจ 5 ข้อ ได้แก่

1. เสนอแนวทางการพัฒนาจังหวัดต่อผู้ว่าราชการจังหวัดและองค์การบริหารส่วนจังหวัดเพื่อนำไปประกอบการพิจารณาในการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัด

2. เสนอแนะต่อผู้ว่าราชการจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับปัญหาและแนวทางแก้ไข หรือความต้องการของประชาชนในเรื่องการจัดทำบริการสาธารณะและการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม คุณภาพชีวิต และสิ่งแวดล้อม

3. ส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดความร่วมมือกันระหว่างสภาองค์กรชุมชนตำบลเพื่อให้ประชาชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

4. เสนอข้อคิดเห็นในเรื่องที่ผู้ว่าราชการจังหวัดหรือองค์การบริหารส่วนจังหวัดปรึกษา

5. เสนอรายชื่อผู้แทนระดับจังหวัดของสภาองค์กรชุมชนตำบลสองคนเพื่อไปร่วมประชุมในระดับชาติของสภาองค์กรชุมชนตำบล

มาตรา 32 กำหนดให้ ที่ประชุมในระดับชาติของสภาองค์กรชุมชนตำบลมีบทบาทภารกิจ 3 ข้อ ได้แก่

1. กำหนดมาตรการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดตั้ง และการพัฒนาสภาองค์กรชุมชนในระดับตำบลให้เกิดความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้เพื่อเสนอให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ใช้เป็นแนวทางปฏิบัติ

2. ให้ความเห็น และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการกำหนดนโยบายและแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคมและกฎหมาย รวมทั้งการจัดทำบริการสาธารณะของหน่วยงานของรัฐ หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีผลต่อพื้นที่มากกว่าหนึ่งจังหวัดทั้งด้านเศรษฐกิจสังคม คุณภาพชีวิต และสิ่งแวดล้อม

3. สรุปปัญหาที่ประชาชนในจังหวัดต่าง ๆ ประสบ และข้อเสนอแนะแนวทางการแก้ไขเพื่อเสนอต่อคณะรัฐมนตรีพิจารณาสั่งการโดยการดำเนินบทบาทภารกิจของสภาองค์กรชุมชนระดับต่าง ๆ ในข้างต้นจะมีความเชื่อมโยงกัน ดังภาพที่ได้นำเสนอไปแล้ว

การส่งเสริมกิจการของสภาองค์กรชุมชนตำบล

สำหรับการส่งเสริมกิจการของสภาองค์กรชุมชนตำบลนั้น พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ได้บัญญัติให้หน่วยงานต่าง ๆ มีบทบาทในการส่งเสริมกิจการของสภาองค์กรชุมชน (ประสาน บุญโสภาคย์, ศรีราชา เจริญพานิช และพวงผกา บุญโสภาคย์, 2552) ดังนี้

1. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง

1.1 ส่งเสริมสนับสนุน ให้ความร่วมมือและชี้แจงทำความเข้าใจแก่สภาองค์กรชุมชนและชุมชนทุกประเภท เมื่อสภาองค์กรชุมชน หรือชุมชนนั้น ๆ ร้องขอ (มาตรา 22 วรรคหนึ่ง)

1.2 นำความคิดเห็นต่อการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมของทางกรุงเทพมหานครที่มีผลหรืออาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม หรือทรัพยากรธรรมชาติ สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน ที่ได้จากเวทีการปรึกษาหารือกันของประชาชนที่จัดขึ้นโดยสภาองค์กรชุมชนมาประกอบการพิจารณาดำเนินการ หรืออนุญาตให้ภาคีเอกชนดำเนินการ (มาตรา 21 [6])

2. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาลองค์การบริหารส่วนจังหวัด กรุงเทพมหานคร และเมืองพัทยา)

2.1 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีสภาองค์กรชุมชนตำบลอยู่ในเขตอาจให้การอุดหนุนค่าใช้จ่ายในการดำเนินการของสภาองค์กรชุมชนตำบล เป็นเงินอุดหนุนทั่วไป ตามหลักเกณฑ์ที่กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่นกำหนด โดยการหารือกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (มาตรา 22 วรรคสอง)

2.2 องค์การบริหารส่วนจังหวัด และกรุงเทพมหานคร อาจให้การอุดหนุนค่าใช้จ่ายในการดำเนินการจัดประชุมในระดับจังหวัดของสภาองค์กรชุมชนตำบลเป็นเงินอุดหนุนทั่วไป ตามหลักเกณฑ์ที่กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่นกำหนด (มาตรา 29)

3. กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น

3.1 กำหนดหลักเกณฑ์ในการที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด กรุงเทพมหานคร และเมืองพัทยา) จะให้การอุดหนุนค่าใช้จ่ายในการดำเนินการแก่สภาองค์กรชุมชนตำบลเป็นเงินอุดหนุนทั่วไป โดยหารือกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (มาตรา 22 วรรคสอง และวรรคสาม)

3.2 กำหนดหลักเกณฑ์ในการที่องค์การบริหารส่วนจังหวัด และกรุงเทพมหานคร จะให้การอุดหนุนค่าใช้จ่ายในการดำเนินการจัดประชุมในระดับจังหวัดของสภาองค์กรชุมชนตำบลเป็นเงินอุดหนุนทั่วไป (มาตรา 29)

4. ผู้ว่าราชการจังหวัด และผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร

4.1 จัดให้มีการประชุมในระดับจังหวัดของสภาองค์กรชุมชนกรุงเทพมหานคร เมื่อสภาองค์กรชุมชนไม่น้อยกว่า 1 ใน 4 ของสภาองค์กรชุมชนตำบลทั้งหมดในจังหวัดเข้าชื่อกันร้องขอให้มีการประชุมเพื่อพิจารณาและเสนอแนะเรื่องหนึ่งเรื่องใดอันอยู่ในภารกิจของสภาองค์กรชุมชนตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 21 (มาตรา 24 วรรคสอง)

4.2 อาจดำเนินการจัดให้มีการประชุมในระดับจังหวัดของสภาองค์กรชุมชนตำบลได้ ในกรณีที่ 1) เมื่อมีกรณีที่จะจัดทำหรือแก้ไขเปลี่ยนแปลงแผนพัฒนากรุงเทพมหานคร 2) เมื่อเห็นเป็นการสมควรที่จะรับฟังความคิดเห็นของสภาองค์กรชุมชน (มาตรา 25)

5. ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือผู้อำนวยการเขต

5.1 รับจดแจ้งการจัดตั้งชุมชน และสภาองค์กรชุมชน (ในกรณีพื้นที่ตำบลนั้นไม่มีกำนันผู้ใหญ่บ้าน) ออกใบรับการจดแจ้งไว้เป็นหลักฐาน และส่งบัญชีรายชื่อให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนทราบ ตามประกาศสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน เรื่อง หลักเกณฑ์วิธีการแบบการจดแจ้งจัดตั้งสภาองค์กรชุมชน และการจดแจ้งจัดตั้ง สภาองค์กรชุมชนตำบลตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551

5.2 รับจดแจ้งการยุบเลิกสภาองค์กรชุมชน (ในกรณีพื้นที่ตำบลนั้นไม่มีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน) ออกใบรับแจ้งการยุบเลิกไว้เป็นหลักฐาน และแจ้งไปยังสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนตามหลักเกณฑ์ วิธีการและแบบการจดแจ้งการยุบเลิกสภาองค์กรชุมชนตำบลที่สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนกำหนด (ปัจจุบันสถาบันพัฒนาองค์กรยังไม่ได้ออกประกาศ กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และแบบการจดแจ้งการยุบเลิกสภาองค์กรชุมชนตำบล) (มาตรา 10 วรรคสอง)

6. ผู้ใหญ่บ้าน

รับจดแจ้งการจัดตั้งชุมชนภายในหมู่บ้านตามประกาศสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน เรื่อง หลักเกณฑ์ วิธีการแบบการจดแจ้ง การจัดตั้งสภาองค์กรชุมชน และการจดแจ้งจัดตั้ง สภาองค์กรชุมชนตำบลตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 (ประกาศ ณ วันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2551) (มาตรา 5 วรรคหนึ่ง)

7. กำนัน

7.1 รับจดแจ้งการจัดตั้งชุมชนที่มีสมาชิกมากกว่าหนึ่งหมู่บ้านหรือเป็นเครือข่าย ระดับตำบล และสภาองค์กรชุมชน ออกใบรับการจดแจ้งไว้เป็นหลักฐาน และส่งบัญชีรายชื่อให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนทราบ ตามประกาศสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนเรื่อง หลักเกณฑ์ วิธีการแบบการจดแจ้งการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชน และการจดแจ้งจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 (ประกาศ ณ วันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2551) (มาตรา 5 วรรคหนึ่ง และวรรคสี่)

7.2 รับจดแจ้งการยุบเลิกสภาองค์กรชุมชน ออกใบรับแจ้งการยุบเลิกไว้เป็นหลักฐาน และแจ้งไปยังสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ตามหลักเกณฑ์ วิธีการและแบบการจดแจ้งการยุบเลิกสภาองค์กรชุมชนตำบลที่สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนกำหนด (ปัจจุบันสถาบันพัฒนาองค์กรยังไม่ได้ออกประกาศกำหนด หลักเกณฑ์ วิธีการ และแบบการจดแจ้งการยุบเลิกสภาองค์กรชุมชนตำบล) (มาตรา 10 วรรคหนึ่ง)

8. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

1. ออกประกาศกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการและแบบการจดแจ้งจัดตั้งชุมชน ชุมชนท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม และสภาองค์กรชุมชนตำบล (มาตรา 5 วรรคหก)

2. รับทราบการรับจดแจ้งการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลตามที่กำนัน หรือผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือผู้อำนายการเขตในกรุงเทพมหานครแล้วแต่กรณี แจ้งให้ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนทราบ (มาตรา 5 วรรคสี่และวรรคห้า)

3. ออกประกาศกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการและแบบการจดแจ้งการยุบเลิกสภาองค์กรชุมชนตำบล (มาตรา 10 วรรคสาม)

4. รับทราบการรับจดแจ้งการยุบเลิกสภาองค์กรชุมชนตำบลตามที่กำนัน หรือผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือผู้อำนวยการเขตในกรุงเทพมหานครแล้วแต่กรณีแจ้งให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนทราบ (มาตรา 10 วรรคหนึ่งและวรรคสอง)

5. จัดการโอนทรัพย์สินที่เหลืออยู่ของสภาองค์กรชุมชนตำบลที่ถูกยุบเลิกให้แก่หน่วยงานของรัฐหรือองค์กรสาธารณะตามที่สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนเห็นสมควร แล้วแจ้งให้ที่ประชุมในระดับจังหวัดของสภาองค์กรชุมชนตำบลทราบ (ในกรณีที่สภาองค์กรชุมชนตำบลถูกยุบเลิกไปแล้ว แต่ยังไม่มีการจัดการโอนทรัพย์สินที่เหลืออยู่ให้แก่หน่วยงานของรัฐหน่วยใด หรือองค์กรสาธารณะองค์กรใด) (มาตรา 11)

6. หารือกับกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นเกี่ยวกับการกำหนดหลักเกณฑ์ในการที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จะให้การอุดหนุนค่าใช้จ่ายในการดำเนินการแก่สภาองค์กรชุมชนตำบลเป็นเงินอุดหนุนทั่วไป (มาตรา 22 วรรคสอง และวรรคสาม)

7. ประสานเครือข่ายสภาองค์กรชุมชนตำบลในแต่ละจังหวัดเพื่อจัดให้มีการประชุมในระดับจังหวัดของสภาองค์กรชุมชนตำบล อย่างน้อยปีละหนึ่งครั้ง (มาตรา24 วรรคหนึ่ง และ มาตรา 35)

8. จัดให้มีการประชุมในระดับชาติของสภาองค์กรชุมชนตำบลอย่างน้อยปีละหนึ่งครั้ง (มาตรา 30)

9. กำหนดข้อบังคับการอุดหนุนค่าใช้จ่ายในการดำเนินการจัดประชุมในระดับชาติ ระดับจังหวัด และระดับตำบลของสภาองค์กรชุมชนตำบล (มาตรา 34)

10. มีอำนาจหน้าที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการจัดตั้งและพัฒนากิจการของสภาองค์กรชุมชนตำบล รวมทั้งให้มีอำนาจหน้าที่ในเรื่อง ดังต่อไปนี้

1. ประสานและดำเนินการให้มีการจัดตั้งและดำเนินการของสภาองค์กรชุมชนตำบล รวมทั้งเผยแพร่และประชาสัมพันธ์กิจการเกี่ยวกับสภาองค์กรชุมชนตำบลและผลการประชุมของการประชุมระดับจังหวัดและระดับชาติของสภาองค์กรชุมชนตำบล

2. รวบรวมข้อมูล ศึกษา วิจัย และพัฒนาเกี่ยวกับงานของสภาองค์กรชุมชนตำบล

3. ประสานและร่วมมือกับราชการส่วนกลาง ราชการส่วนภูมิภาค องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง องค์กรภาคเอกชนและองค์กรภาคประชาสังคม ในการดำเนินการตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551

4. จัดทำทะเบียนกลางเกี่ยวกับสภาองค์กรชุมชนตำบล

5. ติดตามและประเมินผลการปฏิบัติจัดตั้ง และดำเนินการของสภาองค์กรชุมชนและผลการประชุมในทุกระดับแล้วเสนอรายงานต่อที่ประชุมสภาองค์กรชุมชนตำบลระดับชาติและรัฐมนตรีเพื่อเสนอต่อคณะรัฐมนตรีอย่างน้อยปีละหนึ่งครั้ง

6.ปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่ที่ประชุมสภาองค์กรชุมชนตำบลระดับชาติหรือรัฐมนตรีมอบหมาย

อย่างไรก็ตาม กระบวนการจัดตั้ง กระบวนการส่งเสริม การทำหน้าที่ของสภาองค์กรชุมชนทั้ง 3 ได้แก่สภาองค์กรชุมชนตำบล ที่ประชุมสภาองค์กรชุมชนตำบลในระดับจังหวัด และที่ประชุมสภาองค์กรชุมชนตำบลระดับชาติ นั้นล้วนเป็นภารกิจหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนดรับรองให้ทำ อนุญาตหรือเป็นข้อควรปฏิบัติตามที่ได้บัญญัติไว้ ถึงกระนั้นเนื่องด้วยสภาองค์กรชุมชนดังกล่าวไม่ได้มีอำนาจหน้าที่ในการปกครองท้องถิ่นโดยตรงและไม่ได้มีงบประมาณอุดหนุนประจำปีดังเช่นหน่วยงานราชการ ดังนั้นการทำหน้าที่ของสภาองค์กรชุมชนจึงขึ้นอยู่กับผู้นำชุมชน กลุ่ม องค์กรชุมชน องค์กรภาคีเครือข่ายภายในพื้นที่ ที่จะร่วมกันพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของตนเองให้เข้มแข็ง ผลจากการที่สภาฯ ดังกล่าวไม่มีอำนาจกลไกในการจัดการ/พัฒนาพื้นที่โดยตรงเหมือนหน่วยงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กระบวนการทำงานจึงเป็นกระบวนการทำงานเพื่อพัฒนาชุมชนด้วยความมีจิตอาสาของคนที่อยู่ในชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ ฉะนั้นกระบวนการหนุนเสริมให้เกิดสภาองค์กรชุมชน และแนวทางในการดำเนินงานของสภาองค์ชุมชนจึงมีความจำเป็นสำหรับการพัฒนาองค์กรชุมชนที่ริเริ่มก่อตั้งขึ้นใหม่เพื่อแนวทางในการพัฒนาตนเองของสภาองค์กรชุมชนนั้น ๆ ต่อไป

กระบวนการหนุนเสริมการจัดตั้งและการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนตำบล

สำหรับกระบวนการในการทำงานพัฒนาชุมชนเพื่อหนุนเสริมให้เกิดหรือตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลในพื้นที่ต่าง ๆ นั้นถือเป็นกระบวนการที่สำคัญเพราะหากแม้จะมีกฎหมายรองรับ แต่หากกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ ในชุมชนไม่สามารถรวมตัวกันและก่อตั้งสภาองค์กรชุมชนได้ เจตนารมณ์ของกฎหมาย(พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน)ที่ต้องการเอื้อให้เกิดองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งมีสามารถในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นได้อย่างเข้มแข็ง มีความสามารถจัดการตนเองได้ก็เปล่าประโยชน์ ดังนั้นหากพิจารณาจากขั้นตอนกระบวนการในการจัดตั้ง โครงสร้าง และภารกิจของสภาองค์กรชุมชนแล้ว กระบวนการหนุนให้เกิดสภาองค์กรชุมชนนั้นมีกระบวนการขั้นตอนที่น่าสนใจคือ

1. สำรวจข้อมูลองค์กรชุมชน ตำบลที่มีกระบวนการทำงานพัฒนาร่วมกันอยู่แล้ว เช่น มีคณะทำงานแผนชุมชน(มีแกนนำ ชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อปท.) มีคณะทำงานรับรองสถานภาพองค์กรชุมชน (มีเครือข่ายชุมชน อปท.และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ถ้ายังไม่มีกำนัน ผู้ใหญ่บ้านให้เพิ่มเข้ามา) มีศูนย์ประสานงาน องค์กรชุมชนตำบล (ศอ.ชต.) มีเครือข่ายสวัสดิการชุมชนตำบล ที่มีตัวแทนจากหลายกลุ่มองค์กรในตำบล มีเครือข่ายจัดการ ทรัพยากรในตำบล ฯลฯ ซึ่งได้มีการจัดเวทีประชุมร่วมกันเป็น ครั้งคราว/เป็นประจำอยู่แล้ว รวมกับข้อมูลองค์กรชุมชนอยู่แล้ว บางส่วน

2. จัดเวทีสร้างความเข้าใจ เป้าหมาย สาระสำคัญของสภา องค์กรชุมชนตำบล ถ้าเห็นว่าเป็นเรื่องที่ดีควรจะมีการตั้งสภา องค์กรชุมชน ให้ตั้งคณะทำงานที่มีตัวแทนจากแต่ละหมู่บ้าน ไปสร้างความเข้าใจต่อ (ในส่วนของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อปท. ควรมีการทำความเข้าใจเรื่องบทบาทและความสัมพันธ์กันตั้งแต่ เริ่มต้นด้วย)

3. รวบรวมข้อมูลองค์กรชุมชนในตำบล พื้นที่ที่มีกระบวนการ รับรองสถานภาพองค์กรชุมชน หรือเพิ่งมีการสำรวจข้อมูลองค์กร ชุมชนสามารถใช้ข้อมูลที่จัดทำไว้แล้ว ไปใช้ในการจดแจ้งกับกำนัน/ผู้ใหญ่บ้านได้เลย

4. กระจายข่าว กระจายข่าวในตำบลให้แต่ละกลุ่ม/องค์กร ในตำบล ที่มีข้อมูลองค์กรแล้วไปจดแจ้งการจัดตั้ง กลุ่มใน หมู่บ้านจดแจ้งกับผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มที่มีสมาชิกกว้างกว่า 1 หมู่บ้าน แจ้งกับกำนัน ภายในช่วงเวลาที่กำหนด เช่น 2 สัปดาห์ 1 เดือน ฯลฯ

5. ประชุมปรึกษาหารือ ประชุมองค์กรชุมชนในหมู่บ้านให้ข้อมูลสร้างความเข้าใจเรื่องสภาองค์กรชุมชนตำบลร่วมกัน ถ้าเห็นว่าดีควรจะตั้งให้เลือกผู้แทนองค์กรชุมชน 4 คน (ควรจะ มาจาก 4 องค์กร เป็นอย่างน้อย)ไปเป็นตัวแทนในการจัดตั้ง สภาองค์กรชุมชนตำบล (นำข้อมูลองค์กรชุมชนทั้งหมดที่จด แจ้งไว้กับผู้ใหญ่บ้านไว้ด้วย) เมื่อมีการประชุมองค์กรชุมชนในหมู่บ้านแล้วอาจจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนหมู่บ้านไปด้วยเลย

6. ประชุมสมาชิก องค์กรชุมชนที่มีสมาชิกกว้างกว่า 1 หมู่บ้าน หรือเป็นองค์กรระดับตำบล เช่น กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากร กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบล วิสาหกิจชุมชนตำบล ฯลฯ เลือกตัวแทนกลุ่มละ 2 คน (น่าจะเป็นคนที่ไม่ซ้ำกับตัวแทน กลุ่มในหมู่บ้าน)

7. ประชุมจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบล ซึ่งต้องมีผู้เข้าประชุมไม่น้อยกว่าร้อยละ 60 ของชุมชนทุกประเภทรวมกัน และเห็นสอดคล้องไม่น้อยกว่าร้อยละ 60 ของผุ้แทนชุมชน ทุกประเภทให้จัดตั้งสภาองค์กรชุมชน ซึ่งในการประชุมนัดแรกให้กำหนดจำนวนผู้แทนชุมชนและวิธีคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิ(อาจดูที่ปรึกษาเพิ่มเติมด้วยก็ได้ เพื่อให้หลายฝ่ายได้เข้าร่วม)

8. แจ้งผลการจัดตั้ง แจ้งการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลไป ที่สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน รวมทั้งการจัดระบบข้อมูลองค์กรชุมชนไว้ที่สภาองค์กรชุมชนตำบล

9. ประชุมสภาองค์กรชุมชนตำบลครั้งแรก ซึ่งต้องมีสมาชิก ไม่น้อยกว่าครึ่งหนึ่ง ให้สมาชิกเลือกกันเองเป็นประธานสภา คนหนึ่ง รองประธานคนที่หนึ่ง รองประธานคนที่สองและ เลขานุการ (จะตั้งกรรมการด้านอื่นก็แล้วแต่สภาองค์กรชุมชน ตำบลนั้น ๆ) วางกติกาและแผนการดำเนินงานของสภา

10. การประชุมสภาองค์กรชุมชนตำบลต่อเนื่อง ซึ่งมาจากการกำหนดร่วมกันของสภาองค์กรชุมชนตำบล ว่าจะประชุม ปีละกี่ครั้ง (ตาม พ.ร.บ.ระบุว่าอย่างน้อยปีละ 4 ครั้ง) เรื่องราวที่จะประชุม กิจกรรมที่ทำมีอะไรบ้าง เชื่อมประสานกับหน่วยงาน ที่เกี่ยวข้องอย่างไร เลือกผู้แทนสองคนไปร่วมประชุมระดับจังหวัด อาจแต่งตั้งคณะกรรมการมาทำงานเฉพาะเรื่องก็ได้

สำหรับแนวทางในการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนตำบลที่ได้มีการจัดตั้งแล้วนั้น จากการประมวลข้อเสนอในงานสัมมนาระดับชาติของสภาองค์กรชุมชน ณ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช วันที่ 6 พฤศจิกายน 2551 (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน), 2553ก, หน้า 9) พบว่า สภาองค์กรชุมชนที่ควรดำเนินการ ดังนี้

1. สร้างความเข้าใจให้คนในพื้นที่ที่มีสภาองค์กรชุมชนตำบล ให้เข้าใจว่าสภาฯ เป็น “สภาที่กินได้” เกี่ยวข้องกับชีวิตของคนในชุมชน เป็น “สภาแบบชาวบ้าน” ที่มี รูปแบบที่เรียบง่าย โดยสนับสนุนการประชุมปรึกษาหารือและการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

2. พัฒนาข้อมูลและระบบข้อมูลสภาองค์กรชุมชน ที่สำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน กลุ่ม/องค์กร และการพัฒนาพื้นที่ เชื่อมโยงและใช้ข้อมูลในการสนับสนุนการพัฒนากลุ่มองค์กรสมาชิกและจัดทำแผนพัฒนาของสภาองค์กรชุมชนทุกระดับและติดตามงานพัฒนาของหน่วยงานภายในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจงานพัฒนาท้องที่/ท้องถิ่น และแจ้งต่อคนในชุมชนและสาธารณะ

3. พัฒนาแกนนำสภาองค์กรชุมชน สมาชิกสภาองค์กรชุมชน และสนับสนุนคนรุ่นใหม่ ให้เป็นแกนหลักในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน โดยเสริมสร้างความรู้ พัฒนาทักษะการจัดการและการพัฒนากลุ่ม/องค์กรเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น

4. ใช้การจัดทำแผนชุมชน สร้างการเรียนรู้ เรื่องราวของชุมชน แก้ไขปัญหาและให้ข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาพื้นที่และท้องถิ่น และสนับสนุนให้สภาองค์กรชุมชนตำบลเป็นกลไกหลักที่รับฟังและสะท้อนปัญหาในชุมชนได้ทุกเรื่อง

5. กำหนดเป้าหมาย ตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น เพื่อให้ทุกฝ่ายนำไปใช้ร่วมกัน และสร้างผลงานที่เป็นรูปธรรมเชิงประจักษ์ในระยะสั้นที่คนในชุมชนพอใจ และมีผลงานต่อเนื่องที่นำไปขยายผลได้และวางกติกาการดำเนินงานสภาฯเพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติที่ชัดเจน

6. รายงานปัญหาและผลที่เกิดขึ้นในตำบลอันเนื่องมาจากการดำเนินงานของภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และจัดทำรายงานประจำปีของสภาองค์กรชุมชนตำบล สถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในตำบล เพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทั่วไปทราบ

7. ขยายฐานสมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลให้ครอบคลุมเรื่องราวในชุมชน โดยประชาสัมพันธ์อย่างทั่วถึง ให้กลุ่ม/ชุมชนที่มีการดำเนินงานในพื้นที่มาจดแจ้งและเข้าร่วมเป็นสมาชิกสภาองค์กรชุมชนและใช้ระบบการสื่อสารที่มีพลัง เช่น วิทยุชุมชน หอกระจายข่าว เป็นต้น เป็นเครื่องมือในการประสานและสร้างความเข้าใจกับทุกภาคส่วนในสังคมทั้งท้องถิ่นและท้องที่

8. เชื่อมโยงและยกระดับการทำงานของสภาองค์กรชุมชน โดยประสานแผนการทำงานของสภาองค์กรชุมชนตำบลกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และการจัดทำแผนพัฒนาหมู่บ้าน/ตำบล/อำเภอ/จังหวัด

9. ใช้เวทีสภาองค์กรชุมชนตำบลนำเสนอปัญหาและงานพัฒนาด้านต่าง ๆ ของชุมชนและประสานเชื่อมโยงการทำงานกับสภาองค์กรชุมชนตำบลอื่น

10. พัฒนาพื้นที่สภาองค์กรชุมชนตำบลที่มีคุณภาพ มีรูปธรรมงานพัฒนาที่เข้มแข็ง เพื่อถอดองค์ความรู้ และพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้งานพัฒนาที่มีภาคประชาชนและองค์กรชุมชนเป็นแกนหลัก

จากกระบวนการหนุนเสริมการก่อตั้งสภาองค์กรชุมชนและแนวทางในการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนดังกล่าวข้างต้นจะเห็นว่ากระบวนการก่อตั้งสภาองค์กรชุมชนนั้นต้องอาศัยความร่วมมืออย่างจริงจังและจริงใจจากหลายฝ่ายในพื้นที่ท้องถิ่นเพื่อร่วมกันจัดตั้งและเมื่อจัดตั้งได้สำเร็จแล้วต้องมีการดำเนินโครงการกิจกรรมการพัฒนาหลายด้านเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับสภาองค์กรชุมชนนั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาข้อมูลทำความเข้าใจกับพื้นที่ พัฒนาแกนนำ พัฒนากระบวนการทำงาน พัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่เพื่อร่วมรับรู้ปัญหาและแนวทางในการทำงานร่วมกัน รวมถึงร่วมกันในการจัดทำแผนชุมชน รวมกันกำหนดเป้าหมาย กำหนดตัวชี้วัดของการพัฒนาชุมชนที่จะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็งต่อไป

การพัฒนาคุณภาพของสภาองค์กรชุมชน

การพัฒนาคุณภาพสภาองค์กรชุมชนเป็นแนวทางที่สำคัญแนวทางหนึ่งในเสริมความรู้ เพิ่มบทบาท เพิ่มศักยภาพในการทำงานของสภาองค์กรชุมชนให้ได้รับการยอมรับ และทำงานได้อย่างมีคุณภาพและประสิทธิภาพ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน)(2553, หน้า 23-30) ได้ใช้เวลาหลายปีถอดบทเรียน ถอดองค์ความรู้พื้นที่รูปธรรมสภาองค์กรชุมชนตำบล ซึ่งสามารถสรุปวิธีการสำคัญเพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพสภาฯ ซึ่งสภาฯ สามารถดำเนินการได้ด้วยตนเอง โดยสรุปดังนี้

1. สมาชิกสภาฯ ต้องฝึกฝน ทบทวนตนเองให้ยึดมั่นในเจตนารมณ์ของการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชน

สภาองค์กรชุมชนตำบลส่วนใหญ่ ถูกจัดตั้งมาจากการส่งเสริมจากภายนอก โดยเกินกว่า 70% จัดตั้งมาจากการส่งเสริมของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน) ดังนั้น ด่านแรกที่สำคัญ ที่แต่ละสภาฯ จะต้องพัฒนาตัวเองให้เข้มแข็งและเป็นที่น่าเชื่อถือ จากสมาชิกและคนภายนอกได้ คือ การยึดมั่นในหลักคิด หลักการประชาธิปไตยทางตรง หรือความเป็นรูปแบบสภาประชาชน ตามเจตนารมณ์ของการมีสภาฯ ดังที่กล่าวมาแล้วทั้งสามบทแรกหลักของสภาฯ ก็คือ สมาชิกสภาฯ จะต้องตระหนักถึงคุณค่า และศักดิ์ความเป็นมนุษย์ ที่ได้รับรองสถานะทางกฎหมายว่ามีส่วนร่วมสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นหลักการใหญ่ ที่ต้องแน่ชัด และไม่หวั่นไหว ดังนั้น การตกผลึกทางความคิด ในเจตนารมณ์ของสภาฯ จึงควรเป็นพื้นฐานคุณสมบัติของแกนนำสภาองค์กรชุมชนตำบล ที่

ต้องเปลี่ยนแปลงตัวเอง ก่อนที่จะเปลี่ยนแปลงคนอื่นเมื่อแกนนำเชื่อมั่น คนอื่น ๆ ก็จะเดินตาม ซึ่งเป็นหลักสัจธรรมอย่างแน่นอน

2. วางแผนขยายฐานสมาชิกเชิงรุก การวางแผนเพื่อขยายฐานสมาชิก สามารถทำได้ 2 วิธี คือ

2.1 การสื่อสารประชาสัมพันธ์โดยวิธีการนี้ อาจใช้ในรูปแบบการจัดให้มีอาสาสมัคร ในระดับหมู่บ้านแต่ละหมู่ หรือมอบหมายให้ผู้ที่เป็นสมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบล ซึ่งอาจเป็นผู้แทนระดับหมู่บ้านหรืออาสาสมัครคนอื่น ๆ ที่พร้อมทำงาน เพื่อสื่อสารกับชาวบ้านในระดับพื้นที่ และการสื่อสารผ่านสื่อต่าง ๆ ในชุมชนท้องถิ่น เช่น การชี้แจงในเวทีการประชุมของกำนันผู้ใหญ่บ้าน หรือการประชุมท้องถิ่น การประกาศเสียงตามสายในหมู่บ้าน การสื่อสารผ่านสถานะขององค์กรสมาชิก เช่น การทำงานร่วมกับกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบล เป็นต้น

2.2 ใช้เครื่องมือการกำหนดแผนยุทธศาสตร์ตำบล/ธรรมนูญตำบล/ผังตำบลโดยวิธีการเหล่านี้ สภาองค์กรชุมชนตำบล จะต้องจัดให้มีการประชุมสมาชิกสภาฯ ที่ต่อเนื่อง เพื่อร่วมกันคิดวิเคราะห์ทบทวนศักยภาพและปัญหาในตำบล มีการกำหนดเป้าหมายการเปลี่ยนแปลง ที่อยากเห็นในระดับตำบลร่วมกัน การดำเนินการในลักษณะนี้ เป็นการกำหนดเป้าหมายการเปลี่ยนแปลงของคนในตำบลร่วมกันก่อน ว่าอยากเห็นชีวิตคนในตำบลเป็นอย่างไร เช่น ต้องการเห็นคนในตำบลมีสวัสดิการในชีวิตที่ดี ตั้งแต่เกิดจนตาย ก็จะนำไปสู่การทบทวนกิจกรรมร่วมกันว่า คนในตำบลมีการจัดสวัสดิการชีวิตด้านใดบ้าง ถ้าไม่มีจะทำอย่างไรต่อไป หรือถ้ามีอยู่แล้ว จะยกระดับหรือทำให้เป็นเรื่องสำคัญในตำบลได้อย่างไร การใช้วิธีนี้ทำให้การขับเคลื่อนสวัสดิการชุมชน เป็นเป้าหมายร่วมของคนในตำบล สามารถลดความขัดแย้งส่วนบุคคลลง นำไปสู่การขยายผลทั้งด้านสมาชิกองค์กรและสมาชิกรายบุคคลได้อย่างรวดเร็ว

วิธีการที่กล่าวมา ให้ความสำคัญกับการคิดวางแผนขยายสมาชิก แสดงให้เห็นเจตนารมณ์ว่าคนทำงานขับเคลื่อนสภาองค์กรชุมชน ต้องการให้องค์กรชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับสภาฯมากขึ้น และยังส่งผลที่ดีต่อสมาชิกองค์กรอื่น ๆ ที่เพิ่มความเชื่อมั่นตามมา

อย่างไรก็ตาม เราไม่อาจจะให้สภาองค์กรชุมชนตำบล เป็นกลไกหลักที่สำคัญในตำบล ได้ในระยะเวลาอันสั้น การจัดตั้งสภาองค์กรชุมชน จึงเป็นจุดเริ่มต้นของแต่ละพื้นที่ ซึ่งสิ่งที่ควรคำนึงถึง คือ จะต้องมีข้อมูลองค์กรในชุมชนหรือตำบล ออกมาให้เห็นตัวเลขให้ได้ว่า กลุ่ม องค์กรต่าง ๆ ในตำบลมีจำนวนเท่าใด องค์กรใดมีสมาชิกมากน้อยแค่ไหน เมื่อแยกแยะได้ จะนำไปสู่การขยายกลุ่มเป้าหมายที่ตรงจุดที่สุด โดยควรเริ่มจากกลุ่มที่มีฐานคิดใกล้เคียงกันก่อน แล้วค่อยขยายไปสู่กลุ่มอื่น ๆ อย่างทั่วถึง

3. จัดทำแผนการพัฒนาองค์กรชุมชนและปฏิบัติตามแผนอย่างจริงจัง

การส่งเสริมและสนับสนุนให้องค์กรชุมชนในตำบลเกิดความเข้มแข็ง และสมาชิกองค์กรชุมชนรวมตลอดทั้งประชาชนทั่วไปสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน เป็นภารกิจหนึ่งใน 12 ข้อ ของสภาองค์กรชุมชนตำบล ในมาตราที่ 21 ดังนั้นความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนหรือกลุ่มเครือข่ายต่าง ๆ ที่

เข้ามาร่วมกันจดแจ้ง ในสภาองค์กรชุมชนตำบลนั้น ถือเป็นเป้าหมายหลักของสภาฯ ในทุกพื้นที่ สภาฯ จะต้องคิดและหาวิธีการต่าง ๆ ที่จะทำให้องค์กรชุมชน เกิดความเข้มแข็ง วิธีการสำคัญอย่างหนึ่ง ก็คือ การวางแผนการพัฒนากลุ่ม และองค์กรชุมชนโดยสภาฯ ควรจะนำข้อมูลกลุ่มต่าง ๆ ที่มีอยู่ในตำบลโดยภาพรวมมานำเสนอให้สมาชิกทุกคนได้รับทราบสถานะการดำรงอยู่ ทั้งที่เข้าร่วมสภาฯ และยังไม่ได้จดแจ้ง จากนั้นควรปรึกษาหารือกัน เพื่อกำหนดตัวชี้วัดคุณภาพกลุ่ม หรือองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง ว่าดูได้จากอะไร เมื่อตกลงกันได้แล้ว ก็ให้นำกลุ่มต่าง ๆ มาประเมินเปรียบเทียบตามตัวชี้วัดกลุ่ม องค์กรที่เข้มแข็ง จากนั้น ก็จะเห็นข้อมูลจริง ว่ามีกลุ่มใด องค์กรใด ที่ควรจะต้องพัฒนาเรื่องอะไรบ้าง และสภาฯ จะมีแผนในการยกระดับกลุ่ม หรือองค์กรชุมชนเหล่านั้นอย่างไร โดยกำหนดระยะเวลาที่ชัดเจนหรือ ROAD MAP เพื่อไปสู่เป้าหมายนั้น

การมีแผนการพัฒนากลุ่ม องค์กรชุมชน จึงเป็นสิ่งที่สำคัญ ในเวลานี้ ที่ทุกสภาฯ จะต้องทบทวนตนเอง และจัดทำแผนการพัฒนาอย่างจริงจัง แล้วลงมือปฏิบัติตามแผนงาน และร่วมกันติดตามประเมินผลร่วมกัน อย่างน้อย ในทุก 3 เดือน

4. จัดระบบบริหารจัดการภายในให้ยืดหยุ่นและมีธรรมาภิบาล

สภาองค์กรชุมชนตำบล จะต้องจัดระบบงาน และวิธีการทำงาน ในรูปแบบการบริหารที่ชัดเจนมากขึ้น โดยสภาฯ ที่ประสบความสำเร็จและมีรูปธรรมก้าวหน้าได้นั้น มักมีการวางระบบการบริหารจัดการไว้ ดังเช่น

4.1 พยายามจัดให้มีสมาชิกสภาฯ รับผิดชอบทำงานมาจากทุกหมู่บ้าน การทำเช่นนี้ จะทำให้สมาชิกครอบคลุมทุกหมู่บ้าน ช่วยให้ลดปัญหาข้อสงสัยเรื่องพรรคพวก ซึ่งเป็นความรู้สึกที่ล่อแหลมและเกิดขึ้นได้เร็วในกลุ่มชาวบ้าน

4.2 แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิกสภาฯ ให้กับทุกคน จะทำให้เป็นการใช้ความเก่ง ความถนัดที่เหมาะสม กับตัวบุคคล และการจัดทีมทำงานที่ทดแทนงานกันได้ ในสถานการณ์ที่ฉุกเฉิน

4.3 มีการประชุมต่อเนื่อง ตามความเหมาะสมของแต่ละสภาฯ โดยอาจเป็นการประชุมเฉพาะที่เน้นการติดตามผลการทำงาน ตามแผนงาน การทบทวนตนเองตามภารกิจสภาฯ หรือเป็นการประชุมในลักษณะการเปิดเวทีชาวบ้าน ต่อประเด็นปัญหาเฉพาะหน้า เป็นต้น

4.4 มีการกำหนดกติกา หรือธรรมนูญของกรรมการ ว่าสิ่งไหนควรปฏิบัติสิ่งไหนไม่ควรปฏิบัติ เช่น การตกลงเรื่องเวลา การเข้าร่วม การลา การประชุม ข้อตกลงบางอย่าง เช่น การไม่นำข้อมูลที่ยังไม่มีการสรุปจากที่ประชุมไปเปิดเผยต่อสาธารณะ เป็นต้น

4.5 จัดให้มีสำนักงานทำการของสภาฯ สำนักงานทำการของสภาฯ อาจมีลักษณะแตกต่างกันไปตามแต่ละพื้นที่ เช่น ตำบลแพรกหนามแดงจังหวัดสมุทรสงคราม ตำบลหนองปรง จังหวัดเพชรบุรี มีสำนักงานทำการ มีระบบการจัดเก็บเอกสาร ข้อมูล ตำบลอ่าวน้อย ตำบลหนองสาหร่าย จังหวัด

กาญจนบุรี มีสำนักงานและอุปกรณ์สำนักงาน ข้อมูลองค์กรสมาชิกอยู่ในระบบคอมพิวเตอร์ หรือบางสภาฯ ก็ได้ใช้สถานที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นสถานที่สำนักงาน

4.6 เปิดเผยบัญชีและรายงานทางการเงิน ผลการดำเนินงานให้เป็นเรื่องที่เปิดเผย โปร่งใส ลดปัญหาข้อสงสัยของชาวบ้าน อันอาจจะนำไปสู่ความขัดแย้งและการลาออกของสมาชิกสภาฯ ได้

5. ใช้ประเด็นงานที่โดดเด่นในพื้นที่ เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อน

สภาองค์กรชุมชนตำบล โดยทั่วไป มักจะเกิดจากผู้นำที่ขับเคลื่อนประเด็นงานต่าง ๆ ในชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ ดังนั้น เมื่อได้มีการจัดตั้งสภาฯ แล้ว สิ่งสำคัญที่จะใช้ให้เห็นเป็นรูปธรรม การมีสภาฯ คือ การสนับสนุนให้ประเด็นงานต่าง ๆ ที่กำลังดำเนินการอยู่โดยองค์กรชุมชน ได้มีแรงขับเคลื่อนให้เกิดการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาไปอย่างมีพลัง โดยสภาองค์กรชุมชน เป็นเวทีกลาง ในการปรึกษาหารือและสนับสนุนให้เกิดการขับเคลื่อน เช่น การขับเคลื่อนกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบล การขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน และที่อยู่อาศัย การขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การขับเคลื่อนเรื่องภูมิปัญญาวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่งการขับเคลื่อนงานที่ส่งผลต่อภาพรวม หรือคนส่วนใหญ่ในตำบล จากเนื้องานที่มีอยู่เดิม ย่อมจะทำให้สภาฯ สามารถสร้างการยอมรับได้โดยง่าย และเป็นที่น่าสนใจ เพราะเป็นการส่งเสริมการขับเคลื่อนงานที่ส่งผลต่อชุมชนท้องถิ่น โดยไม่มีผลประโยชน์ใด ๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนั้น การใช้ประเด็นงานสำคัญที่มีอยู่เดิมขับเคลื่อนให้เห็นผล อย่างเป็นรูปธรรม จึงเป็นวิธีการหนึ่งที่น่าสนใจ และทำได้ทันที

6. เชื่อมโยงกับกิจกรรมการพัฒนาด้านต่าง ๆ ที่หลากหลาย

สภาองค์กรชุมชนตำบล มักจะเริ่มมาจากกลุ่มบุคคล หรือองค์กรหลักๆ ในตำบล เช่น กองทุนสวัสดิการชุมชน กลุ่มแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน หรือเครือข่ายองค์กรการเงิน การจัดการทรัพยากร เป็นต้น ซึ่งการริเริ่มในระยะแรกๆ อาจจะจำกัดอยู่เฉพาะคนบางกลุ่ม หากไม่มีการขยายหรือเชื่อมโยงกลุ่มต่าง ๆ เข้ามา ความน่าสนใจของสภาฯ ก็จะถดถอยหรือหายไป

การไปผูกโยงกับองค์กรอื่น ๆ หรือการเชื่อมโยงภารกิจสภาฯ ไปสู่กิจกรรมอื่น ๆ ในชุมชน ตามมาตรา 21 เป็นการสร้างเครือข่ายในระดับพื้นที่ และขยายฐานสมาชิกหรือมวลชน ที่เป็นกลุ่มใหม่หรือที่เข้าถึงยากซึ่งการที่สภาฯ เข้าไปยึดโยงกับกลุ่มอื่น ๆ จะทำให้สภาฯ พัฒนาได้เร็วขึ้นและจะสามารถยกระดับเป็นเวทีกลางของตำบลหรือเป็นสภาฯ ที่คนในตำบล รู้สึกร่วมกันเป็นเจ้าของได้โดยง่าย

การร่วมมือกับกลุ่มองค์กร หรือเครือข่ายอื่น ๆ ทำให้สภาฯ ได้รับการยอมรับและไว้วางใจเพิ่มขึ้น สามารถได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มต่าง ๆ ในตำบล เช่น กรณีตำบลคลองตัน จังหวัดสมุทรสาคร ที่สามารถเชื่อมโยงกลุ่ม ประเด็นงานต่าง ๆ ขับเคลื่อนร่วมกันทั้งตำบล โดยมีเป้าหมายความสุขคนคลองตัน เป็นแกนหลักเชื่อมประสาน

7. ประสานการทำงานกับหน่วยงานภาคี รวมถึงภาคธุรกิจในตำบล

เป้าหมายสำคัญสภาฯ คือ การทำให้สภาฯ เป็นเวทีกลางขององค์กรทั้งตำบลโดยมีการสนับสนุนต่อเนื่องจากท้องถิ่น ดังนั้น สภาฯ ที่มีการจัดตั้งขึ้นแล้ว จำเป็นจะต้องประสานงานกับหน่วยงานในพื้นที่ ที่ใกล้ตัวที่สุด คือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพราะถือเป็นหน่วยบริหารจัดการในพื้นที่ การจับมือกับท้องถิ่นได้ เป็นข้อดี ที่จะทำให้สภาฯ สามารถระดมทุนได้รวดเร็ว ขยายความเชื่อมั่นกับสมาชิกได้ง่าย เช่น กรณีตำบลหนองสาหร่าย จังหวัดกาญจนบุรี เมื่อประสานงานกับท้องถิ่นได้ ก็จะนำไปสู่การชักชวนเครือข่ายอื่น ๆ ในท้องถิ่นตามมา ได้แก่ องค์กรภาคธุรกิจที่จัดตั้งอยู่ในพื้นที่ เช่น โรงงาน ห้างร้านต่าง ๆอย่างไรก็ดี สภาองค์กรชุมชน จะต้องรักษาระยะความสัมพันธ์ที่ดีกับท้องถิ่น และมีพฤติกรรมการดำเนินงานที่มุ่งประโยชน์กับส่วนรวมหรือสาธารณะเป็นหลัก โดยไม่ควรเข้าไปยึดติดกับฝ่ายการเมืองหรือตกเป็นเครื่องมือของฝ่ายการเมือง จนอาจทำให้เกิดข้อขัดแย้งตามมาภายหลัง

8. จัดเวทีสาธารณะ เสนอผลประจำปี และรายงานผลการดำเนินงานอย่างเปิดเผยโปร่งใส

สภาองค์กรชุมชนตำบล ที่เป็นต้นแบบ และสามารถเป็นศูนย์เรียนรู้ได้นั้นจะต้องเรียนรู้วิธีการที่จะนำเสนอตัวเองเป็น การจัดเวทีประชุมใหญ่ประจำปีก็ดีการจัดงานสมัชชาองค์กรชุมชนตำบลหรือเมืองก็ดี ล้วนเป็นกิจกรรมสำคัญ ที่จะสร้างชื่อเสียงให้กับภาคประชาชน และสามารถสร้างความเชื่อมั่นให้กับองค์กรชุมชนได้อย่างยิ่ง

การจัดเวทีระดับใหญ่ ๆ ดังกล่าว ส่วนใหญ่สภาฯ ที่เข้มแข็งแล้ว จะเรียนเชิญคคลสำคัญ ที่เกี่ยวข้องให้มาร่วมงาน เพื่อเป็นเกียรติในงาน เช่น การเชิญนายกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นายอำเภอ ปลัดอำเภอ พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด นักวิชาการภายนอก เป็นต้น เหล่านี้ ถือเป็นกลยุทธ์สำคัญ ในการจัดงาน และการจัดเวทีเช่นนี้ เป็นการตอกย้ำให้เห็นระบบการทำงานของสภาฯ ว่าตั้งอยู่ในหลักธรรมมาภิบาลที่สามารถตรวจสอบได้ โปร่งใสและเปิดเผย

9. ศึกษาเรียนรู้ แลกเปลี่ยนกับภายนอกต่อเนื่อง

สิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดการพัฒนาต่อยอดได้เร็วขึ้น คือการสร้างความเชื่อมั่นและการเรียนรู้ในกลุ่มสมาชิกสภาองค์กรชุมชน โดยตำบลที่มีการเติบโตก้าวหน้าได้ดี เช่น กรณีตำบลบ้านกุ่ม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตำบลหนองจิก จังหวัดสุโขทัย ตำบลละมอ จังหวัดตรัง เป็นต้น ตำบลเหล่านี้ได้จัดให้มีการพัฒนาศักยภาพแกนนำสภาฯ โดยการจัดการศึกษาดูงาน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับองค์กรหรือหน่วยงานภายนอกเสมอ และการสรุปบทเรียนร่วมกันในการทำงานของสมาชิกสภาฯ การเปิดใจยอมรับความรู้ใหม่และการแสวงหาความรู้ภายนอก จึงเป็นแรงกระตุ้น ที่สำคัญที่จะนำมาซึ่งการปรับปรุงตัวเองอย่างต่อเนื่อง หรือมีการนำ ความรู้ที่ได้มาปรับใช้ให้เหมาะสมกับพื้นที่ เช่น การระดมทุนเพื่อหารายได้ การจัดหลักสูตรการศึกษาท้องถิ่น การฟื้นฟูวัฒนธรรมภูมิปัญญาพื้นบ้าน เหล่านี้ ล้วนเป็นตัวอย่างที่ดีที่ได้จากการเรียนรู้และพัฒนาตัวเอง จากการศึกษาเรียนรู้ภายนอก

กล่าวได้ว่า วิธีการสำคัญที่จะทำให้สภาองค์กรชุมชนตำบล ยกระดับตัวเองไปสู่การเป็นสภาฯ ที่มีคุณภาพได้นั้น จำเป็นที่สภาฯ จะต้องเรียนรู้และพัฒนาตนเองต่อเนื่อง โดยจะต้องทบทวนในวิธีการสำคัญแต่ละข้อที่กล่าวมา ซึ่งบางสภาฯอาจมีการปฏิบัติที่อ่อนแก่ ไม่เท่ากัน แต่หากมีการปฏิบัติที่หวังผลการเปลี่ยนแปลงก็จะต้องใช้วิธีการเหล่านี้ให้เหมาะสมและเข้มข้นมากขึ้นอย่างไรก็ตาม ปัจจัยเงื่อนไขสำคัญ ที่จะขับเคลื่อนการพัฒนาให้เป็นจริงได้นั้น จำเป็นจะต้องมีผู้นำสภาฯ ที่เข้มแข็ง มีทักษะความสามารถพร้อมที่จะนำสภาองค์กรชุมชนตำบลเป็นกลไกพื้นที่กลาง ในการสร้างความเปลี่ยนแปลงในระดับตำบลได้

อย่างไรก็ตามองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญของสภาองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งและมีศักยภาพคือผู้นำสภาองค์กรชุมชนต้องมีความเป็นผู้นำที่ดี มีความรู้ มีศักยภาพในหลาย ๆ ด้าน และที่สำคัญคือเป็นมือประสานสิบทิศในชุมชนได้ ซึ่งทองใบ สิงสีทา นักส่งเสริมสภาองค์กรชุมชน ได้กล่าวถึงลักษณะผู้นำสภาฯ ที่ดีไว้ (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน), 2553ก, หน้า 31) ดังนี้

1. เป็นนักพูด งานสภาองค์กรชุมชนเป็น “งานขบวนการ” สภาองค์กรชุมชนตำบลจึงจำเป็นต้องมีนักพูด นักประชาสัมพันธ์ นักรณรงค์ นักจัดกระบวนการ เพื่อทำบทบาทในการกระตุ้นชักชวนประชาชนให้เข้าร่วมขบวนการสร้างพลังให้กับชุมชน

2. เป็นนักข้อมูล ซึ่งอาจจะมีภารกิจตั้งแต่การเป็นนักฟังที่ดี นักบันทึกข้อมูล นักนำข้อมูลมาใช้ประโยชน์และเผยแพร่หรือที่เรียกว่านักจัดการความรู้ หรือเสนอเป็นข้อมูลให้นักพูดเพื่อเผยแพร่สู่สาธารณะ

3. เป็นนักคิด นักวางแผน จะเป็นผู้เสนอความคิด ออกแบบการเคลื่อนงาน วางแผนการทำงาน เพื่อให้สภาองค์กรชุมชนได้ทำบทบาทหน้าที่ ให้เป็นที่พึ่งของประชาชนในท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง หรืออาจจะเรียกว่านักยุทธศาสตร์ ก็อาจจะทำให้เข้าใจได้ยากขึ้น

4. เป็นนักประสานความร่วมมือ งานสภาองค์กรชุมชนตำบลเป็นนวัตกรรมการพัฒนาที่ต้องอาศัยพลังจากภาคีต่าง ๆ มาร่วมกันพัฒนาโดยยึดพื้นที่ชุมชนท้องถิ่นเป็นพื้นที่เป้าหมายร่วมในการพัฒนา จึงจำเป็นต้องมี “มือประสานสิบทิศ” ที่จะประสานทรัพยากรต่าง ๆ จากภายนอกเข้ามาหนุนช่วยการเคลื่อนงาน

5. เป็นนักบริหารจัดการองค์กร เนื่องจากสภาองค์กรชุมชนตำบล มีผู้นำชุมชนจากองค์กรชุมชนและภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามาร่วมงานเพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ทั้งผู้นำองค์กรชุมชน ผู้นำท้องที่ ผู้นำท้องถิ่น รวมทั้งภาคีหน่วยงานต่าง ๆ ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องมีนักบริหารที่จะทำบทบาทในการบริหารคน บริหารงานบริหารผลประโยชน์เพื่อให้สภาองค์กรชุมชนสามารถขับเคลื่อนงานได้บรรลุเป้าหมาย

หากสภาองค์กรชุมชน ได้ผู้นำสภาฯ ที่มีลักษณะดังกล่าว เข้ามาร่วมงานกันมากขึ้น ย่อมเชื่อได้ว่า จะพัฒนาสภาฯ ไปสู่ความเข้มแข็งยั่งยืนและจะสามารถสร้างพื้นที่กลางของคนในชุมชนท้องถิ่นนั้นได้อย่างแน่นอน

ด้วยกระบวนการพัฒนาคุณภาพสภาองค์กรชุมชนดังกล่าวข้างต้นโดยที่สุดแล้วย่อมนำไปสู่สภาองค์กรชุมชนที่พึ่งประสงค์ หรือเป็นสภาองค์กรชุมชนที่มีคุณภาพ ซึ่งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)(2553ก, หน้า18-19) เห็นว่าควรประกอบด้วย คุณลักษณะดังต่อไปนี้

1. เป็นสภาฯ ที่มีระบบการบริหารจัดการพื้นฐาน ตามภารกิจหน้าที่สภาฯ โดยไม่บกพร่อง เช่น การกำหนดกติกาการประชุมสภาฯ ระเบียบกติกาสภาฯ ธรรมนูญสภาองค์กรชุมชน การประชุมที่ต่อเนื่องอย่างน้อยปีละ4 ครั้ง การจดแจ้งกลุ่ม องค์กรที่สมัครเป็นสมาชิกสภาฯ การรายงานผลประจำปี และการเสนอผู้แทนเข้าร่วมการประชุมในระดับจังหวัด

2. เป็นสภาฯ ที่มีฐานสมาชิกองค์กรชุมชน ที่หลากหลาย ครอบคลุมชุมชนหรือหมู่บ้าน ในระดับพื้นที่นั้น ซึ่งลักษณะนี้ สะท้อนถึงการเป็นสภาฯที่เปิดกว้าง และเป็นสภาฯของพื้นที่นั้น ๆ ได้จริง ๆ ไม่จำกัดอยู่เฉพาะบุคคลหรือบางกลุ่มเท่านั้น

3. เป็นกลไกกลาง ที่เชื่อมประสานงานกลุ่มองค์กรชุมชน ที่ทำงานพัฒนาในประเด็นงานต่าง ๆ ในพื้นที่นั้น ๆ ได้อย่างเป็นที่ยอมรับ โดยมีเครือข่ายองค์กร หรือประเด็นงานต่าง ๆ ขับเคลื่อนงานอย่างมีอิสระ ภายใต้การหนุนเสริมหรือเปิดพื้นที่ เชื่อมโยงงาน คน งบประมาณ จากสภาองค์กรชุมชนตำบล

4. มีแกนนำขับเคลื่อนงานต่อเนื่อง ทุกระดับ ทุกเพศ วัย ที่มีลักษณะคนสำนึกรักษ์ชุมชนท้องถิ่น ที่มีจิตใหญ่ ใจอาสา ที่ต้องการทำงานเพื่อถิ่นฐานโดยไม่มีผลประโยชน์ใด ๆ ส่วนตน เข้ามาเกี่ยวข้อง

5. เป็นสภาฯ ที่มีรูปธรรมการทำงาน จากองค์กรชุมชนรองรับ เช่น รูปธรรมการพัฒนาระบบสวัสดิการชุมชน การส่งเสริมอนุรักษ์ภูมิปัญญาวัฒนธรรม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ร่วมกับท้องถิ่น ท้องที่ สามารถเป็นที่เรียนรู้หรือศึกษาดูงาน ให้กับสภาองค์กรชุมชนตำบลอื่น ๆ ได้อย่างภาคภูมิใจ

6. เป็นสภาฯ ที่สามารถทำงานเชื่อมโยงกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือ อปท. ท้องที่ และหน่วยงานองค์กรทั้งภาครัฐ เอกชน ในพื้นที่ด้วยดี โดยไม่เกิดความขัดแย้ง หรือแข่งขัน มีลักษณะเป็นความร่วมมือ การประสานงานเพื่อการบูรณาการแผนงาน และงบประมาณที่ดี และมีสัมพันธภาพที่เหมาะสมอย่างเป็นอิสระ

7. มีแผนการพัฒนาองค์กรชุมชนทั้งที่จดแจ้ง และยังไม่จดแจ้งจัดตั้ง กับสภาองค์กรชุมชนทั้งนี้ เพื่อตอบสนองต่อเจตนารมณ์ของการมีสภาฯคือ เป็นกลไกสนับสนุนการพัฒนาความเข้มแข็งให้กับองค์กรชุมชนในพื้นที่

8. มีการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนในชุมชนท้องถิ่น หรือการป้องกันแก้ไขผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ

ตัวอย่างเช่น การขยายฐานงานกองทุนสวัสดิการชุมชน ให้เต็มทั้งพื้นที่ตำบล การพัฒนาและยกระดับกองทุนเพื่อการป้องกันและฟื้นฟูภัยพิบัติระดับตำบล

9. มีส่วนร่วมสำคัญต่อการขับเคลื่อนประเด็นงานหรือนโยบายสังคม ร่วมกับเครือข่ายสภาองค์กรชุมชนตำบล ระดับจังหวัด โดยคำนึงถึงประโยชน์ร่วมของประชาชน และท้องถิ่น โดยไม่แบ่งแยกหรือดำเนินกิจการได้เฉพาะตนเอง

10.สามารถระดมทุนและทรัพยากร เพื่อการดำเนินกิจกรรมกลาง และการบริหารจัดการได้อย่างต่อเนื่อง โดยมีแผนการระดมทุนและการจัดการงบประมาณที่มุ่งสู่อนาคต ที่ชี้ให้เห็นเจตนารมณ์ของการพึ่งพาตนเองเป็นสำคัญ

เครื่องมือหนุนเสริมการพัฒนาคุณภาพสภาองค์กรชุมชน

การพัฒนาสภาองค์กรชุมชนก็เช่นเดียวกับการพัฒนาชุมชนที่ต้องมีเครื่องมือที่เหมาะสมเพื่อให้การพัฒนานั้นมีคุณภาพและประสบความสำเร็จ เครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพองค์กรชุมชนก็เช่นเดียวกัน หากสภาฯ เข้าใจในหลักคิด กระบวนการ วิธีการ การจัดการของแต่ละเครื่องมือย่อมจะสามารถยกระดับตนเองไปสู่การเป็นสภาฯ ที่มีคุณภาพ น่าเชื่อถือ และมีความเป็นมืออาชีพมากขึ้น ที่สำคัญย่อมสามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาคนในพื้นที่ได้อย่างกว้างขวาง ซึ่งในที่นี้จะนำเสนอเครื่องมือ 2 เครื่องมือที่มักนิยมมาปรับใช้ได้แก่ 1)การจัดทำแผนแม่บทชุมชน (แผนชีวิตชุมชน) 2)การจัดทำผังตำบล สู่ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง ซึ่งทั้งสองเครื่องมือนั้นมีรายละเอียด (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน), 2553ก, หน้า 43-45) ดังนี้

1. การจัดทำแผนแม่บทชุมชน

แผนแม่บทชุมชน หรือแผนชีวิตชุมชน คือ กระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชนท้องถิ่น ที่ร่วมคิด ร่วมกันค้นหา เรียนรู้ เพื่อให้ชุมชนรู้และเข้าใจตนเอง โดยใช้การสำรวจปัญหาและศักยภาพตนเองเป็นเครื่องมือทำให้เกิดการทบทวนตนเองโดยการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น เพื่อกำหนดอนาคต และทิศทางการพัฒนาของชุมชนท้องถิ่น ที่มีชุมชนเป็นศูนย์กลาง มีความสัมพันธ์กับภาคีพัฒนา แบบเป็นหุ้นส่วนการพัฒนา แผนแม่บทชุมชนจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ และพัฒนาขีดความสามารถของชุมชน ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนา สู่ความร่มเย็นเป็นสุขอย่างยั่งยืน

การจัดทำแผนแม่บทชุมชน มีความสำคัญ อย่างน้อย 3 ประการ คือ

1. เกิดการรู้ตัวเอง เข้าใจตัวเอง เห็นคุณค่าตัวเอง แทนที่ชาวบ้านจะทำตามหน่วยงานอย่างเดียว จะเปลี่ยนมาเป็นการจัดการทุกอย่างด้วยตัวของตัวเอง

2. มีข้อมูล รับรู้ข้อมูล รู้ว่าทำเรื่องนี้ไปทำไม ทำไปเพื่ออะไร และรู้ว่าทำไปอะไรเพิ่มขึ้นหรือลดลง

3. กระบวนการทำแผนแม่บทชุมชน เป็นการเปลี่ยนความสัมพันธ์ให้กับชาวบ้านด้วยกันเอง และระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงาน มีการเชื่อมโยงการทำงานในลักษณะเป็นเครือข่าย

ด้วยความสำคัญดังกล่าวมานี้เอง เราจึงพบว่า มีตำบลที่สนใจนำเครื่องมือนี้ไปสู่การปฏิบัติและได้เกิดผลดีต่อชุมชน มาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 เป็นต้นมา โดยมีตำบลไม้เรียงจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้นแบบและพี่เลี้ยงสำคัญ ต่อมาตำบลที่สนใจทำอย่างจริงจัง ได้กลายเป็นตำบลต้นแบบ และมีการพัฒนาและได้รับการสนับสนุนการพัฒนามาอย่างต่อเนื่องเช่นกัน

ชุมชนที่สนใจจะจัดทำแผนแม่บทชุมชน สามารถที่จะศึกษาขั้นตอนต่อไปนี้ และนำไปประยุกต์ใช้หรือนำไปคิดต่อให้เหมาะสมกับชุมชนท้องถิ่นของตนเองโดยขั้นตอนในการจัดทำแผนแม่บทชุมชน มีดังนี้

ขั้นที่ 1 ค้นหาแกนนำชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่มีใจรักษ์ในท้องถิ่นตนเอง เพื่อสร้างทีมงานที่จะร่วมจัดทำแผนแม่บทชุมชน สร้างความเข้าใจที่ชัดเจนร่วมกัน

ขั้นที่ 2 จุดประกายความคิดชุมชน เป็นขั้นตอนกระตุ้นให้คนในชุมชนหันมาใส่ใจชุมชนของตัวเอง โดยอาจจัดเป็นเวทีพูดคุย เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนตื่นตัว ถึงปัญหาวิกฤติที่เกิดขึ้น และเห็นความหวังที่จะอยู่รอดร่วมกัน

ขั้นที่ 3 ศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน ที่มา คุณค่า สิ่งดีงามของชุมชน ทำให้สมาชิกเห็นถึงที่มา ตัวตนที่แท้จริงของตนเอง และเกิดเป็นความรักในท้องถิ่น โดยให้มีคนสามรุ่น คือ เด็กเยาวชน ผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุ อยู่ร่วมกัน ซึ่งจะเป็นพลังสำคัญในการนำพาชุมชนให้รอดพ้นวิกฤติ

ขั้นที่ 4 สำรวจ รวบรวมข้อมูล กำหนดประเด็นที่อยากรู้ เพื่อเก็บข้อมูลเช่น รายรับ-รายจ่าย หนี้สิน ปัญหาและศักยภาพวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ทั้งนี้การสำรวจข้อมูลบางเรื่องใช้แบบสอบถาม บางเรื่องใช้เวที หรือการพูดคุยซึ่งแล้วแต่ละคนแตกต่างกันไปตามสภาพพื้นที่ อย่างไรก็ตาม ควรมีการจดบันทึกไว้

ขั้นที่ 5 วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล เพื่อเข้าใจสถานการณ์และกำหนดอนาคตของชุมชน ในขั้นตอนนี้ ต้องหาวิธีให้สมาชิกในชุมชนได้เห็นข้อมูลทั้งหมดร่วมกัน และได้มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สังเคราะห์

ขั้นที่ 6 ยกร่างแผนชุมชน บางชุมชนเสนอแผนออกเป็นสามส่วน เพื่อให้ง่ายต่อการนำไปใช้ คือ สิ่งที่ชุมชนทำได้เอง สิ่งที่ชุมชนร่วมกับภายนอก และสิ่งที่ต้องขอรับการช่วยเหลือจากหน่วยงานสนับสนุนภายนอก

ขั้นที่ 7 ประชาพิจารณ์แผนชุมชน เปิดให้สมาชิกได้ร่วมกันพิจารณาถึงความถูกต้องตามเจตนาของคนส่วนใหญ่ ความเป็นไปได้ ความเหมาะสมของการนำแผนไปปฏิบัติ จัดลำดับความสำคัญและวิธีการที่จะทำแผนให้สำเร็จ

ขั้นที่ 8 นำแผนไปสู่การปฏิบัติ คือ การนำกิจกรรมไปปฏิบัติให้เกิดผล โดยให้ผู้เกี่ยวข้องแต่ละเรื่องร่วมคิด ตัดสินใจและทำเองมากที่สุด เป็นกิจกรรมที่ทำด้วยทุนที่ชุมชนมีอยู่ก่อน

ขั้นที่ 9 ทบทวนปรับปรุง เมื่อทำงานจริง อาจไม่ตรงตามที่คิด สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นเรื่องปกติ ต้องมีการทบทวนเป็นระยะ เพื่อปรับกิจกรรมและวิธีการให้เหมาะสม

ขั้นที่ 10 ประเมินผลและสรุปบทเรียน เป็นขั้นตอนที่จะติดตามดูว่าแผนชุมชนที่ทำมาได้ผลเป็นอย่างไร เพื่อสรุปเป็นบทเรียนนำกลับมาใช้ปรับปรุง หรือถอดเป็นองค์ความรู้ให้ชุมชนอื่น ได้เรียนรู้ต่อไป

ด้วยเครื่องมือหลักนี้ ย่อมเชื่อได้ว่า จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่นนั้นอย่างแน่นอน ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับบริบทของชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ จะพิจารณาปรับใช้เป็นหลัก

2. การจัดทำผังตำบล สู่ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง

ผังตำบล คือ ผังที่อธิบายถึงผลกระทบ วิถีชีวิต เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ซึ่งการวางผัง เป็นการเสริมพลังในพื้นที่ เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาร่วมกัน อันเป็นการแก้ไขปัญหาที่ตรงกับความต้องการของพื้นที่ นอกจากนี้ยังเป็นเครื่องมือที่ใช้กำหนดแผนชีวิตของชุมชน โดยจะทำให้เห็นภาพรวมของพื้นที่ เป็นเครื่องมือในการรวมคน จัดกระบวนการให้คนเข้ามาร่วมแก้ไขปัญหาวางแผนการพัฒนาที่มุ่ง เน้นการจัดการตนเอง ของคนในพื้นที่เป็นหลัก(กนิษฐา ปรีชาพีชคุปต์ อ้างถึงใน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), 2553ก, หน้า 63)

2.1 เป้าหมายการจัดทำผังตำบล ภายใต้การจัดทำผังตำบลนั้น มีเป้าหมายสำคัญของการจัดทำผังตำบลคือ

2.1.1 เกิดการร่วมมือทำงาน ในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาที่เน้นการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2.1.2 เกิดทีมงาน ภาคี และมีการเชื่อมโยงองค์กรชาวบ้าน ในการทำงาน

2.1.3 ชาวตำบลมีเครื่องมือ (ฐานข้อมูล/ผังตำบล) ในการพัฒนาที่สอดคล้องกับปัญหาทรัพยากร สภาพแวดล้อมและความต้องการของคนในพื้นที่

2.1.4 เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับพื้นที่ เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างในระดับนโยบาย

2.1.5 ทำให้ชุมชนมีข้อมูลของตนเอง ที่สามารถบอกเล่า ให้ภายนอกในลักษณะเป็นเจ้าของการพัฒนาและเป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ เพียงอย่างเดียว เนื่องจากกระบวนการที่ได้มาซึ่งข้อมูลเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่

2.2 ผู้เกี่ยวข้องกับการจัดทำผังตำบล

การที่จะทำให้ผังตำบลเป็นเครื่องมือที่ทรงพลัง สร้างการเปลี่ยนแปลง ในการขับเคลื่อนแก้ไขปัญหาของพื้นที่ ตำบลนั้นจะต้องเป็นผังที่เกิดจากการเชื่อมโยงคนในพื้นที่มาทำงานร่วมกัน เพราะ

พวกเขาเหล่านั้นเป็นผู้ที่รู้จักพื้นที่ รู้จักปัญหาของตนเองมากที่สุด อย่างไรก็ดี แม้ว่าในการจัดทำผังตำบลจะเน้นที่ชาวบ้านในชุมชนผู้เป็นเจ้าของปัญหาเป็นแกนหลักในการทำงาน แต่ต้องอาศัยความร่วมมือกับภาคส่วนอื่น ๆ ประกอบด้วย

2.2.1 ผู้นำท้องถิ่น ท้องที่

2.2.2 ปราชญ์ชาวบ้าน

2.2.3 ผู้เดือดร้อนในมิติต่าง ๆ

2.2.4 หน่วยงานในท้องถิ่น

2.2.5 ภาคีและภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

2.2.6 สถาปนิกชุมชน หรือแกนนำชุมชนที่เข้าใจเรื่องราวนั้น ๆ ด้วยดี

3. กระบวนการจัดทำผังตำบล

กระบวนการจัดผังตำบล มีขั้นตอนหลักที่สำคัญ ที่สภาองค์กรชุมชนตำบลต่าง ๆ สามารถนำไปปรับใช้ในพื้นที่ของตนเองได้ดังนี้

3.1 สร้างความเข้าใจ ในขั้นตอนนี้ จะให้ความสำคัญกับการสร้างความเข้าใจว่า การจัดทำผังตำบลมีความสำคัญอย่างไร ทำไปเพื่ออะไร ทำไมต้องทำ ทำแล้วจะได้อะไร ภาพรวมกระบวนการขั้นตอนหลักๆ ของการทำงาน จัดตั้งทีมงานระดับตำบลหรือหาแนวร่วม ขึ้นมารับผิดชอบจัดทำ กำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ของการจัดทำผังตำบลและการวางแผนการทำงานในขั้นตอนนี้ ควรจะได้ตัวแทนพื้นที่รูปธรรมขึ้นมาบอกเล่า และมีผู้ส่งเสริมหรือบุคคลภายนอก ให้การสังเคราะห์ความรู้ ยกระดับจะยิ่งทำให้เกิดความเชื่อมั่นมากยิ่งขึ้น

3.2 จัดทำข้อมูล ข้อมูล ณ ที่นี้ ก็คือ ข้อมูลจริงในพื้นที่ ทั้งข้อมูลมือหนึ่ง (มาจากชาวบ้านหรือผู้มีปัญหาโดยตรง) และข้อมูลมือสอง (มาจากข้อมูลหน่วยงานที่จัดเก็บไว้ เช่น ข้อมูล จปฐ. ข้อมูล อสม. ซึ่งสิ่งสำคัญในกระบวนการจัดทำผังตำบลนั้น จะเน้นข้อมูลมือหนึ่งเป็นหลัก เพราะเป็นข้อมูลเชิงการเคลื่อนไหวและเป็นข้อมูลที่มีกลุ่มหรือบุคคลรองรับ ในการจัดทำข้อมูลในขั้นตอนนี้ จะประกอบด้วยข้อมูล 3 ประเภท คือ

3.2.1 ข้อมูลบริบทพื้นที่ เพื่อให้เข้าใจ เข้าถึงวิถีชีวิตชุมชน อย่างไม่ตัดสินเอาเอง ข้อมูลในส่วนนี้ประกอบด้วย กายภาพ ประวัติศาสตร์ หมู่บ้าน ประชากรเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สุขภาพอนามัย ประเพณี สภาพปัญหาในพื้นที่ประชากร โครงการต่าง ๆ

3.2.2 ข้อมูลแผนที่ทำมือ คือ ข้อมูลที่เขียนด้วยมือของชาวบ้าน ที่ช่วยกันวาดแต่งทั้งในลักษณะที่แสดงจุด เช่น สถานที่สำคัญ วัด โรงเรียน อนามัย ลักษณะเป็นรูปเส้น เช่น ถนน แม่น้ำ เส้นทางรถไฟ และลักษณะที่เป็นรูปปิด เช่น แหล่งน้ำ ที่ทำกิน ที่นา ผืนป่า แผนที่ทำมือ ถือเป็นเครื่องมือสำคัญ ในการที่จะทำให้คนในชุมชนรู้จักพื้นที่ รู้ตัวตน รู้ปัญหา และศักยภาพของตนเอง

การที่ชาวบ้าน ได้จินตนาการหน้าตาหมู่บ้านตนเอง จะช่วยให้ง่ายต่อการวิเคราะห์เชื่อมโยงชุมชนไปสู่การกำหนดอนาคต

3.2.3 ข้อมูล GIS คำว่า GIS ย่อมาจากคำว่า Geographic Information System คือ ข้อมูลในระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ ซึ่งต้องอาศัยการทำงานในระบบคอมพิวเตอร์ ในการจัดทำผังตำบล โดยใช้ข้อมูล GIS นี้ มีหลักสำคัญคือ การจับพิกัดขอบเขตที่ดิน ทั้งภาพรวมใหญ่และรายแปลงย่อย และการนำข้อมูลจากเครื่องGIS ไปเข้าสู่ฐานข้อมูลในระบบคอมพิวเตอร์ โดยทั่วไปการจัดทำข้อมูลด้วยระบบ GIS มักใช้เวลานาน ดังนั้น เราจึงควรเลือกทำข้อมูลเฉพาะในพื้นที่ที่มีปัญหาเร่งด่วนขึ้นมาใช้งานก่อน

3.3 วิเคราะห์ข้อมูล หลังได้ข้อมูลประเภทต่าง ๆ มาแล้ว ในระดับที่พอใช้ได้ ควรจัดประชุมแกนนำอีกครั้ง เพื่อนำเสนอข้อมูล เติมเต็ม และวิเคราะห์ร่วมกัน โดยหลักสำคัญ คือ

3.3.1 วิเคราะห์ ปัญหา จุดอ่อน จุดด้อย ความต้องการของชุมชน

3.3.2 วิเคราะห์การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัว

3.3.3 วิเคราะห์ศักยภาพของตำบล

3.4 จัดทำผังวิเคราะห์ ในขั้นตอนนี้ คือ การนำข้อมูลที่ได้จากการจัดเก็บของแต่ละหมู่บ้านมาทำ การวิเคราะห์ใส่ในแผนที่ โดยแยกเป็นรายหมู่บ้าน จากนั้นก็ประมวลผลเป็นภาพระดับตำบล

3.5. วางผังตำบล ผังตำบลที่ปรากฏมา จะถูกใช้เป็นเครื่องมือระบุสภาพตำบลในปัจจุบัน ซึ่งเรียกว่า ผังปัจจุบัน จากนั้น ก็ให้ชาวบ้านเป็นผู้กำหนดผังการใช้พื้นที่ในอนาคต ทั้งในด้านการจัดการน้ำ ที่ดิน ทรัพยากร การเพาะปลูก การอนุรักษ์ จากนั้น ก็ให้นำผังตำบลในฉบับที่ร่างขึ้นนี้ นำไปประชาคมรายหมู่บ้าน เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล แลกเปลี่ยน เติมเต็ม และการระดมความคิดเพื่อการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น เมื่อได้ครบทุกหมู่บ้าน ก็นำมาสู่การปรับปรุง และนำเสนอในเวทีประชาคมตำบลอีกครั้ง เพื่อให้ผังตำบลได้ฉบับสมบูรณ์

3.6 วางแผนพัฒนาตำบล ในขั้นนี้ ก็คือ การรวบรวมแผนงานของแต่ละหมู่บ้าน มาจัดทำเป็นแผนงานหลักในระดับตำบล หรือการจัดทำเวทีประชาคมตำบล เพื่อพิจารณาแผนงานที่จะดำเนินการ

3.7 นำแผนไปสู่การปฏิบัติ โดยบางแผนงาน ก็ดำเนินการได้เลย โดยคนที่เป็นเจ้าของปัญหา หรือเสนอแผนต่อ อปท. เพื่อบรรจุเป็นแผนของหน่วยงาน และบางแผนงานก็นำไปสู่การผลักดันทางนโยบาย

จะเห็นได้ว่า ทุกขั้นตอน จะต้องมีการประชุมเพื่อร่วมแลกเปลี่ยน ระดมความคิด รับรองความถูกต้อง ทั้งในระดับกลุ่มย่อย ระดับชุมชนและระดับตำบลแต่สิ่งที่สำคัญคือ การมีข้อมูลที่ชัดเจนที่น่าเชื่อถือ นำมาสู่การตระหนักร่วมของคนในตำบล

อย่างไรก็ตาม การจัดทำผังตำบล อาจมีลักษณะเทคนิคบางประการที่จะแตกต่างกันไปตามบริบทพื้นที่ ดังนั้น จึงควรให้ความสำคัญว่า ผังตำบล เป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ไม่ใช่การมุ่งเน้นการทำเพื่อให้ได้ผังหรือข้อมูล หรือเพื่อใช้ของบประมาณจากท้องถิ่นหรือหน่วยงานเป็นหลัก แต่ควรเป็นเครื่องมือ ที่จะนำผู้คนเรียนรู้ไปด้วยกัน เพื่อไปสู่การจัดการตนเองของคนทั้งตำบล

บทสรุป

สภาองค์กรชุมชนเกิดขึ้นจากแนวคิดการมีพื้นที่กลางในระดับชุมชนท้องถิ่น ที่ประชาชนในชุมชนสามารถใช้เป็นพื้นที่ในการแลกเปลี่ยน พูดคุย กำหนดอนาคตของตนเองในนามของขบวนประชาสังคมโดยมีกฎหมายรองรับ ซึ่งถือเป็นการเปิดพื้นที่ทางการเมืองรูปแบบใหม่ในชุมชนท้องถิ่น ในอีกมุมหนึ่งสภาองค์กรชุมชนคือรูปธรรมของการกระจายอำนาจจากส่วนกลางสู่ภาคประชาสังคมและชุมชนท้องถิ่น

ฉะนั้นในแง่มุมของการพัฒนา สภาองค์กรชุมชนถือเป็นองค์กรภาคประชาชนที่มีพลังในการขับเคลื่อนในพื้นที่เป็นอย่างมากเพราะมีกฎหมายรองรับ (พรบ.สภาองค์กรชุมชน 2551) สิทธิตามกฎหมายในการรวมกลุ่มกันเป็นสภาองค์กรชุมชนที่จะเรียกร้อง ปกป้อง คุ้มครองชุมชนท้องถิ่นของตนเองได้โดยถูกต้องชอบธรรม อย่างไรก็ตามแม้จะมีสิทธิในการรวมกลุ่มตามกำหนดกฎหมายแต่สิทธิดังกล่าวไม่ได้ให้อำนาจในการทำ สั่งการ หรือมีค่าตอบแทนใด ๆ การทำส่วนใหญ่ของสภาองค์กรชุมชนเป็นการทำงานโดยผู้นำชุมชนที่มีศักยภาพ และมีจิตวิญญาณชุมชนในการรวมกลุ่มกันทำงานด้วยจิตอาสา ไม่สามารถสั่งการอะไรได้ จึงทำให้ในบางพื้นที่ที่ผู้นำมีความเข้มแข็งสภาองค์กรชุมชนก็สามารถดำเนินการไปได้ด้วยดีประสบความสำเร็จ สามารถเป็นปาก เป็นเสียงให้กับชุมชนได้ ขณะเดียวกันสภาองค์กรชุมชนใดขาดผู้นำที่มีศักยภาพสภาองค์กรชุมชนนั้นล้มลุกคลุกคลาน ไม่สามารถทำงานให้กับชุมชนท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ดังนั้น การพัฒนาให้องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็ง มีประสิทธิภาพและสามารถทำงานได้เต็มศักยภาพ จึงเป็นหน้าที่ที่นักพัฒนาชุมชนต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในการหนุนเสริม พัฒนาให้สภาองค์กรชุมชนในพื้นที่ต่าง ๆ ทำงานตามเต็มศักยภาพตามขอบเขตที่กฎหมายได้กำหนดไว้ และเปิดโอกาสให้ทำได้เพื่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้มีความยั่งยืนต่อไป

คำถามทบทวน

ให้นักศึกษาอภิปรายและตอบคำถามต่อไปนี้ ให้ถูกต้อง

1. แนวคิดสภาองค์กรชุมชนเกิดจากสาเหตุใด ทำสภาองค์กรชุมชนจึงมีความสำคัญ

2. สภาองค์กรชุมชน มีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างไร

3. พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 มีความเป็นมาอย่างไร อธิบายโดยสังเขป

4. เจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 คืออะไร

5. การจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนมีขั้นตอนอย่างไร อธิบายโดยสังเขป

6. โครงสร้างของสภาองค์กรชุมชนมีกี่ระดับ อะไรบ้าง แต่ละระดับประกอบด้วยอะไรบ้าง

7. ตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชนกำหนดให้หน่วยงานใดบ้างมีหน้าที่ส่งเสริมกิจการของสภาองค์กรชุมชน บอกมาอย่างน้อย 5 หน่วยงาน

8. การหนุนเสริมการพัฒนาสภาองค์กรชุมชน ควรมีกระบวนการอย่างไร อธิบายให้เข้าใจ

9. การพัฒนาคุณภาพของสภาองค์กรชุมชนมีความสำคัญอย่างไร มีกระบวนการอย่างไร มีเครื่องมือในการหนุนเสริมอะไรบ้าง

10. นักศึกษาจงยกกรณีตัวอย่างสภาองค์กรชุมชนในพื้นที่ของตนเองแล้วอธิบายว่า สภาองค์กรชุมชนดังกล่าวมีบทบาท มีความสำคัญ และมีประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่อย่างไร

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กรกฤษณ์ จงจัดกลาง. (2551). **การศึกษาความเป็นไปได้ในการบรรลุวัตถุประสงค์ของพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 กรณีศึกษาตำบลสุขเกษมอำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

โกวิทย์ พวงงาม. (2553). **การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น.** กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.

ไททัศน์ มาลา. (2553). **บทบาทในการทำงานร่วมกันระหว่างสภาองค์กรชุมชนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น.** วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ประภาส ปิ่นตบแต่ง อัญชลี แย้มพยนต์ และศิริพร ยอดกมลศาสตร์. (2555). **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ กระบวนการขับเคลื่อนสภาองค์กรชุมชน ก้าวย่างผ่านปัญหามุ่งหาความสำเร็จ.** กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

ปาริชาติ วลัยเสถียร. (2556). **ชุมชน และลักษณะของความเป็นชุมชน ใน เอกสารประกอบการเสวนา เรื่อง "ชุมชนไทยในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง"** (อดีต-ปัจจุบัน-อนาคต). (เอกสารอัดสำเนา).

ประเวศ วะสี. (2537). **ยุทธศาสตร์ทางปัญญาแห่งชาติ.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ประสาน บุญโสภาคย์, ศรีราชา เจริญพาณิชย์, พวงผกา บุญโสภาคย์. (2552). **รายงานการศึกษาพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551.** กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

พรรณทิพย์ เพชรมาก. (2551). **รายงานผลการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดตั้งและพัฒนากิจการของสภาองค์กรชุมชนตำบล**. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน).

พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551. **ราชกิจจานุเบกษา.** ฉบับกฤษฎีกา 125, 31 ก(8 กุมภาพันธ์): 26-28.

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม. (2541). **ประชาคมตำบล: หมายเหตุจากนักคิด.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

มูลนิธิสถาบันวิจัย และพัฒนานโยบาย. (2554). **รายงานการประเมินผลการดำเนินงานของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2550-2552.** กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). (2550). **สภาองค์กรชุมชน: รวมพลังสร้างความเข้มแข็งของชุมชน.** กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

_____. (2552. **ขวบปีที่ผ่านกับการสานสร้างสภาองค์กรชุมชน.** กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

_____. (2553ก). **คู่มือการจัดตั้งและพัฒนากิจการของสภาองค์กรชุมชนตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551.** พิมพ์ครั้งที่3. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

_____. (2553ข). **รายงานผลการดำเนินงานการส่งเสริมจัดตั้งและพัฒนากิจการของสภาองค์กรชุมชนตำบลตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551.** กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

_____. (2554). **รายงานผลการดำเนินงานการส่งเสริมจัดตั้งและพัฒนากิจการของสภาองค์กรชุมชนตำบลตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551.** กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

_____. (2555). **คู่มือคนทำงานเพื่อการส่งเสริมชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง.** กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

_____. (2557). **การพัฒนาคุณภาพสภาองค์กรชุมชนตำบล.** กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน).

สุธิดา บัวสุขเกษม. (2554). **แนวทางการพัฒนาบทบาทของสภาองค์กรชุมชนในการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน กรณีศึกษาตำบลหนองประดู่ อำเภอเลาขวัญจังหวัดกาญจนบุรี**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

หิรัญญ์ หิรัญญพิพัฒน์. (2551). **บทบาทสภาองค์กรชุมชนกับการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น: ศึกษากรณีสภาองค์กรชุมชน ตำบลหนองสาหร่าย จังหวัดกาญจนบุรี**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2553). **ประชาธิปไตยชุมชน: รัฐศาสตร์สำหรับสภาองค์กรชุมชน.**กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

บรรณานุกรม

กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. (2530). **การพึ่งตนเอง: ศักยภาพในการพัฒนาชนบท.** กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.

กาญจนา แก้วเทพ. (2538). **การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน.** กรุงเทพมหานคร: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย.

_____. (2538). **เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน.** กรุงเทพมหานคร: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย.

_____. (2540). **ภาพรวมของ "พัฒนาการขององค์กรชุมชน" ใน องค์กรชุมชน กลไกเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.** กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

กรมพัฒนาชุมชน. (2542). **การเสริมสร้างความเข็มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤตฉบับชุมชน.** กรุงเทพฯ : บพิธการพิมพ์.

กรกฤษณ์ จงจัดกลาง. (2551). **การศึกษาความเป็นไปได้ในการบรรลุวัตถุประสงค์ของพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 กรณีศึกษาตำบลสุขเกษมอำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา.** วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

กิ่งเทียน ลาภรวย. (2546**). "การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มของสมาชิกในการดำเนินงานศูนย์ส่งเสริมและผลิตภัณฑ์ข้าวชุมชน ตำบลดอนทราย อำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี".** วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

โกวิทย์ พวงงาม. (2553). **การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น.** กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

กิตติศักดิ์ ปรกติ. (2550). **สิทธิของบุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน.** กรุงเทพฯ : วิญญูชน

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2543). **การจัดการเครือข่าย: กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา**. กรุงเทพฯ : ส.เอเชียเพรส

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. (2536). **การบริหารงานพัฒนาชนบท.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

จิตติ มงคลชัยอรัญญา. (2540). **การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา.** กรุงเทพมหานคร: เอกสารประกอบการเรียนภาควิชาการพัฒนาชุมชน, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2529**). แนวคิดการพัฒนาแบบพึ่งตนเองบ้านกับเมือง.** กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.

ชาติชาย ณ เชียงใหม่. (2533). **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับพฤติกรรมทางการเมืองของชาวนาในภาคเหนือ. รัฐกับหมู่บ้านไทยศึกษา**. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ณัฐพร รังคสิริ. (2552**). ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งในการพัฒนาชุมชนขององค์กรชุมชนในจังหวัด กรณีศึกษามูลนิธิฮักเมืองน่านและภาคีเครือข่าย.**วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์.

ไททัศน์ มาลา. (2553). **บทบาทในการทำงานร่วมกันระหว่างสภาองค์กรชุมชนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น.** วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

_____. (2554). **สภาองค์กรชุมชน: บนเส้นทางที่ไม่ได้โรยด้วยกลีบกุหลาบ.ใน “การเมือง” ของ “รัฐ” และ “ท้องถิ่น” ไทย ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ รวมบทความวิชาการและงานวิจัย การ ประชุมวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์แห่งชาติครั้งที่ 11 (พ.ศ. 2553) Proceedings of the 11th National Conference on Political Science and Public Administration (2010)**. มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์.

ทวีศักดิ์ นพเกสร. (2542). **วิกฤตสังคมไทย 2540 กับบทบาทวิทยากรกระบวนการ** เล่มที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม ธนาคารออมสิน.

ทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช. (2548). **การบริหรสังคมกับโครงสร้างสังคมไทย.** กรุงเทพฯ : มิสเตอร์ ก๊อปปี้ (ประเทศไทย).

ธีรพงษ์ แก้วหาวงษ์. (2543). **กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง : ประชาคม ประชาสังคม.** ขอนแก่น : โครงการจัดตั้งมูลนิธิเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ชมรมนักวิชาการสาธารณสุข ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.

ธนา ประมุขกุล. (2554). **เครือข่าย**. วารสารส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อม, (3 กรกฎาคม-กันยายน 2544).

นราภรณ์ หะวานนท์. (2550). **ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.).

นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร. (2549). **การพัฒนาองค์กรชุมชน.** กรุงเทพฯ: บริษัท เอกซ์เปอร์เน็ท จำกัด.

นฤมล นิราทร. (2542). **การสร้างเครือข่ายการทำงาน** : คู่มือ (เอกสารอัดสำเนา).

บัณฑร อ่อนดำ และวิริยา น้อยวงศ์ นยางค์.(2553). **ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชนบท: ประสบการณ์ของประเทศไทย**. สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ประเวศ วะสี. (2537). **ยุทธศาสตร์ทางปัญญาแห่งชาติ.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ประเวศ วะสี. (2540). **ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคน ศักยภาพแห่งความสร้างสรรค์.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.

_____. (2531). **พึ่งตนเองในชนบท: อีกบทหนึ่งของการทบทวนโลกทัศน์แห่งการพึ่งตนเอง.** ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ปรีชา วงศ์ทิพย์. (2555). **การพัฒนาชุมชนประยุกต์: แนวคิดและการบูรณาการ.** พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ: สถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข(สรส.). บริษัท ดีไซน์ ดีไลท์ จำกัด.

ปาริชาติ วลัยเสถียร. (2556). **ชุมชน และลักษณะของความเป็นชุมชน ใน เอกสารประกอบการเสวนา เรื่อง "ชุมชนไทยในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง"** (อดีต-ปัจจุบัน-อนาคต). (เอกสารอัดสำเนา).

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2543). **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.** กรุงเทพฯ: สานักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.).

_____. (2552). **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.** กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข(สรส.).

ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และชัยวัฒน์ ถิระพันธุ์. (2546**). สื่อสารกับสังคมเครือข่าย.**กรุงเทพฯ : เอกสารประกอบการฝึกอบรมหลักสูตร 3 "การสร้างเครือข่ายที่มีพลัง" สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชากร.

ปาน กิมปี. (2540). **การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน.** วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต พัฒนาศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปริญญา สิงห์เรือง. (2551). ชุมชนเข้มแข็ง : **กรณีศึกษาบ้านดอนหมู ตำบลขามเปี้ย อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี**. ปริญญาศิลปะศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์และการพัฒนา คณะศิลปะศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ประสาน บุญโสภาคย์, ศรีราชา เจริญพาณิชย์, พวงผกา บุญโสภาคย์. (2552). **รายงานการศึกษาพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551.** กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพฯ: นานมีบุคส์พับลิเคชั่นส์.

พัฒน์ บุณรัตพันธุ์. (2517). **การสร้างพลังชุมชนโดยขวนการพัฒนาชุมชน.** กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด

พนม ลิ้มอารีย์. (2522). **กลุ่มสัมพันธ์.** ภาควิชาการแนะแนวและจิตวิทยาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.(เอกสารอัดสำเนา)

ไพรัตน์ เดชะรินทร์. (2524). **การบริหารงานพัฒนาชุมชน.** กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม. (2541). **ประชาคมตำบล : หมายเหตุจากนักคิด.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

พิมพวัลย์ ปรีดาสวัสดิ์. (2530). **เครือข่ายสังคมกับการดูแลสุขภาพของตนเอง** ใน พิมพวัลย์ ปรีดาสวัสดิ์ และคณะ(บรรณาธิการ). การดูแลสุขภาพตนเองทัศนะทางสังคมวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล.

พระมหาสุทิตย์ อาภากโร(อบอุ่น)เขียน/เรียบเรียง และปาริชาติ วลัยเสถียร บรรณาธิการ. (2547). **เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2539). **นิติศาสตร์แนวพุทธ.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด.

พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551. **ราชกิจจานุเบกษา.** ฉบับกฤษฎีกา 125, 31 ก(8 กุมภาพันธ์): 26-28.

พรรณทิพย์ เพชรมาก บรรณาธิการ. (2550). **สภาองค์กรชุมชน : รวมพลังสร้างความเข้มแข็งของชุมชน.**สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน).

พรรณทิพย์ เพชรมาก. (2551). **รายงานผลการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดตั้งและพัฒนากิจการของสภาองค์กรชุมชนตำบล.** กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน).

ภมรรัตน์ สุธรรม. (2546). **พลวัตรชุมชนกับการพึ่งตนเองในภาคตะวันตก.** กรุงเทพฯ: สถาบันวิถีทัศน์.

มูลนิธิสถาบันวิจัย และพัฒนานโยบาย. (2554). **รายงานการประเมินผลการดำเนินงานของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2550-2552.** กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 128 ตอนพิเศษ 152 ง, 14 ธันวาคม 2554, เอกสารอัดสำเนา

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2537). **การพัฒนาชุมชนจากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ.** กรุงเทพฯ : บางกอกบล็อก.

ศุภวัฒน์ ปภัสสราภาญจน์. (2558). **ความเข้มแข็งและศักยภาพของสภาองค์กรชุมชนในจังหวัดสุพรรณบุรี.** วารสารการบริหารท้องถิ่น ปีที่ 8 ฉบับที่ 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2558).(เอกสารอัดสำเนา)

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2526**). การพัฒนาชุมชน.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

_____. (2541). **การพัฒนาชุมชนแบบจัดการ.** กรุงเทพฯ : หจก. เอมี เทรดดิ้ง.

_____. (2545). **การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท** ฉบับรวมชุด. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย.

_____. (2550). **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). (2550). **สภาองค์กรชุมชน : รวมพลังสร้างความเข้มแข็งของชุมชน.** กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

_____. (2552. **ขวบปีที่ผ่านกับการสานสร้างสภาองค์กรชุมชน.** กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

_____. (2553ก). **คู่มือการจัดตั้งและพัฒนากิจการของสภาองค์กรชุมชนตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551.** พิมพ์ครั้งที่3. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

_____. (2553ข). **รายงานผลการดำเนินงานการส่งเสริมจัดตั้งและพัฒนากิจการของสภาองค์กรชุมชนตำบลตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551.** กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน). (2554). **เอกสารประกอบการประชุม สมัชชาเครือข่ายองค์กรชุมชน สานพลังชุมชนท้องถิ่นและภาคีสู่การจัดการตนเองและการประชุมในระดับชาติของสภาองค์กรชุมชนตำบล ครั้งที่ 1/2554**. กรุงเทพฯ: บริษัท วิสคอมเซ็นเตอร์ จำกัด.

_____. (2555). **คู่มือคนทำงานเพื่อการส่งเสริมชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง.** กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

_____. (2557). **การพัฒนาคุณภาพสภาองค์กรชุมชนตำบล.** กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน).

สัมพันธ์ เตชะอธิก. (2540). **NGOs อีสาน.** กรุงเทพฯ : บริษัทพิมพ์ดี.

_____. (2540). **พัฒนาความเข็มแข็งขององค์กรชาวบ้าน.** กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. (2537**). ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น : คู่มือและทิศทางการพัฒนาผู้นำชาวบ้านเพื่อแก้ปัญหาในชนบท**. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.

_____. (2549). **การเรียนรู้และการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนเพื่อชุมชนเป็นสุข**. ภาควิชาพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. (เอกสารอัดสำเนา)

เสถียร เหลืองอร่าม. (2549). **หลักการบริหารงานบุคคล.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : โพธิ์สามต้นการพิมพ์.

สายันต์ ไพรชาญจิตร์. (2549). **กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชนด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น.** กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.).

สาวิณี รอดสิน. (2554). **ชุมชนเข้มแข็ง : กรณีศึกษาชุมชนบ้านปางจำปี ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่.**(เอกสารอัดสำเนา)

สายพิรุณ น้อยสิริ. (2530). **ปัจจัยที่ส่งเสริมการพัฒนาองค์กรประชาชนในชนบท: ศึกษาเฉพาะกรณีธนาคารข้าว บ้านโนนขุย ตำบลชุมพวง อำเภอชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา.** วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุชาดา มีสงฆ์. (2535). **เครือข่ายชาวบ้าน : กระบวนการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ประสบการณ์การทำงานเฉพาะกรณีพื้นที่รับผิดชอบของ DISAC ท่าแร่และอุดรธานี.** สังคมพัฒนา ปีที่ 20 ฉบับที่ 2/2553.

สุนันทา เลาหนันท์.(2531). **การพัฒนาองค์กร.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งรัตนา.

สุเมธ ตันติเวชกุล. (2530). **ปัจจัยทางสังคมกับการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของไทย.** กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุพัต เมืองศรีนุ่น. (2545). **บทบาทและศักยภาพขององค์กรชุมชนในการจัดการปัญหาทรัพยากรท้องถิ่น กรณีศึกษา : การปลูกข้าวหอมมะลิในพื้นที่ดินเค็ม อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชศรีมา.** ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาชุมชนและชนบท. มหาวิทยาลัยมหิดล.

สุธิดา บัวสุขเกษม. (2554). **แนวทางการพัฒนาบทบาทของสภาองค์กรชุมชนในการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน กรณีศึกษาตำบลหนองประดู่ อำเภอเลาขวัญจังหวัดกาญจนบุรี.** วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สีลาภรณ์ นาครทรรพ. (2541). **“แนวคิดเกี่ยวกับเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม : ระดับกลุ่ม/ชุมชน” ใน เอกสารการพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

สิน สื่อสวน. (2530). **ปัจจัยที่ส่งเสริมการพัฒนาองค์กรประชาชนในเมือง : ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์เครดิตยูเนี่ยนชุมชนหลังบ้านมนังคศิลา เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร.** กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (เอกสารอัดสำเนา)

เสรี พงศ์พิศ. (2547). 100 **ร้อยคำที่ควรรู้.** กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.

สนธยา พลศรี. (2545). **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

_____. 2550. **เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน.**กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์.

_____. (2556). **การพัฒนาความสามารถของบุคคลและกลุ่ม.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

สุนันทา เลาหนันท์. (2531). **การพัฒนาองค์การ.** พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา.

หิรัญญ์ หิรัญญพิพัฒน์. (2551). **บทบาทสภาองค์กรชุมชนกับการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น: ศึกษากรณีสภาองค์กรชุมชน ตำบลหนองสาหร่าย จังหวัดกาญจนบุรี.** วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2553). **ประชาธิปไตยชุมชน: รัฐศาสตร์สำหรับสภาองค์กรชุมชน.**กรุงเทพ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

อุทิศ สมบัติ และคณะ. (2549). **“การจัดการองค์กรชุมชนรูปแบบใหม่”.** รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.).

อคิน รพีพัฒน์. (2531). **ปัญหาการพัฒนาชนบท บทเรียนจากกรณียกกระบัตร โครงการพัฒนาชนบทลุ่มน้ำแม่กลอง**. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์. (2540). **ระบบการศึกษากับชุมชน : กรอบความคิดและข้อเสนอเพื่อการวิจัย**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

อินสอน บัวเขียว. (2545). **สาระสำคัญการบริหารงานชุมชน.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พราบ.

ภาคผนวก

พระราชบัญญัติ

สภาองค์กรชุมชน

พ.ศ. ๒๕๕๑

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.

ให้ไว้ ณ วันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๑

เป็นปีที่ ๖๓ ในรัชกาลปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้ประกาศว่า

โดยที่เป็นการสมควรมีกฎหมายว่าด้วยสภาองค์กรชุมชน

พระราชบัญญัตินี้มีบทบัญญัติบางประการเกี่ยวกับการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคล ซึ่งมาตรา ๒๙ ประกอบกับมาตรา ๖๔ และมาตรา ๖๕ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย บัญญัติให้กระทำได้โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยคำแนะนำและยินยอมของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ดังต่อไปนี้

มาตรา ๑ พระราชบัญญัตินี้เรียกว่า “พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. ๒๕๕๑”

มาตรา ๒ พระราชบัญญัตินี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

มาตรา ๓ ในพระราชบัญญัตินี้

“ชุมชน” หมายความว่า กลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันโดยมีผลประโยชน์และวัตถุประสงค์ร่วมกัน เพื่อช่วยเหลือหรือสนับสนุนกัน หรือทำกิจกรรมอันชอบด้วยกฎหมายและศีลธรรมร่วมกัน หรือดำเนินการอื่นอันเป็นประโยชน์ร่วมกันของสมาชิก มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องและมีระบบบริหารจัดการและการแสดงเจตนาแทนกลุ่มได้

“ชุมชนท้องถิ่น” หมายความว่า ชุมชนที่อยู่ร่วมกันในพื้นที่หมู่บ้านหรือตำบล

“ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม” หมายความว่า ชุมชนท้องถิ่นซึ่งเกิดขึ้นก่อนประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐

“องค์กรชุมชน” หมายความว่า องค์กรซึ่งเป็นการรวมของชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ซึ่งจดแจ้งการจัดตั้งตามพระราชบัญญัตินี้ ทั้งนี้ ไม่ว่าประชาชนจะจัดตั้งกันขึ้นเอง หรือโดยการแนะนำหรือสนับสนุนของหน่วยงานของรัฐ เอกชน หรือองค์กรพัฒนาเอกชน

“ผู้นำชุมชน” หมายความว่า ประธานกรรมการของชุมชนท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม หรือชุมชนอื่น หรือหัวหน้ากลุ่ม หรือผู้ดำรงตำแหน่งที่เรียกชื่ออย่างอื่นที่มีฐานะเป็นผู้นำของชุมชนท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมหรือชุมชนอื่นในลักษณะเดียวกัน

“สมาชิก” หมายความว่า สมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบล

“หมู่บ้าน” หมายความว่า หมู่บ้านตามกฎหมายว่าด้วยลักษณะการปกครองท้องที่ และให้หมายความรวมถึงชุมชนที่จัดตั้งขึ้นตามประกาศของทางราชการ

“ตำบล” หมายความว่า เขตพื้นที่ในความรับผิดชอบของเทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล เขตในกรุงเทพมหานคร หรือเขตพื้นที่ที่กฎหมายเรียกชื่อเป็นอย่างอื่น

“จังหวัด” หมายความรวมถึง กรุงเทพมหานคร

“รัฐมนตรี” หมายความว่า รัฐมนตรีผู้รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้

มาตรา ๔ ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้

หมวด ๑
สภาองค์กรชุมชนตำบล

มาตรา ๕ ผู้แทนชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในแต่ละหมู่บ้านซึ่งได้จดแจ้งการจัดตั้งไว้กับผู้ใหญ่บ้าน และผู้แทนชุมชนอื่นในตำบลซึ่งได้จดแจ้งการจัดตั้งไว้กับกำนัน ทั้งนี้ โดยการ

จดแจ้งการจัดตั้งได้กระทำก่อนวันประชุม อาจประชุมปรึกษากันจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลขึ้นสภาหนึ่งเพื่อปฏิบัติภารกิจตามพระราชบัญญัตินี้ได้

การได้มาซึ่งผู้แทนชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในแต่ละหมู่บ้าน และการได้มาซึ่งผู้แทนชุมชนอื่นในตำบลให้เป็นไปตามที่ผู้นำชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในแต่ละหมู่บ้าน หรือผู้นำชุมชนอื่นในตำบลแล้วแต่กรณีปรึกษาหารือกัน โดยให้มีผู้แทนชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในแต่ละหมู่บ้าน หมู่บ้านละสี่คนและผู้แทนชุมชนอื่นในตำบลชุมชนละสองคน

การประชุมปรึกษากันตามวรรคหนึ่ง ต้องมีผู้แทนชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในแต่ละหมู่บ้าน และผู้แทนชุมชนอื่นในตำบลมาร่วมประชุมไม่น้อยกว่าร้อยละหกสิบของผู้แทนชุมชนทุกประเภทตามวรรคสองรวมกัน จึงจะเป็นองค์ประชุม และต้องเห็นสอดคล้องต้องกันให้จัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลไม่น้อยกว่าร้อยละหกสิบของจำนวนผู้แทนชุมชนทุกประเภทตามวรรคสอง

เมื่อกำนันได้รับจดแจ้งการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลแล้วให้ออกใบรับการจดแจ้งให้เป็นหลักฐานและส่งบัญชีรายชื่อให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ทราบ

ในกรณีที่ตำบลหรือหมู่บ้านใดไม่มีกำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน ให้จดแจ้งการจัดตั้งชุมชนหรือจดแจ้งการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบล แล้วแต่กรณี ไว้กับผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือในกรณีเขตกรุงเทพมหานคร ให้จดแจ้งไว้กับผู้อำนวยการเขต และให้ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือผู้อำนวยการเขต แล้วแต่กรณี ออกใบรับการจดแจ้งไว้เป็นหลักฐาน และแจ้งให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ทราบ

หลักเกณฑ์ วิธีการ และแบบการจดแจ้งการจัดตั้งชุมชน ชุมชนท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมตามวรรคหนึ่ง และการจดแจ้งการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลตามวรรคสี่และวรรคห้าให้เป็นไปตามที่สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ประกาศกำหนด

มาตรา ๖ สภาองค์กรชุมชนตำบล ประกอบด้วย

(๑) สมาชิกซึ่งเป็นผู้แทนของชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในแต่ละหมู่บ้านและผู้แทนชุมชนอื่นในตำบล ซึ่งได้รับการคัดเลือกและมีจำนวนตามที่ที่ประชุมตามมาตรา ๕ กำหนด

(๒) สมาชิกผู้ทรงคุณวุฒิ มีจำนวนไม่เกินหนึ่งในห้าของจำนวนสมาชิกตาม (๑)

ในวาระเริ่มแรกให้ที่ประชุมตามมาตรา ๕ กำหนดจำนวนและคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิตาม (๒) ในวาระต่อไป การกำหนดจำนวนและการคัดเลือกให้เป็นไปตามผลการปรึกษาหารือของสมาชิกตาม (๑) ทั้งนี้ ให้คัดเลือกจากผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งเป็นที่เคารพหรือยอมรับนับถือของชุมชนในตำบลนั้น

มาตรา ๗ สมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลตามมาตรา ๖ (๑) และ (๒) ต้องมีคุณสมบัติและไม่มีลักษณะต้องห้าม ดังต่อไปนี้

(๑) มีภูมิลำเนาหรือถิ่นที่อยู่เป็นประจำ หรือมีชื่อในทะเบียนบ้านตามกฎหมายว่าด้วยทะเบียนราษฎรในหมู่บ้านในตำบลนั้นเป็นเวลาติดต่อกันไม่น้อยกว่าหนึ่งปีจนถึงวันคัดเลือก

(๒) ไม่เป็นหรือเคยเป็นผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง สมาชิกสภาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้มีตำแหน่งในพรรคการเมือง หรือเจ้าหน้าที่ของพรรคการเมืองในระยะเวลาหนึ่งปีก่อนวันคัดเลือก

(๓) ไม่เคยสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา สมาชิกสภาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือเข้ารับการสรรหาเป็นสมาชิกวุฒิสภา ในระยะเวลาหนึ่งปีก่อนวันคัดเลือก

(๔) ไม่เคยได้รับโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก เว้นแต่เป็นโทษสำหรับความผิดที่ได้กระทำโดยประมาทหรือความผิดลหุโทษ

มาตรา ๘ สมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลมีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละสี่ปีนับแต่วันคัดเลือก

ในกรณีที่สมาชิกพ้นจากตำแหน่งก่อนวาระ ให้ดำเนินการคัดเลือกสมาชิกใหม่แทนภายในกำหนดเวลาหกสิบวันนับแต่วันที่ตำแหน่งสมาชิกว่างลง เว้นแต่วาระของสมาชิกเหลือไม่ถึงหนึ่งร้อยแปดสิบวันจะไม่ดำเนินการให้ได้มาซึ่งสมาชิกแทนก็ได้ กรณีที่มีการดำเนินการให้ได้มาซึ่งสมาชิกแทนตำแหน่งที่ว่างให้สมาชิกผู้นั้นอยู่ในตำแหน่งได้เพียงเท่ากำหนดเวลาที่เหลืออยู่ของผู้ซึ่งตนแทน ทั้งนี้ ให้นำความในมาตรา ๕ และมาตรา ๖ มาใช้บังคับโดยอนุโลม

เมื่อครบกำหนดเวลาตามวรรคหนึ่งให้ดำเนินการคัดเลือกสมาชิกใหม่ภายในหกสิบวันนับแต่วันที่ครบวาระ ในระหว่างที่ยังมิได้มีการคัดเลือกสมาชิกขึ้นใหม่ ให้สมาชิกที่พ้นจากตำแหน่งตามวาระนั้นอยู่ในตำแหน่งเพื่อปฏิบัติหน้าที่ต่อไป

มาตรา ๙ นอกจากการพ้นจากตำแหน่งตามวาระ สมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลอาจพ้นจากตำแหน่งด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง ดังต่อไปนี้

(๑) ตาย

(๒) ลาออกโดยยื่นหนังสือลาออกต่อประธานสภาองค์กรชุมชนตำบล

(๓) สภาองค์กรชุมชนตำบลมีมติด้วยคะแนนเสียงไม่น้อยกว่าสองในสามของจำนวนสมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลทั้งหมดที่มีอยู่ให้พ้นจากตำแหน่งโดยเห็นว่ามีความประพฤติในทางที่จะนำมาซึ่งความเสื่อมเสียต่อชุมชน

(๔) ขาดคุณสมบัติหรือมีลักษณะต้องห้ามตามมาตรา ๗

(๕) กระทำการอันเป็นการต้องห้ามตามมาตรา ๑๒

(๖) มีการยุบเลิกสภาองค์กรชุมชนตำบล

การวินิจฉัยการพ้นจากตำแหน่งตามมาตรานี้ให้เป็นอำนาจของสภาองค์กรชุมชนตำบลซึ่งต้องมีคะแนนเสียงไม่น้อยกว่าสองในสามของจำนวนสมาชิกทั้งหมดที่มีอยู่

มาตรา ๑๐ เมื่อสภาองค์กรชุมชนตำบลมีเหตุต้องยุบเลิก ให้ประธานสภาองค์กรชุมชนตำบลที่อยู่ในตำแหน่งขณะมีการยุบเลิกสภาองค์กรชุมชนตำบล แจ้งการยุบเลิกต่อกำนัน และเมื่อกำนันได้รับการแจ้งการยุบเลิกสภาองค์กรชุมชนตำบลแล้ว ให้กำนันออกใบรับแจ้งการยุบเลิกไว้เป็นหลักฐานและให้แจ้งไปยังสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ได้ทราบด้วย

ในกรณีที่ตำบลไม่มีกำนัน เมื่อสภาองค์กรชุมชนตำบลมีเหตุต้องยุบเลิก ให้ประธานสภาองค์กรชุมชนตำบลที่อยู่ในตำแหน่งขณะมีการยุบเลิกสภาองค์กรชุมชนตำบล แจ้งการยุบเลิกต่อผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือในกรณีเขตกรุงเทพมหานคร ให้แจ้งการยุบเลิกต่อผู้อำนวยการเขตและให้ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือผู้อำนวยการเขต แล้วแต่กรณี ออกใบรับแจ้งการยุบเลิกไว้เป็นหลักฐาน และให้แจ้งไปยังสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ได้ทราบด้วย

หลักเกณฑ์ วิธีการ และแบบการจดแจ้งการยุบเลิกสภาองค์กรชุมชนตำบล ให้เป็นไปตามที่สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ประกาศกำหนด

มาตรา ๑๑ ในกรณีที่มีการยุบเลิกสภาองค์กรชุมชนตำบลใด ให้โอนบรรดาทรัพย์สินที่เหลืออยู่ทั้งหมดแก่หน่วยงานของรัฐหรือองค์กรสาธารณะตามที่ที่ประชุมสภาองค์กรชุมชนตำบลเห็นสมควร

การโอนบรรดาทรัพย์สินหากไม่ได้จัดการตามที่กำหนดในวรรคหนึ่ง ให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) เป็นผู้ดำเนินการให้เสร็จสิ้นและแจ้งให้ที่ประชุมในระดับจังหวัดของสภาองค์กรชุมชนตำบลทราบ

มาตรา ๑๒ สมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลต้อง

(๑) ไม่ช่วยเหลือหรือสนับสนุนการหาเสียงเลือกตั้งของผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง สมาชิกสภาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

(๒) ไม่กระทำการอันเป็นการฝ่าฝืนกฎหมายและศีลธรรมอันดี

(๓) ไม่สมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา สมาชิกสภาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือเข้ารับการสรรหาเป็นสมาชิกวุฒิสภา

มาตรา ๑๓ ในกรณีที่สมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลพ้นจากตำแหน่งยังไม่ครบหนึ่งปีและได้สมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา สมาชิกสภาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือเข้ารับการสรรหาเป็นสมาชิกวุฒิสภา ห้ามมิให้ผู้นั้นเป็นสมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลเป็นเวลาหนึ่งปีนับแต่วันสมัครเข้ารับเลือกตั้งหรือเข้ารับการสรรหาแต่ไม่ได้รับเลือกตั้งหรือสรรหา แล้วแต่กรณี

มาตรา ๑๔ เมื่อมีการยุบและรวมเขตหมู่บ้านตามกฎหมายว่าด้วยลักษณะปกครองท้องที่ให้สมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลซึ่งเป็นผู้แทนองค์กรชุมชนในหมู่บ้านเดิมที่ถูกยุบหรือถูกรวมยังคงเป็นสมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลต่อไปจนกว่าสมาชิกภาพจะสิ้นสุดลงตามวาระหรือพ้นจากตำแหน่งด้วยเหตุอื่น

เมื่อมีการแยกพื้นที่บางส่วนของหมู่บ้านใดขึ้นเป็นหมู่บ้านใหม่ ให้สมาชิกสภาองค์กรชุมชนซึ่งเป็นผู้แทนองค์กรชุมชนในหมู่บ้านเดิมยังคงเป็นสมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลอยู่ต่อไป โดยให้สมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลที่มีภูมิลำเนาอยู่ของหมู่บ้านใดก็ให้เป็นสมาชิกสภาองค์กรชุมชนซึ่งเป็นผู้แทนองค์กรชุมชนของหมู่บ้านนั้น จนกว่าสมาชิกภาพจะสิ้นสุดลงตามวาระ และจัดให้มีการคัดเลือกสมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลซึ่งเป็นผู้แทนองค์กรชุมชนให้ครบตามจำนวนที่กำหนด ทั้งในหมู่บ้านเดิมและหมู่บ้านที่จัดตั้งขึ้นใหม่

มาตรา ๑๕ ในคราวประชุมสภาองค์กรชุมชนตำบลครั้งแรก ให้สมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลเลือกกันเองเป็นประธานสภาคนหนึ่ง และรองประธานสภาสองคนเป็นรองประธานสภาคนที่หนึ่งและรองประธานสภาคนที่สอง

มาตรา ๑๖ ประธานสภา มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

(๑) เรียกและดำเนินการประชุมสภาองค์กรชุมชนตำบล

(๒) ควบคุมและดำเนินกิจการของสภาองค์กรชุมชนตำบลให้เป็นไปตามกติกาและมติของสภาองค์กรชุมชนตำบล

(๓) ออกกติกาและคำสั่งใด ๆ เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยในการประชุม

(๔) เป็นผู้แทนสภาองค์กรชุมชนตำบลในกิจการที่เกี่ยวกับบุคคลภายนอก

(๕) แต่งตั้งเลขานุการสภาโดยความเห็นชอบของสมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบล

(๖) อำนาจและหน้าที่อื่นตามที่มีกฎหมายบัญญัติไว้

มาตรา ๑๗ รองประธานสภา มีอำนาจและหน้าที่ช่วยประธานสภาในกิจการอันเป็นอำนาจหน้าที่ของประธานสภา หรือปฏิบัติการตามที่ประธานสภามอบหมาย

มาตรา ๑๘ เลขานุการสภา มีหน้าที่รับผิดชอบงานธุรการและการจัดการประชุม และงานอื่นใดตามที่สภาองค์กรชุมชนตำบลมอบหมาย

มาตรา ๑๙ สภาองค์กรชุมชนตำบลต้องจัดให้มีการประชุมอย่างน้อยปีละสี่ครั้ง เพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามภารกิจของสภาองค์กรชุมชนตำบลนั้น

นอกจากการประชุมตามวรรคหนึ่ง เมื่อสมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลเข้าชื่อกันไม่น้อยกว่าหนึ่งในสี่ของจำนวนสมาชิกทั้งหมดยื่นหนังสือร้องขอให้เปิดการประชุม ประธานสภาองค์กรชุมชนตำบลต้องจัดให้มีการประชุมภายในเจ็ดวันนับแต่วันที่ได้รับคำร้อง

มาตรา ๒๐ การประชุมสภาองค์กรชุมชนตำบล ต้องมีสมาชิกมาประชุมไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกทั้งหมดที่มีอยู่จึงจะเป็นองค์ประชุม การลงมติของที่ประชุมให้ถือเสียงข้างมาก สมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลคนหนึ่งให้มีเสียงหนึ่งในการลงคะแนน ถ้ามีคะแนนเสียงเท่ากันให้ประธานในที่ประชุมมีสิทธิออกเสียงเพิ่มขึ้นอีกเสียงหนึ่งเป็นเสียงชี้ขาด

มาตรา ๒๑ ให้สภาองค์กรชุมชนตำบล มีภารกิจดังต่อไปนี้

(๑) ส่งเสริมและสนับสนุนให้สมาชิกองค์กรชุมชนอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของชุมชนและของชาติ

(๒) ส่งเสริมและสนับสนุนให้สมาชิกองค์กรชุมชนร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานของรัฐในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนและประเทศชาติอย่างยั่งยืน

(๓) เผยแพร่และให้ความรู้ความเข้าใจแก่สมาชิกองค์กรชุมชน รวมตลอดทั้งการร่วมมือกันในการคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

(๔) เสนอแนะปัญหาและแนวทางแก้ไขและการพัฒนาต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อนำไปประกอบการพิจารณาในการจัดทำแผนพัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

(๕) เสนอแนะปัญหาและแนวทางแก้ไข หรือความต้องการของประชาชนอันเกี่ยวกับการจัดทำบริการสาธารณะของหน่วยงานของรัฐ หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

(๖) จัดให้มีเวทีการปรึกษาหารือกันของประชาชนเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการให้ความคิดเห็นต่อการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานของรัฐหรือเอกชนที่มีผลหรืออาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติ สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน ทั้งนี้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานของรัฐซึ่งเป็นผู้ดำเนินการหรือเป็นผู้อนุญาตให้ภาคเอกชนดำเนินการต้องนำความเห็นดังกล่าวมาประกอบการพิจารณาด้วย

(๗) ส่งเสริมและสนับสนุนให้องค์กรชุมชนในตำบลเกิดความเข้มแข็งและสมาชิกองค์กรชุมชนรวมตลอดทั้งประชาชนทั่วไปในตำบลสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

(๘) ประสานและร่วมมือกับสภาองค์กรชุมชนตำบลอื่น

(๙) รายงานปัญหาและผลที่เกิดขึ้นในตำบลอันเนื่องจากการดำเนินงานใด ๆ ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานของรัฐ โดยรายงานต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง

(๑๐) วางกติกาในการดำเนินกิจการของสภาองค์กรชุมชนตำบล

(๑๑) จัดทำรายงานประจำปีของสภาองค์กรชุมชนตำบล รวมถึงสถานการณ์ด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในตำบล เพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทั่วไปทราบ

(๑๒) เสนอรายชื่อผู้แทนสภาองค์กรชุมชนตำบลเพื่อไปร่วมประชุมในระดับจังหวัดของสภาองค์กรชุมชนตำบล จำนวนสองคน

มาตรา ๒๒ ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานของรัฐส่งเสริม สนับสนุน และให้ความร่วมมือ รวมตลอดทั้งชี้แจงทำความเข้าใจแก่สภาองค์กรชุมชนตำบลและชุมชนทุกประเภทตามที่ร้องขอ

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่สภาองค์กรชุมชนตำบลอยู่ในเขตอาจให้การอุดหนุนค่าใช้จ่ายในการดำเนินการของสภาองค์กรชุมชนตำบลเป็นเงินอุดหนุนทั่วไปตามที่กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นกำหนด

ในการกำหนดตามวรรคสองให้กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นหารือกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ด้วย

มาตรา ๒๓ ในการปฏิบัติภารกิจตามมาตรา ๒๑ สภาองค์กรชุมชนตำบลอาจตั้งคณะกรรมการขึ้นเพื่อปฏิบัติภารกิจแทนก็ได้ตามความจำเป็นและเหมาะสม

หมวด ๒
การประชุมในระดับจังหวัดของสภาองค์กรชุมชนตำบล

มาตรา ๒๔ ให้มีการประชุมในระดับจังหวัดของสภาองค์กรชุมชนตำบลอย่างน้อยปีละหนึ่งครั้ง เพื่อดำเนินการตามมาตรา ๒๗

เมื่อสภาองค์กรชุมชนตำบลไม่น้อยกว่าหนึ่งในสี่ของสภาองค์กรชุมชนตำบลทั้งหมดในจังหวัดเข้าชื่อกันร้องขอให้มีการประชุมเพื่อพิจารณาและเสนอแนะเรื่องหนึ่งเรื่องใดอันอยู่ในภารกิจของสภาองค์กรชุมชนตำบล ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดดำเนินการจัดให้มีการประชุมในระดับจังหวัดของสภาองค์กรชุมชนตำบล

มาตรา ๒๕ เมื่อมีกรณีดังต่อไปนี้ ผู้ว่าราชการจังหวัดอาจดำเนินการจัดให้มีการประชุมในระดับจังหวัดของสภาองค์กรชุมชนตำบล

(๑) เมื่อมีกรณีที่จะจัดทำหรือแก้ไขเปลี่ยนแปลงแผนพัฒนาจังหวัด

(๒) เมื่อเห็นเป็นการสมควรที่จะรับฟังความคิดเห็นของสภาองค์กรชุมชนตำบล

มาตรา ๒๖ ในการประชุมในระดับจังหวัดของสภาองค์กรชุมชนตำบล บุคคลดังต่อไปนี้ย่อมมีสิทธิเข้าร่วมประชุม แสดงความคิดเห็นและลงมติ

(๑) ผู้แทนสภาองค์กรชุมชนตำบลตามที่ได้รับการเสนอรายชื่อตามมาตรา ๒๑ (๑๒)

(๒) ผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดซึ่งผู้แทนของสภาองค์กรชุมชนตำบลตาม (๑) คัดเลือกให้เชิญมาร่วมประชุมมีจำนวนไม่เกินหนึ่งในห้าของผู้แทนของสภาองค์กรชุมชนตาม (๑)

หลักเกณฑ์การเสนอชื่อผู้ทรงคุณวุฒิตาม (๒) ให้เป็นไปตามกติกาของที่ประชุมของผู้แทนตาม (๑)

ผู้ว่าราชการจังหวัดหรือบุคคลที่ได้รับมอบหมาย อาจเข้าร่วมประชุมเพื่อชี้แจงแสดงความคิดเห็นต่อที่ประชุมได้

มาตรา ๒๗ ให้ที่ประชุมในระดับจังหวัดของสภาองค์กรชุมชนตำบล ดำเนินการเรื่องต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

(๑) เสนอแนวทางการพัฒนาจังหวัดต่อผู้ว่าราชการจังหวัดและองค์การบริหารส่วนจังหวัดเพื่อนำไปประกอบการพิจารณาในการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัด

(๒) เสนอแนะต่อผู้ว่าราชการจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับปัญหาและแนวทางแก้ไข หรือความต้องการของประชาชนในเรื่องการจัดทำบริการสาธารณะและการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม คุณภาพชีวิต และสิ่งแวดล้อม

(๓) ส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดความร่วมมือกันระหว่างสภาองค์กรชุมชนตำบลเพื่อให้ประชาชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

(๔) เสนอข้อคิดเห็นในเรื่องที่ผู้ว่าราชการจังหวัดหรือองค์การบริหารส่วนจังหวัดปรึกษา

(๕) เสนอรายชื่อผู้แทนระดับจังหวัดของสภาองค์กรชุมชนตำบลสองคน เพื่อไปร่วมประชุมในระดับชาติของสภาองค์กรชุมชนตำบล

มาตรา ๒๘ ให้ที่ประชุมในระดับจังหวัดของสภาองค์กรชุมชนตำบลเลือกกันเองเป็นประธานที่ประชุมคนหนึ่งและรองประธานที่ประชุมคนหนึ่ง

ให้นำความในมาตรา ๒๐ มาใช้บังคับกับการประชุมในระดับจังหวัดของสภาองค์กรชุมชนตำบลด้วยโดยอนุโลม

มาตรา ๒๙ องค์การบริหารส่วนจังหวัด อาจให้การอุดหนุนค่าใช้จ่ายในการดำเนินการจัดประชุมในระดับจังหวัดของสภาองค์กรชุมชนตำบลเป็นเงินอุดหนุนทั่วไปตามที่กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นกำหนด

หมวด ๓
การประชุมในระดับชาติของสภาองค์กรชุมชนตำบล

มาตรา ๓๐ ในปีหนึ่งให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) จัดให้มีการประชุมในระดับชาติของสภาองค์กรชุมชนตำบลอย่างน้อยหนึ่งครั้ง

มาตรา ๓๑ ในการประชุมในระดับชาติของสภาองค์กรชุมชนตำบล บุคคลดังต่อไปนี้ย่อมมีสิทธิเข้าร่วมประชุม แสดงความคิดเห็นและลงมติ

(๑) ผู้แทนระดับจังหวัดของสภาองค์กรชุมชนตำบลตามที่ได้รับการเสนอรายชื่อตามมาตรา ๒๗

(๒) ผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งผู้แทนระดับจังหวัดของสภาองค์กรชุมชนตำบลตาม (๑) เสนอให้เชิญมาร่วมประชุมมีจำนวนไม่เกินหนึ่งในห้าของผู้แทนตาม (๑)

หลักเกณฑ์การเสนอชื่อผู้ทรงคุณวุฒิตาม (๒) ให้เป็นไปตามกติกาของที่ประชุมของผู้แทนตาม (๑)

มาตรา ๓๒ ให้ที่ประชุมในระดับชาติของสภาองค์กรชุมชนตำบล ดำเนินการเรื่องต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

(๑) กำหนดมาตรการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดตั้งและการพัฒนาสภาองค์กรชุมชนในระดับตำบลให้เกิดความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้เพื่อเสนอให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ใช้เป็นแนวทางปฏิบัติ

(๒) ให้ความเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการกำหนดนโยบายและแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคมและกฎหมาย รวมทั้งการจัดทำบริการสาธารณะของหน่วยงานของรัฐ หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีผลต่อพื้นที่มากกว่าหนึ่งจังหวัดทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม คุณภาพชีวิต และสิ่งแวดล้อม

(๓) สรุปปัญหาที่ประชาชนในจังหวัดต่าง ๆ ประสบ และข้อเสนอแนะแนวทางการแก้ไขเพื่อเสนอต่อคณะรัฐมนตรีพิจารณาสั่งการ

มาตรา ๓๓ การประชุมในระดับชาติของสภาองค์กรชุมชนตำบลให้ที่ประชุมเลือกกันเองเป็นประธานที่ประชุมคนหนึ่งและรองประธานที่ประชุมคนหนึ่ง

ให้นำความในมาตรา ๒๐ มาใช้บังคับกับการประชุมในระดับชาติของสภาองค์กรชุมชนตำบลด้วยโดยอนุโลม

หมวด ๔
การส่งเสริมกิจการของสภาองค์กรชุมชนตำบล

มาตรา ๓๔ ให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) กำหนดข้อบังคับการอุดหนุนค่าใช้จ่ายในการดำเนินการจัดประชุมในระดับชาติ ระดับจังหวัดและระดับตำบลของสภาองค์กรชุมชนตำบลเป็นเงินอุดหนุนทั่วไปตามควรแก่กรณี

มาตรา ๓๕ ให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) มีอำนาจหน้าที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการจัดตั้งและพัฒนากิจการของสภาองค์กรชุมชนตำบล รวมทั้งให้มีอำนาจหน้าที่ในเรื่องดังต่อไปนี้ด้วย

(๑) ประสานและดำเนินการให้มีการจัดตั้งและดำเนินการของสภาองค์กรชุมชนตำบล รวมทั้งเผยแพร่และประชาสัมพันธ์กิจการเกี่ยวกับสภาองค์กรชุมชนตำบลและผลการประชุมของการประชุมระดับจังหวัดและระดับชาติของสภาองค์กรชุมชนตำบล

(๒) รวบรวมข้อมูล ศึกษา วิจัย และพัฒนาเกี่ยวกับงานของสภาองค์กรชุมชนตำบล

(๓) ประสานและร่วมมือกับราชการส่วนกลาง ราชการส่วนภูมิภาค องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง องค์กรภาคเอกชนและองค์กรภาคประชาสังคมในการดำเนินการตามพระราชบัญญัตินี้

(๔) จัดทำทะเบียนกลางเกี่ยวกับสภาองค์กรชุมชนตำบล

(๕) ติดตามและประเมินผลการปฏิบัติจัดตั้งและดำเนินการของสภาองค์กรชุมชนและผลการประชุมในทุกระดับแล้วเสนอรายงานต่อที่ประชุมสภาองค์กรชุมชนตำบลระดับชาติและรัฐมนตรีเพื่อเสนอต่อคณะรัฐมนตรีอย่างน้อยปีละหนึ่งครั้ง

(๖) ปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่ที่ประชุมสภาองค์กรชุมชนตำบลระดับชาติหรือรัฐมนตรีมอบหมาย

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ
พลเอก สุรยุทธ์ จุลานนท์
นายกรัฐมนตรี

หมายเหตุ :- เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ ด้วยชุมชนเป็นสังคมฐานรากที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ มีวิถีชีวิต วัฒนธรรมแตกต่างหลากหลายตามภูมินิเวศ การพัฒนาประเทศที่ผ่านมาก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ชุมชนอ่อนแอประสบปัญหาความยากจน เกิดปัญหาสังคมมากขึ้น ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชนถูกทำลายจนเสื่อมโทรม เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถจัดการตนเองได้อย่างยั่งยืน รวมทั้ง มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาประเทศการสร้างระบอบประชาธิปไตย และระบบธรรมาภิบาลซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้บัญญัติรับรองสิทธิชุมชนและประชาชนให้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นตามความหลากหลายของวิถีชีวิต วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของท้องถิ่น จึงเห็นสมควรส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนและประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้

ประวัติผู้เรียบเรียง

พีรพัฒน์ พันศิริ

การศึกษา

- ปริญญาโท สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์(การวิจัย) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ปริญญาตรี พุทธศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ วิชาเอกการเมืองการปกครอง (เกียรตินิยม) คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตำแหน่งปัจจุบัน

- อาจารย์ประจำสาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม
- อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย คณะสังคมศาสตร์ ภาควิชาสังคมสงเคราะห์

ผลงานวิจัย

- โครงการวิจัย “รูปแบบการจัดการความรู้พันธุ์ส้มโอนครชัยศรีเพื่อการดำรงอยู่อย่างยั่งยืน” 2558, (ผู้วิจัยร่วม) แหล่งทุน : สกว.
- โครงการวิจัย “สถานองค์ความรู้เกี่ยวกับชาติพันธ์ลาวในภูมิภาคตะวันตก” 2558, แหล่งทุน : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม
- โครงการติดตามและประเมินผลแผนพัฒนาเทศบาลนครนครปฐม ประจำปีงบประมาณ 2558, แหล่งทุน : เทศบาลนครนครปฐม
- โครงการวิจัย “การสำรวจสภาวการณ์การใช้ชีวิตเด็กและเยาวชนจังหวัดนครปฐม 2558”, (ผู้วิจัยร่วม) แหล่งทุน : โครงการติดตามสถานการณ์เด็กและเยาวชน(Child Watch)
- โครงการติดตามและประเมินผลแผนพัฒนาองค์การบริหารส่วนจังหวัดนครปฐม 2557, แหล่งทุน : องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครปฐม

- โครงการวิจัย “การสำรวจสภาวการณ์การใช้ชีวิตเด็กและเยาวชนจังหวัดนครปฐม 2557”, (ผู้วิจัยร่วม) แหล่งทุน : โครงการติดตามสถานการณ์เด็กและเยาวชน(Child Watch)

ฝึกอบรม

2559 หลักสูตร “วิธีวิทยาการวิจัยทางสังคมศาสตร์แนวใหม่”, สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล (ดูแลหลักสูตรโดย รศ.ดร.ฉันท์หทัย(อรทัย) อาจอ่ำ และคณะ)

2559 หลักสูตร “การวิจัยเชิงปฏิบัติการ:ศาสตร์และศิลป์เพื่อประโยชน์ของปวงชน”, สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล (ดูแลหลักสูตรโดย รศ.ดร.ฉันท์หทัย(อรทัย) อาจอ่ำ และคณะ)

2559 โครงการอบรมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “การพยากรณ์เชิงสถิติ”, คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

2558 หลักสูตรนักวิชาการเพื่อสังคมรุ่น 3 (Socially-engaged Scholarship for Academics)-SeS, สถาบันคลังสมองของชาติ (ดูแลหลักสูตรโดย ศ.ดร.ปิยะวัติ บุญ-หลง, รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ)